Шагыйрь дустым сәяхәттән кайткач
Әйткән иде, Татарстаным,
Картадагы синең сурәтеңнең
Чабып барган атка охшавын.

Ничек кенә әле чабасың син.
Томырылып, Татарстаным,
Ялларыңнан чытырдатып тотып
Синең белән мин дә очамын.

Мөдәррис Әгъләмов.

Мой друг-поэт сказал,
вернувшись из воздушного круиза,
что очертания Татарстана
похожи на коня.

И правда: посмотри,
как мчится Татарстан мой...
За гриву ухватившись,
и я лечу за ним.

Мударрис Аглямов.

АКБҮЗ АТЫМ - АК КАНАТЫМ

Конь мой крылатый

My Winged Horse

Казань
Издательство «Рухият»
2000

ББК 46.119Я+6+63.5Я6
УДК 636.1 (084)
А41

Идея и проект:
Ильсияр Хайруллина

Консультанты:
Завдат Хабибуллин,
Юрий Ефремов

Авторы:
Искандер Измайлов *(1, 2 разделы)*,
Ильсияр Хайруллина *(2, 3 разделы)*

Редакторы:
Султан Шамсиев,
Римма Гурьянова

Фото:
Рифкат Якупов,
Шамиль Насыров,
Фархад Тухватуллин,
Евгений Канаев,
Кадыр Ахмеров,
Михаил Козловский,
Василий Мартинков,
Юрий Филимонов

Художественное оформление:
Шамиль Насыров

Компьютерная верстка:
Василий Порсев

Фотоальбом

А41 **Акбүз атым — ак канатым**
Конь мой крылатый
My Winged Horse

Трудно переоценить значение лошади в развитии человеческого общества. В последние пять-шесть тысяч лет она сыграла важную роль в жизнедеятельности человека по сравнению с другими домашними животными. Особенно высоко значение коня в развитии степняков-кочевников, к которым относятся тюркские народы.

Эта книга — дань признания и любви великолепному созданию природы — коню.

г.Альметьевск. Тел./факс (885512) 91651
г.Казань. Тел./факс (8432) 380202, 435372

Лицензия №190 Министерства информации и печати РТ от 30.05.97

ISBN 589706-022-03

© Издательство «Рухият», 2000

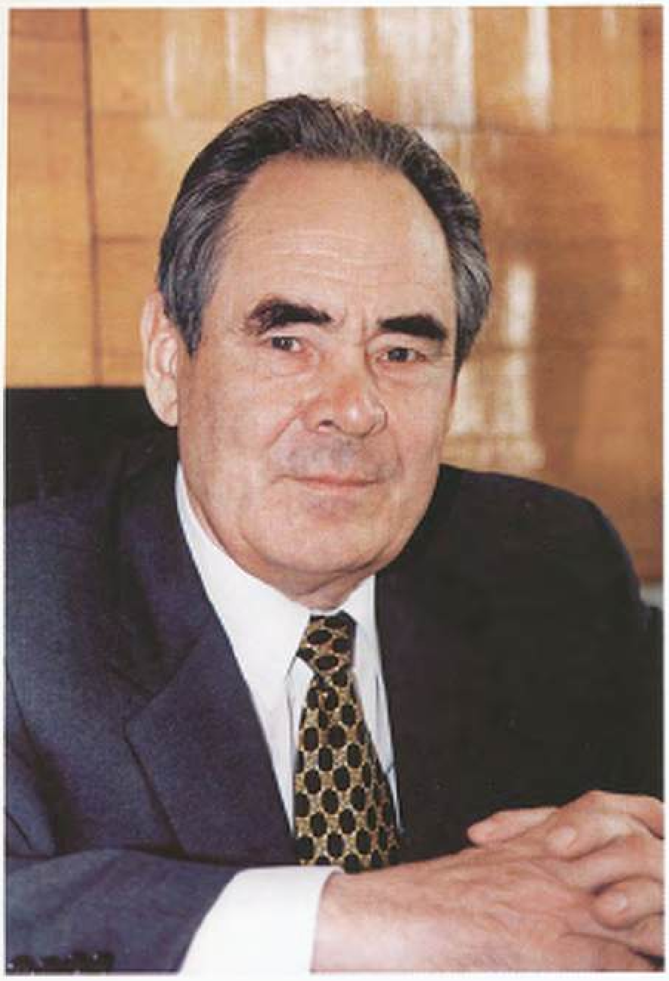

Кадерле дуслар!

Жир йөзендә күп кенә халыкларның яшәү рәвеше атларга бәйле. Бик борынгыдан кешеләр кыргый атларны кулга иярләштереп, алар ярдәмендә көн күргәннәр, җайдаклар яу кырында көч сынашкан, сәүдәгәрләр ат менеп кәрван йөрткән, игенчеләр сабан сөргән, хәтта ерак-ерак араларга хәбәр җиткерүчеләр дә атчабарлар булган.

Шуңа күрә атларга карата аерым бер җылы хис, игелекле мөнәсәбәт бар бездә. Ат яратмаган кеше күргәнем юк минем. Хәзерге заман шәһәр кешесе өчен ат мәһабәт бер экзотик җанвар булса, авылда туып үскәннәр атка чыдам, күндәм ярдәмче итеп карый. Берара бахбайлар бетеп, алар урынын «атсыз арба», «тимер атлар» алгач, табигатьнең яме китте. Ярый әле, искә килеп, яңадан атчылыкны тергезә башладык.

Хәзер Татарстандагы дәүләт ат заводлары, араннар, башка фермалар ат үрчетү белән генә түгел, нәсел яхшырту белән дә шөгыльләнәләр. Ипподромнар төзелә, балалар өчен спорт мәктәпләре ачылып тора. Моның нәтиҗәсе дә күз алдында: Татарстан чабышкылары һәм юртаклары Россия Федерациясендәге ат чабышларында, шул исәптән Зур дерби кебек абруйлы ярышларда катнашып, призлы урыннар яуладылар. Аргамакларыбызның Европа илләрендәге атлы спорт бәйрәмнәрендә үзләрен танытуы аеруча сөенечле хәл. Шулай итеп, атчылык янә абруйлы һәм өметле шөгыльгә әверелде.

Борын-борыннан атлы кеше хәлле кеше саналган. Минем үз бабаларым да ат тотканнар. Күрәсең, аның рәтен белгәннәрдер — тирә-як сабантуйларында аларга тиңнәр булмаган. Шуңа күрә дә аргамаклар минем күңелемдә туган як, ата-баба нигезе турындагы хатирәләрне кузгата. Аргамакларның куәте, матурлыгы, камиллеге һәркемдә соклану тудыра. Мин томырылып чабучы тулпар сурәтендә Татарстанның матур киләчәккә омтылышын күрәм.

Минтимер ШӘЙМИЕВ,
Татарстан Республикасы Президенты

Дорогие друзья!

Издревле жизнь многих народов мира связана с лошадьми. Могучие всадники мерились силами на поле брани, верхом на коне торговцы водили караваны, гонцы разносили важные вести на самые дальние расстояния, а земледельцы с его помощью возделывали поля, пасли стада.

Однажды приручив этих красивых, сильных, вольнолюбивых животных, люди до сих пор продолжают к ним относиться с особой теплотой и лаской. Если для современного городского жителя конь - это экзотическое животное, то для сельчан он прежде всего первый помощник в работе. В те годы, когда трудяг-лошадей сменили «стальные кони», природа стала заметно беднее. Хорошо, что вовремя одумались и вновь в республике начали возрождать и коневодство, и конный спорт.

Сейчас два старейших конезавода республики, государственные конюшни, другие конефермы не только разводят коней, но и начинают работать над улучшением пород. Появились ипподромы, детские конноспортивные школы. И результаты налицо - татарстанские скакуны завоевали призовые места в первенствах Российской Федерации и даже на таких престижных скачках, как соревнования на призы Большие дерби. Отрадно, что наши аргамаки появились и на конноспортивных праздниках в европейских странах. Так коневодство вновь становится престижным и перспективным.

Испокон века человека, имеющего лошадь, считали состоятельным. Мои предки тоже держали коней и, видимо, знали в них толк - во всей округе на сабантуях они редко кому уступали. Поэтому кони всегда вызывают во мне воспоминания о родном крае, отцовском доме. Прикасаясь к этим великолепным созданиям, наблюдая за ними, не перестаю восхищаться их мощью, красотой и совершенством. А в образе стрелой летящего коня я вижу стремление Татарстана проложить путь в достойное будущее.

Минтимер ШАЙМИЕВ,
Президент Республики Татарстан

Dear Friends!

Since olden days, the life of many peoples of the world has been connected with horses. The powerful horsemen tested strength of one another on the battlefield, merchants were leading caravans riding horses, messengers were delivering news to remote points on horses and farmers used horses to cultivate fields and tend herds.

Once having tamed these beautiful, strong and freedom-loving animals, people still treat them with special warmth and kindness. For modern urban citizens, a horse is a grandiose exotic animal, for countrymen it is still their first help in their work. When horses were substituted by «iron horses», the nature became visibly poorer. It is really good that people have changed their minds and started to restore horse-breeding and equestrian sport.

Today, the two oldest stud-farms of the Republic, state-owned stables and other horse-breeding farms not just breed horses, but try to improve the breeds. Now we have hippodromes and riding schools for children. The results are visible: the runners from Tatarstan have won prizes at championships of the Russian Federation and even in prestigious races for the Big derby prize. It is really pleasing that our argamaks appeared at riding festivals in European countries. That is how horse-breeding is once again becoming prestigious and promising.

From time immemorial a man who had a horse was considered a wealthy man. My ancestors also had horses and, apparently, were good judges in that field, for few were the cases when they lost to others at racetrack during the festival of Sabantoui. That is why horses always remind me of my native land and my father's house. Touching these magnificent creatures, watching them, I cannot but admire their might, beauty and perfection. The image of a horse that flies like an arrow I consider as a wish of Tatarstan to pave the way into a worthy future.

Mintimer SHAIMIEV
President of the Republic of Tatarstan

Минем карашымча, ат — табигать могҗиза сы. Ерак дәверләрдән бирле ул кеше белән бє җигемдә: иген басуында да, яу кырында д: мәйданда да. Хәтердә әле, безнең якларга берен' геологлар җигүле атларда килеп төштеләр. Неф тутырылган мичкәләрне тимер юлга авыр йөк а' лары белән ташыган чаклар да булды.

Ләкин тормышыбызга шундый бер вакыт ки: де: ат заманы мәңгегә узган сыман тоелды. Укт: атылган бу чорда табигатьне буйсындыру өчен көче җитмәс, мотор гайрәтеннән башка нәр кирәк булмас сыман тоелды. Бахбайларның урі ны арба һәм сука янәшәсендә — тарихта гына к лырга тиеш иде кебек... Ярый әле вакытында я гышыбызны сизеп алдык. Хәзер без салкын т мернең кешенең якын дусты — озын, неч бәкәлле чабышкыларны алмаштыра алмасын я шы төшендек.

1995 елда нефть чыгару идарәләренең ярдәм хуҗалыкларында ат санын арттыру турында кар кабул ителде. Шуннан соңгы биш ел эчендә ғ ларның баш саны ике меңнән артып китте. Ал ның йөз җитмеше — нәселле чабышкылар һ менге атлар. Шунлыктан нефть төбәгендә ат ч бышлары халык бәйрәмнәре, сабантуй, спартаь адаларның аерылгысыз өлешенә, бизәг әйләнде.

«Татнефть» акционерлык җәмгыяте призı беренче чабышлар Кичүчат авылында — «Елх нефть»нең агрофирмасында узды. Республи ның Көньяк-көнчыгышында бөтен таләплә яраштырып төзелгән ипподром да шунда ачыл Әлеге тантанада катнашкан Татарстан Презид ты Минтимер Шәрипович Шәймиев бу вакый ны «бабаларыбызның борынгы һөнәрен торг башлангычы» дип бәяләде.

Атчылыкны торгызу, балалар өчен ат спо мәктәпләре ачуыбыз белән без Табигать-аı якыная төштек.

Шәфәгать ТӘХАУТДИН
«Татнефть» ачык акционерлык җәмгы
генераль директ

Конь в моем понятии — настоящее чудо этого мира. Испокон веков он был рядом с человеком в одной упряжке: и на поле жатвы, и на поле битвы, и на майдане. Помню, даже первые геологи в наших краях появились на тарантасах. Нередко к фонтанам подъезжали возчики, которые на конях-тяжеловозах увозили в бочках нефть для нужд своих хозяйств.

Но настал момент, когда людям показалось, что время коней прошло, что стремительному веку «покорения природы» нужны только лошадиные силы моторов, а сами лошади превратились в анахронизм, как соха да телега... Теперь-то понимаем: не заменит холодное железо горячего тонконогого коня — верного друга и товарища.

И проснулась в нас потребность вернуться к изначальной гармонии мира. В 1995 году в «Татнефти» появился документ — «Обязательства по восстановлению конепоголовья». В нем конкретно указано, сколько скакунов и рысаков должно иметь каждое нефтегазодобывающее управление. В «Татнефти» так: сказано—сделано. Всего пять лет прошло после принятия «Обязательств», а в хозяйствах уже две тысячи лошадей, из которых свыше 170 — породистые скакуны и рысаки, что позволяет проводить свои бега и скачки в День нефтяников, на зимних спартакиадах и сабантуях.

Первые конные бега на призы АО «Татнефть» прошли летом в селе Кичучатово — в агрофирме управления «Елховнефть». Именно там открылся первый в юго-восточной части республики ипподром. Принявший участие в торжествах Президент Татарстана Минтимер Шаймиев назвал это событие началом восстановления древнейшего занятия наших предков.

Сегодня, вновь начиная разводить лошадей и открывая конноспортивные школы для детей, мы делаем шаги к единению с живой природой.

Шафагат ТАХАУТДИНОВ,
генеральный директор ОАО «Татнефть»

A horse, as I see it, is a real wonder of this world. For centuries it has been near a man: in the field, on the battlefield, on maidan. I remember, that even the first geologists in our region came in tarantass. It was often the case that draymen appeared by the oil gushers to take away the oil for needs of their households on a carthorse.

But then came the moment when people started thinking that the time of horses had gone, that the impetuous age of «conquest of nature» needed only horse powers of engines, and horses became an anachronism just like a wooden plough or a cart... Now we do understand that a cold iron cannot substitute a mettlesome slim-legged horse, your true friend and comrade.

And that is why a need woke up in us to come back to initial harmony of the world. In 1995, a document was issued in «Tatneft» titled «On Obligations to Restore the Horse Livestock». The document specifically indicated how many runners and trotters each oil-and-gas-producing bureau should have. The motto of «Tataneft» runs: «So said so done.» After five years from the moment the «Obligations» were issued, the farms have two thousand horses of which 170 are pure-breed runners and trotters which allows us to arrange our own horse races on the Day of Oilmen and on Sports Days and Sabantoui.

The first horse races for the prize of OAO «Tatneft» were held in summer in the village of Kichouchat, at the agricultural firm of the «Yelkhovneft» Bureau. It was there where the first in the south-eastern part of the Republic hippodrome was opened. President of the Republic of Tatarstan Mintimer Shaimiev, who took part in the opening ceremony, said that it was the beginning of restoration of the most ancient occupations of our ancestors.

Today, when we once again start breeding the horses and open riding schools for children, we make steps towards union with animate nature.

Shafagat TAKHAOUTDINOV
Director General, OAO «Tatneft»

ТӨРКИЛӘР ҺӘМ АТ:
тарихи язмышлар уртаклыгы

ТЮРКИ И КОНИ:
исторические судьбы

THE TURKS AND HORSES:
Historic Fates

Атым минем — ерак илгә илтер канатым,
Атым минем — юлда юлдаш тугры дустым;
Атым минем — яуда яудаш таянычым!

Монгол-ойрат дастаны.

Евразиянең мал асрап тереклек итүче халыклары тормышында ат әһәмиятле урын алып тора. Дала кешесенең көнкүреше, яшәү рәвеше аттан аерылгысыз. Тәрәккыят тарихының байтак борылышлары теге яки бу ягы белән атлы тормышка бәйле. Кулга ияләштерелгән ат егәренә ия булганнан соң, кешелек дөньясы киң мәйданнарга тарала алган, дала халкы күчмә тормышны яшәү рәвеше иткән. Чыдам, күндәм, иясенә тугры, акыллы хайван булганга күрә ат кешенең ярдәмчесе генә түгел, дустына әверелгән. Борынгы дала халыклары атны күктән иңгән илаһи тереклек иясе дип белгәннәр. Күпчелек халыклар атны Кояшның җирдәге гәүдәләнеше дип исәпләгән.

Халык хәтерендә реаль һәм уйдырма кентаврлар (кеше-ат) — Аурупа һәм Якын Көнчыгышта утрак тормыш белән көн күрүчеләрнең котын алып торган җайдаклар — турында истәлекләр озак сакланган. Борынгы һуннар, скифлар, кыпчаклар «авызыннан ут бөркелеп, тоягыннан очкын чәчрәп торган атларда» җилдергәннәр.

Атка атлану борынгы халыклар тормышында бик мөһим борылыш булган. Җайдаклардан торган җитез алайлар (гаскәрләр) Евразиянең шактый зур мәйданнарын биләп алган. Дала халыкларының мәдәнияте һәм хәрби осталыгы төркиләр хакимлек иткән дәвердә тәмам камилләшә. Алар, Кытай тарихчысы әйтүенә караганда, давыл кебек дулап, аҗаган кебек яшьнәп, Азия түреннән дулкын арты дулкын булып күтәрелеп, бер-бер артлы гаять зур мәмләкәтләрне оештырганнар. Хәзәр каганлыгы, Идел буе Болгар дәүләте, Җучи Олысы (Алтын Урда), татар ханлыклары — тарихи чылбырның кайбер буыннары гына. Бу тарихи вакыйгаларда ат һәм ияр өстендә барган тормыш бик абруйлы урын тота. Урта гасырлар яулап алучыларының җиңүле адымнарында атлы гаскәрнең өлеше гаять зур. Ияр менгән чапкыннар кальгадан-кальгага хәбәр алып чапканнар. Ямчылар Көнбатыш белән Көнчыгыш арасында даими элемтә тотканнар.

Яңа заманда атның хәрби эштәге һәм көнкүрештәге әһәмияте кими төште. Әмма атлы спорт ярышлары һаман саклана бирә. Атның дәртле чабышы, узыш комары кешелек культурасының ымсындырып торучы гүзәл бер өлеше булып калыр.

Ат белән җайдак — матурлык һәм дәрт, көч һәм камиллек, гәүдә һәм хәрәкәт тәңгәллеге булып яшәвен дәвам итә. Гасырларны кичеп килгән бу тәңгәллек хәзерге культураның да мөһим өлеше булып кала бирә. Җитез аргамак шигъри образ гына түгел әле ул, көч һәм дәрт символы да.

Яңа дәвергә аяк баскан Татарстан өчен бу символ халыкның борынгы йола-гадәтләре белән тоташтыра торган визит карточкасы булып та хезмәт итә ала.

Ты, мой конь — носитель в далекой, чужой стороне,
Ты — мой друг, мой единственный друг;
Ты — дорогой мой боевой конь!

Монголо-ойратский эпос.

В жизни скотоводческих народов Евразии особое значение имел верховой конь. Можно образно сказать, что именно кони коренным образом изменили весь быт и культуру степного населения. Вообще, если мы взглянем на историю цивилизации в целом, то увидим, что многие поворотные моменты прямо или косвенно были связаны с появлением и использованием коня. Получив возможности и удесятеренную силу прирученной лошади, человечество смогло осваивать огромные пространства, а у степных народов это вызвало появление кочевого способа хозяйствования, первые крупные передвижения народов. Скорость и выносливость, недоступные человеку, свободолюбие, преданность хозяину и ум делали коня не просто средством передвижения, а другом и соратником. Древние степные народы считали, что конь имеет неземное, божественное происхождение. Недаром в представлениях большинства народов конь олицетворял Солнце и был посвящен его богу.

В памяти народов долго сохранялись живые образы реальных и вместе с тем мифических кентавров - кавалерии евразийских народов, которые наводили ужас на оседлых жителей Европы и Ближнего Востока. «С конями мчащимися, огнем пышущими, искры копытами высекающими», передвигались древние индоевропейцы, скифы и гунны.

Огромное значение для судеб истории Старого Света имело освоение верховой езды. Верхом на конях мобильная и маневренная конница кочевников завоевывала обширные районы Евразии. Подлинного расцвета кочевая культура и военное дело степных народов достигли в тюркскую эпоху. Они, по словам китайского историка, «бушевали, как буря и молнии», накатывались из глубин Азии, раз за разом создавая свои огромные империи. Хазарский каганат, Волжская Булгария, Улус Джучи (Золотая Орда), татарские ханства - только некоторые эпизоды этой истории. Коню и всаднической культуре принадлежит достойное место в этих исторических событиях. Степная кавалерия была важным фактором, обеспечившим победное шествие войск завоевателей средневековья.

Но конь имел значение не только как верный друг на полях сражений. С его помощью пасли пастухи многочисленные стада, табуны и отары, пахали землю земледельцы, неутомимые караваны перевозили купцов с их товарами на многие тысячи верст, мчались гонцы с донесениями, почтовая служба с ямскими станциями с невиданной по тем временам скоростью связывала Запад с Востоком постоянными и прочными нитями.

В новое время военное и хозяйственное значение коня снизилось, но непременными остаются конноспортивные соревнования. Завораживающий бег коня, азарт и гонка с самой судьбой были и останутся частью человеческой культуры.

Конь и всадник остаются образцами, исполненными красоты и стремительности, совершенной грации и тонкой пластики, силы и гармонии. Это единство, пронзающее века, остается важнейшей частью и современной культуры. Стремительный в летящем галопе аргамак является не только ярким поэтическим образом, но символом быстроты, мощи, движения вперед.

Символ этот может служить для современного Татарстана, уверенно двигающегося в будущее, своеобразной визитной карточкой, соединяющей прошлую традицию и его настоящее развитие.

The meaning of horses in life of cattle-raising peoples of Eurasia is invaluable. One can figuratively say that it were horses that decisively changed the entire way of life and culture of stepnyaks (people living in steppes). If we cast a glance at history of civilisation in general, we will see that many turning points were directly or indirectly connected with the use of horses in everyday life and on the battlefield. Having received the mighty strength of the tamed horses, people started conquering huge areas, which lead to appearance of a special way of life with the steppe peoples called nomadism. Nomadism, in its turn, led to the first significant move of peoples. Speed and robustness exceeding such of the man, love of freedom, devotion to master and cleverness made horses something more than just a type of transport. They were friends and brothers-in-arms. The ancient steppe peoples believed that horses have unearthly, heavenly origin. Many peoples identified horses with the Sun considering them its terrestrial incarnation.

The nomads of the Central Asia bred their horses under conditions comparatively close to those under which the wild ancestors of these animals had lived. That is why having been tamed, horses changed but a little as compared to wild horses. At the same time, tamed horses most fully met the interests of cattle-breeders and corresponded to the way in which the nomadic house was kept. At ancient times and in the Middle Ages, the main type of horse used by nomadic peoples of Eurasia was an undersized steppe horse. Another group of horses that were used, according to archaeological and graphic materials, both in the Central Asia and in the South Siberia, was the type of «the best horses of one's own saddle»: relatively tall, with long neck and front legs being longer than the rear ones. Obviously, those rapid pace horses, the ancestors of the modern Akhaltekins, were the product of their ecological area.

Eurasian steppes and tablelands of Asia are the motherland to cultured breeds of horses. It was there where the main principles of horse-breeding were laid, where the fastest, most fearless, tall and strong horses were bred, and where the way in which they should be kept, fed and trained was determined. Appearance of tamed horses in the household of the ancient man became an important factor that affected all aspects of his life: economic, political and ideological. The man learned to use all innate qualities of horses, among which the ability to endure fast and lengthy travel was the most valuable. Horses remained the main transport and draft animal for nearly five thousand years. The use of horses in battle chariots and later for riding had for many years determined its most important role in history of the art of war and their military significance. The man was using horses in more and more diverse ways, simultaneously changing them meaningly, improving them through artificial selection of separate qualities, thus producing new breeds.

Horse riding had a great significance for history of the Old World. Mobile and manoeuvrable horsed armies of nomads, the Scythians, the Huns, the Turks, the Mongols and the Tatars, were conquering vast areas of Eurasia.

One of the most important elements of the horsemen' culture was the outfit of the saddle-horse. But everything that constitutes the outfit of horses today, i.e. bridle, saddle with stapes, horse shoes, horsewhip and spurs, appeared with different peoples and at different periods of time. For instance, the history of bridle, the most ancient, except for horsewhip or lash, means of driving and communication between horse and the rider (and earlier, the charioteer) counts over five thousand years; the history of spurs – over two thousand, and the history of stapes – less than one and a half thousand years. To a great degree it was due to the comfortable outfit that the Turks managed to conquer huge steppe areas and to create their own steppe civilisation.

Special development of horse-breeding for household and military purposes in the Volga-Ural region took place in the Middle Ages. That period gave the main part of archaeological materials relating to history of use of horses. The number of horse-breeding farms was gradually growing. The farms possessed hundreds of horses which made it possible not simply to have extended reproduction of herds, but also to conduct a well thought selection work. A significant role in development of horse-breeding in the Kazan province was played by the Molostvovs, Stakheyev, Ishmouratov, etc. Also very important were the establishment of the society of «Horse-Race Lovers» (1867) and regular horse races on the ice of the Kaban lake (1868).

Борынгы заманда һәм Урта гасырларда Евразиядә яшәгән халыклар тарихында ат

Кони в истории древних и средневековых народов Евразии

ӘГӘР СИН ТӨРКИНЕҢ ГОМЕР ЮЛЫН ӨЙРӘНСӘҢ ҺӘМ КӨННӘРЕН САНАП КАРАСАҢ, БУ КЕШЕНЕҢ ҖИРГӘ БАСЫП ЙӨРГӘНГӘ КАРАГАНДА АТ СЫРТЫНДА КҮБРӘК УТЫРГАНЫН БЕЛЕР ИДЕҢ.

эл-Җаһиз, гарәп тарихчысы, IX гасыр.

ЕСЛИ БЫ ТЫ ИЗУЧИЛ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЖИЗНИ ТЮРКА И СОСЧИТАЛ ДНИ ЕЕ, ТО НАШЕЛ БЫ, ЧТО ОН СИДЕЛ НА СПИНЕ СВОЕЙ ЛОШАДИ БОЛЬШЕ, ЧЕМ НА ПОВЕРХНОСТИ ЗЕМЛИ.

ал-Джахиз, арабский историк IX в.

Евразия далалары һәм Азиянең сөзәк калкулыклары — атларның культуралы токымнары барлыкка килгән җирләр. Атчылык нигезләре әнә шул җирләрдә салынган, аеруча җитез, куркусыз, буйчан һәм егәрле атлар шунда китереп чыгарылган, аларны ашату, асрау һәм өйрәтү рәвеше әзгә салынган. Борынгы кешенең атны кулга иялəштерүе икътисади, сәяси һәм идеологик тормышта әһәмиятле вакыйга булган. Кеше атның барлык табигый сыйфатларын файдалана белгән. Атның иң шәп сыйфаты — ерак араларны тиз үтә алуы. Биш мең ел дәвамында диярлек ат төп транспорт чарасы һәм йөк ташучы булып кала биргән. Атны кодалак арбаларга (ике тәгәрмәчле сугыш арбасы) җиккәннәр, аңа атланып йөргәннәр. Хәрби эшләр дә аттан башка һич мөмкин булмаган. Кеше, атны төрледән-төрле максатларда файдаланып, шул ук вакытта аны аңлы рәвештә үзгәртергә,

Евразийские степи и плоскогорья Азии - родина культурных пород коней. Именно здесь заложены принципы коневодства, выведены наиболее быстрые, неустрашимые, рослые и сильные кони, определился характер их содержания, кормления и тренинга. Появление одомашненного коня в хозяйстве древнего человека стало существенным фактором, отразившимся на всех сторонах его жизни: экономической, политической и идеологической. Человек научился использовать все природные качества лошади, и главное из них - способность лошади к быстрому и длительному передвижению. Она оставалась основным транспортным и тягловым животным на протяжении около пяти тысяч лет. Использование лошади в боевой колеснице, а затем для верховой езды надолго определило ее важнейшую роль в истории военного искусства и военное значение. Человек, все более разнообразно используя лошадь, в то же время сознательно изменял ее, улучшая путем искусственного отбора те или иные ее качества, и выводил новые

Борынгы ат һәм Урта гасырлар аты

Дөньяда атларның 250 гә якын токымы теркәлгән. Россиядә иллеләп. Алар арасында тузган яллы тәбәнәк дала атлары да, төньяк урманнарның палеолит дәвере тау куышларындагы рәсемнәрдән төшкәндәгедәй куе йонлы бәләкәй атлар да, нәсел шәҗәрәләре XVII гасырдан ук килә торган саф токымлы инглиз атлары да, орлов юртаклары да, ару-талуны белмәс гарәп атлары да бар.

Атларны төрле токымнарга аеру нигезенә һәр заман үз таләпләрен куйган. Бүленеш төрле: нәсел-үрчем (табигый яки ясалма) сыйфатына; файдалану яки чабу ысулына (менү, җигү, йөк ташу, атлатып йөрү, юырту); кыйтга (көнбатыш яки көнчыгыш, төньяк яки көньяк) билгесенә; табигать (урман, дала, сөзәк таулык-чүл) бүленешенә; гәүдә төзелеше үзенчәлегенә; нәсел-токымына карап. Кайвакыт токымнар берничә билгегә карап та (мәсәлән, төбәккә хас тип һәм эш башкару рәвеше) аерыла. Борынгы заман һәм Урта гасырлар токым атлары шартлы рәвештә генә аерыла, чөнки иппологлар (атларны өйрәнүчеләр) карамагында мәгълүмат күп түгел. Өстәвенә бу дәвердә әле зоотехник таләпләр күзлегеннән атларның токымын билгеләү критерийлары эшләнмәгән була.

КЫРГЫЙ АТ. КЫЯДАГЫ РӘСЕМ. ЛЯСКО ТАУ КУЫШЫ (ФРАНЦИЯ).

ДИКАЯ ЛОШАДЬ. НАСКАЛЬНЫЙ РИСУНОК. ПЕЩЕРА ЛЯСКО (ФРАНЦИЯ).

WILD HORSE. ROCK PAINTING. LASCAUX CAVE, FRANCE.

теге яки бу сыйфатларын үстерергә дә тырышкан, яхшыдан-яхшыларын сайлап ала-ала яңа токымнар чыгарган. Атчылык тарихын өйрәнүче В.О.Витт болай дип яза:

«Кеше белән атның күпьяклы һәм тыгыз бәйләнеше, кеше белән ат башы кичергән төрле хәлләр — болар һәммәсе дастаннарда, рәсем сәнгатендә һәм матур әдәбиятта атның үзгә бер урын алып торуын аңлата».

Евразия далаларында яшәгән кабилә һәм халыклар тарихында атның роле гаять зур. Борынгы заман һәм Урта гасырлар — халыкларның күчмә тормыш белән яшәү дәвере. Күчмәлекнең нигезе — терлек-туар асрау. Терлекнең күбесе — елкы һәм куйлар. Үзәк Азия далаларының табигать шартларына яраклашкан ат үрчетү генә мал асрауда уңыш китерә алган. Атчылык дала халыкларының, аннары инде Ерак Көнчыгыштан алып Урта диңгез ярларына кадәр таралып яшәүче цивилизацияләрнең дә дөньяга карашын һәм рухи дөньясын тәрбияләүдә мөһим роль уйнаган.

Соңгы берничә дистә елда Украинада алып барылган археологик казыну эшләре кулга ияләшкән атның тарихы тагын да борынгырак икәнен исбатлады. Безнең эрага кадәр IV меңьеллыкта ук нәкъ менә Кара диңгез буе далаларында атлар беренче мәртәбә кешегә буйсындырылган һәм ары таба кешенең беренче ярдәмчесе һәм алыштыргысыз дустына әверелгән. Һинд-аурупа халыклары риваятьләрендә очрый торган ат культы шул дәверләрдә үк барлыкка килгән дә инде. Донец елгасы буенда безнең эрага кадәр III-II меңьеллыкларга караган ар-

породы. Как писал известный историк коневодства В.О. Витт:

«Многообразие и прочность контактов человека с лошадью, глубина переживаний, связанных с нею в самых различных обстоятельствах, - все это обеспечило лошади совершенно исключительное место в эпосе, живописи, скульптуре и в художественной литературе».

В истории племен и народов степной Евразии эпохи древности и средневековья домашней лошади принадлежала огромная роль. Эта эпоха характеризуется кочевым типом хозяйства, основой которого было скотоводство с преобладанием коневодства и овцеводства. Только разведение лошадей, приспособленных к природным условиям зоны степей Внутренней Азии, могло обеспечить успешное ведение подвижного скотоводческого хозяйства. Коневодство определило и важную роль коня в мировоззрении и духовной культуре степных, а по мере распространения коневодства — и развитых цивилизаций от Дальнего Востока до Средиземноморья.

Археологические раскопки последних десятилетий на Украине удревнили историю одомашненного коня. Сейчас мы знаем, что именно в причерноморских степях в IV тыс. до н. э. лошади впервые оказались в подчинении у человека, чтобы на все последующее время стать его

хеологик катламнарны казыганда табылган ат скелеты атның килешкилбәтен чамаларга мөмкинлек бирде. Ул шактый зур гәүдәле (җилкә калкымына кадәр биеклеге 144 см), төз, кыргый ат-тарпанның якын кардәшен хәтерләтә, әмма анда инде йортка ияләшкән хайванның морфологик билгеләре дә бар. Безнең эрага кадәр III меңьеллыкта ук атчылык һәм ат культы Кара диңгез буенда үзен нык сиздерә, әмма ат һәм җайдаклык культурасы белән бәйле культлар бөтен Үзәк Азия далаларына таралган булуы да бәхәссез. Атчылык якынча II меңьеллыкта (безнең эрага кадәр) Евразия күчмәләреннән Урта Азиягә үтеп кергән. Палеозоолог В.И.Цалкин эзләнүләреннән күренгәнчә, Көньяк Төрекмәнстанда атчылык ул дәвердә нәкъ менә соңрак ахалтәкә токымы белән дан тоткан урыннарда җәелгән булган. Атчылыкның алдынгы ысуллары әнә шуннан Алгы һәм Якын Азиягә та-

незаменимым другом и помощником. Именно к тому времени относится возникновение культа коня, типичного для мифологических представлений древних индоевропейцев. Находка полного скелета коня при раскопках памятника среднестоговской археологической культуры (III-II тыс. до н. э.) на Донце позволила восстановить внешность коня: довольно крупного (144 см в холке), стройного, близкого к дикому коню - тарпану, но обладавшего рядом морфологических признаков одомашненного животного. Для III тыс. до н. э. коневодство и культ коня документированы в Причерноморье, но несомненно, что подобные культы вместе с конем и всаднической культурой распространились в степях всей Центральной Азии. От евразийских кочевников коневодство примерно во II тыс. до н. э. проникло в Среднюю Азию. Исследования палеозоолога В.И. Цалкина показали, что в

Древняя и средневековая лошадь

В мире в настоящее время зафиксировано около 250 пород лошадей, причем в России их около 50. Есть среди них и небольшие, с косматой гривой, степные лошадки; и низкорослые мохнатые лошадки северных лесов, как бы сошедшие с росписей палеолитических пещер; и всемирно известные английские чистокровные лошади, чьи родословные книги существуют с XVII в., быстрые орловские скакуны, неутомимые арабские кони и еще десятки и десятки различных пород.

В разное время в основу классификации пород на первое место выдвигались различные принципы: по уровню селекции (естественные и искусственные), по характеру использования или же по аллюру (верховые, упряжные, вьючные, шаговые, быстроаллюрные), по зональному признаку (западные и восточные, северные и южные), по экологическому (лесные, степные, плоскогорно-пустынные), по индексам телосложения, по происхождению. Иногда классификация пород производится по сочетанию нескольких групп признаков (например, зональный тип и характер рабочей производительности). Само введение названий пород для периода древности и средневековья условно, поскольку материала в распоряжении иппологов явно недостаточно. Кроме того, в этот период не сложилось еще представление о породе с точки зрения зоотехнических требований к ее чистокровности или же чистопородности, но каждый владелец стремился получить таких лошадей, которые казались выдающимися по своим рабочим качествам и экстерьеру. Сами названия пород давались по географическому и племенному признаку, породы были достаточно многочисленны, хотя и не отличались должной стандартностью.

Начиная с первых упоминаний о конях, в письменных источниках сообщается об излюбленных мастях. Вместе с тем следует иметь в виду, что сама генетика мастей очень сложна. На основании многочисленных генетических исследований и материале родословных книг чистокровного коннозаводства можно сделать вывод о сложной механике наследования масти у лошадей. Например, доказано, что у серого коня (обычно такую масть называют белой, так как альбиносов у лошадей нет) родители могут быть

Шулай да эшкә җигү сыйфатлары һәм тышкы килбәте ягыннан күркәм ат һәркемне кызыктырган. Токым атамалары географик һәм нәсел билгеләренә карап бирелгән. Тиешле стандартларга бик үк туры килмәсәләр дә, токымнар сан ягыннан шактый күп булган.

Атлар турында беренче мәртәбә телгә алынган язма чыганакларда ук инде яратып җигелгән яки иярләнгән атларның төсләре хакында әйтелә. Ат төсенең генетикасы бик катлаулы нәрсә икәнне белеп торырга кирәк. Күпсанлы генетик тикшеренүләргә һәм саф токымлы атлар тәрбияләүче заводларның нәсел китапларына таянып, атларның төсе нәселдән-нәселгә күчә баруның катлаулы чылбырын

кузалларга мөмкин. Мәсәлән, соры (гадәттә, мондый төстәге атны «ак ат» дип йөртәләр, чөнки атлар арасында альбинослар булмый) атның ата-анасы да фәкать соры гына була икән. Шул ук биядән җирән, кара, кола яки

СКИФ СУГЫШЧЫЛАРЫ. СОЛОХ КОРГАНЫНДА ТАБЫЛГАН АЛТЫН ТАРАК. Б.Э.К. IV ГАСЫР. КАРА ДИҢГЕЗНЕҢ ТӨНЬЯК ЯРЫ.

СКИФСКИЕ ВОИНЫ. ЗОЛОТОЙ ГРЕБЕНЬ ИЗ КУРГАНА СОЛОХА. IV В. ДО Н.Э. СЕВЕРНОЕ ПРИЧЕРНОМОРЬЕ.

SCYTHIAN WARRIORS FROM THE GOLDEN COMB. SOLOKH BURIAL MOUND. 4TH CENTURY BC. NORTHERN BLACK SEA-SIDE.

ралган. Кече Азиядә сугыш арбаларына җигү өчен атларны ничек өйрәтергә кирәклеген күрсәтүче трактат табылган. Аны хеттлар патшасы Киккулиның (безнең эрага кадәр XIV гасыр) ат караучысы язган булган. Шунысы кызык: өйрәтү тәртибенең кайбер элементлары хәзерге атларны ярышка әзерләгәндә дә ярап куярлык. Мисырда табылган сөякләрне тикшергәндә шул ачыкланган: безнең эрага кадәр II меңьеллык урталарында ук инде мисырлылар хәзерге ахалтәкә атларына яисә саф токымлы инглиз атларына

Южном Туркменистане коневодство существовало в этот период именно в тех местах, которые позднее славились ахалтекинцами. Отсюда передовые способы коневодства распространились на Передний и Ближний Восток. В Малой Азии с глубокой древности сохранился даже древний трактат конюха хеттского царя Киккули (XIV в. до н. э.) о тренинге коней для колесниц. Интересно, что ряд элементов этого тренинга находит аналогии в подготовке к состязаниям современных коней. Недавние исследования остеологического материала из Египта показали, что уже в середине II тыс. до н. э. древние египтяне выращивали крупных, стройных, быстроногих скакунов, близких к современным ахалтекинцам или английским чистокровным.

Слава среднеазиатских «сверхъестественных» коней восходит уже к I тыс. до н. э. Их не могли обойти своим вниманием античные и восточные авторы, их пытались захватить во время своих военных походов Кир, Александр Македонский и китайские императоры, посылавшие военные экспедиции в предгорья Тянь-Шаня, в страну Вечерней Зари

СКИФ АТ ТЫШАУЛЫЙ. КӨМЕШ САВЫТТАГЫ БАРЕЛЬЕФ. КУЛЬ-ОБА КОРГАНЫ (КЫРЫМ). Б.Э.К. IV-III ГАСЫРЛАР.

СКИФ СТРЕНОЖИВАЕТ КОНЯ. БАРЕЛЬЕФ НА СЕРЕБРЯНОМ СОСУДЕ. КУРГАН КУЛЬ-ОБА (КРЫМ). IV-III ВВ. ДО Н. Э.

A SCYTHIAN HOBBLES A HORSE. BAS-RELIEF ON A SILVER VESSEL. KOUL-OBA BURIAL MOUND. CRIMEA. 4TH-3D CENTURIES BC.

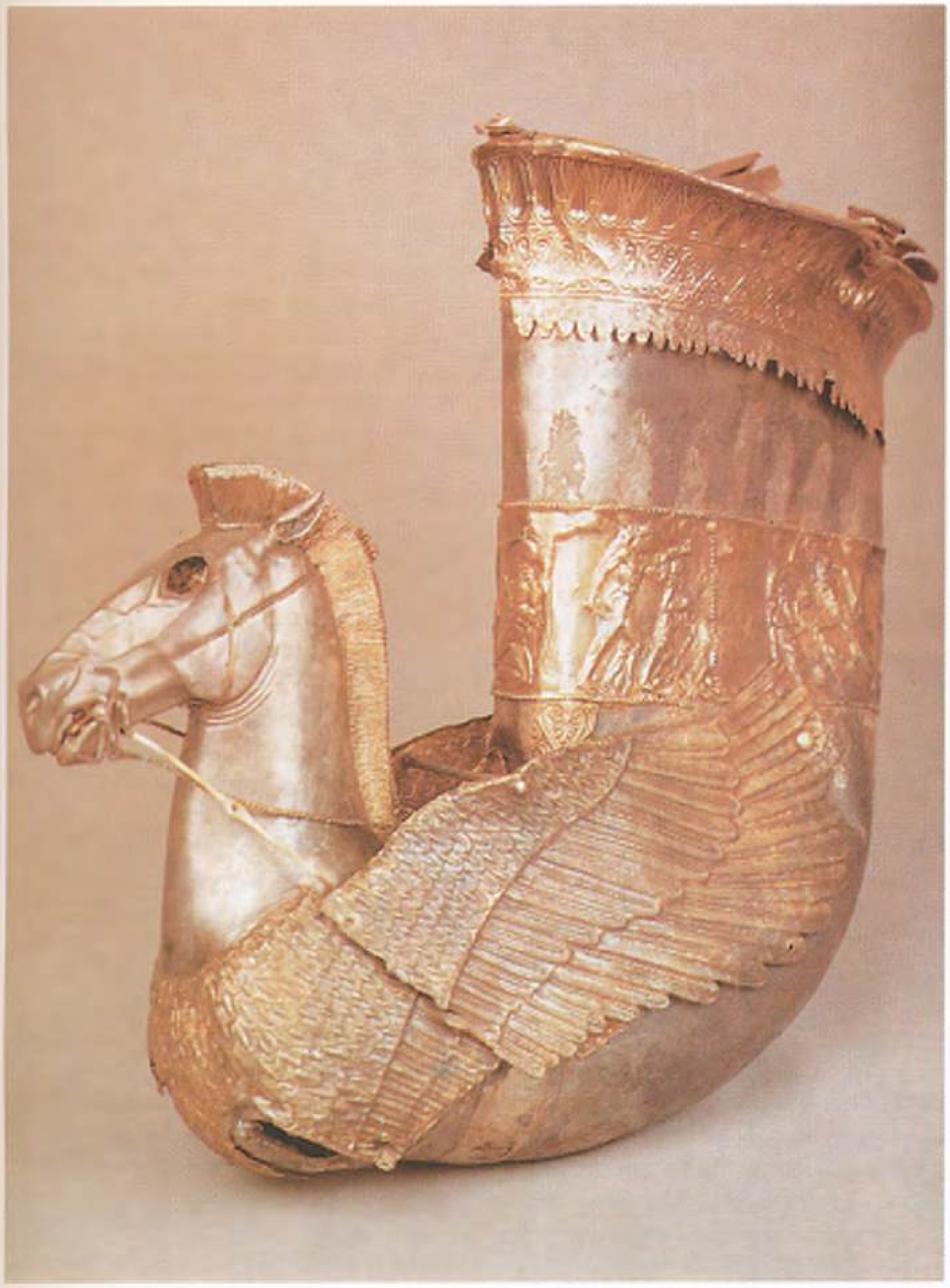

АТ БАШЛЫ КӨМЕШ РИТОН. УЛЯП КОРГАНЫ (УКРАИНА). Б.Э.К. IV-III ГАСЫРЛАР.

СЕРЕБРЯНЫЙ РИТОН С ГОЛОВОЙ КОНЯ. КУРГАН УЛЯП (УКРАИНА). IV-III ВВ. ДО Н. Э.

SILVER RHYTON WITH A HEAD OF A HORSE. ULYAP BURIAL MOUND. UKRAINE. 4TH-3^D CENTURIES BC.

нык охшаган зур гәүдәле, җитез чаптарлар тәрбияләгән булганнар.

Урта Азиянең «гайре табигый» атларының даны безнең эрага кадәр I меңьеллыкка ук карый. Антик һәм Шәрекъ язмалары аларны һич тә игътибарсыз калдыра алмаган. Хәрби сәяхәтләр вакытында Кир, Искәндәр Зөлкарнаен һәм Кытай императорлары бу атларны кулга төшерергә тырышканнар. Алар Тянь-Шань тавы итәкләренә, «Шәфәкъ иленә» (Тоһарстан) аннан «давань аргамаклары» алып кайту өчен барымта чапканнар.

Кодалак арбага алмашка ат белән бер җан, бер тән булып берекән атлы җайдаклар килгән. Бу инде хәрби эштә зур

(Тохаристан) за «даваньскими» аргамаками, которых греки называли «несейскими» конями.

Вслед за колесницей появился сросшийся с конем, ставшим его сердцем и волей, всадник-воин. Это произвело настоящую революцию в военном деле. Если для того, чтобы воевать на колеснице, нужны были специальная запряжка и управляющей ею колесничий, тогда как сражаться мог только один воин, стояв-

только серой масти. Но это не исключает, что жеребята от той же матери не могут быть рыжими, вороными, булаными или гнедыми. Зато у двух рыжих лошадей могут родиться только рыжие жеребята. Эти особенности в наследовании мастей выражаются записью всех мастей в соподчиненный ряд (рыжая - вороная - гнедая - буланая и т.д.), который отражает тот факт, что у рыжих лошадей рождаются только рыжие, у вороных - рыжие и вороные, у гнедых - рыжие, вороные и гнедые и т.д. В древности уже выделялись дикие масти - серо-бурая у тарпана, более светлая у лошади Пржевальского, мышастая и саврасая у степных коней Евразии.

Противопоставлялись им рыжие с золотым отливом или бурые кони, которые были, например, у египетских фараонов. В древнеиндийском эпосе «Ригведа» упоминаются «золотистые кобылы», лучи солнца сравниваются с конями «свободными и невзнузданными, которые носятся по равнинам», а гривы коней — с «чистым золотом».

Особое место в древнем коневодстве занимают очень редкие белые (бело-серые) кони. Они обычно страдают рядом болезней (меланосаркома, аллергия к кормам) и поэтому недолговечны. В настоящее время, несмотря на красоту, белую масть искусственно устраняют из ряда пород, даже у орловских рысаков, для которых так типична была серая в яблоках масть. Сейчас все чаще предпочтение отдается гнедым коням. В древности серые лошади ценились очень дорого и почитались за животных, посвященных богам, именно поэтому их чаще всего приносили в жертву.

Основной район появления предков современного коня и основной район коневодства - это степная зона Евразии. Регион внутренней Азии отличается суровым резко континентальным климатом: жарким засушливым летом и холодной малоснежной с сильными ветрами зимой. Для этой географической полосы характерен неравномерный уровень запаса кормов на пастбищах и по отдельным годам, и по различным сезонам одного года. Именно эти условия, как считают современные палеозоологи, могли породить и породили дикую лошадь - тарпана и лошадь Пржевальского в природных и степные породы — в домашних условиях.

Степные лошади - крепкие животные, стойкие к неблагоприятным факторам внешней среды. Они отличаются короткоголовостью, массивной головой, удлиненным, широким и глубоким туловищем, сравнительно легким, но прочным костяком. Высота в холке у степных коней от 127 см (монголь-

ДАЛА АТЫ. КЫТАЙ РӘСЕМЕ. XVI Г.
СТЕПНОЙ КОНЬ. КИТАЙСКИЙ РИСУНОК. XVI В.
STEPPE HORSE. CHINESE PICTURE. 16TH C.

туры колын туарга да бик мөмкин. Аның каруы, ике җирән аттан фәкать җирән колыннар гына туа. Төсне буыннан-буынга тапшыру үзенчәлекләре язмаларда теркәлеп калган. Бу язмалар җирән атлардан җирән колыннар, кара атлардан — җирән һәм кара, туры атлардан җирән, кара һәм туры колыннар дөньяга килү фактын раслый. Борынгы заманда ук кыргый ат төсләре тәгаенләнгән. Тарпаннар (кыргый атлар) соры-коба төстә, Пржевальский атлары якты көрән төстә, Евразия далаларында утлап йөргән коланнар тычкан төсендәге һәм кола атлар дип аталган.

Мисыр фиргавеннәренең алтынсу — җирән яки коңгырт атларын әнә шул

яңалык. Ике тәгәрмәчле арбада сугышка керү өчен махсус ат-арба һәм дилбегә тотучы кирәк булган, бу очракта арба артындагы ырмауга баскан яугир генә сугышкан. Җайдак исә атны да тота, яккка уклар атып яисә сөңге селтәп сугыша да ала. Кодалак арба өчен тигез урын, әйбәт юллар кирәк, ә атлы җайдак теләсә кая чабып китә, чокыр-чакырлы урында да төрле алымнар кулланып орыша ала.

Евразия далаларының борынгы дөньяда шөһрәт казанган һәм тарихта эз калдырган тәүге җайдаклары — скифлар. Рим империясенең Дунай елгасы чигенә сөрелгән шагыйрь Овидий алар хакында: «Аты һәм еракка оча торган уклары белән көчле дошман», — дип язган.

Ат менгән скифлар тыелгысыз ташкын сыман булган. Аларның дәһшәтле кыяфәте антик дөньяның һәм аннан соңгы дәвернең бөтен культурасына гаять зур йогынты ясаган. Җайдак яугир образы Тәүратка да кергән. «Аның садагы табут авызы кебек... Кулларында җәя һәм сөңге; скифлар рәхимсез һәм миһербансыз, тавышлары диңгез гөрелтесе кебек; атларда бер кешедәй булып тыгыз сафка басып киләләр...» — диелә анда.

ший на ее платформе, то всадник и уп равлял конем, и воевал, метая стрелы ил атакуя копьем сам. Если для движени колесниц нужна была ровная местность хорошие дороги, то всадник мог скакат где угодно, вести бой на пересеченно местности, постоянно меняя тактику.

Первыми всадниками евразийски степей, которые стали широко известн древнему миру, сыгравшими в его исто рии значительную роль, были скифь Поэт Овидий, живший на дунайской гра нице Римской империи, писал о них «Враг, сильный конем и далеко летяще стрелой».

Верхом на своих конях скифы был неудержимы. Их вид, внушающий ужас оказал огромное влияние на всю культур античного и более позднего мира. Обра воинственного всадника вошел в Библик где мы читаем: «Колчан его как откры тый гроб... Держат в руках лук и копье они жестоки и немилосердны, голос и шумен, как море; несутся на конях, выст роились как один человек...». Осново войска скифов была конница, а отличи тельной особенностью - неутомимость неприхотливость коней. Древние автор рисуют страшные картины битв со ски фами: стремительная конная лава, дожд смертоносных, часто наполненных ядом стрел, летящие дротики - все это наводи ло ужас на противника. С конями скифо и их всадническим искусством не могл соперничать ни древние, ни античны воины. Античные авторы поражались восхищались конями скифов. Так, рим ский историк Плиний Младший писал «Скифская конница славится своими ко нями; рассказывают, что когда один ца рек, сражавшийся по вызову с врагом был убит и победитель приблизился, да бы снять с него доспехи, то был убит конем побежденного, который искусал его и забил ударами копыт». Скифские степ ные кони были, по словам античных авторов, «малорослы, но весьма ретивы», римский историк Аппиан при этом добавлял, что «их вначале трудно разо гнать, так что можно отнестись к ним презрением, если увидишь, как их срав нивают с конем фессалийским... но зато они выдерживают какие угодно труды; и тогда можно видеть, как тот борзый, рос-

КЫРГЫЙ АТЛАРГА АУ. ИРАН МИНИАТЮРАСЫ. XIV Г.
ОХОТА НА ДИКИХ КОНЕЙ. ИРАНСКАЯ МИНИАТЮРА XIV В.

HUNTING FOR WILD HORSES.
IRANIAN MINIATURE. 14th C.

Скифларның төп гаскәре — җайдаклар, атлары талчыгуны белми һәм талымсыз. Борынгы язмалар скифлар белән булган сугышның коточкыч манзарасын тасвир итәләр; ашкынулы атлар ташкыны, үлем китерүче агулы уклар, канатлыдай җитез кыска саплы сөңгеләр — болар һәммәсе дошманның котын ала. Скифларның атларына һәм җайдакның осталыгына ни борынгы, ни антик язучылар каршы тора алмаган. Антик авторлар скифларның

лый и горячий конь выбивается из сил, а эта малорослая и шелудивая лошаденка сначала перегоняет того, затем оставляет далеко за собой».

В племенных передвижениях скифов принимали участие и азиатские племена саков и массагетов. Это, видимо, способствовало притоку быстроаллюрных среднеазиатских предков ахалтекинцев в европейские степи. По экстерьеру на быстроногих азиатских ахалтекинцев похожи изображения скифских лошадей на знаменитой вазе из погребения Чертомлыкского кургана и пекторали из кургана «Толстая могилы». По виду это породистые, нарядные кони на тонких ногах, с изящными головами, с крутой, хорошо

ские лошади) до 143 см (хакасские). По некоторым характеристикам степные лошади могут быть отнесены к шаговым или упряжным породам. Своеобразие климатических условий отдельных районов Центральной Азии привело к формированию ряда современных степных пород (например, монгольской, хакасской, бурятской, забайкальской и др.), различающихся пропорциями телосложения и назначением. Для всех этих пород характерны способность к быстрой нажировке в весенние и осенние периоды, пышный волосяной покров, долговечность (до 20 лет) и разносторонность использования (мясо, молоко, рабочая производительность), что немаловажно для экстенсивного кочевого хозяйства.

кыргый атлар белән чагыштырып караганнар. Борынгы һиндларның «Ригведа» дастанында алтынсу бияләр телгә алына. Анда атларның ялы саф алтынга тиңләнә.

Борынгылар ак (акбүз) атларга зур әһәмият биргән, аларны корбан итеп чалган. Мондый төстәге атлар аз очрый, чөнки алар чирләшкә була (меланосаркома, азыкка аллергия) һәм шуңа күрә озак яшәмиләр. Безнең чорда, гәрчә бик матур булсалар да, кайбер токымнарда акбүз атлар нәселен махсус корыталар. Хәтта алмачуар ак атлары белән дан тоткан орлов юртакларына да кагыла бу. Хәзерге чорда туры атларга өстенлек бирелә. Борынгы заманда исә соры атлар бик кыйммәт йөргән, алар Ходай иркендәге маллар дип хөрмәтләнгән һәм корбан итеп тә ешрак алар чалынган.

Бүгенге атның элгәрләре яшәгән һәм ат асраучылык киң таралган урын — Евразия далалары. Үзәк Азия үзәненең кискен континенталь, кырыс табигате белән аерылып тора: җәе — эссе һәм коры, кышы — коры салкын һәм җилле. Әлеге географик киңлектә елына карап һәм аның аерым фасылларында ялан-кырларда үлән муллыгы тигез булмый. Палеозоологлар уйлавынча, табигать кыргый атларны — тарпан белән пржевальский атын — *әнә шул шартларга җайлаштырып «иҗат иткән» дә инде. Кеше үз ихтыяҗы өчен атларның дала токымнарын булдырган.*

Дала аты — тирәлек мохитенең җәберенә тиз генә бирешми торган бик чыдам мал. Ул олы башлы, озынча, әмма киң сымбатлы, җиңел, әмма нык

сөякле. Дала атларының җирдән җилкә калкымына кадәр биеклеге 127 сантиметрдан (монгол атлары) 143 сантиметрга (хакас атлары) кадәр. Кайбер сыйфатларына карап, дала атлары йә җигү, йә атланып йөрү өчен тәгаенләнгән токымнарга кертелә. Үзәк Азиянең кайбер төбәкләре өчен атларына шаккаталар. Әйтик, Рим тарихчысы Кече Плиний болай дип язып калдырган: «Скифларның атлары да гади түгел; сөйләүләренчә, дошманга каршы бергә-бер көрәшкә чыккан бер идарәче үтерелгән, имеш. Җиңүче үлгән дошманының көбә күлмәкләрен, коралларын салдырып алыйм дип иелгән. Шул вакыт җиңелгән патшаның аты җиңүче яугирне тибеп, тешләп үтергән». Антик авторларның язуына караганда, скифларның дала атлары «тәбәнәк буйлы, *әмма җитез!». Рим тарихчысы Аппиан әле болай дип тә өсти: «башта аларны кыздыруы бик кыен. Кемдер Фессалия* атларына тиң атлар шушымыни инде, дип мәсхәрәле елмаерга да мөмкин. Әмма, аның каравы, алар теләсә нинди хезмәткә чыдый. Теге, без сокланган, өлгер, дәртле ат хәлдән тайган бер вакытта, әлеге тәбәнәк корчаңгы ат шәп атны уза, аннан тәмам артта калдыра».

Скиф кабиләләре күчешләрендә саклар белән массагетлар да катнаша. Менә шушы хәл, мөгаен, ахалтәкәләрнең Урта Азиядә яшәгән җитез аяклы бабаларын Аурупа далаларына китергәндер дә. Чертомлык корганыннан табылган мәшһүр гөлсарда һәм «Калын кабер»дән табылган пекторальдә сурәтләнгән скиф атларының килбәте җитез аяклы Азия ахалтәкә токымына бик нык охшаган. Рәсемдә нечкә торыклы, нәфис дирбияле, матур башлы, текә муенлы атлар. Бу җәһәттән Себердә яшәгән скиф-сак кабиләләренең атларын тасвирлаган кабатланмас материаллар да кызыклы. Алар Алтайдагы Пазырык курганнарын (безнең эрага кадәр V гасыр) казыганда табылган. Мәңгелек туңлыкта кабилә башлыгының токымлы җирән атлары күпме заман таркалмыйча сакланган. Евразиянең борынгы атларын өйрәнүче

АТЛЫ КЫРГЫЗ УКЧЫСЫ. ИЯРДӘГЕ АЛТЫН .
IX-X ГАСЫРЛАР. ХАКАССИЯ.

КЫРГЫЗСКИЙ КОННЫЙ ЛУЧНИК. ЗОЛОТА
УКРАШЕНИЕ СЕДЛА. IX-X ВВ. ХАКАССИЯ.

KYRGYZ HORSED ARCHER. PICTUR
PENDANT. 9TH-10TH CC. KHAKASSIA

поставленной шеей. В этой связи весьма интересны уникальные ма лы, характеризующие коней сиб скифо-сакских племен. Они полу раскопок Пазырыкских курганов тае (V в. до н. э.), где в вечной м *сохранились рыжие без отметин к породистые кони вождя. По слова следователя древних коней Евразии* Витта, «это была благородная вер лошадь древности, боевой конь Ср Азии, увековеченный в изображе великих мастеров Ассирии, Египта лады». Позднее, по мере пересел сармат, алан и аорсов в Причерном из Приаралья, похожие изображ коней, экстерьером напоминак ахалтекинцев, появляются на насте росписях городов Крыма (Неа Скифский, Херсонес и Керчь).

Хозяйственное использование л ди тюркскими племенами Южной бири и Центральной Азии, следоват но, имело уже многовековую исто Китайские источники, говоря о х (сюнну), сообщают, что они «оби за северными пределами Китая, пер дят со своим скотом с одних пастби другие. Из домашнего скота у них б ше всего лошадей, крупного рога скота и овец...». Это позволяет суди том, что хунну разводили в большом личестве лошадей, которые и были их новным богатством. Главной воен силой их была конница. Источники и билуют сообщениями о многотысяч конных войсках хунну, о захвате ки

МОНГОЛ ЖАЙДАКЛАРЫ. ИРАН МИНИАТЮРАСЫ. XIV Г.
МОНГОЛЬСКИЕ ВСАДНИКИ. ИРАНСКАЯ МИНИАТЮРА. XIV В.

MONGOLIAN RIDERS. IRANIAN MINIATURE. 14TH C.

галим В.О.Витт сүзләренә караганда, «бу — борынгы дәвернең нәселле менге аты, Ассириянең, Мисырның һәм Элладаның бөек сәнгать иjaләре сурәтләп калдырган Урта Азия сугыш аты». Соңрак, сарматлар, аланнар һәм аорслар Арал диңгезе буеннан Кара диңгез буйларына күчеңә барган саен, килбәте белән ахалтәкәләрне хәтерләткән атларның сурәтләре Кырым шәһәрләренең (Скиф Неаполе, Херсонес һәм Керчь) диварларында күренә башлый.

Димәк, Көньяк Себер һәм Урта Азия төрки кабиләләре атларны борын-борыннан хуҗалыкта файдаланган. Кытай цами стад лошадей и т.д. Во времена правителя хунну Маодуня (Моде) конница его делилась на четыре части сообразно частям света: западная имела белых, восточная - серых, северная - вороных и южная - рыжих лошадей.

Что касается породы лошадей, то большая их часть была, несомненно, местной, степной центральноазиатской породы, приспособленной к суровому климату степей Евразии. Одна из особенностей таких лошадей - способность к быстрой нажировке весной и осенью, неоднократно отмечалась китайскими источниками в связи с хунну. В то же время хунну владели, видимо, аргамаками лучших пород на основе среднеазиатских предков ахалтекинцев, о чем свидетельствует упоминание о лошадях рыжих и серых мастей.

Центральноазиатские кочевники разводили своих лошадей в условиях, относительно близких к тем, в которых жили дикие предки этих животных. Эти условия не оказали воздействия на тип и конституцию лошади, и она в домашнем состоянии мало изменилась в сравнении с дикой. В то же время такая лошадь наиболее отвечала интересам скотовода и соответствовала способу ведения кочевого хозяйства. При круглогодичном табунном содержании лошади, не знавшие ни узды, ни седла, находились в полудиком состоянии. Только воля человека могла укротить это животное. Не случайно в тюркском и монгольском эпосе так много места уделено выбору героем коня и его укрощению.

В древности и средневековье основным типом лошади у кочевников Евразии были степные кони, имеющие удлиненное туловище, большую голову, короткую шею, низко поставленный хвост, высоту в холке 134 -143 см.

хас климат шартлары дала атларының байтак токымнарын (мәсәлән, монгол, хакас, бурят, Байкал арты атлары) китереп чыгарган. Алар бер-берсеннән сымбаты (гәүдә төзелеше) һәм файдалану максаты ягыннан аерыла. Бу токымнарның барысы да язгы һәм көзге чорда тиз симерү, куе ял-койрык, озын гомерлелек (егерме яшькә кадәр) һәм күпмаксатлы файдалану мөмкинлегенә (ит, сөт, егәр) ия. Күчмә тормышлы илаткә (халыкка) шушы сыйфатлар, әлбәттә, бик мөһим.

Үзәк Азиянең күчмә халыклары үз атларын әлеге малкайларның борынгы бабалары яшәгән шартларда үрчеткәннәр. Бу шартлар атның төренә һәм сымбатына йогынты ясамаган, һәм шуңа күрә ул аранда яшәгәндә дә кыргый туганыннан

әлләни ераклашмаган. Шул ук вакытта андый ат мал асрап көн күрүче халык өчен бик кулай, күчмә тормыш мәшәкатьләрендә менә дигән ярдәмче булган. Ел тәүлеге иректә йөргән асау (өзәңге, ияр тимәгән) атлар ярым кыргый булып кала биргән. Фәкать кеше ихтыяры гына бу хөр хайванны буйсындыра алган. Төрки һәм монгол дастаннарында батыр егетнең ат сайлавына һәм атын иярләвенә аеруча әһәмият бирелә.

Борынгы заманда һәм Урта гасырларда Евразия күчмәләре дала атларында йөргән. Озынча гәүдәле, зур башлы, кыска муенлы, түбән койрыклы бу атлар хәзерге гадәти дала чабышкыларын хәтерләтә.

Археологик табылдыкларга һәм сынлы сәнгать әйберләренә карап фикер йөртсәк, Үзәк Азиядә һәм Себернең көньягында асралган атлар дала

язмаларында сөннәр хакында мондый сүзләр бар: «Алар Кытайдан төньякка таба сузылган җирләрдә яшиләр, малтуарларын көтүлектән-көтүлеккә куып йөртәләр. Аларның атлары, сыер малы һәм куйлары күп...» Сөннәр күпләп ат асраган, атлар бу кабиләнең төп байлыгы булган дип уйларга нигез бар. Төп сугышчан көчләре дә җайдаклардан торган алай булган. Сөннәр патшасы Маодун заманында аның атлы алае дөньяның дүрт тарафы рәвешендә дүрт өлештән торган: көнбатыш атлары — ак төстә, көнчыгышныкы — соры, төньякныкы — кара, көньякныкы җирән атлар.

Атларның токымына килгәндә, аларның күпчелеге, һичшиксез, җирле нәселдән — Евразия далаларының кырыс табигатенә җайлашкан Урта Азия дала атлары токымыннан булган. Бу атларның язын-көзен бик тиз көрәю үзенчәлеген кытайлар сөннәр турында мәгълүмат биргәндә берничә мәртәбә телгә алалар. Шул ук вакытта сөннәр ахалтәкәләрнең Урта Азиядә яшәгән бабалары токымыннан булган аргамакларда да йөргәннәр. Җирән һәм соры атлар хакындагы сүзләр моңа дәлил булып тора.

Урта гасырлардагы атчылык турында мәгълүматлар шактый мул сакланган. Алар нигездә төрки рун язуларында, кытай һәм гарәп язма чыганакларында очрый. Шуларны берәм-берәм барлап, Евразия төркиләренең тормышында һәм көнкүрешендә атчылык тарихын һәм атның урынын күзалларга мөмкин. Елкы һәм куйлар төркиләрнең төп байлыгы булган. Алар әлеге малны Кытайга да

Сведения о коневодстве средневековых тюркских народов достаточно многочисленны и содержатся в рунических тюркских надписях, в китайских и арабских письменных источниках. Анализируя их, можно представить общую картину истории коневодства и роли коня в жизни и быте тюрок Евразии. Лошади и овцы служили основным богатством тюрков. Они вели ими оживленную торговлю с Китаем, иногда направляя туда до 1000 голов лошадей и до 20 000 штук овец, а гибель стад лошадей часто влияла на ход политических событий, ослабляя тюрков. Так, в 627 г. после необычайно холодной зимы «погибло много лошадей и овец, а люди терпели голод», что привело к разгрому и гибели Восточнотюркского каганата. Но увеличение конского стада вело к резкому усилению тюрков.

Основу войска тюрок составляла панцирная конница, воевавшая «под знаменами с золотой волчьей головой». Роль коня подчеркивается тем, что имена «коней собственного седла» упомянуты в посмертных эпитафиях каганов, военачальников и батыров, например, в надписи, посвященной Кюль-тегину: «белый скакун Азман», «серый конь Башгу», «белый конь Оксиз», «могучий белый скакун Алып-Шалчы». Вот характерные отрывки:

На белом скакуне Азмане Кюль-тегин
ворвался в строй врагов - и шестерых копьем
низвергнул с их коней, седьмого зарубил,
схватившись на мечах, и был недолгим бой.

күпләп сатканнар. Кайвакыт берьюлы меңәр баш елкы һәм егермешәр мең куй озатыла торган булган. Ат көтүләренең кырылуы, төркиләрне көчсезләндереп, сәяси вакыйгалар агымына да йогынты ясаган. Мәсәлән, 627 елда гадәттән тыш салкын кыштан соң «байтак елкы һәм куй харап булып, кешеләр ачлыктан интекте». Шушы хәл Көнчыгыш төрки каганлыгының һәлакәтенә китергән. Елкы саны ишәйгәндә төркиләр дә көчәйгән.

Төркиләр гаскәренең нигезен сугышка алтын бүре башы чигелгән байраклар тотып керүче көбә күлмәкле, «тимер тунлы» җайдаклар алае тәшкил иткән. Атларның кушаматлары каганнарның, гаскәр башлыкларының һәм алыпларның кабер ташларына чокып язылу үзе бер әһәмияткә лаек. Мәсәлән, Көлтәгингә багышланган мәгълүм язуда «акбүз ат Азман», «соры ат Башгу», «акбүз ат Уксыз», «гайрәтле ак чаптар Алып Шалчы» телгә алына. Ул язмалардан берничә өзек китереп узыйк:

Азман атлы акбүз атта Көлтәгин
Дошманнар уртасына бәреп кергән.
Алтысын ул сөңгесенә элдергән,
Җиденчесен ул кылычтан үткәргән.
***
Алып Шалчы акбүз атта Көлтәгин
Сөңге ора як-ягына уртада.
Ятып калды шул орыштa аты да...

Гади төркиләр гадәти дала атлары җиккән, әмма асылзат беләр токымлы чаптарлар да иярләгән. Кытай язмалары менә ниләр хәбәр итә: «Төркиләрнең атлары бик елдам. Аларның мускул белән сөяк үлчәме тәңгәл. Алар ерак араларны армый үтә, ауда йөрү өчен иң шәп атлар».

Гарәп чыганакларында, төркиләрнең атлары җайдак йөртү ягыннан бик түзем, азыкка талымсыз, эссегә һәм зәмһәрир суыкка чыдам. Бу сыйфатлары белән тоһар һәм гарәп атларын да уздыралар, диелә. Кытай чыганакларында, Көнчыгыш Төркестан халыклары алмачуар атларның «аждаһа нәселеннән булган» яңа токымын үрчетә башлаганнар, дигән мәгълүматлар бар. Болар Урта Азиянең җитез юртаклары белән җирле дала атлары кушылудан туган атлар була. Әнә шул рәвешле кырыс дала шартларына һәм ел әйләнә тибендә йөрүгә җайлашкан менә дигән менге атлар — чабышкылар токымы чыгарыла.

***
Там славный Кюль-тегин на белом
Алып-Шалчы
был в гуще всех боев, копьем разя врага, -
и пал под храбрецом могучий
Алып-Шалчы...

Кони тюрков были как обычные степные, так, видимо, и породистые высокие скакуны, принадлежавшие знати. Китайские источники сообщают: «Лошади тюрков исключительно ловки. Их мышцы и кости соответствуют в размерах (т. е. они имеют хорошее сложение). Они могут совершать дальние переходы, а в использовании на охоте не имеют себе равных».

Арабские историки отмечали, что тюркские кони характеризуются выносливостью под всадником, неприхотливостью в пище, способностью легко переносить жару и сильный холод, превосходя этим и тохарских (текинских), и арабских лошадей. Есть сведения, сохранившиеся в китайских источниках, что тюркские народы Восточного Туркестана научились выращивать новую породу — «пегих» коней «драконовой породы». Это были кони, полученные от скрещивания среднеазиатских быстроаллюрных коней с местными степными лошадьми, и в результате была выведена порода скакунов с хорошими верховыми качест- Все они напоминают обычных современных степных скакунов.

Другая группа лошадей, которая использовалась, судя по археологическим и изобразительным материалам, и в Центральной Азии, и в Южной Сибири, представляла собой «лучших коней собственного седла» с высотой в холке 140-150 см. Шея у таких лошадей была длинная, туловище укорочено, передние ноги длиннее задних, хвост высоко поставлен. Все это - обобщенные характеристики лошадей пород специального назначения, которые в степях Евразии были приводными. По предположениям ряда современных историков коневодства, возможно, на Алтае был какой-то источник крупных лошадей, который в последующие века или иссяк, или был изолирован.

С точки зрения иппологов, среднеазиатские быстроаллюрные лошади — предки современных ахалтекинцев являются продуктом своей экологической зоны, богатой защищенными от холодных ветров долинами с питательными бобовыми и злаковыми растениями, не высыхающей летом травой горных лугов, удобными водопоями. Немаловажное значение в выведении этих скакунов сыграло и то, что с глубокой древности население этого региона вело полуоседлый образ жизни и, занимаясь земледелием, могло кормить своих лучших коней пшеницей.

С античности слава об этих лошадях, которых китайцы называли «небесными» «даваньскими» конями, а греки — «несейскими скакунами», гре-

атларыннан биегрәк (140-150 сантиметр). Бу атларның муены озын, гәүдәсе кыскарак, алгы саннары арткы саннарыннан озынрак, койрыклары югарыда. Болар Евразия далаларына читтән китерелгән, махсус чыгарылган токым өчен хас билгеләр. Атчылык тарихын өйрәнүче тарихчылар болай дип тә фаразлый: ихтимал, Алтайда олы гәүдәле атлар йөргән урын булгандыр. Аннары бу урын йә беткән, йә бүленеп калган.

Иппологлар фикеренчә, Урта Азиянең җитез юртаклары — хәзерге ахалтәкә атларының бабалары, суык җилләрдән ышыкланган үзәннәрдә, кузаклы һәм башаклы утлыкка бай көтүлекләрдә, сусыл үләне ел әйләнә корымаган тау-болыннарда тәрбияләнгән. Чабышкы атлар токымын китереп чыгару өчен бу төбәк халкының борынгы заманнардан ук ярымутрак тормыш алып баруы һәм игенченең шәп атларына бодай ашата алуы да мөһим шарт бит әле.

Антик чорлардан ук кытайлар «күк атлары», греклар исә «Нәсәй чабышкылары» дип йөрткән бу атларның даны дөньяга таралган. Антик чорда яшәгән Оппиан атлы берәү менә ниләр язып калдырган: «Нәсәй атларына матурлыкта тиңнәр юк. Кодрәтле падишаһлар атланып йөрергә лаек бу атлар бик күркәм килбәтле, җайдакны тибрәтеп кенә йөртәләр, авызлыкка җиңел күнәләр, башларын чөеп тоталар, аларның алтын яллары һавада мәгърур җилферди». Урта Азиянең көньяк төбәкләреннән җирән, алтынсу төстәге яхшы атлар Гарәбстанга һәм Урта Диңгез буе илләренә, хәтта Кытайга һәм Һиндстанга тарала.

Бу гаҗәп тә түгел. Ул чакта да, хәзер дә ахалтәкә чабышкылар атның өлгесе санала. Матур, җыйнак баш; туры яки сирәк очракта кәкрерәк танау; сумаладай кайнап торган зәңгәр-кара зур күзләр; аккош муеныдай озын, нечкә муен. Муен башка карата почмак хасил итә — менә шушы хәл ахалтәкәләргә аеруча күркәмлек бирә. Ахалтәкәнең колаклары зур түгел, матур уемлы, хәрәкәтчән. Җилкә калкымы биек, яурыны озын, бераз йомшаграк.

Үзенең чалымнары белән бу ат элекке заман гравюраларындагы саф токымлы беренче Англия атларын һәм XIX йөз башында граф Орлов утарында асралган менге атларны хәтерләтә. Бу атлар чандыр торыклы, тыгыз сеңерле, озын чәбәйле, дөрес кималдәге зур тояклы, кайберләре салпы үкчәле була. Соңгысы ком сахраларын кичкәндә бик җайлы. Җәен атларның кыска йоны ялтырап тора, кышын, әгәр ат салкын абзарда асралса, йоны бәрхетсыман куерып китә.

АТЛЫ ПОЛО УЕНЫ. МИНИАТЮРА. ТИБРИЗ. 1420.

ИГРА В КОННОЕ ПОЛО. МИНИАТЮРА. ФРАГМЕНТ. ТИБРИЗ. 1420.

MINIATURE. POLO GAME. FRAGMENT. TEBRIZ. 1420.

Көнчыгышны яулап алырга ниятләгән гарәпләр нигездә дөяләргә атланып сугышалар. Фәкать асылзат гаскәр башларының гына озын савырлы айгыр-

вами и одновременно приспособленная к суровым степным условиям и круглогодичному табунному содержанию.

Арабы, начав свои завоевания Востока, воевали в основном на верблюдах. Породистых тонконогих жеребцов имели только знатные воины. Завезены они в Аравию были, скорее всего, из Средней Азии и хорошо прижились на новой ро-

МӘМЛҮКЛӘРНЕҢ МОНГОЛЛАР БЕЛӘН СУГЫШЫ. МИНИАТЮРА. XIII Г. МИСЫР.

СРАЖЕНИЕ МАМЕЛЮКОВ С МОНГОЛАМИ. МИНИАТЮРА. XIII В. ЕГИПЕТ.

BATTLE BETWEEN MAMELUKES AND MONGOLS. MINIATURE. 13TH C. EGYPT.

лары булган. Гарәбстанга алар, ихтимал, Урта Азиядән китерелгәндер. Яңа җиргә тиз ияләшеп, алар җитез гарәп чабышкылары токымын башлап җибәргәннәр. Ислам дине урнашканчыга кадәр яшәгән мәшһүр гарәп шагыйре Имре әл-Кайс яраткан атын менә ничек тасвирлый:

Кичкырын кайтып кердек,
сокландым аңа бер тын.
Иярдә дә, иярсез дә бик матур
минем атым.
Көнне төнгә тоташтырып бер ялсыз
чаба ала.
Коштай җитез юртагым, дустым минем —
канатым.

Ләкин Иранда, Кавказда һәм Урта Азиядә гарәпләр беренче мәртәбә «җилдән җитез» атлы гаскәргә юлыгалар. Төркиләрнең җитез һәм чыдам чабышкыларга атланган җайдаклары гарәпләргә бик еш җиңелү китерә.

Бу атларның каян килеп чыгуы ук тирән сер һәм гаҗәеп бер тылсым булып тоелган. IX гасырда яшәгән гарәп географы Ибне Хордадбәһ төркиләрдән ишеткән борынгы бер риваять сөйләп калдырган: «Имеш, Урта Азия тауларында атлар су эчкән төшкә көн саен озын гәүдәле бик матур бер айгыр килә торган булган. Таң атуга айгыр суга төшеп югала икән. Шул айгырдан бу көтүдә асыл колыннар туа башлаган. Көтү хуҗасы яшь тайларның берсен арканларга, сыртына ияр салырга һәм өйрәтергә кушкан. Өйрәтелгән тайлар йөгәнгә күндәм, адымга җитез булып

дине, дав начало новой породе быстроаллюрных арабских скакунов. Вот, например, как описывает своего любимого коня знаменитый арабский поэт доисламского периода Имруулькайс:

Вернулись мы вечером, и я любовался им:
Хорош он оседланный, хорош он и без седла.

Весь день и всю ночь он может мчаться без
отдыха,
И рысь его резвая быстрейшею прослыла.

Но в Иране, на Кавказе и в Средней Азии арабы впервые столкнулись с боевыми конями, которых они назвали «соперниками ветра». Конница тюрок на этих быстроногих и выносливых скакунах не раз наносила поражение арабам.

Само происхождение этих коней было покрытой мраком тайны и казалось волшебством. Арабский географ IX в. Ибн-Хордадбех пересказал старинную, видимо, тюркскую легенду о том, как в горах Средней Азии во время водопоя ежедневно появлялся прекрасный «необыкновенно длинный конь, который казался ему огромным», под утро жеребец исчезал в водах источника. От него в этом стаде стали рождаться «славные, превосходные, стройные жеребята». Владелец стада приказал объездчику, чтобы он «поймал арканом одного из этих жеребцов и оседлал и объездил его. Казалось, он летел между небом и землей. Это был жеребец, послушный узде, легкий в беге». Таковы, видимо, были прекрасные среднеазиатские скакуны, предки современных ахалтекинцев, слава о которых начала распространяться по всему миру.

Позднее традиции коневодства, разведения и использования коней в воен-

мела по всему миру. Вот как описывает их античный автор Аппиан: «Кони Несеи превосходят всех своей красотой. Это кони, достойные могущественных царей, прекрасные с виду, мягко выступающие под всадником, легко повинующиеся удилам, высоко несут свою гордую голову, и со славой реют в воздухе золотые их гривы». Отсюда, из южных районов Средней Азии, рыжие, золотистой масти высококачественные кони попадали в различные страны - от Аравии и Средиземноморья до Индии и Китая.

Это неудивительно. Ведь и тогда, и теперь великолепный ахалтекинский скакун является эталоном коня. Голова у него точеная: легкая, сухая, небольшая, с прямым профилем или реже — горбоносая. Глаза большие, иссиня-черные, горящие огнем. Шея длинная, тонкая, с хорошим лебединым изгибом. Специфична вертикальная постановка шеи, которая по отношению к голове образует острый угол, что создает неповторимую красоту этой породы, и широкий длинный затылок. Уши ахалтекинца небольшие, красиво вырезанные, всегда в движении. Холка высокая, спина длинная, несколько мягковатая.

Длиной линий эта лошадь напоминает старинные гравюры первых чистокровных лошадей в Англии и верховых орловских коней в России начала XIX в. Конечности у них сухие, с хорошо отбитыми сухожилиями, с длинными бабками, довольно большими копытами правильной формы, но иногда низкопятыми, приспособленными к движению по сыпучим пескам. Летом у коней всегда блестящий короткий волос, зимой он - если лошадь содержится в неотапливаемой конюшне - бархатногустой, шелковистый.

Кони ахалтекинской породы в основном золотисто-гнедые и золотисто-буланые — масти, редкие в других породах. Реже встречаются золотисто-соловые и изабелловые, а также лошади обычных — серой, вороной и рыжей — мастей.

Другой особенностью ахалтекинских лошадей является красота их движений. Лошадь как бы самой природой создана для выездки, конного спорта, экспедиций и верховых прогулок: мягкие, легкие, летящие движения на широкой рыси, плавный стелящийся галоп, настильные и могучие прыжки и при этом поворотливость, энергичность, удивительно тесный контакт со всадником, взаимопонимание с ним. И в античности, и в средние века не было быстрее, выносливее, вернее своему хозяину, не требующей много корма лошади, незаменимой в дальних походах и ратных делах.

Ахалтәкә атлары, нигездә, алтынсу-туры һәм алтынсу-кола төстә була. Гадәти төсләре — җирән, кара, ә соры төс сирәк очрый.

Ахалтәкә атларының тагын бер үзенчәлеге — аларга хас хәрәкәт гүзәллеге. Бу атны табигать ат спорты, атланып йөрү һәм өйрәтү өчен яраткан диярсең: киң атлап юыртып барганда йомшак, җиңел очыштагы кебек хәрәкәтләр, кушаяклап чапканда ипле талгынлык, тигез адымда куәтле сикереш. Шул ук вакытта ахалтәкә бик елдам, житез дә, җайдакны искиткеч сизгер тоя, аңлый. Антик чорда да, Урта гасырларда да хуҗасына тугрылыклы, житез, чыдам, аз ашый торган, ерак юлда һәм яу кырында алыштыргысыз бүтән андый ат юктыр.

чыккан». Күрәсең, Урта Азиянең сылу чабышкылары, хәзерге ахалтәкәләрнең бабалары, әнә шундый гүзәл атлар булганнардыр.

Атчылык, атлар үрчетү, атларны хәрби эштә файдалану традицияләре уйгыр һәм кыпчаклардан алып монголлар һәм татарларга кадәр — Урта Азия далаларында яшәгән барлык төрки халыкларда сакланган. XIII гасырда яшәгән Аурупа сәяхәтчесе Г.Рубрук Евразия далалары күчмәләренең тормышын һәм көнкүрешен менә ничек сурәтли: «Ир-атлар ук-җәя ясый, тирмәләр кора, арба әмәлли, атлар көтә, бия сава, бия сөтеннән кымыз ачыта, кымыз өчен курҗыннар ясый...» Француз галиме Робер де Клари да (XII гасыр) күчмәләр тормышының кызык якларын күрә: «Бу халык җир сөрми, иген икми, өйләр салмый, сөт, сыр, ит ашап көн күрә», — ди ул. Аны бигрәк тә күчмәләрнең атлары сокландырган. «Аларның һәркайсының ун-унике аты бар; бу атлар шулкадәр яхшы өйрәтелгән ки, хуҗалары кая кушса, шунда баралар; күчмәләр әле бер атка, әле икенчесенә атланалар. Күчеп йөргәндә һәр атның башына эленгән азык капчыгы бар; ат шулай ашый-ашый хуҗасы кушкан якка көн-төн бара. Алар бик тиз йөриләр; бер тәүлектә алты-җиде яисә сигез көнлек юлны үтәләр».

Тарихта тирән эз калдырган Азия һәм Аурупа күчмә халыкларының кырыс һәм үзенчәлекле дөньясы әнә шундый булган. Терлекченең һәм сугышчының тугры юлдашы ат — тормыш алып баруда таяныч кына булмыйча, гомумән, күчмә халыклар культурасының мөһим өлешен тәшкил иткән.

ном деле сохранялись у других тюркских народов всего пояса степей Евразии от уйгуров и кыпчаков до монголов и татар. Вот как образно описывает жизнь и быт кочевников евразийских степей европейский путешественник XIII в. Г. Рубрук: «Мужчины делают луки и стрелы, строят дома и повозки, караулят лошадей и доят кобылиц, трясут самый кумыс, то есть кобылье молоко, делают мешки, в которых его сохраняют...» Не менее выразительное описание жизни кочевников оставил французский хронист XII в. Робер де Клари, который отмечает, что это «народ, который не пашет и не сеет, у которого нет ни хижин, ни домов», а живут они, питаясь «молоком, сыром и мясом». Но особенно он был восхищен их лошадьми: «У каждого из них есть десяток или дюжина лошадей; и они так хорошо их приучили, что те следуют за ними повсюду, куда бы их ни повели, и время от времени они пересаживаются то на одну, то на другую лошадь. И у каждого коня, когда они вот так кочуют, имеется мешочек, подвешенный к морде, в котором хранится корм; и так-то лошадь кормится, следуя за своим хозяином, и не перестают двигаться ни днем, ни ночью. И передвигаются они столь быстро, что за одну ночь и за один день покрывают путь в шесть, или семь, или восемь дней перехода».

Таков был суровый и своеобразный мир кочевников степей Азии и Европы, сыгравший в истории значительную и важную роль. И конь — верный спутник скотовода и воина — имел определяющее значение не только как основа хозяйства но и как существенный элемент кочевнической культуры в целом.

Төрки халыклар мифологиясендә ат: табынулар һәм ырымнар

Конь в мифологии тюркских народов: культы и ритуалы

СИҢА МИН ТҮГЕЛ, КҮКТӘГЕ АТ ФАТИХА БИРӘ!

«Алтын Мизе», алтай дастаны.

НЕ Я БЛАГОСЛОВЛЯЮ ТЕБЯ, А БЛАГОСЛОВЛЯЕТ ТЕБЯ КОНЬ, НАХОДЯЩИЙСЯ НА НЕБЕ!

«Алтын-Мизе», алтайский эпос.

Евразия күчмә халыкларының көнкүрешендә һәм хәрби эшендә атның зур урын тотуы һәм шулай ук күчмәләрнең атка карата аерым бер мөнәсәбәте аларның дини карашларында һәм риваятьләрендә ничек чагылмый кала алсын!

Бик борынгы заманнардан ук ат образы Кояшка табыну белән бәйләп каралган. Грек тарихчысы Геродот Урта Азия далаларында яшәгән массагетларның гореф-гадәтләрен тасвирлаганда менә ниләр сөйли: «Аллалардан Кояшны гына олылыйлар, аңа корбан итеп ат чалалар. Бу корбанның мәгънәсе шундый: аллалардан иң җитезенә хайваннардан иң җитезен багышлыйлар». Кояш алласы арбасына җигелгән канатлы атлар турындагы байтак халыкларга мәгълүм әкиятләр, шулай ук тау куышларында сурәтләнгән ат рәсемнәреннән алып антик храмнардагы фрескаларга кадәр бик күп сынлы сәнгать истәлекләре моңа дәлил. Канатлы Тулпар ат турындагы әкиятләр дә төрки халыкларның барысында да бар. Очканда ул таулардан да биек күтәрелә, күк гөмбәзенә кадәр менеп җитә.

Атка табыну «илаһи ут» турындагы фаразлар белән тыгыз бәйле. Мәсәлән, гарәп тарихчылары Урта Азияне яулап

Огромная роль, которую играл конь в хозяйстве и военном деле кочевых народов Евразии, а также особое отношение кочевников к лошадям вообще и к своим верховым коням в частности, не могли не найти отражения в их религиозных воззрениях и мифологии.

С глубокой древности образ коня был связан с солнечным культом, недаром греческий историк Геродот, описывая обычаи кочевавших в среднеазиатских степях массагетов, сообщает: «Из богов чтут только солнце, которому приносят в жертву лошадей. Смысл этой жертвы таков: быстрейшему из богов они посвящают быстрейшее из всех смертных животное». Об этом же свидетельствуют известные у многих народов мира легенды о крылатых конях, впряженных в колесницу бога Солнца, и многочисленные памятники изобразительного искусства от наскальных рисунков до фресок в античных храмах, изображающие их. У многих современных тюркоязычных народов сохранились возникшие еще, видимо, в глубокой древности представления о крылатом небесном коне — Тулпаре. В полете он преодолевает высокие горы, достигает края небес.

Культ коня был тесно связан с представлениями о божественном огне. Так, арабские историки, рассказывая о завоевании Средней Азии, описывают согдийский храм: «В его здании... находились

Менге атның дирбиясе һәм зиннәтләү әйберләре

Авызлык кигерелгән яисә ияр салынган атка күз салуга — спортчы атымы ул, әллә атлы гаскәриме яисә табунчы атымы — дирбиядә гомуми уртаклык күрербез. Ләкин без ат өстендә күргән дирбияләр: йөгән, өзәңгеле ияр, дага, камчы һәм типкеләр (шпорлар) — төрле заманда пәйда булган, һәм алар һәммәсе бергә чагыштырмача күптән түгел тупланган. Әйтик, менә йөгән, чыбыркы яки камчыны санамаганда, җайдак белән ат арасындагы элемтә чарасы, ат тыңлату әмәле. Йөгәннең биш мең еллык тарихы бар. Шпорларга ике мең ел, өзәңгеләрнең тарихы мең ярым ел дип исәпләнелә.

Хәлбуки атчылыкның биш мең еллык тарихында атны идарә итү чаралары үзгәрә һәм яхшыра барган. Ат дирбиясе әйберләрен ясаудагы һәр табыш, һәр яңалык тиз таралган, яхшыртылган, аннары инде бер дә үзгәрмәгән. Шуңа күрә без менге атларның хәзерге дирбиясе борын-борыннан килгән гадәтләрнең дәвамы дип әйтә алабыз.

Атны кулга ияләштергәннән соң да бик озак вакыт кеше әле аңа атланырга кыймаган. Күп гасырлар дәвамында Евразиядә пар ат җигелгән ике тәгәрмәчле җиңел арбалар һәм кодалак арбалар (сугыш арбалары) файдаланылган. Ул вакытта ук ат тоту өчен төрле җайланмалар уйлап табылган (каешлары тимер аеллы күн дирбия). Безнең эрага кадәр I гасырда гына, Евразия далаларында йөргән күчмәләрдән үрнәк алып, Азия һәм Аурупа халыклары атка атлана.

Менге атны киендерүнең тәртибе шактый катлаулы. Моны махсус тәфсилләп чыгу кызыклы булыр иде. Ияр, йөгән, өзәңге, авызлык, коешкан, тезген — барлык шушы нәрсәләрнең максаты бер генә — атны кеше ихтыярына буйсындыру, ат өстендә тотрыклы утыру.

Ат тоту һәм ат өстендә утыру нечкәлекләренә һәр заман үз таләбен куйган. Ат тотуның (аны тыңлата белүнең) иң борынгы һәм төп әйберсе — йөгән. Йөгәннең авызлыгы элек заманда чи каештан булган, хәзер тимердән. Ат авызлыклауның үзенчәлеге шунда: атның аскы теш казнасында тешләр башка хайваннарныкы кебек тыгыз рәт ясап түгел, ә алгы тешләр белән казык тешләр, аннан азау алу хакында бәян иткәндә Согдиана храмын болай тасвирлыйлар: «Бина эчендә зур һәм кече ут мөнбәре бар. Шунда ук бронза ат сыны тора. Кешеләр аны күктән иңгән дип уйлыйлар. Атның алгы аяклары күтәрелгән, гүяки ул күккә, андагы Илаһи затка омтыла... Нәүрүздә алтын төсле ат, елгадан чыгып, бронза ат янына якыная. Бронза ат аның кешнәвенә җавап биргәч, Алтын ат кабат суга кереп китә». Гарәпләр бу изге бинаны җимереп ташларга теләгәч, аннан кинәт ут бөркелгән, дошманнарга ут капкан, имеш.

Атка табыну су белән дә тыгыз бәйле. Болар, мөгаен, төрки халыклар һиндаурупа халыкларыннан отып алган иң борынгы экиятләрдер. Грек мифологиясендәге диңгезләр алласы Посейдонның атларын яисә һиндларның борынгы дастаны «Махабхарата»дагы Индра алланың диңгездән калыккан ак атын искә төшерү дә җитә. Кытайда ат образы, төркиләрнең мифлары йогынтысындадыр бәлки, аждаһа-ат образына әйләнгән. Евразиянең байтак халыкларының авыз иҗаты һәм гореф-гадәт, көнкүреш мәгълүматларына караганда, ат илаһи чыганаклар, инеш-елгалар белән бәйләнештә тора. Мәсәлән, алтай дастаны «Маадай-Кара»да баһадирга су иясе биргән туры ат хакында сөйләнелә.

Атның тылсымлы көче аларның үзара сугышу күренешләрен бәян иткәндә дә малые и большие алтари огня и бронз вый конь небольшого размера. Жите считали его сошедшим с неба. Он изо ражен в движении, с поднятыми пере ними ногами, как бы обращенным к б гу... В день нового года конь золотист масти выходит из реки и приближается бронзовому. Когда последний отклик ется на его ржание, он возвращает снова в воду». Когда же арабы попыт лись разрушить это святилище, то вн запно оттуда вырвалось пламя, сжиг врагов.

Тесно связан был культ коня и с во ной стихией. Эти представления являю ся, видимо, одними из самых древн мифов, перенятых тюркскими народам у индоевропейских. Достаточно вспом нить морских коней бога океана Посей дона в греческой мифологии или бело коня бога Индры из древнеиндийско эпоса «Махабхарата», появившегося и моря. В Китае образ коня под влиянием скорее всего, тюркской мифологи трансформировался в образ коня-дра кона. У многих народов Евразии п фольклорным и этнографическим дан ным прослеживается связь коня с водо емами, божествами источников и ручь ев. Например, в алтайском эпосе «Маа дай-Кара» говорится о темно-гнедо коне, созданном для героя «духом во ды».

чагылыш таба. Бу сюжет Үзәк һәм Урта Азия халыкларының күбесенә, шул исәптән сөннәргә дә таныш. Аның чыганаклары, ихтимал, борынгы һинд-ауропа халыкларына барып тоташадыр. Фарсыларның бик борынгы дини китабы «Авеста»да Тиштри (Сириус) йолдызына багышланган гимн бар. Аның күктә күренүе яңгырлар башлануны хәбәр итә һәм Ак атның (Сириус) Кара атны (корылыкны) җиңүе билгесе итеп аңлана. Атлар көрәшенең тылсымлы әһәмияте турындагы күзаллау Урта гасырларга кадәр килеп җиткән. Гарәп географы Ибне-Зәукал (X гасыр), Сәмарканд шәһәрен тасвирлап, менәниләр яза: «...шәһәр мәйданнарында кипарис агачыннан уеп атларның, үгез һәм дөяләрнең, тау кәҗәләренең гаҗәеп сыннары ясалган. Алар бер-берләренә текәлешеп, яуга ташланырга әзер кебек торалар». Тылсымга ирешү максатыннан хайваннарны сугыштыру, чыннан да, булган йола. Мәсәлән, кытайларның «Тан-шу» дигән елъязмасы төркиләр дәверендә Көнчыгыш Төркестанда яшәүчеләр турында менә нәрсә хәбәр итә: «Яңа елда җиде көн рәттән тәкәләрне сөзештерәләр, атлар, дөяләр тибешә. Шул җиңешнең ничек тәмамлануына карап елның уңышлы килү-килмәве күрәзә кылына».

Атка табынуның һәм атның әһәмияте җәмгыяви мөнәсәбәтләрдә тирән чагылган. Ат — асылзатлык, җәмгыяви абруй билгесе. Борынгы Иранда ак атлар пат-

Магическая роль коня нашла выражение в изобразительных сюжетах противоборства коней друг с другом. Этот сюжет известен многим центральноазиатским и среднеазиатским народам, в том числе и хунну. Истоки его, видимо, находятся в представлениях древних индоевропейских народов. В древнейшей религиозной книге иранцев «Авесте» есть гимн, посвященный звезде Тиштри (Сириус), появление которой знаменует начало сезона дождей и рисуется как борьба и победа белой лошади (Сириус) над черной лошадью (символ засухи). Представление о магическом значении борьбы коней сохранялось вплоть до средневековья. Арабский географ Ибн-Хаукал (X в.), описывая Самарканд, сообщает, что на его площади «из кипариса вырезаны удивительные изображения лошадей, быков, верблюдов и диких коз, они стоят одно против другого, будто осматривают друг друга и хотят вступить в бой и в состязание». Хорошо известно, что реальная борьба животных с магической целью - обычай, действительно засвидетельствованный, в частности, у тюркских народов, в письменных источниках и этнографических материалах. Так, о жителях Восточного Туркестана в тюркскую эпоху китайская хроника «Тан шу» сообщает: «В новый год семь дней увеселяют боем баранов, лошадей, верб-

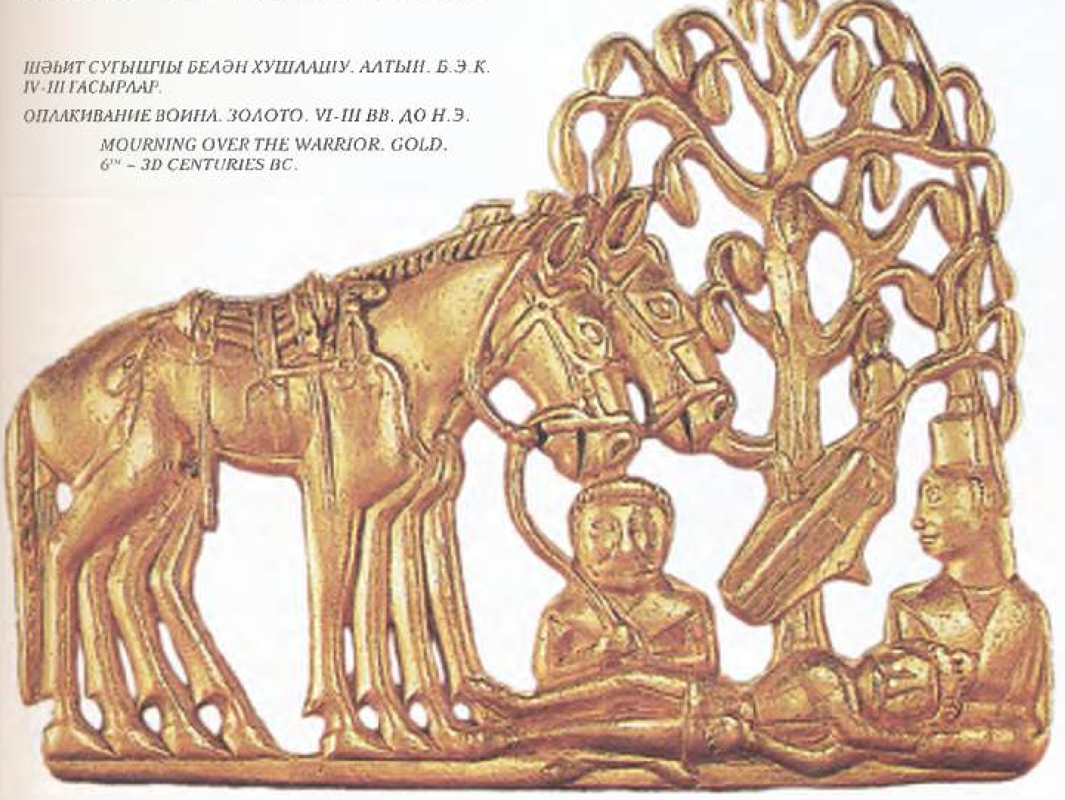

ШӘҺИТ СУГЫШЧЫ БЕЛӘН ХУШЛАШУ. АЛТЫН. Б.Э.К. IV-III ГАСЫРЛАР.

ОПЛАКИВАНИЕ ВОИНА. ЗОЛОТО. VI-III ВВ. ДО Н.Э.

MOURNING OVER THE WARRIOR. GOLD. 6TH – 3D CENTURIES BC.

Снаряжение и убранство верхового коня

При взгляде на взнузданную и оседланную лошадь, будь то конь спортсмена, кавалериста или табунщика, нам бросается в глаза, что, несмотря на различия в узде и седловке, сходство в снаряжении коня будет очень велико. Но все, что мы увидим на коне: уздечка, седло со стременами, подковы, хлыст и шпоры, - возникло в разное время у разных народов и оказалось собранным в едином наборе сравнительно недавно. Действительно, если уздечка — самое древнее, не считая хлыста или плетки, средство управления и связи между конем и всадником (а ранее - возничим) и насчитывает около пяти тысяч лет, то шпорам - более двух тысяч, а стременам - менее полутора тысяч лет.

Вместе с тем за пять тысяч лет, которые насчитывает коневодство, происходило непрестанное развитие и улучшение средств управления конем. Наиболее удачное открытие, нововведения в изготовлении деталей конской упряжи, быстро распространяясь в близкой культурно-хозяйственной среде, постепенно доводились до совершенства и затем уже не менялись. Поэтому мы можем говорить о традиционности современного снаряжения и убранства верхового коня, происхождение которых восходит к отдаленной древности.

Долгое время после одомашнения лошади человек не решался ездить верхом. Многие века на огромных территориях Евразии были распространены легкие двухколесные повозки, запряженные парой лошадей, и боевые колесницы. Для управления конем уже тогда существовали развитые приспособления (кожаная сбруя с металлическими распределителями ремней, удила с псалиями и т.д.). Только в I тыс. до н. э., благодаря кочевникам евразийских степей, в быт народов Азии и Европы входит верховая езда.

Основные закономерности развития предметов снаряжения верхового коня (седла, стремена, узда с удилами и псалиями) достаточно сложны и требуют специального рассмотрения. Однако цели всех этих деталей снаряжения, несмотря на хронологические и этнокультурные различия, были во всех случаях одни - наилучшее управление животным, подчинение его сво-

тешләр арасында ара калдырып урнашкан. Металл авызлык теш казнасының әнә шул сизгер урыннарына һәм теленә китереп баса.

Йөгән хакындагы иң әүвәлге мәгълүматлар Борынгы Көнчыгыш язмаларында очрый, ә иң борынгы йөгән III меңьеллыкка караган (б.э.к.) археологик катламнарда табыла. Авызлыкланган атларның күпсанлы сурәтләре безнең эрага кадәр II меңьеллыктан алып күренә башлый.

Гади йөгән үзара ялганган каештан, металл авызлыктан һәм тезгеннән тора. Йөгәннең ат башына кигерелә торган каешлары һәм авызлыгы ат чабып барганда яки туктап торганда салынмаслык, хайванның иреннәрен яки телен бозмаслык итеп беркетелә. Моның өчен һәр заманда каешларны төрлечә: яңак аша, маңгай өстеннән, ияк астыннан үткәреп ялганнар. Яңак каешлары йөгәннәрдә һәрвакыт булган. Каешлар үзара төрле аеллар, каптырмалар ярдәмендә тоташа. Чорны яки кайсы халыкныкы икәнен билгеләгәндә аларның ясалу рәвеше ышанычлы билге булып тора. Кайвакыт баш каешларына зиннәтле яңак бизәкләре дә беркетелә. Баш каешы белән авызлыкны аел ялгап тора. Хәзерге ат дирбиясендә бу детальне борынгы рәвешендә инде табып булмый. Хәлбуки нәкъ менә шушы детальне ясаганда күптөрлелек күзәтелә. Аел сөяктән дә, мөгездән дә, агачтан да, металлдан да

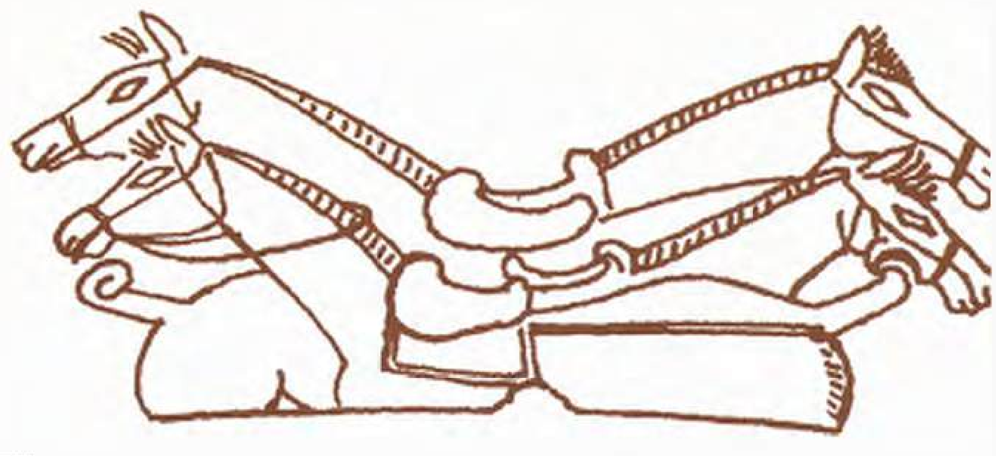

БОЛГАР АТЛАРЫ ДИРБИЯСЕ. СӨЯКТӘГЕ РӘСЕМ. VI
ГАСЫРЛАР. УРТА ИДЕЛ БУЕ.

СНАРЯЖЕНИЕ БУЛГАРСКИХ КОНЕЙ. РИСУНОК НА КОСТЯНОЙ НАКЛАДКЕ. VIII-IX ВВ. СРЕДНЕЕ ПОВОЛЖЬЕ.

HARNESS OF BULGAR HORSES. PICTURE C
BONE COVER PLATE. 8TH-9TH CC. MIDDLE VOLGA REGION.

ша хакимиятенең изге булуын чагылдырган. Төркиләрдә ак, соры яки алтынсу-җирән ат идарәче-хаким, каган яки мәшһүр Ашиналар ыруыннан булу билгесе. Күп кенә илләрдә атлы булу, бигрәк тә нәселле атка ия булу, әлеге кешенең хәрбиләр катлавыннан икәнлеген искәрткән. Урта гасырлар Ауропасында һәм Япониядә, мәсәлән, шулай булган. Кытай императоры хәтта гади кешеләргә атта йөрүне тыя торган фәрман чыгарган.

АТ СУРӘТЛЕ АСЫЛМА. ИДЕЛ БУЕ БОЛГАР ДӘҮЛӘТЕ. X-XIII ГАСЫРЛАР.

КОНЬКОВАЯ ПОДВЕСКА. ВОЛЖСКАЯ БУЛГАРИЯ. X-XIII ВВ.

PENDANT IN THE FORM OF TWO HORSE HEADS. VOLGA BULGARIA. 10TH-13TH CC.

людов, чтобы по их драке угадать, ур
жаен или неурожаен будет год».

Значение коня и его культов в иде
логии нашло глубокое отражение в сф
социальных отношений. Конь станови
принадлежностью знати, символом
знаком ее социального престижа.
древней Персии белые кони являли
знаком святости царской власти, а их п
ведение - благословением правителя
царствование. Белый, серый или золот
сто-рыжий конь у тюрок был признак
власти и принадлежностью кагана и ро
Ашина, если судить по мастям их коне
фольклорным данным. Во многих стр
нах владение конем, особенно благоро
ным статным скакуном, означало пр
надлежность к слою военной знати - р
царству. Так было, например, в средн
вековых Европе и Японии, а в Китае та
ский император даже издал особый ук
запрещавший простолюдинам ездить
конях.

Особая роль отводилась коню и в п
гребальных обрядах тюркских кочевн
ков. Важным моментом религиозн
воззрений всех тюрок являлась вера в з
гробную жизнь, вера в продолжен
жизни в иных, неземных, условиях. I
словам алтайских тюрок, умершие «ж
вут в юртах, держат скот». Поэтому
могилу клали пищу, различные бытов
вещи, оружие и животных в соответств
с полом, возрастом, социальным стат
сом умершего. Другим устойчивым р

АТ БАШЫ СУРӘТЛЕ СӨЯК ӨСКУЙМА. ИДЕЛ БУЕ БОЛГАР ДӘҮЛӘТЕ. X-XIII ГАСЫРЛАР.

КОСТЯНАЯ НАКЛАДКА С ИЗОБРАЖЕНИЕМ ГОЛОВЫ КОНЯ. ВОЛЖСКАЯ БУЛГАРИЯ. X-XIII ВВ.

BONE COVER PLATE. HEAD OF A HORSE. VOLGA BULGARIA. 10th-13th CC.

Күмү йолаларын башкарганда да күчмә төркиләр атка аерым бер урын биргән. Барлык төркиләр дә теге дөньяга, тормышның үлгәч тә дәвам итүенә ышанганнар. Алтай төркиләре үлгән кешеләр шундый үк тирмәләрдә яши, терлек асрый дип уйлаганнар. Үлгән кешене кабер якасына еш кына ат-арбада, яки атка атландырып китергәннәр. Үлгән кеше кире кайтмасын өчен аның аты да үтерелгән. Аннары теге дөньяда мәеткә ризык булсын дип кабергә ат ите индерелгән, терәләр итне мәрхүмнең ашын үткәргәндә ашаган. Кытай язмаларында: «Тиешле көнне мәрхүмнең җигеп йөргән атын һәм ул тоткан әйберләрне аерып алып, мәет белән бергә яндыралар», — диелә. Бу йоланы алтай дастаны «Маадай-Кара» менә ничек тасвирлый:

туалом погребального обряда является сопроводительное захоронение животных: лошадей, баранов, коров. Особенно это относится к лошади, хозяйственное значение которой для кочевников было огромным.

Об участии лошади в погребальном обряде свидетельствуют находки ее скелета, отдельных костей (чаще всего черепа и конечностей) или остатков сбруи. Вместе с тем средневековые хроники сообщают, что лошадь являлась жертвенным животным, служила для транспортировки умершего. Кроме того, конину клали в могилу в качестве заупокойной пищи, а для живых она служила пищей на тризне. Китайские источники, например, сообщают: «В избранный день берут лошадь, на которой покойник ездил, и вещи, которые он употреблял, вместе с покойником сжигают...» Умершего часто доставляли к могиле либо в повозке с запряженным в нее конем, либо верхом на коне. Общим был дальнейший ритуал: умерщвление коня с охранными функциями, чтобы препятствовать возвращению умершего. Вот как описывает этот обычай алтайский эпос «Маадай-Кара»:

Седло задом наперед на темно-сивого положив,
К Эрлик-бию приехать скорее стремясь,
На коне полетел, как пуля, -
В подземный мир спустился.

Обычай класть в могилу не только коня, но и конское снаряжение в эпоху средневековья был у многих племен Евразии. Корни его уходят в предшествующие эпохи. Все они так или иначе связаны с погребением коня умершего и предназначены для него. Судя по археологическим материалам, в погребение в древности клали целого коня или, в редких случаях, в «царские могилы» даже несколько лошадей. Однако постепенно этот обряд сменился на погребение головы и шкуры коня вместе с его владельцем.

Верования, связанные с конем, сохранились до нашего времени в фольклоре, который имеет почти этнографическое значение. Например, в фольклоре наиболее полно отражен элемент погре-

ей воле и приобретение более устойчивой посадки.

Техника управления конем и посадки на коне очень сильно различались в разное время. Наиболее древней и характерной деталью управления конем была уздечка, снабженная металлическими (ранее из сыромятных ремней) удилами. Особенность взнуздывания коня связана с тем, что на нижней челюсти зубы у лошади расположены не сплошным рядом, как у большинства животных, а с пустым пространством между резцами, клыками и коренными зубами. Именно на этот беззубый чувствительный край десен и на язык давят металлические удила.

Одно из наиболее ранних сведений об уздечках относится к древневосточным текстам, а самые древние их детали обнаружены в археологических комплексах III тысячелетия до н. э. Многочисленные изображения взнузданных коней появляются начиная со II тысячелетия до н. э.

Простая уздечка состоит из оголовья (или суголовья), металлической части удил, или трензеля (грызло), и повода, идущего от удил к руке всадника.

Оголовье состоит из соединенных между собой ремней, цель которых - так укрепить удила, чтобы лошадь не могла их сбросить во время движения или при остановке, а также, чтобы они не натирали ей губы или язык. В разных системах оголовья и в разное время используется разное сочетание ремней. Одни (нащечные ремни, подганашный) всегда входят в состав уздечки, другие (налобный, нахрапный, подбородочный) могут в некоторых уздечках отсутствовать. Соединяются между собой ремни с помощью различных блях, крючков и пряжек, типы и орнаментация которых служат надежным хронологическим или этническим признаком. Иногда на ремнях оголовья дополнительно укреплялись орнаментированные и богато украшенные металлические нащечники, начельники, накосники и т.д. Оголовье с удилами связывали псалии, деталь, которую в том виде, в каком она была в древности, уже не найти в современном снаряжении коня. Между тем именно она достигла в свое время наибольшего разнообразия. Псалии могли быть костяными, роговыми, деревянными и металлическими, самых разнообразных форм - от простого стержня или кольца до фигур коней и других животных. Их функция - соединение удил с оголовьем - привела к тому, что на их стержнях появился целый ряд отверстий, расположенных в одной или различных плоскостях, для со-

— төрле-төрле итеп эшләнгән. Аның вазифасы — авызлыкны баш каешы белән тоташтыру. Моның өчен анда тишекләр тишелә, ул төрлечә бизәп эшләнә.

Борынгы авызлыклар чи каештан яки сеңердән ясалган булса кирәк. Алары безнең көннәргә килеп җитмәгән. Без белгәннәре металлдан. Аларның тышкы бизәлешендәге төрлелек, гамәли максат белән бергә, йөгәнне күрекле итү, атны һәм җайдакны яман күздән саклау ниятеннән дә килеп чыккан. Шуңа күрә бизәкләр арасында әфсенле әйберләр, бөтиләр дә булган. Өйрәнчек атлар, яшь яки карт атлар, «авызлык чәйни», «телен уйната торганнары» өчен төрле кимәлдәге авызлыклар файдаланылган. Авызлыклар «кырыс» яки «мәрхәмәтле» булулары белән аерылганнар.

Атны идарә итү өчен авызлыкның тагын бер төре — мундштук та кулланылган. Гадәттә, ул үзе генә түгел, бәлки җайдак атны ике тезген ярдәмендә идарә иткәндә йөгән белән бергә файдаланыла. Гади авызлык кигергәндә җайдак тезгенне тартып, атның авыз читләренә басым ясый; йөгән авызлык боҗраларына кигертелгәндә басым горизонталь буенча тигез бүленә. Мундштук исә «н» хәрефе рәвешендәге ян-як җайланмалар белән селкенмәслек итеп тоташтырылган. Авызлык боҗрасы уртага түгел, түбәнгәрәк беркетелгән. Шуңа күрә тезгеннең тарту көче тезген уңаена юнәлгәндә дә атны башын текә иярга мәҗбүр итә. Мондый авызлык хайван өчен бер дә рәхәт түгел, шуңа күрә ул буйсыныргa мәҗбүр була.

Мундштук соңрак пәйда була, ул бигрәк тә Ауропада киң тарала, алпагыт — рыцарьларда ат дирбиясенең бер өлеше булып китә.

Менге атлар һәм кодалак арбага җигелгән атлар дирбиясендә төрле типтагы мартингаллар борын-борын заманнарда ук файдаланылган. Аларның максаты — атка башын чөяргә ирек бирмәү, җәядән ату яки сөңге ыргыту өчен җайдакның кулын бушату.

Тезген каештан яки үреп ясалган булган; ул авызлык боҗраларына беркетелгән.

Атта утыру һәм атны идарә итү рәвешенә ат дирбиясе гаять зур йогынты ясаган. Менге ат дирбиясе безнең эрага кадәр беренче меңьеллык ахырына бик зур үзгәрешләр кичергән: ияр белән өзәңге уйлап табылган.

Менге ат дирбиясенең аеруча мөһим өлеше — ияр. Евразиядә иярнең иң борынгы археологик калдыклары скиф курганнарын казыганда табылган. Гәрчә иярле ат сурәтләре борынгы Шәрекъ сурәтләрендә элегрәк

Кара атка алдын артка ияр салып,
Өрлек бигә җитәм диеп, бик ашкынып,
Аткан уктай ат өстендә атылып,
Дөньяларның тегесенә китеп барды.

Кабергә атның үзен генә түгел, бөтен дирбиясен салу гадәте Евразиядә яшәгән байтак халыкларда гамәлдә булган. Археологик материалларга караганда, борынгылар кеше белән бергә аның атын да күмгәннәр. «Патша кабере»нә хәтта берничә ат төшерелгән. Әкренләп бу йола иясе белән бергә кабергә ул җиккән атның башын яисә тиресен күмү рәвешен алган.

Халык авыз иҗаты атка бәйле ырымнарны безнең көннәргә кадәр китереп җиткергән.

Күмү йолаларында чалынасы атка мөрәҗәгать итүнең төрле вариантлары сакланган. Аларның күбесе борынгы төрки тамырдан. Борынгы төрки кабер ташына язылган язу менә нәрсә бәян итә (Тыва):

Газиз халкым — кавемем,
изге Җирем, изге Суым,
кайгыдагы хатыннарым,
үксез калган улларым,
малларым, табуннарым,
йөз унбиш сугыш атым,
табундагы мең атым -
сезне калдырып киттем.

Болар һәммәсе атка бәйле йола, әкиятләрнең күплеге турында сөйли. Язма чыганакларда өлешчә генә теркәлеп калган гореф-гадәтләр, йолалар теге дөнья турындагы күзаллауларда атка зур урын бирелүен чагылдыра. Евразия төрки халыкларының атка бәйле күмү йолалары һәм гадәтләре алар тормышында һәм хәрби эштә дала аргамаклары билгән урынның әһәмиятен дәлилли.

бального обряда, который можно определить как «отправление» умершего и его коня в мир мертвых. Это не случайно, так как именно он содержит обильный словесный материал. Это и плачи, хвалы, и речи провожающих, обращенные к умершему или к его коню, с описанием путешествия в подземное царство Эрлика.

В обрядовом фольклоре сохранились различные варианты обращения к умерщвляемому коню, которые в той или иной мере все восходят к древнетюркской эпохе. Вот как оплакивает свою кончину батыр на одной древнетюркской эпитафии (Тува):

О, мой народ - мой племенной союз,
священная моя земля-вода,
мои - о, горе! - жены в их дому,
наложницы, сородичи мои,
мои сыны, мой скот и табуны,
вы, сто пятнадцать боевых коней,
вы, тысяча табунных лошадей,
не насладившись вами, я ушел.

Все это ярко свидетельствует о многообразии представлений и мифов, связанных с образом коня. Все они имеют древнейшее происхождение, восходящее к тем временам, когда человек еще только начал одомашнение лошади. Многие ритуалы и обряды, лишь частично зафиксированные в письменных источниках и фольклоре, отражают важнейшую роль коня в представлениях о загробном мире. Погребальные обряды и обычаи тюркских народов Евразии, связанные с конем, очень ярко отражают роль и место степных аргамаков в их жизни и военном деле.

Идел-Урал төбәгендә борынгы заманнарда һәм Урта гасырларда атчылык

Древнее и средневековое коневодство в Волго-Уральском регионе

Чың-чың иткән чын йөгән
Чыңлатканда караган,
Токымы толпар ярлаган
Тимгел чуар ат бирим,
Ул чуарны мен, — диде
Күн давылбаз так, — диде. —
Җил карамый җил, — диде.

«Идегәй» дастаны.

Коня в подарок возьми:
Душа его горяча,
Быстрый, пятнисто-чубарый он,
Гордый потомок Тулпара он!

«Идегей», татарский эпос.

Урта Идел буеның һәм Урал итәгенең табигате урманлы, урман-далалы һәм далалы. Җирле халык шуңа күрә иген дә иккән, җәйләүләргә чыгып, терлек тә асраган.

Бу халыкларның көнкүрешендә һәм хәрби эшендә атчылыкның әһәмияте әйтеп бетергесез зур булган. Археологик мәгълүматларга караганда, шул төбәктә табылган иң борынгы йорт аты сөякләре неолит һәм энеолит чорына карый. Аларның күбесе, күрәсең, юан ботлы, уртача буйлы «урман» атлары булгандыр. Бу атлар тарпаннар нәселеннән булган дала атларына охшамаган.

Бронза гасырында атлар нәсел-кыяфәт ягыннан әлләни үзгәрмәгән, гәрчә археологик казынулар вакытында табылган сөякләр арасында дала атларына тартым атларның аяк сөякләре дә очрый. Бу хәл атларның хуҗалыкта гына түгел, бәлки хәрби өлкәдә дә күбрәк файдаланыла башлавына ишарәли. Бронза гасырга караган кайбер каберлекләрдә сугышчы белән бергә күмелгән таш балта, бронза сөңге һәм таш ук башлары ара-

Природные условия региона Среднего Поволжья и Приуралья весьма разнообразны: это край леса, лесостепи и степи. Этим была обусловлена комплексность хозяйства, которое вело местное население, занимаясь земледелием и полукочевым скотоводством.

Важную роль в хозяйстве и военном деле народов этого региона играло коневодство. Судя по археологическим данным, самыми древними находками одомашненной лошади в крае являются костные остатки из неолитических и энеолитических памятников. Большинство из них представляло собой, видимо, толстоногих и средних по росту «лесных» коней, которые отличались от степных коней, происходящих от тарпанов.

В эпоху бронзы состав конского стада не претерпел больших изменений, хотя среди костных остатков в ряде археологических памятников появляются полутонконогие и «мелкие», степного вида лошади. По-видимому, это позволяет говорить, что лошади в большей мере начинают использоваться не только в хозяйстве, но и в военном деле. В частности, находки в некоторых могильниках эпохи бронзы костяных удил в погребениях воинов, сопровождаемых набором

тә очраган. Гадәттә, ияр йон тутырылган ике мендәрдән торган. Үзара тоташкан мендәрләр ике яклап ат сыртына салынган. Ияр өсләтеп ыңгырчак бавы беркетелгән, арттан китереп коешкан бәйләнгән, алдан түшлек каешы үткәрелгән.

Борынгы төрки дәвердә Урта Азия, Көньяк Себер һәм Көнчыгыш Аурупа далаларында иярнең агач кигертелеп эшләнгән яңа тибы күренә башлый. Төркиләр иярене иҗ ияр якалары тәбәнәгрәк, авышрак. Аскы өлеше ике ияр якасы аралыгында уентылы. Ияр атның сыртында уңайлы ятсын өчен якалары сөзәк итеп эшләнә, ияр тактасы янтаулары бөгелеп килә. Ияр такталары ияр якаларына махсус тишекләр аша каешлар үткәреп беркетелә. Кайвакыт ияр якалары (сирәк кенә ияр такталары да) сөяк йөзлек яки чуклы кәйтән белән бизәлә. Мондый иярләрнең кайбер кисәкләре Урта Иделдә әүвәлге болгарларның каберлекләрендә сакланып калган.

XIII-XV гасырларда каты ияр беркадәр үзгәреш кичергән. Нигездә бу үзгәрешләр ияр якаларының үлчәмнәре, төзелеше, бизәлешенә кагылган. Күрәсең, иярнең иң уңайлы үрнәген эзләү дәвам иткән. Ияр атның тиз йөрешенә комачауламасын өчен аның якаларын бәйләмичә генә куя башлаганнар. Ияр такталары авырая төшкән, аскы яклары бөгелеп килгәнгә алар утыру җайланмасына әйләнгән. Ияр якаларын ияр киезенә утырткач, аның такталарын якынайту һәм аларны ат сыртына салу мөмкин булган. Матурлык өчен ияр киезе өстенә чапрак яба башлаганнар. Кайбер үзгәрешләр кичерсә дә, шушы рәвештәге ияр безнең көннәргә кадәр килеп җиткән.

Каты аслыклы иярләр белән бергә өзәңге дә барлыкка килгән. Үзәк Азиядәге археологик табылдыкларга караганда, иң әүвәлге өзәңгеләр ияргә сул яктан беркетелгән аяк басмасы рәвешендә булган. Ияргә утыргач, аякны өзәңгедән ала торган булганнар,

сында табылган сөяк авызлыклар, бу атлар хәрби кодалак арбаларга җигелә торган булганнардыр, дип фараз итәргә юл калдыра.

Безнең эрага кадәр VIII-V гасырларда атлар көтүе нык үзгәрә. Бу, мөгаен, борынгы халыкның көнкүреше алга китү белән аңлатыладыр. Идел һәм Көньяк Урал буенда сәүдә кәрваннары йөри башлау белән атларның җирле токымнарын ишәйтү ихтыяҗы туа. Менге атлар, һичшиксез, шул дәвердә күренә башлый. Менге атны идарә итү өчен җайланган бронза авызлыклар күпләп табылу да моңа дәлил. Болар урта буйлы, нечкә са-

АТ ДИРБИЯСЕ БИЗӘКЛӘРЕ (КУБРАТ-ХАН КАБЕРЛЕГЕ). ДНЕПР БУЕ. VII ГАСЫР АХЫРЫ.

УКРАШЕНИЯ КОНСКОЙ СБРУИ (ПОГРЕБЕНИЕ КУБРАТ-ХАНА). ПРИДНЕПРОВЬЕ. КОНЕЦ VII В.

HARNESS DECORATIONS (KOUBRAT-KHAN BURIAL). DNIEPER RIVER-SIDE. END OF 7TH C.

вырлы дала атлары булырга тиеш. Идел буеның һәм Түбән Чулман буеның борынгы җәйләү урыннарында табылган сөякләргә караганда, хуҗалык эшләрендә «урман» атлары файдаланылган.

Урта гасырлар башында Идел-Чулман арасында һәм Уралда яшәгән төрле халыкларның атлары бер-берсеннән ныграк аерыла башлый. Югары Иделдәге һәм Чулман буендагы көнчыгыш фин урман халыклары урта буйлы «урман» атлары асрый. Урта Идел буена һәм Көньяк Уралга үтеп кергән угор кабиләләре һәм күчмә төркиләр җирле «урман» атларының кайбер төрләрен һәм гадәти дала атларын, шулай ук алар кушылудан туган атларны җиккәннәр. Бу кабиләләрнең яу алымнарында атлы гаскәр белән сугышу осталыгына, әйбәт сугыш коралына һәм менге атлар өчен

оружия - каменными топорами, бронвыми копьями и каменными наконечками стрел, позволяют предположичто эти кони использовались как упрные животные для боевых колесниц.

В VIII-V вв. до н. э. состав конскстада заметно изменился, что во мнобыло, видимо, связано с развитием
зяйства древнего населения, потревавшего большего разнообразия местпород коней, и расширением торгоконтактов со степными районами Зажья и Южного Приуралья. В этот пеод, несомненно, появляются и верхокони. Об этом свидетельствуют мночисленные находки бронзовых удипсалиями для управления верховым
нем. Главным образом, это были, вимо, средние по росту, тонконогие стные лошади. В хозяйстве же больше
пользовались, если судить по костостаткам из древних поселений Пожья и Нижнего Прикамья, мест
«лесные» породы лошадей.

В период раннего средневековьразличных районах Волго-Камья и Ула заметными становятся различия в
ставе конского стада у различных надов. Для восточнофинского лесного
селения Верхнего Поволжья и Приканаиболее характерны были средние
росту «лесные» породы лошадей. В твремя кочевые тюркские и угорские пменные группы, вторгавшиеся в рай
Среднего Поволжья и Южного Уршироко использовали типичных степлошадей и некоторые разновидности
стных «лесных» коней, а также разлные их производные. Основой воентактики этих племен были массировное применение конницы в бою и пдовое вооружение, конское и всадникое снаряжение. Немаловажным фаром, обеспечивавшим их победу, бто, что племенная знать и их дружинки имели особых боевых коней - ушенные породы степных скакунов, срнительно высоких и тонконогих, проходящих от скрещивания степных лодей со среднеазиатскими ахалтекинца
Основными причинами, повлиявшименно на это направление естественго отбора, были наличие в степи лучусловий кормления и содержания лодей, особенно принадлежавших знпостоянный отбор особо крупных и лших экземпляров под седло вожде

ТАТАР АТЛЫ ҖУГЫШЧЫСЫ. XIV-XV ГАСЫРЛАР. О.ФЕДОРОВ РӘСЕМЕ ("РОДИНА" ЖУРНАЛЫННАН).

ТАТАРСКИЙ КОННЫЙ ВОИН. XIV-XV ВВ. РИС. О.ФЕДОРОВА (ЖУРНАЛ «РОДИНА»).

TATAR HORSED WARRIOR. 14TH-15TH CC. PICTURE BY O. FYODOROV («RODINA» MAGAZINE).

ясалган дирбиягә зур әһәмият бирелгән. Кабилә башлыклары һәм аларның яраннары аеруча шәп атларда йөргән. Болар дала атларын Урта Азия ахалтәкәләре белән йөгертүдән (кушудан) туган шактый биек һәм нечкә савырлы дала чаптарларының яхшыртылган токымы булган. Табигый сайланышның нәкъ менә шушы юнәлешенә йогынты ясаган төп сәбәпләр — далада атларны йөртү өчен яхшы шартлар булу, аеруча шәп атларны юлбашчыга иярләү, менге атларны тай чагында ук печү.

также кастрация верховых коней уже в молодом возрасте.

Весьма характерно это проявилось в булгарский период, когда исследователи выделяют в конском стаде раннебулгарских племен два вида лошадей: низко- и среднерослые (до 143 см) и довольно крупные рослые (до 151 см). Если первые, скорее всего, были обычными степными и лесными хозяйственными животными и составляли большую часть стада, то вторые - немногочисленными породистыми скакунами военной знати.

единения с нащечными ремнями оголовья и поводом.

Удила, не считая самых ранних, из сыромятных ремней и сухожилий, не дошедших до нас, изготовлялись из металла. Разнообразие во внешнем оформлении псалий вызывалось не функциональным их значением, а желанием сделать уздечку нарядной, обезопасить коня и всадника от врагов, вводя в ее украшение магические элементы и амулеты-обереги. Различные конструкции удил применяются в различных случаях: для лошадей в разной степени выезженных, молодых или старых, плохо или хорошо «жующих удила», «балующих языком». Все удила рассматриваются с точки зрения их большей или меньшей строгости. Удила, верхнее грызло (та часть, которая лежит на беззубом крае челюсти и языке), состоят из двух или более звеньев, так как они должны быть гибкими, чтобы конь не мог их закусить.

Кроме удил употреблялось и другое приспособление для контроля за конем - мундштук. Он, как правило, использовался не самостоятельно, а в сочетании с уздечкой, когда всадник управляет конем с помощью двух поводьев. Применяя удила, всадник прилагает усилия к углам рта коня, так как повод прикрепляется к кольцу удил и давление распределяется по горизонтали. Мундштук, состоящий из одночастного грызла, неподвижно соединенного с боковыми стержнями (имеющими форму буквы «Н»), где кольцо для удил расположено не в центре, а в нижней части, действует на коня строже и сложнее, так как сила натяжения повода распространяется и по направлению повода, и в то же время тянет голову вниз, заставляя коня сильнее гнуть шею в затылке, быть «в сборе». Мундштук появляется сравнительно поздно и наиболее широко распространяется в Европе, где входит в состав рыцарского конского снаряжения.

В снаряжении верхового и колесничного коня уже в глубокой древности использовались мартингалы различных типов. Их цель состояла в том, чтобы не давать коню вскидывать голову и освободить руки всадника для стрельбы из лука или метания дротика.

Повод был ременным, иногда плетеным; прикреплялся он к кольцу удил, проходящему сквозь центральное отверстие псалиев или надевавшемуся на них.

На характер посадки и способы управления конем огромное влияние оказывали различные модификации конской упряжи. Однако действительно революционные изменения всего комплекта снаряжения верхового ко-

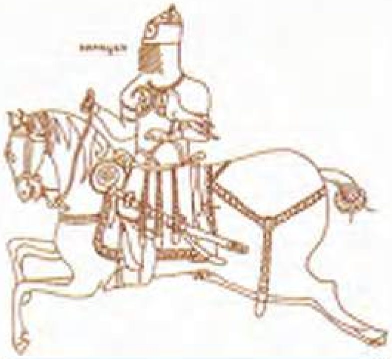

чөнки ул шактый биек урнаштырылган.

Ихтимал, беренче чын өзәңгеләр Урта Азия күчмә халыкларында IV-V гасырларда пәйда булгандыр. Төньяк Кытайда һәм Кореяда барган археологик казынулар вакытында өзәңге калдыклары табылган. Тиешле рәвештә бөгелгән һәм юка бронза калай белән тышланган агач өзәңге булган ул. V гасырда гына тоташы белән тимердән сугылган өзәңгеләр пәйда була. Алар озынча элмәк рәвешендә эшләнә. Бу өзәңгеләрнең табан басмасы тар булганга, алар аякны кискән. Хәтта шушы өзәңгеләр дә атта утыру рәвешен нык үзгәртә. Җайдак хәзер инде аягын өзәңгедән алмый, бәлки, аңа ныклап торып баса. Шуңа күрә ат өстендә нык утыра һәм атны әйбәтрәк тота. Болай атлы сугышчы чабып барган уңайга тыгыз тартылган җәядән дә ата ала, өзәңгедә күтәрелә төшеп, дошманны уңлы-суллы кыра да ала.

VI гасырга өзәңге тәмам камилләшеп җитә. Түбәнге өлеше — яссы һәм туры, югары ягы — озынаеп килә һәм формасы белән көймәләп ясалган түбәне хәтерләтә. Иң өстә ияр каешына ялгау өчен бәләкәй элмәк бар. Мондый иярдә аяк бик тотрыклы тора; бу атны шенкельләр ярдәмендә идарә итү, дәртләндерү өчен дә җайлы. Шул заманның сурәтләренә һәм археологик табылдыкларга карап фикер йөрткәндә, Азия далаларында бер үк вакытта авыш якалы төрки ияләр дә таралган. Хәзер инде җайдакка атка атлану, чапкан шәпкә борылу, алгаартка иелү күпкә ансатрак. Яңа корал

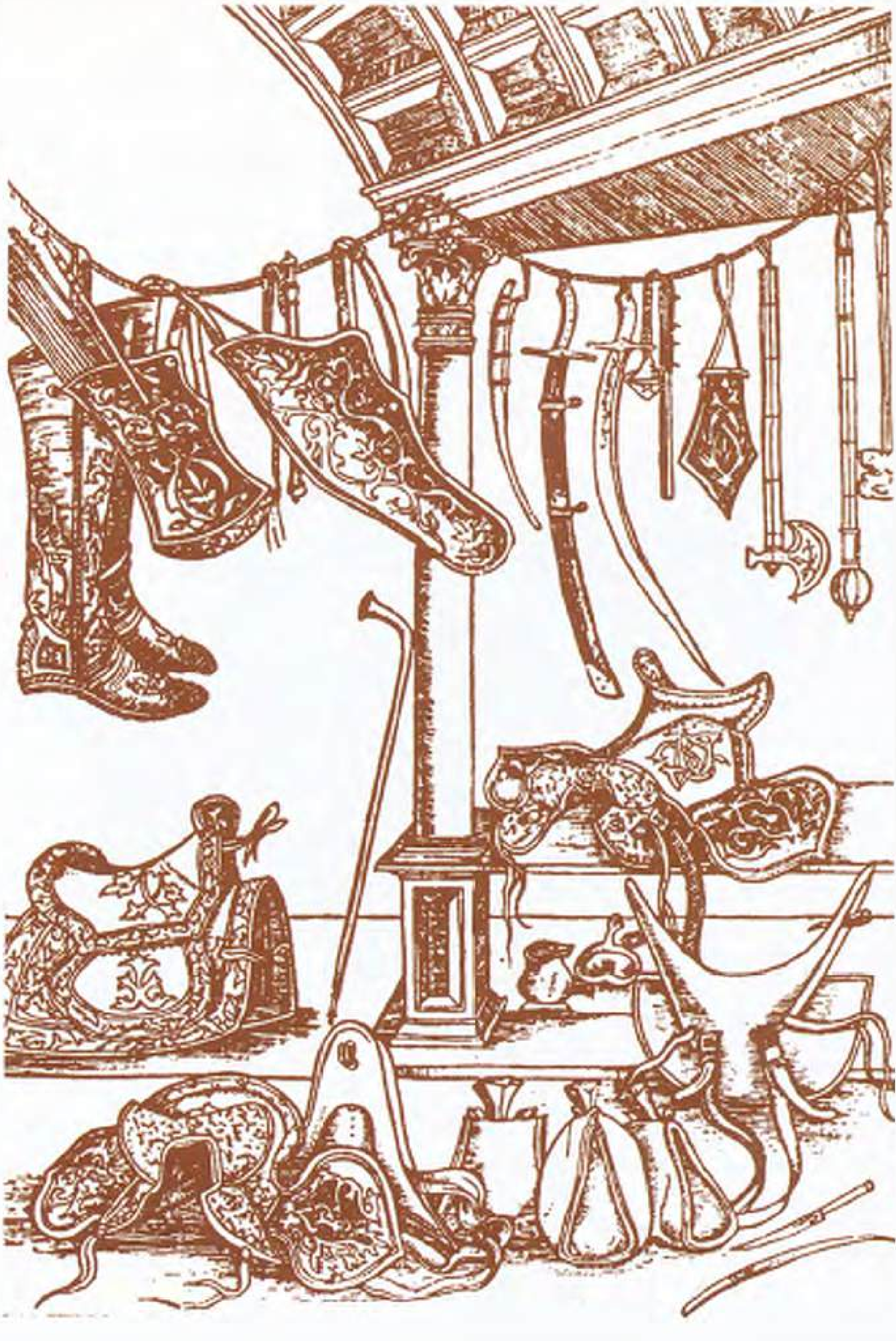

ШӘРКЫЙ СУГЫШЧЫНЫҢ СУГЫШ ҺӘМ ЮЛ КИРӘК-ЯРАКЛАРЫ. КӨНБАТЫШ АУРОПА. 1556.

СНАРЯЖЕНИЕ ВОСТОЧНОГО ВОИНА И ДОРОЖНАЯ УТВАРЬ. ЗАПАДНАЯ ЕВРОПА. 1556.

FRMING OF AN ORIENTAL WARRIOR AND TRAVELLING EQUIPMENT. WESTERN EUROPE. 1556.

Бу сайланыш Болгар чорына бигрәк тә хас. Тикшерүчеләр әүвәлге болгар кабиләләренең ат көтүендә тәбәнәк һәм уртача буйлы (143 см га кадәр), шулай ук шактый биек (151 см га кадәр) атлар йөргәнлегенә игътибар итәләр. Гадәти дала һәм «урман» җигү атлары көтүдә

Анализ погребений с конем позволил сделать вывод о захоронении вместе с умершим личного верхового коня, тогда как для поминовения усопшего использовали молодых необъезженных и старых коней.

Большое значение лошади в жизни булгарских племен подтверждают письменные источники. Так, арабские географы Ибн-Русте и Гардизи (X-XI вв.) пишут, что «у булгар много вооружения, все обладают хорошими вьючными животными и лошадьми». Даже налоги и

күпчелекне тәшкил иткән. Калганнары гаскәр башларының аз санлы нәселле чаптарларыннан торган. Ат салып күмелгән каберлекләрне тикшергәндә шундый нәтиҗә ясала: сугышчы белән бергә аның шәхси сугыш аты да күмелгән. Чөнки үлгән кешене искә алу мәҗлесе өчен йә җигелмәгән яшь тай-ларны, йә карт алашаларны чала торган булганнар.

Болгар кабиләләре тормышында атның зур урын биләвен язма чыганаклар да раслый. Мәсәлән, гарәп географы Ибне-Рустә һәм Гардизи (X-XI гасырлар) «болгарларда корал күп, һәркайсының дани правителю они частично платили лошадьми: «по требованию малика они дают ему вьючное животное, когда же какой-нибудь муж берет жену, малик от каждого взимает по лошади».

В эпоху средневековья состав булгарского стада практически не изменился. Большая часть его была представлена мелкими особями, которые были близки по своим параметрам местным «лесным» и степным лошадям. Они находили различное применение в хозяйстве населения страны. Уже с X в. активно развивается пахотное земледелие, для которого, видимо, использовались местные произошли в конце первого тысячелетия нашей эры, когда были открыты и освоены седло и стремена.

Наиболее важной деталью снаряжения верхового коня в настоящее время является седло, состоящее, как известно, из жесткой основы (луки и полки), снаряженной стременами и дополнительными элементами, а также кожаными деталями. Самые ранние археологические остатки седла в Евразии были обнаружены при раскопках курганов скифского времени, хотя изображения заседланных коней на различных древневосточных рисунках были известны ранее. Обычно они состояли, видимо, из двух набитых шерстью подушек, соединенных между собой и с двух сторон накладывавшихся на спину коня. Поверх этого седла закреплялась подпруга, сзади к нему был присоединен подхвостник, спереди - нагрудный ремень.

В древнетюркское время в степях Центральной Азии, Южной Сибири и Восточной Европы складывается новый тип седла с жесткой деревянной основой. Тюркский тип седла имел сравнительно невысокие наклонные луки, имеющие внизу выемку по ширине расстояния между верхними краями полок. Для того, чтобы седло удобно лежало на спине коня, основания лук делались пологими, а полки — плавно изогнутыми, с двумя вырезами по краям и широкой округлой лопастью посредине. Крепились полки с внутренней стороны лук при помощи ремешков через отверстия. Иногда луки (и несколько реже полки) украшались костяными обкладками и кантами. Некоторые детали этих седел сохранились в погребениях ранних булгар Среднего Поволжья.

В XIII-XV вв. жесткое седло претерпело ряд изменений. В основном они касаются пропорций и конструкции седельных лук и деталей их оформления. Новыми были форма широких округлых лук с устойчивым основанием, плоские полки, по очертаниям приближающиеся к прямым, и система их крепления, при которой луки не привязываются, а ставятся на полки. Смысл этих изменений состоит, видимо, в технологических поисках наиболее оптимальной конструкции седла. На древнетюркских седлах большие полки с округлыми твердыми лопастями, находящиеся с внутренней стороны лук, давили на бока лошади, что не могло не влиять на ее ходовые качества. Для решения этой проблемы луки стали не привязывать, а ставить на полки. Отсюда и увеличение массивности, и изменение конфигурации полок: нижний край их был отогнут, благодаря чему они превратились в широкое устойчивое основание. Появ-

АТ МЕНЕП ЙӨРЕР ӨЧЕН ҖАЙЛАНМАЛАР. XVIII-XIX ГАСЫРЛАР. ТР БЕРЛӘШТЕРЕЛГӘН ДӘҮЛӘТ МУЗЕЕ.

ТАТАРСКОЕ СНАРЯЖЕНИЕ ДЛЯ ВЕРХОВОЙ ЕЗДЫ. XVIII-XIX ВВ. ГОМ РТ.

TATAR HARNESS FOR RIDING. 18TH-19TH CC. STATE UNITED MUSEUM OF THE REPUBLIC OF TATARSTAN

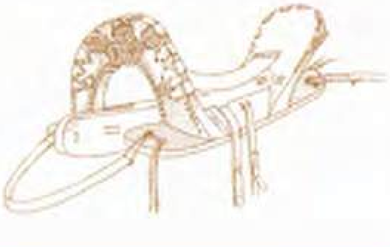

— кылыч белән сугышу өчен бу ифрат дәрәҗәдә мөһим булган.

Өзәнге һәм иярнең шушы яңа төрләре Азия һәм Аурупа халыклары арасында тарала. Урта гасырларда өзәңгенең ияр каешларына беркетелә торган алкалары камилләшә. I һәм II меңьеллыклар чигендә хәзерге заманга кадәр килеп җиткән түгәрәк, аркасыман башлы өзәңгеләр формалаша.

Типкеләр Аурупа җайдагының даими атрибуты булган. Борынгы типкеләр грекларга безнең эрага кадәр V гасырда ук мәгълүм булган. Алар Рим империясе чорында аеруча киң тарала. Урта гасырлар Ауропасында ат менгән алпагыт (рыцарь) өчен типке гаять мөһим әйбер, аның дәрәҗәсен күрсәтүче затлылык билгесе саналган. Әйтик, алпагыт исеме алганда сугышчыга типке белән кылыч тапшырылган. Типкеләрнең сыйфатына карап иясенең кайсы катлау кешесе икәнен белеп булган: аксөяк хәрбиләр алтынкөмеш бизәклесен, гади сугышчылар исә гади тимердән ясалганын йөрткән. Иң борынгы типкеләр дуга сыман һәм тырнаклы булган, әкренләп дуга өчпочмак рәвешен алган, аннан ул йолдызсыман тәгәрмәч белән алышынган.

Атта утыру һәм атны идарә итүдәге аермалар типкеләр куллануга да бәйле. Ауропалылар иярдә чумып, аякларын өзәңгегә нык терәп утырганнар; кушаяклап чаптырып барганда җайдакның аяклары атның күкрәгенә җитә язган. Болай утырганда атны типкеләр ярдәмендә генә тыңлатып була. Күчмәләр исә иярдә биек утырганнар. Бу очракта җайдакның өзәңгегә баскан аяклары атның янтауларын кысып яки корсак астына кадәр тиеп тора. Ауропада моны ат өстендә «татарча утыру» дип йөрткәннәр.

Шулай итеп, атны гади таяк яки йөгән ярдәмендә идарә итүдән башланган эш менге ат дирбиясенең катлаулы элементлары — өзәңгеле иярләр, мундштуклы йөгәннәр барлыкка килгәнчегә кадәр дәвам иткән. Бу эштә төркиләр керткән өлеш ифрат зур. Дала цивилизациясен булдыру һәм кешелек тарихында тирән эз калдыру кебек зур эштә төркиләр белән атлар бербөтен булган.

ТАТАР ИЯРЕ. ВЕНА МУЗЕЕ (АВСТРИЯ). XVI Г.
ТАТАРСКОЕ СЕДЛО. ВЕНСКИЙ МУЗЕЙ (АВСТРИЯ) XVI В.
TATAR SADDLE. MUSEUM OF VIENNA. AUSTRIA. 16TH C.

йөк хайваннары һәм атлары бар» дип язалар. Хәтта илбашына тиешле салым белән ясакны да алар өлешчә атлата түли. «Мәлик кушуы буенча алар аңа йөк хайваны бирә, берәр ир хатын алганда, мәлик һәркайсыннан берәр ат ала».

Урта гасырларда болгар ат көтүенең составы үзгәрмәгән диярлек. Көтүдәге атларның күбесе «урман» һәм дала атлары булган. Халык тормышында атлар төрле максатларда кулланылган. X гасырдан башлап җир сөреп иген игү киң җәелеп китә. Бу эштә инде атсыз булмый. Атлар шулай ук йөк ташу өчен дә файдаланылган.

Хәрби эштә дә атлар һаман кирәк. Болгарларның атлы гаскәре урыс елъязмаларында һәм гарәп юлъязмаларында

ные лошади. Незаменимы были они как тягловое и вьючное животное.

Сохраняли кони свое важнейш значение и в военном деле. Булгарск конница неоднократно упоминается страницах русских летописей и арабски источников. Для этого служили, скор всего, сравнительно крупные, рослые к ни, составлявшие до трети стада. Инт ресно, что, судя по анализу конских ко тей, крупные кони населения Булгар были близки по своим пропорциям экстерьеру к среднеазиатским породи тым скакунам. Не исключено, что э свидетельствует об интенсивных торг вых связях между Хорезмом и Булгар ей, а также о приобретении булгарск знатью высокоаллюрных аргамаков.

Подобный состав стада у населен Поволжья сохранялся и в позднее сре невековье, в эпоху Золотой Орды и К занского ханства. В хозяйстве продо жали использоваться малорослые,

еш телгә алына. Гаскәр өчен зур гәүдәле биек атлар асралган. Көтүнең өчтән берен әнә шундый атлар тәшкил иткән. Шунысы кызык: ат сөякләренә карагандa, Болгар иленең эре атлары үлчәм һәм килбәт ягыннан Урта Азия токымлы чаптарларына якын торган. Хәрәзем белән Болгар иле арасында Бөек Ефәк юлыннан туктаусыз сәүдә кәрваннары йөреп торуга дәлил түгелме бу? Болгар асылзатлары үзләренә җитез аргамаклар сатып алмый тормагандыр.

Идел буе халыкларының ат көтүе Урта гасырлар азагында да, Алтын Урда чорында да, Казан ханлыгы дәверендә дә сыйфат ягыннан үзгәрешсез кала. Алман дипломаты С.Герберштейн татарларның гадәт-йолаларын тасвирлап, менәниләр яза: «Аларда атлар бик күп. Тәбәнәк буйлы, түбән җилкә калкымлы булсалар да, ачлыкка чыдам, эшкә түзем, күндәм атлар... Бу атларны татарлар тыңлата белә. Мәскәүлеләр: «Бу атлар татар кешесе атланганда җитезрәк чаба», — диләр. Әлеге ат токымын «бахмат» дип йөртәләр икән».

Урта гасырларның алга киткән шушы дәүләтләрендә, көньякның токымлы чаптар атлары белән җирле атларны кушып, атлы гаскәр яисә асыл затлар өчен нәселле атлар үрчетүнең, ягъни нәсел эшенең яралгылары да булганга охшый. Хан араннарындагы нәселле атлар санын әйтүе кыен, әмма аларның саны шактый булган, дияргә нигез бар. Бер генә мисал. Казан ханы Мөхәммәдәмин Мәскәү

выносливые лошади степного и лесного типа, а в военном деле — более крупные породистые кони. Описывая обычаи татар, немецкий дипломат С. Герберштейн пишет, что «у них в изобилии имеются лошади, хотя и с низкой холкой и малорослые, но крепкие, одинаково хорошо переносящие голод и работу... Столь выносливыми лошадьми татары весьма умело управляют, и московиты уверяют, будто эти лошади под татарами быстрее, чем под другими. Эта порода лошадей называется бахмат».

Для этих развитых средневековых государств можно предположить какие-то зачатки племенного дела и специального разведения, на основе южных породистых скакунов, местных коней для пополнения конницы и для конюшен знати. Трудно сказать о количестве породистых коней в ханских конюшнях, но есть некоторые основания, которые заставляют думать, что их число было достаточно велико. Об этом говорит тот факт, что в подарок московскому великому князю казанский хан Мухаммед-Амин преподнес «300 коней добрых, на них же сам ездяще... в седлах, и в уздах златых, в покровах червьленых». Качество этих коней было, видимо, очень высоким. В этой связи интересно поэтическое описание породистого аргамака из татарского эпоса XV-XVI вв. «Идегей»:

Коня тебе жалует хан,
Коня тебе дарит Токтамыш,

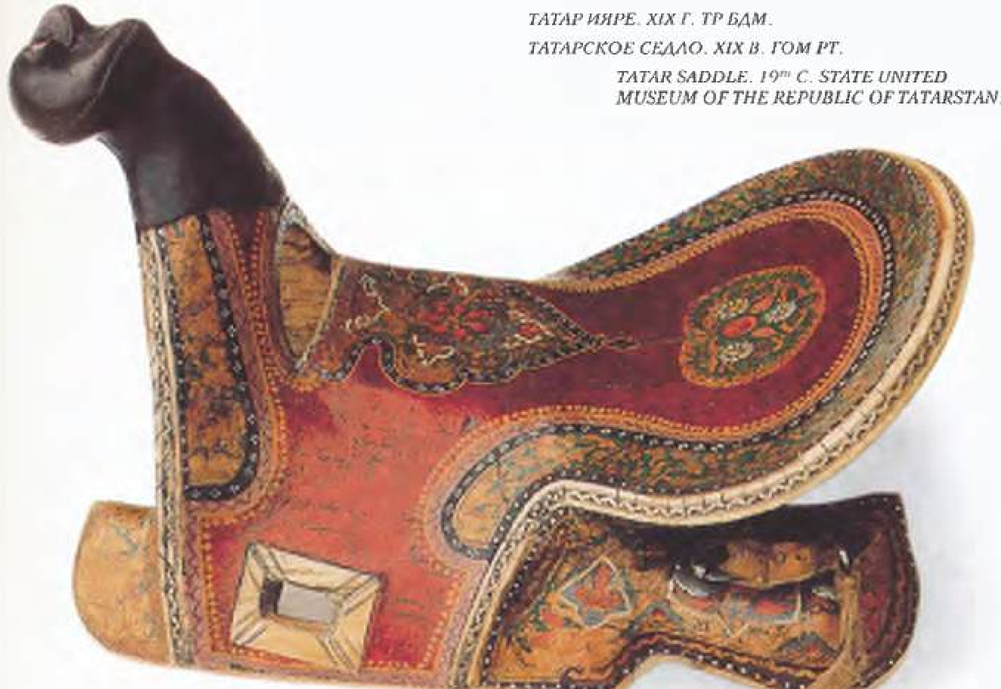

ТАТАР ИЯРЕ. XIX Г. ТР БДМ.
ТАТАРСКОЕ СЕДЛО. XIX В. ГОМ РТ.
TATAR SADDLE. 19TH C. STATE UNITED MUSEUM OF THE REPUBLIC OF TATARSTAN.

ление широкого основания лук позволило сблизить полки и положить их на спину коня. Это в свою очередь сделало ненужным применение широких округлых лопастей, которые были заменены чепраком. Подобная конструкция седла с некоторыми дополнениями и усовершенствованиями сохраняется практически до наших дней.

Седла с жесткой основой возникли и развивались вместе со стременами. Судя по археологическим данным из Центральной Азии IV в., первые стремена имели вид левосторонней подножки, крепившейся к седлу. Недаром общетюркское слово «узенге» — «стремя» восходит к понятиям «верх», «подниматься вверх». После посадки в седло ногу из него вынимали, так как оно находилось довольно высоко.

Первые настоящие стремена появляются, видимо, у кочевых народов Центральной Азии в IV - V вв. Археологические их остатки обнаружены при раскопках в Северном Китае и Корее и представляют собой деревянную основу, согнутую в петлю и окованную листовой бронзой. Только в конце V в. появились стремена, целиком выкованные из железа. Они представляли собой овальную петлю с длинной плоской петлей. Подножка этих стремян была узкой и резала ногу. Но даже эти стремена резко изменили характер посадки. Всадник уже не вынимал ногу из стремян, а упирался на них, повышая тем самым свою устойчивость и более уверенно управляя конем. Теперь воин-кавалерист мог стрелять из тугого степного лука на скаку и рубить противника, привставая на стременах.

Постепенно к VI в. стремена приобретают более совершенный вид. Нижняя их часть - плоская и прямая, а верхняя - удлиненная и по форме напоминает арочный свод, вверху которого находится и небольшая петля для крепления к ремню, идущему к седлу. Нога в таком стремени была, несомненно, более устойчива, что позволяло надежнее контролировать коня шенкелями. Судя по рисункам этого времени и археологическим находкам, одновременно в степях Азии распространяются седла тюркского типа с наклонными луками. Теперь всаднику было намного легче садиться на коня, поворачиваться на всем скаку, наклоняться вперед или назад, что было особенно важно при использовании нового оружия - сабли.

Этот развитый тип стремени вместе с седлом новой конструкции стремительно распространились по всему Старому Свету, очень скоро став достоянием многих народов Азии и Европы. Основным направлением развития стремян в период средневеко-

кенәзенә алтын ияр-йөгәнле, парча япмалы 300 шәп ат бүләк иткән. Бу җәһәттән «Идегәй» дастанында аргамак атның ничек тасвир кылынуы да игътибарга лаек:

Ияренең кашы алтын,
Йөгәненең башы алтын,
Колагын бездәй кадаган,
Кәгелен кыздай тараган,
«Чү!» дигәндә очкан кошны
Узып китмәгә яраган,
Йөргәндә эзен санаган,
Куш йөрәкле яралган,
Кысыр елан үзәкле,
Култыраудай танаулы,
Сахтияндай иренле,
Сарымсактай азулы,
Кыйган камыш колаклы,
Тустагандай тояклы,
Ал өркәчен май баскан,
Арт өркәчле дөядәй,
Арысландай күкрәкле,
Юлбарыстай сөйрәкле,
Чапкан чакта җил җитмәс,
Табаны ялпан Тарлан буз
Ат бирәдер ханиян.

Төп өлеше җайдаклардан торган татар чирүенең сугышчанлыгын киметмәү өчен атчылык эшен җайга салырга кирәк була. Казан ханлыгының атлы гаскәрендә, урыс елъязмаларына караганда, егерме мең сыбайлы исәпләнгән. Аларның зур өлеше «тимер күлмәк» кигән. Урыслар татарларның атлы алайларын һаман саен «сугышта гайрәтле һәм мәрхәмәтсез» дип язып торганнар иде. Татар ханлыкларының ташкын кебек көчле атлы гаскәре, утлы корал ныклап таралганчыга кадәр, бик озак әле яу кырында җиңелмәс көч булып кала бирә. Хәтта ки урыслар Идел буен яулап алганнан соң да әле йомышлы татарларның атлы гаскәре, элекке дәверләрнең гадәтен дәвам итеп, Рәсәй дәүләте дошманнарына каршы батыр сугышкан.

С губами, как мягкий сафьян,
С ушами, как срезанный камыш,
С копытами, как тустаган,
С клыками, растущими, как чеснок,
С четверкой крылатых ног,
С челкой девичьей, густой,
С крепкой уздой золотой!
Парносердый конь молодой
Во время бега ведет
Следам своим твердый счет,
Уши, как шило, спешит поднять.
Ветру его не догнать.
Он бежит, сокращая путь.
Жиром покрыта львиная грудь.
Тигриный хребет у него,
Соперников нет у него...

Хорошо развитое коневодство требовалось для поддержания боеспособности татарского войска, основу которого составляла конница. Количество кавалеристов Казанского ханства достигало, судя по русским летописям, 20 тысяч всадников. Значительную часть их составляла панцирная конница. Недаром русские источники постоянно описывают конные полки татар, «в ратном деле очень свирепых и жестоких». Немецкий дипломат С. Герберштейн также описывает татарских всадников, говоря, что они «сражение с врагом начинают издали и очень храбро». Сильная мобильная конница татарских ханств вплоть до широкого распространения огнестрельного оружия оставалась непревзойденной боевой силой на полях сражений. Даже после завоевания Поволжья Россией конница служилых татар продолжала боевые традиции предыдущих эпох, храбро билась, побеждая противников Российского государства.

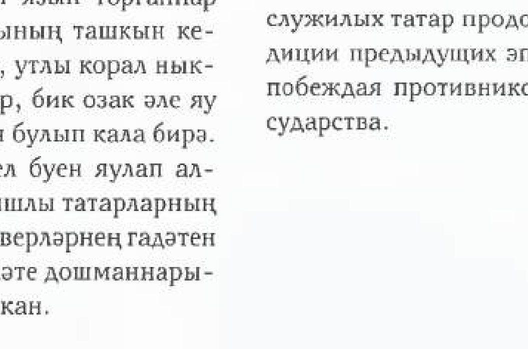

вья было совершенствование дужк
для крепления седельного ремня, ко
торая от выделенной обособленно
петли через небольшой округлый вы
ступ привела к стременам с расплю
щенной верхней частью дужки с про
резью для ремня. Дальнейшее разви
тие стремян привело к формировани
на рубеже I и II тысячелетий новых ок
руглых и арочных форм, сохраняющих
ся до настоящего времени.

Шпоры издавна были постоянны
атрибутом европейского всадника
Древнейшие шпоры были известн
еще грекам в V в. до н. э. Но более ши
рокое распространение приобретак
они в римское время. Подлинного рас
цвета шпоры достигли в средневеко
вой Европе, где стали важнейшим ат
рибутом конного рыцаря, знаком ег
ранга и достоинства. Так, шпоры (од
новременно с мечом) надевались пр
посвящении в рыцари. Разный соци
альный адрес владельцев шпор угадь
вался по степени их украшенности: во
енная элита носила вещи, сверкак
щие серебром и золотом, а рядовы
воины - простые железные изделия
Самые ранние шпоры имели вид полу
круглой дуги, оснащенной шипом, н
постепенно дуга сужалась, приобре
тая форму треугольника, а шип сме
нился звездчатым колесиком.

С использованием шпор связан
и различие в посадке и управлени
конем. Для европейцев была харак
терна глубокая посадка в седле с вы
сокими луками, с ногами, упертыми
стремена, при галопе вытянутым
вперед почти до груди лошади. Управ
лять конем при такой посадке можн
было лишь при помощи шпор. В то вре
мя как кочевническая, «восточная» по
садка в высоком седле с покатыми лу
ками предполагала, что всадник сидит
упираясь ногами в высоко подвешен
ные стремена, поджатыми по бокам
или под брюхо коня. Именно такая по
садка в Европе называлась «татар
ской».

Так постепенно происходило ста
новление настоящего комплекса кон
ского снаряжения — от управления
конем с помощью обычной палки и
простой узды до сложных седел со
стременами и узды со строгим мунд
штуком. Тюркам в развитии этого сна
ряжения принадлежит огромная, оп
ределяющая роль. Не стоит этих изоб
ретений недооценивать - ведь во мно
гом благодаря им тюркам удалось со
здать свою степную цивилизацию и
сыграть в истории человечества важ
ную роль.

Казан төбәгендә атчылык
Коннозаводство в Казанском крае

Атка менсәң, сикереп мен —
Маңгай чәчең сибелсен!

Татар халык җыры.

Идел—Урал төбәгендә хуҗалык итү һәм сугыш максатларында ат үрчетү эше беркайчан да тукталып тормаган. Атчылык тарихы буенча материалларның күбесе борынгы дәвергә һәм Урта гасырларга карый. Илнең икътисады яхшыргач, атларны шәхси хуҗалыкларда үрчетү файда китерми башлаган, шул сәбәпле йөзләрчә ат асрау, көтүдә баш санын арттыру белән бергә нәсел эшен дә кайгырта ала торган ат заводлары барлыкка килгән.

Төбәктә иң беренче ат заводы оештыручы — Казан губернасының вице-губернаторы Н.Н.Кудрявцев була. Отставкага чыкканнан соң ул яхшы токымлы атлар үстерү, ат араны кору белән мавыга. 1767 елда Екатерина II Казанга килгәч, завод хуҗасы аңа кара юртаклар бүләк итә, һәм үзе дә алтын тәмәке савыты белән бүләкләнә.

1887 елны Спас өязенең Кызыл Бистә авылы янында Николай Дмитриевич Сазонов нәселле юртаклар үрчетү нияте белән ат заводы төзетә. Аның Бриллиант кушаматлы айгыры 1908 елның 22 июнендә Казан ипподромының 40 еллыгы хөрмәтенә уздырылган чабышларда Юбилейның Баш призын яулап ала.

Коль на коня садиться -
Так одним прыжком, джигит,
Чтобы кудри разлетелись
Над высоким лбом, джигит.

Татарская народная песня.

Разведение коней в хозяйственных и военных целях в Волго-Уральском регионе никогда не прекращалось. Наибольшего развития оно достигло в период древности и средневековья. Именно к этому времени относятся основные материалы по истории коневодства. Однако по мере развития экономики домашнее разведение лошадей становилось менее выгодным. Стали появляться конные заводы, которые могли не только обеспечить расширенное воспроизводство стада, но и хорошо поставить селекционную работу.

Одним из известнейших коннозаводчиков Казанского края был Н.Н. Кудрявцев — вице-губернатор Казанской губернии. Выйдя в отставку, он занялся выращиванием элитных коней. Во время посещения Казани Екатериной II он подарил ей прекрасных вороных скакунов, за что был пожалован золотой табакеркой.

В 1867 году в Казани было основано Общество охотников до конского бега. Своей задачей оно определило «поощрение и улучшение коннозаводства испытанием резвости и силы лошадей». Об-

Россиядә нәселле атлар үрчетү

Кенчыгыш атлары Русиядә урта гасырларда күренә башлый. Алар нигездә Алтын Урдадан һәм татар ханлыкларыннан китерелә. XVI гасырда Явыз Иван үзен «аргамаклар һәм шәп айгырлар яратучы» дип игълан итә. Иран һәм Азия атлары «нугай атлары»нан купкә кыйммәт йөри башлый.

XVIII йөзнең башына кадәр Мәскәү дәүләтендәге ат заводлары әүвәл бөек кенәзләр, аксөякләр өчен менге атлар үрчетү юнәлешендә, торабара патша сарае мәнфәгатьләрен, гаскәриләрне кайгыртып эшли башлый. Сарай каршындагы араннар һәм дәүләтнең ат заводлары белән идарә итү максатын күздә тотып, 1511 елда Араннар идарәсе булдырыла. Аның карамагына шулай ук араннар казнасы, ягъни кыйммәтле ат дирбияләре, затлы фаэтоннар да бирелә. Мәгәр ул заманнарда Русиядә күпме һәм ниндирәк атлар булганлыгын әйтүе кыен, чөнки 1737 елгы янгын ул идарәнең архивын юкка чыгара. Кайбер мәгълүматларга карап фикер йөрткәндә, дәүләт араннарында илле меңләп ат асраганнар, шуларның ике йөзләбе патшаныкы, башкалары аның яраннары һәм дә гаскәр өчен тотылган булуы ихтимал.

Тәүге ат заводлары исә дәүләт күләмендә Русиядә Петр I заманында рәткә салына: Киев, Казан, Азов губерналарында махсус ат заводлары корыла. Патша указында «бияләр белән айгырларны Шлезиядән һәм Персиядән сатып алырга» фәрман бирелә. Хөкүмәт шуннан соңгы боерыкларында да гаскәр һәм обозлар өчен

Ат заводлары булдыруда Спас өязендәге (хәзерге Спас районы) алпавыт Молостволар нәселе аеруча дан казана. Валериан Таврианович Казанда беренче ат чабышлары оештыра. Соңрак — 1913 елда аның атчылыктагы хезмәтләре хөрмәтенә Казан ипподромында махсус ярышлар үткәрелә. Бу нәселнең икенче вәкиле Константин Владимирович Молоствов 1897 елда Три озера һәм Молоствовка авыллары янында ат заводына нигез сала. Аның атлары арасында Россиядән җыелган токымнар белән бергә Америкадан кайтарылган юртаклар да була. Россия күләмендә үткәрелгән чабышларда Молоствовның атлары бик яхшы нәтиҗәләргә ирешә. Әйтик, 1907 елны Мәскәүдә үткәрелгән бөтенроссия Дербиенда 4 яшьлек юртакларның 2,5 км арадагы ярышында Аккредитив атлы соры айгыр җиңү яулый. Император призына үткәрелгән ат чабышларында Смельчак дигәне икенче урынга чыга.

щество состояло в ведомстве Главного управления государственного коннозаводства. Именно с этим обществом связано основание Казанского ипподрома и начало регулярных соревнований рысаков. Первые рысистые испытания в Казани были проведены в 1868 году на льду озера Кабан. В бегах участвовали рысаки с заводов Молоствовых и Ишмуратова. Со временем эти бега стали традиционными. Согласно уставу Общества зимой ипподром устраивался на озере Кабан, в центре города, по предварительному соглашению с городским общественным управлением.

Летом бега устраивались на поляне на берегу Кабана, примерно на том же месте, где сейчас находится ипподром.

В 1887 году возле села Красная Слобода Спасского уезда, ныне Спасский район, основал конный завод для разведения лошадей рысистых пород,

Никольское авылында исә Лев Валерианович Молоствов үз ат заводын булдыра.

Бөтен Рәсәйдәге шикелле үк, Казанда да ат заводларына һәм атчылыкны үстерүгә теләктәшлек тәшкиләтләре оеша башлый. Шундый тәшкиләтләрнең берсенә — Идел-Чулман җәмгыятенә 1912 елда вице-президент итеп К.В. Молоствов сайлана. Бу җәмгыятьтә янә дә аның җиде кардәше әгъза булып тора: Казан губернасы Җир идарәсе әгъзасы В.В. Молоствов, Спас өязенең дворяннар башлыгы Л.В. Молоствов, Тәтеш өязенең дворяннар башлыгы В.Г. Молоствов һәм башкалар.

Казанның икенче бер мәшһүр сәүдәгәре Григорий Константинович Ушков исә Кырымдагы Форос каласында шөһрәтле ат заводы корып җибәрә

Николай Дмитриевич Сазонов. Его жеребец Бриллиант выиграл Главный юбилейный приз на бегах 22 июня 1908 года в честь 40-летия основания Казанского ипподрома.

Целую плеяду коннозаводчиков дал род Молоствовых из Спасского уезда. Валериан Таврианович Молоствов организовал первые рысистые бега в Казани. В память о нем в 1913 году на Казанском ипподроме были проведены специальные бега. Другой представитель этого рода, Константин Владимирович Молоствов, в 1897 году близ сел Три Озера и Молостовка основал свой конный завод. В его конюшне были лошади российских пород и специально выписанные чистокровные американские скакуны. Кони этой конюшни показывали блестящие результаты на всероссийских соревнованиях. Например, серый жеребец Аккредитив выиграл в 1907 году российское дерби для четырехлетних лошадей в Москве, а скакун Смельчак занял второе место на розыгрыше Императорского приза.

Элитное коневодство в России

Восточные лошади — «фари» и «скоки» — попадали на Русь еще в средневековый период. Основными их поставщиками были Золотая Орда и татарские ханства. В XVI веке Иван Грозный называл себя охотником «до аргамаков, до жеребцов добрых». Персидские и азиатские кони стоили в десятки раз дороже «отборных ногайских».

Вплоть до начала XVIII века государственное коннозаводство в Московии было направлено на разведение верховых лошадей главным образом для великокняжеского, позже — царского двора и отчасти военного дела. В 1511 году для управления придворными конюшнями и государственными конными заводами был учрежден Конюшенный приказ. В ведении приказа была также конюшенная казна, состоявшая из драгоценных конских уборов, седел, а также карет и саней, принадлежавших московскому двору и хранившихся с древнейших времен. К сожалению, пожар 1737 года уничтожил архив Конюшенного приказа, что не позволяет определить численности поголовья коней на Руси и его состав. Судя по некоторым данным, в государственных конюшнях содержалось до пятидесяти тысяч коней, из которых двести были царскими, а другие предназначались для свиты и войска.

Первые государственные конные заводы были организованы в России при Петре I уже в 1712 году в Киевской, Казанской и Азовской губерниях, когда указом было предписано: «для заводу кобыл и жеребцов купить в Шлезии и в Персах». За ним последовало еще несколько других прави-

гомуми атлар санын арттыруны кайгырта.

XVIII йөздә елның-елында яхшы атлар эзләп Урта һәм Якын Азиягә баргалыйлар. Шуның нәтиҗәсендә Русиягә шәп аргамаклар кайта тора. Шәрекъ атларыннан тыш дәүләт ат заводларында Ауропадан кайтарылган затлы токым — немец, инглиз, испан, скандинав атлары да шактый җыела. Гасыр азагында исә А.Г.Орлов-Чесменский тырышлыгы белән Мәскәү янындагы Остров (Утрау) ат заводына Азиядән Шаһ белән Дракон (Аждаһа) дигән искитмәле ике айгыр кайтарыла. Муеннары дугаланып килгән, ут шикелле янып торган җирән ярсу

В.П. МОЛОСТВОВ.
V.P. MOLOSTVOV.

ахалтәкәгә аждаһа дими хәлең юк. Нәкъ әнә шушы айгырлар мәшһүр орлов токымлы юртакларга нигез салучылар булып санала; шулардан Фелькерзам I белән Яшма I дигән атаклы айгырлар, токым аналары — Огромная, Яшная, Залетная, Задумчивая, Диана туа. Соңга таба А.Г.Орлов менге атлар нәселен үрчетергә керешә. Күчек-Кайнарҗы солыхын төзегәндә Төрек солтаны Әби патшага бүләк итеп биргән бурлы айгыр Солтан I гә көмешсу-соры төстәге Сметанка дигән гарәп айгыры да өстәлә. Заводта нинди генә токымнарны кушып-катнаштырып карамыйлар, шулар нәтиҗәсендә гаҗәеп үзенчәлекле нәсел атлары алу бәхетенә ирешәләр. Менге орлов токымлы атларның килеш-килбәтләре күз алмаслык, буй-сыннары карап туймаслык. Гәүдәгә эре (152-158 см), әрсез-елдам, сабыр һәм җайдагын тыңлаучан булулары ат заводы тотучыларның да, кавалеристларның да игътибарын җәлеп итә. Орлов юртакларын китереп чыгаруда Сметанка белән Дания биясенең улы Полкан I һәм аның нәселе зур роль уйный, ә инде шуларның аеруча елдамы Барс I — орлов токымын башлап җибәрүче дип санала.

МОЛОСТВОВЛАРНЫҢ НӘСЕЛ ГЕРБЫ.
ГЕРБ РОДА МОЛОСТВОВЫХ.
COAT OF ARMS OF THE MOLOSTVOVS.

һәм, зурдан кубып, аран һәм манежга чаклы булдыра. Аның атлары арасында бөтен Рәсәйгә мәшһүр Летун, Галатея, Крепыш кебек орлов юртаклары була. Крепыш атлысы, әйтик, 1907 елны Мәскәү ипподромында граф Орлов-Чесменский призына үткәрелгән чабышларда җиңеп чыга.

В селе Никольском создал свой конный завод Лев Валерианович Молоство

В Казани, как и во всей России, стал создаваться общества поощрения и раз вития отечественного коневодства. 1912 году К.В. Молоствов был избра вице-президентом Волжско-Камско общества поощрения рысистого коне водства. В состав этого общества вошл еще семь представителей этого рода, сре ди них В.В. Молоствов — член Казан ской губернской земской управ Л.В. Молоствов — предводитель дворян ства Спасского уезда, В.Г. Молоствов предводитель дворянства Тетюшско уезда.

Другой известный казанский куп Григорий Константинович Ушков осн вал прекрасный конный завод в Форосе Крыму, где устроил большие конюшни манеж. Среди его лошадей были знам нитые на всю Россию рысаки орловско породы — Летун, Галатея и Крепыш, в игравший в 1907 году приз графа Орл ва-Чесменского на Московском ипп дроме.

АУКЦИОНДА. РӘСЕМ. XIX ГАСЫ
НА АУКЦИОНЕ. РИСУНОК. XIX
AT AUCTION. DRAWIN

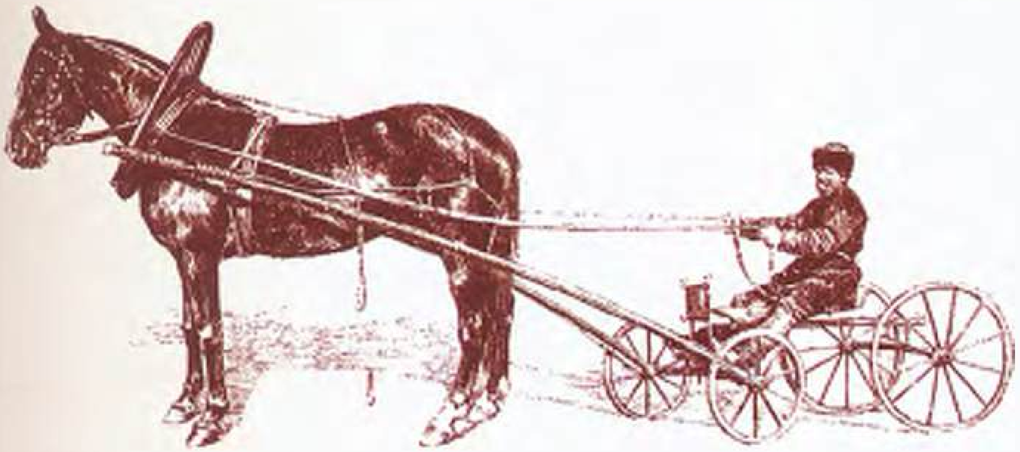

тельственных распоряжений. Все это было вызвано необходимостью увеличить поголовье коней для войска и обоза.

В конце XVIII века коневодство стало модным увлечением не только аристократии, но и купцов. Каждый состоятельный человек считал необходимым завести свою собственную конюшню, чтобы обеспечить себя приличным «выездом». Первоначально для этих целей разводили лошадей отечественных пород, но постепенно стали ввозить и выводить высокоаллюрных скакунов испанской, арабской и английской пород. Чрезвычайно модной сделалась верховая езда на европейский манер.

В XVIII веке в страны Средней и Передней Азии почти ежегодно направлялись экспедиции за лошадьми. В результате в Россию попадали первоклассные скакуны. Кроме восточных в государственных конных заводах было значительное количество элитных западноевропейских лошадей — немецких, английских, испанских, скандинавских и т.д. В конце века благодаря трудам графа А.Г. Орлова-Чесменского, с именем которого связано выведение породы прекрасных орловских рысаков, на конный завод Остров под Москвой попали азиатские жеребцы Шах и Дракон, причем кличка Дракона свидетельствует о его характере, о том, какое впечатление производит огненный, гибкий, свивающий шею в кольцо ахалтекинский жеребец. От этих основателей породы происходят прославленные Фелькерзам I и Яшма I и гнездо маток, родоначальниц породы — Огромная, Яшная, Залетная, Задумчивая и Диана. Несколько позже Орлов перешел к созданию верховой породы. Для этого наряду с упомянутыми восточными жеребцами был использован бурый

Казан төбәгендә затлы атлар үрчетүдә татар сәүдәгәре Габдрахман Әхмәт улы Ишморатов та сизелерлек эз калдыра. Аның ат абзарлары Үрнәк (хәзерге Арча районы) авылында урнашкан була. Көтүнең төп өлешен Русия заводларыннан алынган орлов токымлы юртаклар белән бергә Американың саф токымлы юргалары тәшкил итә. Чиста токымлы Кентукки-Симонс нәселеннән үрчегән Кыргыз һәм Камилә аргамаклары сәүдәгәргә дан китерә. Г.Ишморатов, үз заводы белән горурланып, юртакларының башка ипподромнарда да уңышка ирешүе турында язып калдыра.

1867 елда ук Казанда ат чабышларын яратучылар тәшкиләте барлыкка

Значительную роль в истории элитного коневодства в Казанском крае сыграл конезавод татарского купца Абдрахмана Ахметовича Ишмуратова. Конюшни его располагались в селе Урняк (ныне Арский район РТ). Основой его конюшни были элитные рысистые лошади как орловских кровей с российских конезаводов, так и чистокровные американские рысаки. Из рода чистокровных лошадей (Кентукки-Симонс) происходили знаменитые кони Киргиз и Камиля. Рекламируя свой завод, А.А.Ишмуратов с гордостью писал, что его рысаки хорошо показали себя на столичных ипподромах.

В 1902 году казанский отдел Российского общества покровительства живот-

П.В. ЩЕТИНКИН.
P.V. SCHETINKIN.

РУСИЯ ЖАЙДАГЫ. XX ГАСЫР БАШЫ.
РОССИЙСКИЙ ЖОКЕЙ. НАЧАЛО XX В.
RUSSIAN JOCKEY. BEGINNING OF THE 20th C.

XVIII йөзнең урталарына кадәр ат заводлары дәүләт карамагында булып, шул вакытларда шәхси ат заводлары да күренә башлый. 1834 елны Мәскәүдә ат чабышларын яратучылар оешмасы Ходынь кырында ипподром корып җибәрә, һәм юртаклар ярышы даими рәвештә үткәрелә башлый. 1880 нче елларга ат бәйгеләре инде илнең егерме дүрт каласында уздырыла.

Һәр төр атның — үз куллану өлкәсе бар. XVIII гасырда «матурлыклары белән мәгърур» испан атлары гаскәриләр һәм манеждагы күнегүләр өчен башкаларга караганда өстенрәк санала. Гарәпнекеләр «дөньядагы иң гүзәл малкайлар» дип йөртелә. Фарсы һәм төрекмән аргамаклары ияртә йөрү өчен уңай күрелә, ә инглиз чаптарлары чабышта Ауропаның барлык төр атларын узып китә һәм ау өчен аеруча кулай табыла.

XIX гасырның икенче яртысыннан башлап Русиядә ахалтәкәләрнең кадере беркадәр кими, чөнки токымны яхшырту өчен саф токымлы инглиз атлары файдаланыла башлый. Ахалтәкәләргә фәкать XIX гасыр азагында гына кабат игътибар итәләр. 1896 елда Каспий арты өлкәләре идарәчесе А.Н.Куропаткин ат заводларының эшен бәяләү өчен комиссия оештыра. Ул аларның хәлен «бик бетәшкән» дип бәяли. Әмма яхшы ашатып, әйбәт итеп тәрбияләп, саф токымлы «ахалтәкә атларын элеккеге соклангыч кимәлендә тергезеп булыр» дип өметләнә. 1899 елда Ашгыбат шәһәре тирәсендә бик шәп уналты ахалтәкә айгыры булган ат заводы эшли башлый. Ун елдан соң алар беренче мәртәбә Ташкентта авыл хуҗалыгы күргәзмәсендә күрсәтелә, тагын өч елдан — Пятигорскида, 1913 елда — Киевтә. Анда атларның барысын да Германиягә сатып алып китмәкче булалар. Ахалтәкәләр белән кызыксыну кабат көчәя.

Русиядә ат заводларының гөрләп үсеп киткән чаклары да, сүлпәнләнеп калган чорлары да булып тора. Аларның тернәкләнеп китүенә 1881 елда дәүләтнең ат үрчетү заводларына мөстәкыйльлек бирүе сәбәпче булгандыр. Иске заводларны бераз яңартып җибәрәләр, әледән-әле яңалары калка. Ат чабышын отыш уенына (тотализаторга) әйләндергәч, ипподромнарга игътибар бик нык арта. 1880 елны юртаклар ярышы егерме дүрт ипподромда узган булса, 1895 елны ул сан кырык бергә, ә инде 1905 елны илле тугызга җитә. 1880 елны бәйгедә ике йөз сиксән ат катнашкан булса, 1905 елда аргамаклар саны ике мең тугыз йөз җитмеш җидегә җитә. Бәйгегә куелган призлар бәясе йөз ун меңнән ике миллион җиде йөз җитмеш дүрт мең сумга күтәрелә. Чит илләргә ат сату гадәткә керә. 1908-1912 елларда Русиядән чит илгә ел саен туксан меңнән артык ат чыгарыла. Хәрби гамәлләрне күздә тотып үткәрелгән атлы спорт та нык үсеп китә.

Илдә юртак атлар үрчетү заводларының үсеп-көчәеп китүе 1888 елда бөек кенәз Д.К.Романовның Полтава янында Дубровка ат заводы корып җибәрүенә сәбәпче була. Дубровкада сакланып калган орлов-ростопчин токымы вәкилләре, үзләрендә үстерелгән юртаклар һәм арденнар (Бельгиядән чыккан авыр йөк атлары) Лондон, Париж, Чикагода уздырылган ат күргәзмәләрендә мактауга лаек булалар. Русия заводларында саф канлы яки ярым саф токымлы атлар, сокланып туймаслык орлов һәм орлов-америкаң токымлы юртаклардан тыш, дон, кабарда һәм ахалтәкә токымнары да үрчетелә һәм тәрбияләнә.

1914 елда урыс ат заводлары башында торган Н.Б.Щербатов ахалтәкә токымын саклап калу җәһәтеннән кайбер эшлекле чаралар күрә. 1915 елда алтмыш айгыр өчен дәүләт ат абзары һәм кырык-илле бия өчен үрчетү араны корылырга тиеш була; хосусый ат заводларын бүләкләү өчен акчалата премияләр; җирле һәвәскәрләр, тренерлар һәм ат хуҗалары ярдәме белән нәсел кенәгәләре булдырырга тәкъдим ителә. Тәкъдимнәрнең соңгысы гына гамәлгә ашырыла. Калганнары, Беренче бөтендөнья сугышы башланып киткәнгә күрә, хыялда гына кала. Шулай да Щербатовның кайбер тырышлыклары уңыш китерә. 1916 елда алты йөз кырык өч ахалтәкә атны сугышка җибәрмәүгә ирешәләр. Ләкин азык җитешмәү,

АРАБЕЛЛА,

Изъ ИМПЕРАТОРСКИХЪ конюшенъ.

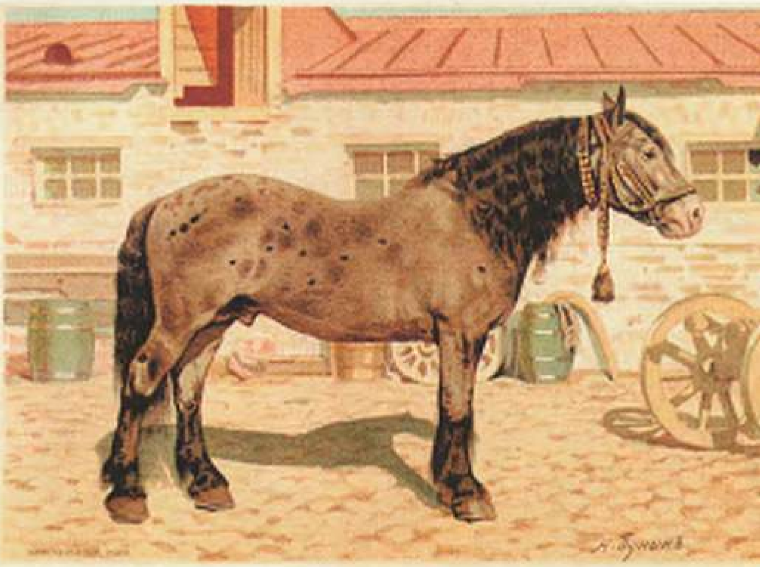

СИЛЬНЫЙ,

КАЛМЫКЪ,

БУХАРЕЦЪ,
жеребецъ бухарской породы, 6 л., росту 4 вершк. Принадлежитъ ЕГО ВЫСОЧ. ВЕЛ. КНЯЗЮ ВЛАДИМИРУ АЛЕКСАНДРОВИЧУ. Подарокъ Бухарского эмира.

КРЫМЪ,
жеребецъ ногайской породы, [illegible] л., росту 1 арш. 9 вершк.
Завода ЕГО ВЫСОЧЕСТВА ВЕЛ. КНЯЗЯ ГЕОРГІЯ АЛЕКСАНДРОВИЧА

АБАЗЪ,
жеребецъ кабардинской породы, 16 л., росту 2½ вершк. Завода ЕГО ВЕЛИЧЕСТВА.

конь Салтан I, подаренный Екатерине II турецким султаном при заключении мира в Кучук-Кайнарджи и пожалованный ею Орлову, и арабский серебристо-серый жеребец Сметанка. На заводе были испробованы различные типы скрещивания, что дало великолепные результаты. Прекрасные качества орловских верховых лошадей — нарядный экстерьер и достаточно высокий рост (152 - 158 см) в сочетании с крепостью конституции, высокой работоспособностью, энергичным темпераментом и покорностью воле всадника — быстро завоевали широкую популярность у российских коннозаводчиков и кавалеристов. В создании орловской рысистой породы основную роль сыграл Полкан I — сын Сметанки и датской кобылы и его потомки, среди которых выделялся Барс I, ставший подлинным родоначальником породы. Они отличались ростом, экстерьером, силой и, главное, выдающимися рысистыми способностями.

До середины XVIII века конные заводы находились в ведении государства, но постепенно начинают возникать и частные конные заводы. Считалось, что испанские лошади — «гордые в своей красоте и предпочитаются для войск и манежа всем прочим лошадям», арабские — «принадлежат к прекраснейшим на свете», персидские и туркменские — наиболее удобны и способны для верховой езды, а английские — «своей скачкою превосходят всех лошадей в Европе и особенно хороши для езды на охоту».

По мере того, как со второй половины XIX века для улучшения породы начали использовать английских чистокровных жеребцов, интерес к ахалтекинцам в России резко снизился. Вновь «открыли» ахалтекинцев лишь в самом конце XIX века, когда начальник Закаспийской области А.Н. Куропаткин создал в 1896 году комиссию для определения состояния коннозаводства, которое сам он оценил как «упадочное», желая — внимательным уходом и обильным кормлением — «воскресить в полном блеске первобытный тип ахалтекинской чистокровной лошади». В 1899 году недалеко от Ашхабада, в Кеши, была создана первая областная заводская конюшня с 16 первоклассными ахалтекинскими жеребцами. Через 10 лет ахалтекинцы впервые были выставлены на сельскохозяйственной выставке в Ташкенте, еще через 3 года — в Пятигорске, а в 1913 году — в Киеве, где всю их партию хотели закупить в Германию. Об ахалтекинцах заговорили.

Коннозаводство в России испытывало свои взлеты и падения. Начало оживлению деятельности было положено в 1881 году, когда государственное коннозаводство получило самостоятельность. Стали открываться новые конные заводы и восстанавливаться старые. Оживилось ипподромное дело, особенно после введения тотализатора. Если в 1880 году рысаков испытывали на двадцати четырех ипподромах, то уже в 1895 году они бежали на сорока одном, а в 1905 году — на пятидесяти девяти ипподромах. При этом количество испытанных лошадей увеличилось с двухсот восьмидесяти в 1880 году до двух тысяч девятисот семидесяти семи в 1905 году, а сумма разыгранных призов — со ста тысяч до двух тысяч семисот семидесяти четырех рублей. Увеличивался и экспорт лошадей. С 1908 по 1912 год ежегодно из России вывозили более девяноста тысяч голов. Развивался и конный спорт, имевший военно-прикладное значение.

Важной вехой в развитии отечественного рысистого коннозаводства стало открытие в 1888 году великим князем Д.К. Романовым близ Полтавы Дубровского конного завода, быстро завоевавшего мировую известность. Лошади сохраненной в Дубровке орлово-ростопчинской породы, выращенные здесь рысаки и ардены успешно демонстрировались на выставках в Лондоне, Париже и Чикаго. Наряду с чистокровными и полукровными верховыми лошадьми, великолепными орловскими и орловско-американскими рысаками на конных заводах разводили такие ценные отечественные породы, как донская, кабардинская и ахалтекинская.

В 1914 году глава русского коннозаводства Н.Б. Щербатов предложил ряд действенных мер по сохранению ахалте-

КАЗАН ТАТАРЛАРЫНЫҢ АТЛЫ УЕННАРЫ. 1812 ЕЛ. К.Х. ТЕССНЫҢ Е.КОРНЕЕВ РӘСЕМЕ БУЕНЧА ЭШЛӘНГӘН ГРАВЮРАСЫ.

КОНСКОЕ РИСТАЛИЩЕ КАЗАНСКИХ ТАТАР. 1812. ГРАВЮРА К.Х. ТЕССА ПО РИСУНКУ Е. КОРНЕЕВА.

HORSE CONTEST OF KAZAN TATARS, 1812. ENGRAVING BY K.H.TESS BASED ON THE DRAWING OF E. KORNEYEV.

ахалтәкә атларын хуҗалык эшенә җигү, саф токымлы инглиз атлары күренә башлау токымны корыта. Инкыйлаб һәм Ватандашлар сугышы бу һәлакәтне тагын да тизләтә.

1919 елда чигенеп баручы ак гаскәр саф токымлы атларның байтагын Кавказга таба куалый. Аларның бик аз өлешен генә соңрак Русиягә кайтаралар: 1923 елда Мәхтүм-Каладагы егерме айгыр, кырык бер бия тупланган үрчетү бүлеге Ашгыбат янындагы Кеши бүлеге (рассадник) белән кушыла. Анда дәүләт Ашгыбат ат заводы оештырыла. 1926 елда анда күпчелеге ахалтәкә токымыннан булган җитмеш ат туплана.

Шуңа да карамастан, ат асрауның элекке ысулы, озаклап токым чыгару эше сүнә. Атларны чит илләргә сату инкыйлабтан соң нык кими, нәтиҗәдә табыш югала, нәсел эше дә тукталып кала.

1920 елны Совнаркомның нәселле терлекчелек турындагы карары игълан ителә, соңрак атчылык һәм ат заводлары дәүләт идарәсе оеша. 1921 ел урталарында аңа инде 30 ат заводы, 28 завод араннары буйсындырыла, ипподромнар эшли башлый. Бу чакилә. Алар үз алларына «атның елдамлыгын, көчен сынап, атчылыкны үстерү» максатын куялар. Җәмгыять Дәүләт атчылыгы баш идарәсенә беркетелә. Казан ипподромының барлыкка килүе һәм даими рәвештә ат чабышлары уздыруы да шушы тәшкилат оешуга бәйле. Беренче тапкыр арт юырту Кабан күлендә үткәрелә. Анда Молоствовлар һәм Ишморатов ат заводларында тәрбияләнгән юртаклар катнаша. Шуннан соң инде бу шөгыль гадәткә әйләнә. Уставның 87 параграфы нигезендә, шәһәр җәмагать идарәсе белән килештергәннән соң, чабышларның кышкысы Кабан күле өстендә узса, җәйгесе Кабан буендагы тугайда, бүгенге ипподром урынында үткәрелергә тиеш була.

1902 елда Русиянең Тереклек ияләрән яклау җәмгыяте беренче ат күргәзмәсе үткәрә. Анда катнашу өчен губернадагы бөтен ат тотучылар чакырыла. Бер яшьтән алып алты яшькә кадәр эш һәм токымлы атлары булган крестьяннар да күргәзмәдә катнашалар. Атлар-

ным провел первую конскую выстав
Для участия в ней были приглашены
коневладельцы с лучшими лошады
выращенными в пределах губернии.
выставку допускались как крестьяне,
и землевладельцы с лошадьми в возра
от одного до шести лет рабочих и рыс
тых пород. Содержание коней во вре
выставки осуществлялось устроителя
выставки. Владельцы коней, признанн
лучшими, получали медали и похвальн
листы, а также денежные премии. В
ставка была устроена исключительно
средства почетного члена Общес
Л.В. Кекина.

Местом проведения выставки б
избран частный сад «Эрмитаж». В д
открытия, 30 августа, на выставке бы
около сорока лошадей, затем их колич

ны ашатып-эчертеп тотуны әлеге чараны оештыручылар үз өсләренә ала. Иң яхшы дип танылган ат хуҗалары медаль, мактау язуы белән бүләкләнә, акчалата бүләк бирелә. Бу күргәзмә Тереклек иярәрән яклау җәмгыятенең абруйлы әгъзасы Л.В.Кекин акчасына оештырыла.

Күргәзмә урыны итеп «Эрмитаж» бакчасын сайлыйлар. Аны ачкан беренче көнне — 30 августта кырык ат булса, икенче көнне атлар саны алтмыш дүрткә җыела. Аларның токымнары төрле — арден, брабант, затлы юрга һәм чабышкылар... Тамашачылар күргәзмәгә ярату йөри. Төрле номинацияләр буенча

Г.Ә. ИШМОРАТОВ.
А.А. ИШМУРАТОВ.
G.A. ISHMOURATOV.

КОННЫЙ ЗАВОДЪ
КАЗАНСКАГО КУПЦА
АБДРАХМАНА АХМЕТОВИЧА
ИШМУРАТОВА
при Имѣнiи сельцѣ Казанбашъ и выселкѣ Гавриловкѣ Казанс. уѣз.
№ СВИДѢТЕЛЬСТВО
Касибъ
Коннозаводчикъ

кинской породы. В 1915 году должна была быть создана государственная конюшня на шестьдесят жеребцов и рассадник для сорока-пятидесяти кобыл; предлагалось ввести для поощрения частного коннозаводства денежные премии, создать с помощью местных любителей, тренеров и владельцев племенные книги — единственное осуществленное мероприятие. Прочие, в связи с началом первой мировой войны, остались проектами. Тем не менее некоторые усилия Щербатова имели успех: уже в 1916 году удалось освободить от мобилизации шестьсот сорок три ахалтекинских коня. Но отсутствие кормов, использование ахалтекинцев в подворном хозяйстве, появление английских чистокровных производителей вело породу к гибели и растворению в других. Дальнейшие события — революция и гражданская война — только усугубили дело.

В 1919 году отступающие белые войска эвакуировали на Кавказ большую группу чистокровных лошадей. Только часть из них впоследствии удалось возвратить в Россию. В 1923 году государственный рассадник Махтум-Кала, в производящем стаде которого насчитывалось двадцать жеребцов и сорок одна кобыла, был слит с рассадником Кеши. На этой базе был организован государственный Ашхабадский конный завод, на котором в 1926 году имелось уже семьдесят лошадей, в основном — ахалтекинцев. Между тем закончился прежний способ содержания лошадей, а с ним и длительный этап выведения породы, который обеспечивал одновременно и воспроизводство, и экспорт. Порода при этом, конечно, развивалась, но коневодство окупало себя только благодаря хорошо налаженному сбыту, который в послереволюционные годы резко сократился, в результате была свернута и племенная работа.

В 1920 году вышло в свет постановление Совнаркома о племенном животноводстве, позднее было создано специализированное Государственное управление коневодства и коннозаводства. В середине 1921 года непосредственно ГУКОНу были подчинены тридцать конных заводов и двадцать восемь заводских конюшен. Под эгидой этого управления возобновлялась работа ипподромов. Все это привело к восстановлению поголовья лошадей (до тридцати четырех миллионов шестисот тысяч голов). Вместе с тем остро встали вопросы улучшения качества лошадей, их совершенствования.

В 1920 - 1930-е годы все поголовье лошадей было учтено, что дало возможность проводить селекцион-

ралар нәтиҗәсендә, атларның гомуми саны 34,6 миллион башка җитә. Шул ук вакытта илдәге атларның сыйфатын яхшырту мәсьәләсе калкып чыга.

1920-1930 елларда илдә ат саны алына һәм бердәм планга таянып селекция эшләрен көйләп җибәрү мөмкинлеге ачыла. Заводларның күпчелеге кавалериягә яртылаш саф токымлы яки саф инглиз токымын катнаштырып үрчетелгән елдам атлар белән тәэмин итәргә керешә. Бу атларның гомуми сыйфаты яхшыруга китерә. Орлов токымлы юртакларның елдамлыгы арта: революциягә кадәр 2.10 елдамлык күрсәткечена ирешкән бердәнбер ат Крепыш булса, 1939 елда андыйларның саны унсигезгә җитә, Улов белән Пилот (2.02.2) исә бөтенсоюз ярышларында рекорд куялар. Сугыш елларында һәм сугыштан соңгы чорда атларның баш саны егерме биш процентка кими. Илнең көнбатышындагы күпчелек ат заводлары бөлгенлеккә төшә. Югалтулар күп булса да, кайбер табышлар да күренә. Шуның берсе яңа токым — урыс юртагы. Ул орлов һәм Америка юртакларын кушу һәм токым эчендәге кушылгыларны файдалану нәтиҗәсендә китереп чыгарыла. Шул чорда башка токымнар — буденный, терск һәм владимир, урыс, совет авыр җигүле токымнары барлыкка килә.

Сугыш ахалтәкәләрнең баш санын нык кимәтә, чөнки айгырларның бер өлеше сугышка алына. 1950-1952 елларда алты йөз-алты йөз илле нәсел аты булып, алар арасында саф токымлылары бик аз кала. Илленче еллар ахырына ахалтәкәләр юкка чыга яза. Ашгыбат заводы таратыла, гөрләп торган яшел оазис чүлгә әверелә, ач атлар колынламый башлый. Кырысрак табигать шартларында олы гәүдәле, киң сөякле, көтүдә йөрергә яхшы җайлашкан саф токымлы текин атларын китереп чыгарган Җамбыл заводы да 1954 елда яшәүдән туктый. Атларның беразы 1955 елда Луговское ат заводына күчерелеп, шунда саклап калына. Башкалары эзсез югала. Шушы ат заводында текин атлары нәселеннән мәшһүр Абсент үсә.

Анда тәрбияләнгән ахалтәкәләр менә дигән нәтиҗәләр күрсәтә. Аларны атлы спортта файдалану һәм чит илләргә сату өчен махсус үрчетә башлыйлар. Әлеге токым атларының яхшы сыйфатлары спортта да үзен иртә

Объясненіе знаковъ и сокращеній.

р. родился.
п. палъ.
пр. проданъ.
вх. выхолощенъ.
вб. выбылъ.
ч.п. чистопородный, ая.
м. мать.
* бежалъ.

Дроби 1/2, 3/4, 7/8 и т.д. означаютъ: полурысистый-ая, три-четверти-рысистый-ая и т.д.

Цифры передъ сокращенною фамиліею заводчика означаютъ годъ поступленія въ заводъ.

Примечаніе. Для большей наглядности годы рожденія и выбытія изъ завода показаны лишь у жеребцовъ, значащихся производителями въ этой части книги, а имена наличныхъ жеребцовъ, въ настоящее время находящихся въ заводахъ, напечатаны несколько крупнее.

Чистопородность отмечена у всехъ предковъ, рожденныхъ после 1810 года.

Генеалогическая таблица

рысистыхъ жеребцовъ, показанныхъ производителями въ iх части «Книги рысистыхъ лошадей въ Россіи съ определеніемъ чистопородности»

Казанская губернія

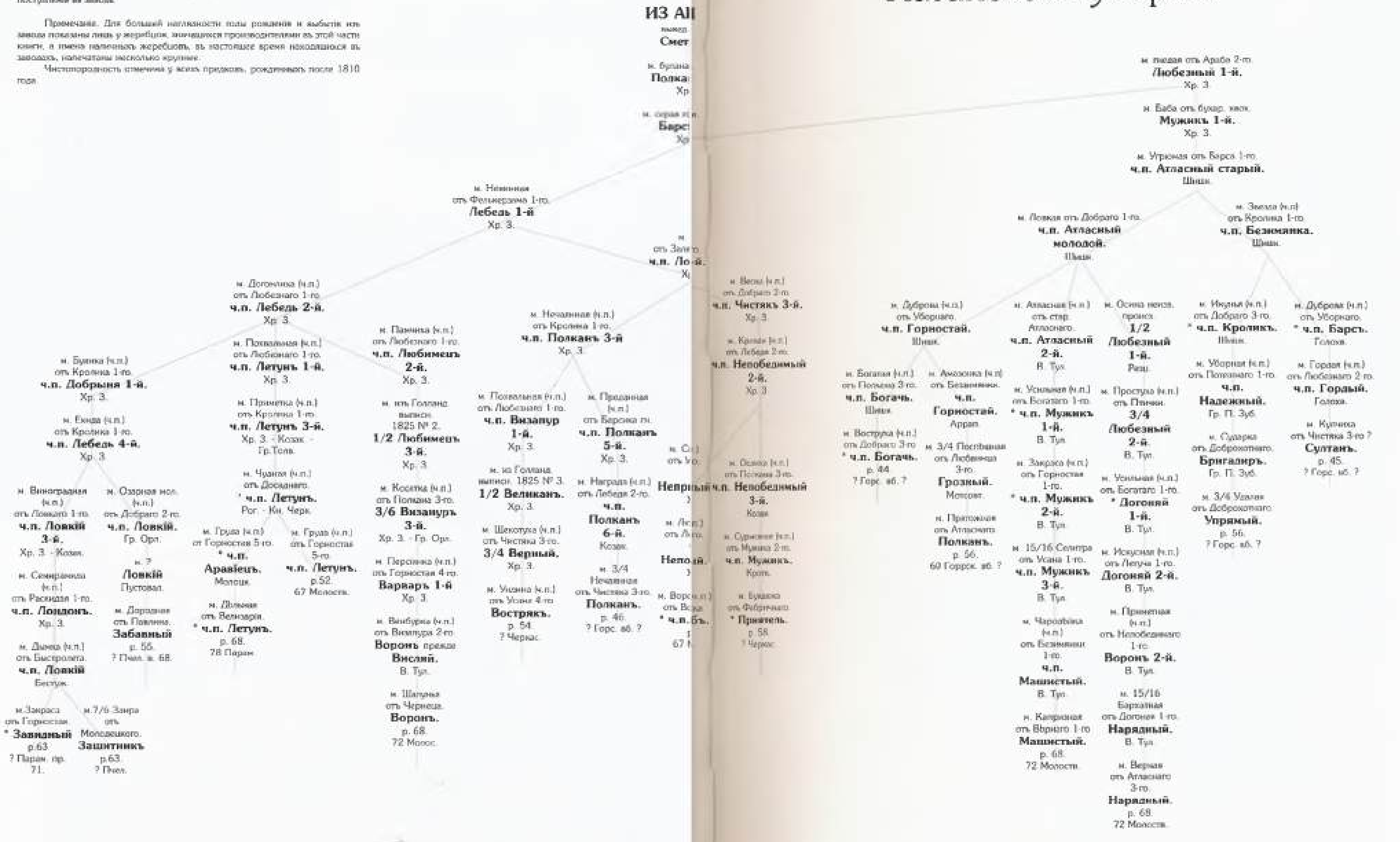

ную работу по единому плану. Но, учитывая нужды кавалерии, основные заводы перешли на производство полукровных лошадей или лошадей, улучшенных английскими чистокровными. Вместе с тем наметились и качественные сдвиги в показателях лошадей. Заметно прогрессировали орловские рысаки. Так, если до революции из скакунов класса 2.10 был один Крепыш, то к 1939 году их насчитывалось восемнадцать, в том числе всесоюзные рекордисты Улов и Пилот с резвостью 2.02,2.

В военное и послевоенное время поголовье лошадей уменьшилось до 25%, многие конные заводы в западной части страны оказались разорены. Но, несмотря на значительные потери, послевоенные годы ознаменовались определенными достижениями. Одно из них: появление новой породы — русский рысак. Она была выведена путем межпородных скрещиваний орловских рысистых кобыл с американскими рысаками и разведением помесей «в себе». Тогда же были учреждены другие породы — буденновская и терская, а также владимирская, русская и советская тяжелоупряжные породы.

Тяжело сказалась война и на породе ахалтекинцев, число их резко снизилось — часть лошадей попала на фронт. В 1950 - 1952 годы в производящем составе находилось около 600-650 лошадей с резким падением процента чистопородных. На грани гибели оказались ахалтекинцы к концу пятидесятых годов. В 1954 году Ашхабадский завод был реорганизован, и цветущий оазис превратился в пустыню, а голодные кони перестали приносить потомство. Точно так же был в 1955 году расформирован Джамбульский завод, который за время своего существования сумел в более суровых климатических условиях создать группу массивных, костистых, крупных, хорошо приспособленных к выпасу чистопородных текинцев, небольшое количество которых чудом удалось сохранить на Луговском конном заводе, куда они были переведены в 1955 году (остальные кони этого завода пропали). Именно на этом конном заводе из этих текинцев вырос, в частности, знаменитый Абсент.

Ахалтекинцы, воспитанные на этом заводе, показывали отличные результаты, и их стали специально готовить для использования в конном спорте и производить на экспорт. Высокий класс лошадей этой породы проявился в спорте довольно рано. Например, отец Абсента — Араб-Казбек участвовал в знаменитом пробеге Ашхабад-Москва, проявлял хорошие способности в выездке, в 17 лет прыгнул

сиздерә. Мәсәлән, Абсентның атасы — Араб-Казбек данлыклы Ашгыбат — Мәскәү йөгерешендә катнаша, Конкурда осталык күрсәтә, унҗиде яшьтә 2 метр да 12 сантиметр биеклеккә сикереп, Бөтенсоюз рекорды куя.

Бөтенсоюз атчылык фәнни-тикшеренү институты хезмәткәрләре, 1960-1974 елларда төрле токым атларын атлы спортта файдалану нәтиҗәләрен махсус программа нигезендә күздән кичергәч, ахалтәкәләр белән тракен токымы күрсәткечләре калган барлык токым атларныкыннан яхшырак булуын ачыклыйлар. Спортның кайбер төрләрендә, мәсәлән конкурда, англотекиннар беренче урынны алып тора. Аларның сикерү мөмкинлекләре әле тәмам ачыкланмаган, чөнки хәзергә кадәр атлар ипподром чабышларында гына катнаша.

Атлы спортның ил күләмендә торган саен киңрәк җәелүе зур казанышларга китерә. Әйтик, җайдак Н.Насибов Анилин дигән менге айгырда өч ел рәттән (1965-67) Кельн каласында Аурупа Кубогын яулап алуга ирешә. Атлы спортның аеруча киң таралган классик төрләрендә дә безнең спортчылар матур нәтиҗәләр күрсәтә: 1968 елны Мехикода үткәрелгән XIX Олимпия уеннарында И.Кизимов шәхси чыгышта — алтын медальгә, команда ярышларында көмеш медальгә лаек була. Совет спортчылары Мюнхенда узган XX Олимпиада уеннарындагы атта матур йөрү ярышларында да беренчелекне яулыйлар.

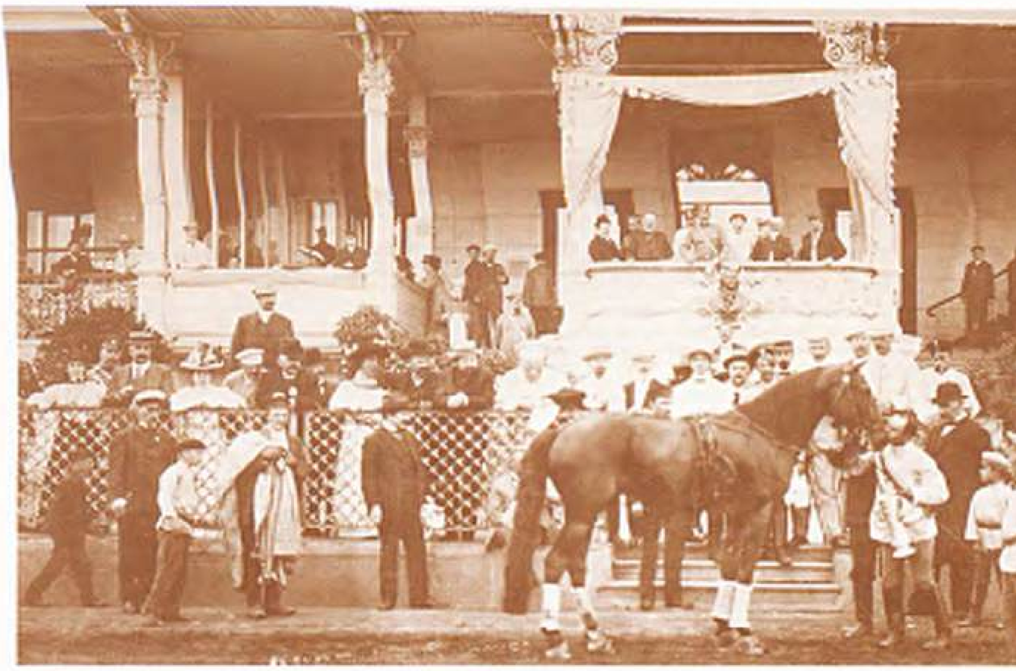

АТ ДИРБИЯСЕ ӨЧЕН КЫҢГЫРАУЛАР. XIX ГАСЫР АХЫРЫ - XX ГАСЫР БАШЫ. ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БЕРЛӘШТЕРЕЛГӘН ДӘҮЛӘТ МУЗЕЕ.

КОЛОКОЛЬЧИКИ ДЛЯ КОНСКОЙ УПРЯЖИ. XIX — НАЧАЛО XX ВВ. ГОМ РТ.

LITTLE BELLS FOR HARNESS. 19TH - BEGINNING OF THE 20TH CC. STATE UNITED MUSEUM OF THE REPUBLIC OF TATARSTAN.

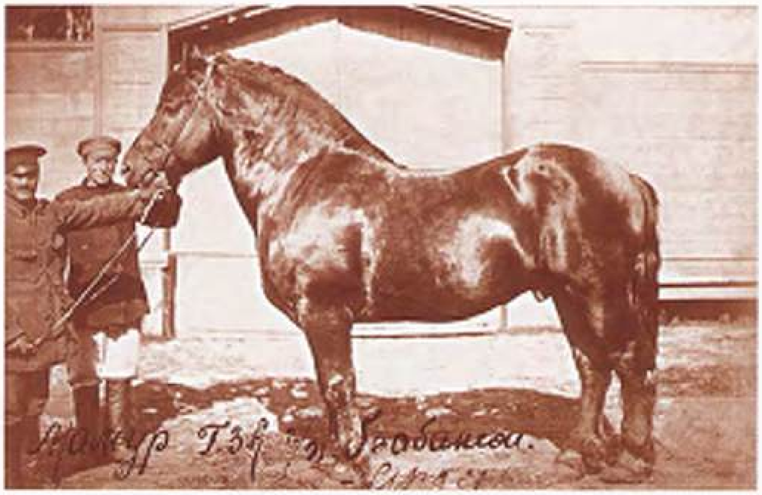

КАЗАН АТ ЗАВОДЛАРЫ АТЛАРЫ. XX ГАСЫР БАШЫ.
ЛОШАДИ КАЗАНСКИХ КОННЫХ ЗАВОДОВ. НАЧАЛО XX В.
HORSES OF KAZAN STUD FARMS. BEGINNING OF THE 20TH C.

күпчелек призлар Лаеш өязеннән П.В.Щетинкин атларына бирелә. Ә Г.Ә.Ишморатовның Минута юргасы Русия Тереклек иярән яклау җәмгыяте Казан бүлекчәсенең алтын медале белән бүләкләнә.

Шул ук елны Лаеш өязенең Пановка авылы янында Казан заводы араны ачыла. 1903 елның февралендә бирегә Пенза заводы конюшнясыннан дүрт айгыр алып кайталар. Казан заводының нигезен Хреновск, Лимарь, Деркул заводлары атлары тәшкил итә.

Казан һәм Уфа губерналарындагы башка ат фермалары турында да аз-маз мәгълүматлар бар. Ләкин, югары эллүрле нәселле аргамакларга ихтыяҗ зур булмаганлыктан, төбәктә атчылык үсеше тоткарланып тора.

ство возросло до шестидесяти четырех. Они были различных пород — от арденов, брабантов до рысистых и скаковых. Выставка активно посещалась зрителями. Большинство призов по разным номинациям было присуждено лошадям владельца конного завода в Лаишевском уезде П.В. Щетинкина, а золотой медалью Казанского отдела Российского общества покровительства животным была удостоена рысистая кобыла Минута с завода А.А.Ишмуратова.

В том же году близ села Пановка Лаишевского уезда была открыта Казанская заводская конюшня. 9 февраля 1903 года сюда привезли первых четырех жеребцов из Пензенской заводской конюшни. Основу Казанского завода составили кони с Хреновского, Лимаревского и Деркульского заводов.

Сохранились отрывочные сведения о развитии других конеферм Казанской и Уфимской губерний, однако отсутствие устойчивого спроса на породистых высокоаллюрных коней тормозило развитие коннозаводства.

в высоту на 2 м 12 см, установив всесоюзный рекорд. Когда сотрудники Всесоюзного научно-исследовательского института коневодства проанализировали результаты использования лошадей различных пород в конном спорте за 1960 - 1974 годы по специальной дифференцированной и хорошо продуманной программе, то выяснилось, что ахалтекинцы вместе с тракененами опережают по своим показателям лошадей всех других пород. Причем в некоторых видах спорта, например, в выездке, англотекинцы занимают первое место. Еще далеко не раскрыты их возможности в прыжках — ведь до сих пор испытания проводятся только в скачках на ипподроме.

Постепенно в стране все шире стал развиваться конный спорт, который ознаменовался целым рядом достижений. Так, жокей Н. Насибов на чистокровном верховом жеребце Анилине три года подряд (1965 - 1967 годы) в Кельне завоевывал Кубок Европы. Хорошие результаты показывали спортсмены и в классических конных видах спорта: в 1968 году на XIX Олимпийских играх в Мехико И. Кизимов в личном первенстве по выездке завоевал золотую медаль, а в командных соревнованиях — серебряную. Первенствовали советские конники по выездке и на XX Олимпиаде в Мюнхене.

Р.С. КИРИЛЛОВА. МӘСКӘҮ ЯНЫ КИҢЛЕКЛӘРЕНДӘ. 1922.
Р.С. КИРИЛЛОВА. НА ПРОСТОРАХ ПОДМОСКОВЬЯ. 1922.
R.S. KIRILLOVA. IN THE EXPANSES NEAR MOSCOW. 1922.

Татарстан Республикасының Дәүләт сәнгать музее фондларыннан

Из фондов Государственного музея изобразительных искусств Республики Татарстан

From the stock of the State Fine Arts Museum of the Republic of Tatarstan

Е.А. ЛАНСЕРЕ (1848-1886). АТЛЫ УЕННАР.
Е.А ЛАНСЕРЕ. (1848-1886). ДЖИГИТОВКА.
E.A. LANCERE (1848 – 1886). TRICK RIDING.

Е.А. ЛАНСЕРЕ (1848-1886). КАРШЫЛЫКЛАР АША АТ ЯРЫШЫ. 1882.

Е.А. ЛАНСЕРЕ (1848-1886). СКАЧКИ С ПРЕПЯТСТВИЯМИ. 1882.

E.A. LANCERE (1848 - 1886). STEEPLECHASE. 1882.

БИЛГЕСЕЗ СКУЛЬПТОР. АТНЫ БУЙСЫНДЫРУЧЫ. РУСИЯ. XIX Г.

НЕИЗВЕСТНЫЙ СКУЛЬПТОР. УКРОТИТЕЛЬ КОНЯ. РОССИЯ XIX В.

UNKNOWN SCULPTOR. HORSE TAMER. RUSSIA. 19TH C.

Н.Е. СВЕРЧКОВ (1818-1898). АТЛЫ ГУСАР.

Н.Е. СВЕРЧКОВ (1818-1898). ГУСАР НА ЛОШ

*N.E. SVERCHKOV (1818 – 1898). HU
ON A HORSE.*

Н.Е. СВЕРЧКОВ (1818-1898). АТ. 1858.

Н.Е. СВЕРЧКОВ (1818-1898). ЛОШАДЬ. 1858.

*N.E. SVERCHKOV (1818 – 1898).
THE HORSE. 1858.*

АНТОНИЙ СТЕВЕНС. НӘНИ АТ КАРАУЧЫ. ГОЛЛАНДИЯ. XVII Г.

АНТОНИЙ СТЕВЕНС. МАЛЕНЬКИЙ КОНЮХ. ГОЛЛАНДИЯ. XVII В.

ANTONIUS STEVENS. LITTLE GROOM. HOLLAND. 17TH C.

П.С. КОВАЛЕВСКИЙ (1843-1903). ТАУДА АТ КӨТҮЕ. 1894.

П.С. КОВАЛЕВСКИЙ (1843-1903). ТАБУН В ГОРАХ. 1894.

P.S. KOVALEVSKY (1843 – 1903). HERD IN MOUNTAINS. 1894.

ТАТАРСТАН АТЛАРЫ
КОНИ ТАТАРСТАНА
HORSES OF TATARSTAN

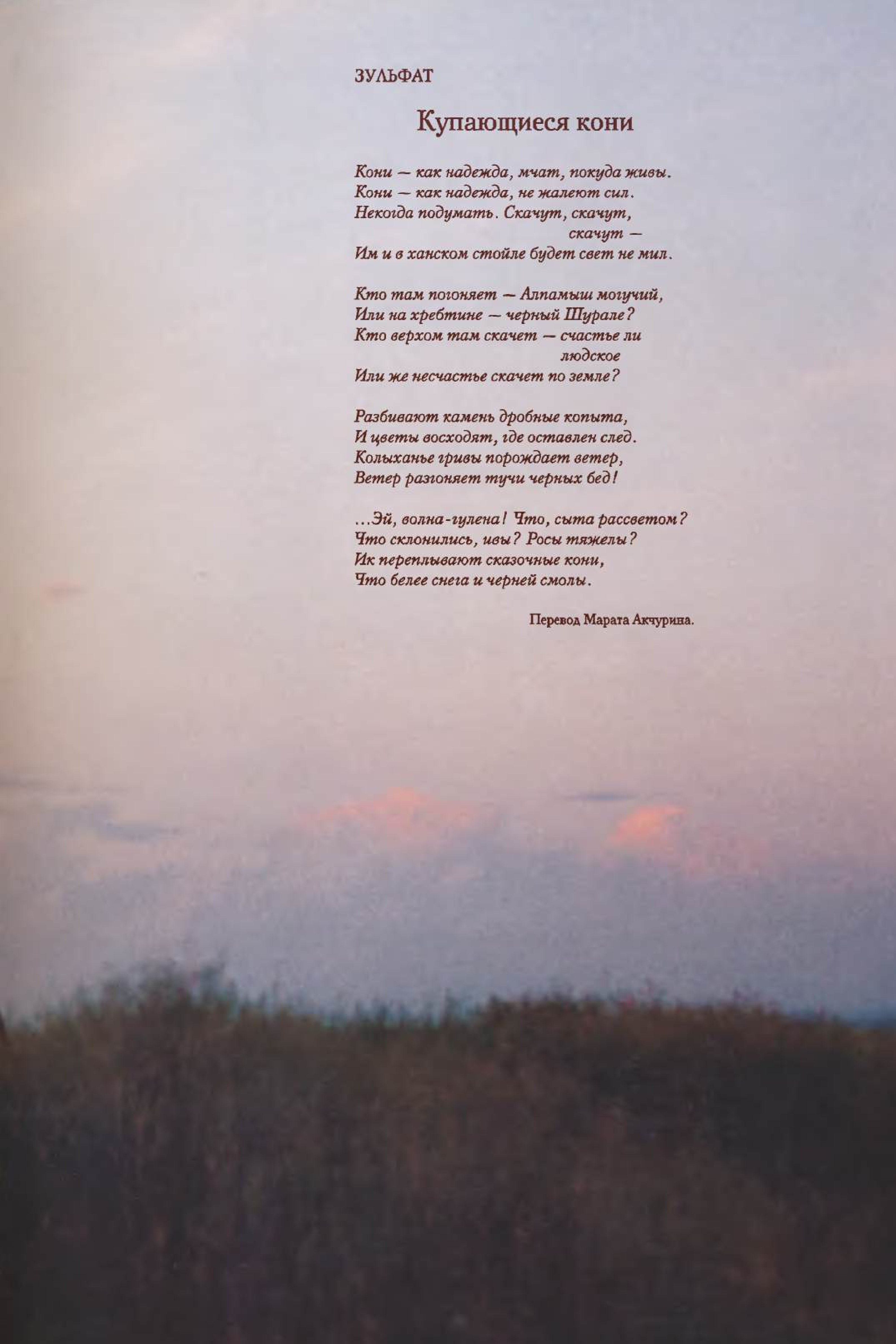

ЗУЛЬФАТ

Купающиеся кони

Кони — как надежда, мчат, покуда живы.
Кони — как надежда, не жалеют сил.
Некогда подумать. Скачут, скачут,
скачут —
Им и в ханском стойле будет свет не мил.

Кто там погоняет — Алпамыш могучий,
Или на хребтине — черный Шурале?
Кто верхом там скачет — счастье ли
людское
Или же несчастье скачет по земле?

Разбивают камень дробные копыта,
И цветы восходят, где оставлен след.
Колыханье гривы порождает ветер,
Ветер разгоняет тучи черных бед!

...Эй, волна-гулена! Что, сыта рассветом?
Что склонились, ивы? Росы тяжелы?
Ик переплывают сказочные кони,
Что белее снега и черней смолы.

Перевод Марата Акчурина.

БӨЕК БОЛГАРДАГЫ МӘЧЕТНЕҢ КЕЧЕ МАНАРАСЫ ЯНЫНДА.

НА ФОНЕ МАЛОГО МИНАРЕТА ВЕЛИКОГО БУЛГАРА.

ON THE BACKGROUND OF THE SMALL MINARET OF THE VELIKY BULGAR.

БОРЫНГЫ БИЛӘР МӘЧЕТЕ ХӘРАБӘЛӘРЕНДӘ.

У РАЗВАЛИН МЕЧЕТИ ДРЕВНЕГО БИЛЯРА.

AT THE RUINS OF THE MOSQUE OF THE ANCIENT BILYAR.

In the period of revolutionary disorder and civil war, practically all stud-farms in the Kazan province were destroyed, and horses scattered. The new impetus to this work was given in 1920-ies, when the new approach to horse-breeding was elaborated on the basis of the old horse-breeding traditions. Horse-breeding became an important element of state policy. It was connected with both the needs of the army, in which horsed and horsed-mechanised units were the main part of shock troops until the end of the 1930-ies, and the need to supply the developing collective- and state farms with improved breeds of horses.

The stud-farm named after M. Vakhitov (the Tatar Stud-Farm No. 57) located in the villages of Nikolskoye, Tri Ozera, etc. (Spassky district of Tatarstan) was one of the first. The farm was opened on the basis of elite horses from stables of G. Ishmouratov and Molostvov and was specialised in breeding Orlov' trotters. The first success came to horse-breeders of Tatarstan as early as in 1920-ies. In 1922, a horse named Kardida set the record (2.17) for Orlov's trotters. In the middle 1930-ies the livestock reached the number of 200 horses. The scrupulous selection work of the stud-farm was crowned with a brilliant success: the stud-farm created its own «Tatar» line of Pilot (son of Pintset and Pyenochka) in the Orlov's breed.

Another stud-farm that appeared in 1920-ies was the Chistopol state owned stable in the village of Naourovka (Chistopolsky district of the Republic of Tatarstan) which had quite a few magnificent horses. The stable produced many wonderful trotters. Among them,

Революциядән һәм Ватандашлар сугышыннан соңгы авыр заманда Казан тирәсендәге ат заводлары пыран-заран кителәә. Шул чакларда яшәгән кешеләрнең истәлекләренә караганда, Казан өчен барган сугышларга алып китмәгәйләре, дип шикләнеп, нәсел атларын чормага менгезеп булса да яшереп калдырырга тырышканнар. Дөньялар тынычланганнан соң да әле затлы токым атларын кабат булдыру, нәселле атларны үрчетү эшен җайга салу өчен хәтсез күп вакыт кирәк була.

В период послереволюционн лихолетья и гражданской в ны практически все конезав в Казанском крае были раз шены. Сохранились рассказы соврем ников, которые, спасая чистокров лошадей от военных реквизиций во в мя боев за Казань, прятали их на чер ке жилого дома. Потребовалось мн усилий, чтобы начать восстанавлив поголовье элитных коней, продолж племенную работу.

Дәртләнеп эшләү 1920 елларга туры килә: теге чакларда Г.Ишморатов, Молоство額ларның ат заводларындагы уңай тәҗрибәне искә төшереп, атларны-малкайларны тәрбия кылуның яңарак ысулларын барлыкка китерәләр. Ат заводлары булдыру дәүләт күләмендә алып барылган сәясәтнең аерылгысыз өлешенә әверелә. Бер яктан, 1930 еллар азагына чаклы Кызыл Армиядә атлы гаскәр һәм беркадәр механикалаштырылган атлы гаскәр зур урын алып тору сәбәпле, атлар белән тәэмин итүгә нык игътибар би-

Новый импульс эта работа получила в 1920-е годы, когда на основе старых коневодческих традиций, заложенных еще коннозаводчиками А.Ишмуратовым и Молоствовыми, сформировался новый подход к коневодству. Оно становится важной частью государственной политики. Связано это было как с нуждами снабжения армии, в которой конные и конно-механизированные части вплоть до конца 30-х годов считались главной ударной силой, так и с необходимостью снабжения развивающихся колхозов и

Dospekh (2.07.3) (son of Deviz and Dikarka), an absolute champion of the Kazansky at the age of two years with the result of 2.07.3, the winner of the Grand Summer Prix and of the competition dedicated to the International Congress of Youth and Students (1957), and its son, Order, the winner of many various competitions.

The Kazan stud-farm was established in 1969 on the basis of the republic's hippodrome and Arsky state owned stable in the village of Zvanka (Pestrechinsky district of the Republic of Tatarstan). The decision to create a farm in Kazan was maturing for a long time.

ЧИРМЕШӘН БУЙЛАРЫНДА.
НА БЕРЕГУ ЧЕРЕМШАНА.
ON THE BANK OF CHEREMSHAN.

релсә, икенче яктан, үсеп килә торган колхоз-совхозларга яхшы токымлы бахбайлар кирәк була.

Игенчелек халык комиссариаты 1924 елда Татарстан колхоз-совхозларын яхшы токымлы атлар белән тәэмин итү өчен нәселле ат фермалары булдыру турында карар чыгара. Әнә шул карардан соң, республика күләмендә «Татарстан» ат заводы, Чистай, Минзәлә, Буа, Арча һ.б. ат араннары булдыру хәстәренә керешәләр.

Әүвәл, Спас районындагы Никольское, Три Озера һ.б. авылларны кертеп, М.Вахитов исемендәге «Татарстан» ат заводы (57 нче ат заводы) төзелә. Ишморатов һәм Молоствовларның затлы токым атлары нигезендә оешкан бу заводның максаты орлов юртакларын

совхозов улучшенными породами лс
дей.

Отправной точкой послужило по
новление 1924 года Народного коми
риата земледелия о создании «плел
ной фермы для снабжения племенн
лошадьми колхозов и совхозов Татар
на». По этому постановлению в рес
лике было создано несколько конез
дов, конюшен и конеферм, среди к
рых Татарский завод, Чистопольс
Мензелинская, Буинская, Арская к
фермы.

Одним из первых был организ
Татарский конный завод имени М.В
това (Татарский 57-й конный завс
селах Никольском, Три Озера и др. (
не Спасский район). Завод был со
на основе элитных лошадей из конк

үрчетү була. 1920 елларда ук завод осталары уңышка ирешә: 1922 елны Кардида орлов юртаклары ярышында рекорд куя (елдамлыгы 2.17 минут). Утызынчы еллар уртасына инде бу заводтагы атлар саны ике йөзгә җитә.

Завод оешканнан соң теге яки бу нәселне саклау-үрчетү күздә тотылмый, бәлки яхшыдан-яхшы юртаклар булдыру төп максат итеп куела. Осталар бигрәк тә Г.Ишморатовтан күчкән ун бияга өмет баглыйлар. Шул бияләр арасында Камилә дә була. Нәселе Камиләдән башланган Кинетикадан туган И-я-кстати (2.09.2) озак еллар дәвамында бөтенсоюз ярышларында рекорд куя, мәшһүр айгыр Док(2.08) та зур уңышлар казана; Кокетливый дигән айгыр (2.07.8) халыкара бәйгеләрдә җиңә һәм орлов

А.Ишмуратова и Молоствовых и специализировался на разведении орловской рысистой породы. Уже в 20-е годы к татарстанским коневодам пришли первые успехи. В 1922 году лошадь Кардида устанавливает рекорд (2.17) для орловских рысаков. В середине 30-х годов поголовье лошадей на заводе достигло 200 голов.

Со времени основания завода основная племенная работа на нем велась над кроссами линий, родственное разведение фактически не практикуется. Главной гордостью завода стали 10 племенных кобыл из конюшни Ишмуратова, среди которых выделялась знаменитая лошадь Камиля. За время существования завода здесь было выращено 11 рысаков с резвостью 2.10 и более. Из маточного гнез-

in Kazan was maturing for a long time. Long time before that, the Kazan hippodrome was erected. It was a state owned organisation that trained horses for the needs of the republic and gathered the best zoo-technicians and riders. Among them, Jaudat Khabiboullin, master of sports, honoured zoo-technician of the republic who held over 40 records, should be mentioned the first. The joining up of the hippodrome and the stable made it possible to bring horse-breeding and training up to a new, higher level.

Following the period of flourishing in the 1920-50-ies, the 1970-ies saw a period of stagnation and relative decline which was connected with decreased role of horsed regiments and wider mechanisation of agriculture. All that had but a negative impact on the quality of horse-breeding. For a long period of time the best horses of the republic were kept at the stable of the Kazan hippodrome. Also there, the regular competitions were held.

Over the past few years Tatarstan has been paying much attention to development of elite horse-breeding specialised in trotting and racing breeds. The republic imports best horses from the North America, Europe and Russia. Many of them undergo tests at Kazan hippodrome and participate in races during the festivals of Sabantoui and the Sovereignty Day of the Republic of Tatarstan, and in All-Russian competitions. Some of them are used to improve the parent stock.

Special attention is paid to horses born in the Republic of Tatarstan which number over 150 Russian-Trotting and 50 Orlov's horses. There are special races for horses born in Tatarstan held annually to enhance the prestige and to develop the local elite horse-breeding.

All this enables the team of Tatarstan riders to be quite successful at the republic's and All-Russian competitions. In 1997 in Chalyabinsk, and in 1998 in Ramenskoye, Moscow Oblast, the team of Tatarstan that was formed mainly of horses of the Kazan stud-farm and AO named after N. Tokarlikov was the first in the All-Russian competitions.

In 1999, the horse trained by master of sports Gennady Bolshakov, a stallion named Rangout, won the Big All-Russian Derby race.

КОТЛОВКАНЫҢ ("ПРИКАМНЕФТЬ") АТ КӨТҮЕ.
БОЛЬШОЙ ТАБУН ИЗ КОТЛОВКИ («ПРИКАМНЕФТЬ»)
A LARGE HERD FROM KOTLOVKA («PRIKAMNEFT»).

юртакларының Зур призына ия була. 1960 елда ул өлкән яшьтәге атлар чабышында барысыннан алда килә. Янә дә шул тамырдан чыккан җирән бия Ида (2.06.4) 1986 елны Краснодарда узган ярышларда өченче урынны ала; Кудесник белән Ветреник тә ярышларда әледән-әле җиңүгә ирешәләр.

«Татарстан» ат заводында озак еллар дәвамында баш зоотехник (ат хуҗалыгы башлыгы) булып Владимир Хлюпин эшли. Аның җитәкчелегендә ул заводта орлов юртаклары арасында Татарстанның үзенеке буларак дан казанган Пилот «линиясен» китереп чыгаралар (атасы Пинцет һәм анасы Пеночка). Бу төпне үрчетүгә Волшебник, Җәркүл, Перепел, Крайний Варган һ.б. айгырлар да зур өлеш кертә.

1920 елларны Чистай районындагы Науровка бистәсендә бик шәп юртаклар

да Камили выращена лошадь Кинетика, которая дала всесоюзную рекордистку И-я-кстати (2.09.2) и знаменитых жеребцов Дока (2.08) и обладателя международного и Больших орловских призов Кокетливого (2.07.8), который в 1960 году оказался самой резвой лошадью старшего возраста. Здесь же были выращены рыжая кобыла Ида (2.06.4), ставшая третьей среди лучших лошадей страны на соревнованиях в Краснодаре в 1986 году, а также неоднократные победители соревнований Кудесник (2.09.8) и Ветреник (2.09.8).

Долгое время главным зоотехником (начконом) Татарского конезавода трудился Владимир Хлюпин. Его работа увенчалась блестящим успехом: на заводе была создана своя «татарская» линия Пилота (сын Пинцета и Пеночки) в орловской породе. На выработку этой ли-

Гарәп аргамаклары

Арабские скакуны

АССУАН ПЛОТИНАСЫН ТӨЗҮДӘ БУЛЫШУЫ ӨЧЕН Н.ХРУЩЕВКА ИОРДАНИЯ КОРОЛЕ ХӨСӘЕН БҮЛӘК ИТКӘН АССУАН ГАРӘП ЧАБЫШКЫСЫНЫҢ УНЖИДЕ ЯШЬЛЕК КЫЗЫ БАЙДАРКА ҺӘМ…

БАЙДАРКА – СЕМНАДЦАТИЛЕТНЯЯ ДОЧЬ И…

BAYDARKA – 17-YEAR-OLD DAUGHTER AND…

БӘЛӘБӘЙ – ЕВРОПАНЫҢ ЭКСТЕРЬЕР ЯРЫШЛАРЫ ЧЕМПИОНЫ БАЛАТОННЫҢ ИКЕ ЯШЬЛЕК УЛЫ.

БЕЛЕБЕЙ – ДВУХЛЕТНИЙ СЫН ЧЕМПИОНА ЕВРОПЫ ПО ЭКСТЕРЬЕРУ БАЛАТОНА.

BELEBEY, IS A TWO-YEAR-OLD SON OF THE EUROPEAN CHAMPION IN FIGURE, BALATON.

Менге атлар мастер-тренеры НИКОЛАЙ ДМИТРИЕВИЧ ЛОКТЕВ Россиядән читтә дә билгеле спортчы. Ул тәрбияләгән атлар еш кына Европа Кубогы призеры һәм чемпионнары булу белән бергә, Берләшкән Гарәп Әмирлекләрендә уздырылган ярышларда катнашып, ике тапкыр приз яулаганнар.

Әлеге мәһабәт хайваннарга булган мәхәббәте тренерны Татарстанга алып килгән: соңгы елларда ул Георг Бельскийның «Өмет» шәхси ат фермасында гарәп аргамакларын тәрбияләү белән шөгыльләнә.

Мастер-тренер верховых лошадей НИКОЛАЙ ДМИТРИЕВИЧ ЛОКТЕВ известен не только в России, но и за ее пределами. Тренируемые им лошади неоднократно становились чемпионами и призерами Кубка Европы, а также выиграли два приза в Объединенных Арабских Эмиратах.

Любовь к этим прекрасным животным привела тренера в Татарстан: в последние годы он занимается воспитанием арабских аргамаков на коневодческой ферме «Өмет» частного владельца Георга Бельского.

… БИШ ЯШЬЛЕК ОНЫГЫ НОРМАН. УЛ – ПЯТИГОРСКИДА БИШ ТРАДИЦИОН ПРИЗ АЛГАН. АССУАН БӨТЕН ГАРӘП АТЧЫЛЫГЫНЫҢ ҮСЕШЕНӘ ЗУР ЙОГЫНТЫ ЯСАГАН АЙГЫР БУЛАРАК БИЛГЕЛЕ.

… ВЫИГРАВШИЙ ПЯТЬ ТРАДИЦИОННЫХ ПРИЗОВ В ПЯТИГОРСКЕ НОРМАН – ПЯТИЛЕТНИЙ ВНУК ЗНАМЕНИТОГО АРАБСКОГО СКАКУНА АССУАНА, КОТОРОГО КОРОЛЬ ИОРДАНИИ ХУСЕЙН ПОДАРИЛ Н.ХРУЩЕВУ В ЗНАК БЛАГОДАРНОСТИ ЗА ПОМОЩЬ В СТРОИТЕЛЬСТВЕ ПЛОТИНЫ АССУАН. АССУАН ИЗВЕСТЕН КАК ЗНАМЕНИТЫЙ ЖЕРЕБЕЦ, ОКАЗАВШИЙ ОГРОМНОЕ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ ВСЕГО АРАБСКОГО КОНЕВОДСТВА.

…NORMAN, WHO WON FIVE TRADITIONAL PRIZES IN PYATIGORSK, A 5-YEAR-OLD GRANDSON OF THE ARAB RACER ASWAN, WHICH WAS PRESENTED BY THE KING OF JORDAN HOUSSAIN TO NIKITA KRUSCHEV AS A GRATITUDE FOR ASSISTANCE IN BUILDING THE ASWAN DAM. ASWAN IS A FAMOUS STALLION WHO HAD A GREAT INFLUENCE ON DEVELOPMENT OF THE ENTIRE ARAB HORSE-BREEDING.

— чабышкы атлар туплана. Яңа токымнар чыгару, аларны тәрбияләп үстерү эшенә Всеволод Фролов алына. Аның тырышып эшләве һәм коллективны оста оештыруы нәтиҗәсендә, юргалардан әйбәт токым чыгару бәхетенә ирешәләр. Әйтик, Девиз белән Дикаркадан туган Доспех дигән айгыр (2.07.3) ике яшендә Казан ипподромында уздырылган ярышның абсолют рекордчысы була, җәйге Зур приз белән бүләкләнә, 1957 елда Халыкара яшьләр һәм студентлар

нии оказали значительное влияни ребцы Пилот, Волшебник, Джа Перепел, Крайний Варган и други

В 1920-е годы возникла и Ч польская госконюшня в селе Нау где было собрано несколько прекр лошадей. Возглавлял племенную р Всеволод Фролов. Благодаря его танным трудам здесь были выведен мечательные рысаки. Среди них сы виза и Дикарки Доспех — абсолю рекордист Казанского ипподро

РОМАШКИНО ЯТМАЛАРЫНЫҢ РОМАШКАЛЫ БОЛЫННАРЫНДА АЗНАКАЙ РАЙОНЫНЫҢ «АКТҮБӘ» СОВХОЗЫ АТ КӨТҮЕНӘ НӘНИ КӨТҮЧЕЛӘР ХУҖА.

НА РОМАШКОВЫХ ЛУГАХ РОМАШКИНСКОГО НЕФТЯНОГО МЕСТОРОЖДЕНИЯ ПОД БДИТЕЛЬНЫМ ОКОМ ЮНЫХ ЧАБАНОВ ПАСЕТСЯ ТАБУН СОВХОЗА «АКТЮБИНСКИЙ» АЗНАКАЕВСКОГО РАЙОНА.

A HERD OF HORSES OF «AKTYUBINSKY» STATE FARM, AZNAKAYEVSKY DISTRICT, IS GRAZING IN THE CAMOMILE FIELD OF THE ROMASHKINSKOYE FIELD VIGILANTLY WATCHED BY YOUNG STOCK-KEEPERS.

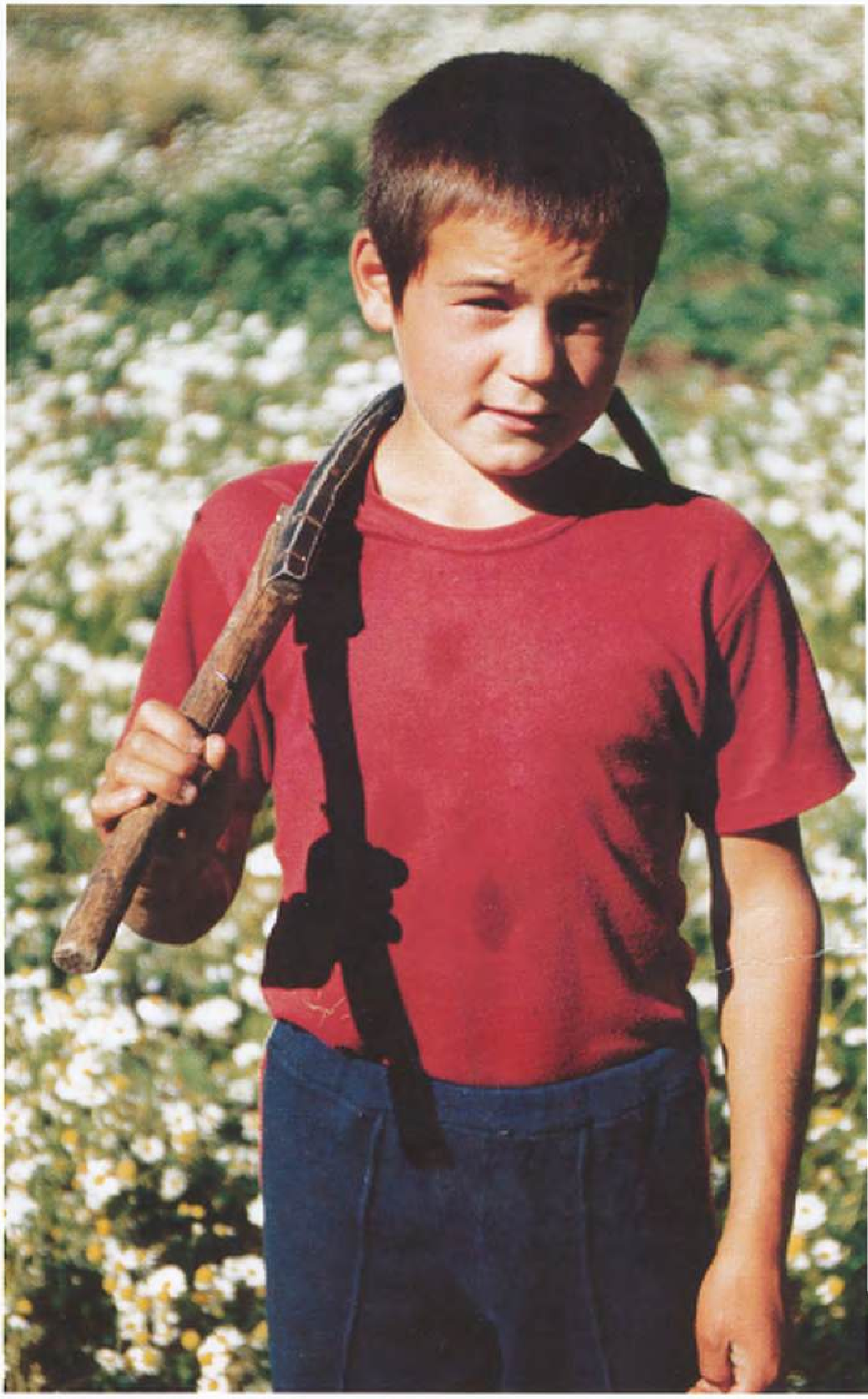

Атның хакы олы,
айгырның даны олы.

8992

конгрессына багышланган ярышта җиңеп чыга. Аның улы Ордер да күп бәйгеләрдә хәйран гына уңышлы чыгыш ясый.

Яхшы токымлы атлар үрчетү эше Октябрь районының (хәзер Нурлат) Тернәче авылында да алып барыла. Анда озак еллар дәвамында Татарстанның атказанган зоотехнигы Валентин Ефремов эшли.

1920-1950 елларда бу эш тернәкләнеп киткән булса да, 1970 елларда рәте-чираты китә. Чөнки армиядә дә атлы гаскәрнең шөһрәте бетә, авыл хуҗалыгында атны акрынлап техника кысрыклап чыгара. Малкайга сан беткәч, яхшы токымлы атларны үрчетү эше дә аксый башлый. Хәер, затлы токым үрчетүне төрле төбәкләрдә (әйтик, «Алабуга» совхозында) яңадан кузгатып карыйлар, әмма бер генә ферма да уңыш казана алмый. Шуңа күрә җөмһүриятнең затлы токым атларын еллар буена Казан ипподромы абзарларында гына асрарга туры килә. Ярышлар да шунда даими рәвештә үткәрелеп тора.

Хәзерге көндә Татарстанда алтмыш җиде мең ат исәпләнә. Затлы токым атлары 1099 баш булып, алар ике ат заво-

двухлетнем возрасте с результатом 2.07.3, обладатель Большого летнего приза и победитель соревнований, посвященных Международному фестивалю молодежи и студентов (1957), и его сын Ордер — победитель различных соревнований.

Значительная племенная работа проводилась также в госконюшне в селе Тюрнясь (Октябрьский район РТ), где много лет успешно работал заслуженный зоотехник республики Валентин Ефремов.

После значительного расцвета в 1920-1950-е, 1970-е годы стали периодом стагнации и определенного упадка, что было связано с потерей боевого значения конных полков, а также с механизацией сельского хозяйства. Все это неблагоприятным образом сказалось на качестве племенной работы. Несколько попыток возродить элитное коневодство и активизировать племенную работу в Татарстане на основе различных конеферм, например, в совхозе «Елабужский», окончились неудачей. Долгое время самыми лучшими в республике считались лошади конюшни Казанского

«Ярыш» хуҗалыгы

Кооператив «Ярыш»

САМАТ ӘХТӘМОВ,
Әлмәт районының «Ярыш» җитештерү хуҗалыгы җитәкчесе.

Никадәр генә механикалаштырылса да, авыл хуҗалыгын атлардан башка күз алдына китереп булмый. Мин үземнең ярты гасыр эшләү тәҗрибәмнән чыгып шуны әйтә алам: авылда яшәүчеләр арасында атлы эштән башкага ярамаган һәм башканы яратмаганнар да күп. Авыллардагы ат чабышлары —һәркем катнаша һәм һәркем бүләк ала торган бердәнбер спорт төре дип әйтсәк, шулай ук ялгыш булмас. Чөнки анда иң соңгы булып килүчегә дә бүләк әзерләнгән була.

Мин монда тирән мәгънә күрәм. Атлы кеше беркайчан да югалып калмый. Шуңа күрә үзебездә аларның санын беркайчан да киметмәдек. Бүгенге көндә йөз егермеләп бахбаебыз бар, шуларның бишесе — токымлы аргамаклар. Былтыр Әлмәт сабантуенда беренчелеккә чыгып, безне Зингер куандырган иде. Быел Заплот үз яшендәге юртаклар арасында икенче килде. Нәселле атларны арттырырга уйлап торабыз әле.

ды, өч җәмәгать араны һәм ундүрт фермага тупланган. Аларның алтмыш бер проценты урыс юртагы, уналты проценты орлов юртагы, унбер проценты урыс йөк аты, сигез проценты владимир йөк аты, калганнары — тори атлары, саф токымлы менге атлар, ахалтәкәләр, тракенен токымлы атлар.

Бүгенге көндә җөмһүриятебездә атчылык өч төрле юнәлештә үсә:

— кыр эшләрендә һәм хуҗалыкта яраклы атлар үрчетү;

— ит, сөт һәм шифалы сул алу өчен кирәкле атлар үрчетү;

— бәйгеләрдә, милли уеннарда, туризмда, спортта катнашу өчен затлы ат токымнарын чыгару һәм тәрбияләү.

Соңгы елларда Татарстанда затлы токым юртаклары һәм чабышкы атлар булдыруга нык игътибар бирелә. Әйбәт

токымлы атлар Төньяк Америкадан, Ауропадан да кайтарыла. Әйтик, Финляндиядән Спиди Анкл (2.02.1), Швециядән Эдит Пауэр (2.01.5), АКШтан Ферст-Америкен (2.01.1) һ.б. килде. Аларның күбесе үзебезнең ипподромда сынау уза, өйрәтелә, аннары инде сабантуенда, Татарстан Республикасының Суверенитет көнендә үткәрелә торган бәйгеләрдә, шулай ук Россия күләмендә уздырылган ярышларда катнаша. Кайберләрен исә нәсел үрчетү өчен асрыйлар.

Әмма игътибар үзәгендә — үзебезнең җөмһүрияттә туган затлы токым атлары. Аларның йөз илләәбе урыс юртаклары, илләәбе орлов юртагы. Болар өчен махсус бәйгеләр уздырып, даннарын

ипподрома, здесь же проводились
лярные соревнования.

В настоящее время конное ст
Республике Татарстан составляет
67 тысяч голов. Племенные лош
количестве 1099 сосредоточены на
конных заводах, трех конюшнях
племенных фермах. Из них бол
часть составляют кони русской (6
орловской (16%) рысистой пород
ские (11%) и владимирские (8%)
ловозы, а также торийские, чисто
ные верховые, ахалтекинские, трак
ские скакуны (4%).

Современное коневодство в Т
стане развивается по трем основны
правлениям:

— рабочее, занимающееся раз
нием лошадей, которые используют

полевых работах и внутрихозяйстве
перевозках;

— продуктивное — для произво
мяса, молока и получения лечебны
вороток;

— спортивное — выращивание и
готовка элитных коней для кон
спорта и бегов, национальных ко
игр, проката и конного туризма.

В последние годы в Татарстане
шое значение придается развитию и
но элитного коневодства по рысист
скаковым породам. В республику п
пают лучшие лошади из Северной
рики, Европы и России. Среди них
пример, такие, как Спиди Анкл
вость 2.02.1) из Финляндии, Эдит
эр (2.01.5) из Швеции, Ферст-Ам
кен (2.01.0) из Соединенных Шта

Буласы ат колыннан билгеле.

САМАТ АХТЯМОВ, руководитель производственного кооператива «Ярыш» Альметьевского района.

Невозможно представить деревенскую жизнь без лошадей, какой бы она механизированной ни была. Исходя из своего полувекового опыта руководителя могу сказать: в наших селениях нередко встретишь таких трудяг, для которых конь единственно приемлемый гужевой транспорт. А конные скачки на деревенских праздниках — единственный вид спорта, где может участвовать любой желающий без проигрыша. Ведь отстающего ждет особый приз.

В этом я вижу глубокий смысл: человек с лошадью не пропадет ни при каких обстоятельствах. Поэтому у себя в колхозе мы поголовье коней не сокращали. Ныне лошадей у нас больше ста двадцати, из них пятеро - породистые аргамаки. В прошлом году нас обрадовал Зингер, выигравший на альметьевском сабантуе. В этом году Заплот пришел вторым среди рысаков своего возраста. В наших планах - увеличение числа породистых лошадей.

ТАЙСУГАН АВЫЛЫ БРИГАДИРЫ РАСИХ ИХСАНОВ КЫРЫК ЕЛДАН АРТЫК АТЛАР АРАСЫНДА.
АКСАКАЛ САБАНТУЙДА (ЮГАРЫДАГЫ РӘСЕМ) ҺӘМ ҮЗЕНЕҢ ЯРАТКАН ЮРТАГЫ ЗАПЛОТ БЕЛӘН.

БРИГАДИР ИЗ ДЕРЕВНИ ТАЙСУГАНОВО РАСИХ ИХСАНОВ БОЛЕЕ СОРОКА ЛЕТ ПРОВЕЛ РЯДОМ С ЛОШАДЬМИ. АКСАКАЛ НА САБАНТУЕ (ВЕРХНИЙ СНИМОК) И СО СВОИМ ЛЮБИМЫМ РЫСАКОМ ЗАПЛОТОМ.

RASIKH IKHSANOV, A FOREMAN FROM THE VILLAGE OF TAISOUGAN, SPENT OVER FORTY YEARS NEXT TO HORSES. AN AKSAKAL IN SABANTOUI... (ON THE TOP) WITH HIS FAVOURITE TROTTER, ZAPLOT.

күтәрәләр һәм үзебездә нәсел атлары булдыруга аеруча зур өмет баглыйлар.

Соңгы елларда ат заводларында балалар өчен атлы спорт секцияләре эшли башлады. Андыйлар Казан, Чаллы, Алабуга ипподромнарында, шулай ук Мөслим районының «Уңыш», Әлмәт районының Токарликов исемендәге, Нурлат районының «Кондырча» хуҗалыкларында бар. Атлы спортны үстерү өчен иң әүвәл затлы токым тайлаларына тиешле тәрбия күрсәтү, аларны әйбәтләп өйрәтү, аннары ярышларга күнектерү зарур.

Нәселле атлар үрчетү эшендә төп максат — менге һәм юртакларның елдамлыгын чарлау, адымлы атларның чыдамлыгын, кайбер токымнарның елгырлыгын, кайсыларының итлелеген арттырудан гыйбарәт. Бүгенге икътисадый шартларда яхшы токымлы атлар китереп чыгару бигрәк тә кыенлашты. Затлы токым атларына ихтыяҗ зур түгел, юртак тайларны үстерү икътисадый яктан үзен акламый. Бу хәлдән чыгу өчен затлы токым атларын үрчетү, гомумән, бөтен атчылык эшләрен җайга салу, нәселле атлар булдыру эшенә карашны үзгәртү сорала.

Авыл хуҗалыгы һәм азык-төлек министры Марат Әхмәтов җитәкчелегендә эшләнгән «Татарстан Республикасында атчылыкны һәм ат спортын үстерү про-

другие. Многие из них проходят испытания на Казанском ипподроме и выступают во время празднования сабантуев и Дня суверенитета Республики Татарстан, а также на всероссийских конноспортивных соревнованиях. Часть из них используется для улучшения маточного стада.

Особое значение придается лошадям, рожденным в Республике Татарстан. Их насчитывается более 150 голов русско-рысистых и 50 голов орловской породы. Для развития местного элитного коневодства и из соображений престижа каждый год организуются специальные заезды для лошадей, рожденных в Татарстане.

В последнее время на многих конных заводах работают юношеские конноспортивные секции. Есть они на Казанском, Набережночелнинском, Елабужском ипподромах, в КП «Уныш» (Муслюмовский район), АО им.Токарликова (Альметьевский район), «Кондурча» (Нурлатский район) и других. Дальнейшее развитие конного спорта в республике связано с проведением соревнований по выездке и конкуру.

Основная задача племенной работы заключается в выведении более резвых верховых и рысистых пород, увеличении грузоподъемности и выносливости шаговых, а также улучшении спортивных и

Победа.
Зур көтү

Победа.
Большой табун

НИКОЛАЙ БЕЛЯШИННЫ республиканың Көньяк-көнчыгышында күп эшләре өчен хөрмәт итәләр. Ул «Иркеннефть»нең беренче агроцехында бик яхшы машина-трактор паркы оештырды, аның хуҗалыгы «Татнефть»нең башка ярдәмче цехлары арасында иң югары уңыш ала иде. Менә шундый шәп эшләр аның исәбендә аз түгел. Шулар арасында атчылыкны үстерү аерым урын тота. Нефть төбәгендә иң зур ат көтүен Николай Александрович үрчетте. Ул үзенең крестьян акылы белән атларның авыл бизәге генә булмыйча, бик кирәкле эш көче икәнен яхшы аңлый иде. Чынлап та, авыл кешесенә атсыз тереклек итүләре бер дә җиңел түгел. Ул чит илләрдә йөргәндә шуңа игътибар итте, Европа, Американың алга киткән илләре ихатада ат асрауны бер дә артыкка санамыйлар. Нефтьчеләр моны башкалардан алданрак төшенде. Аларны шуның өчен мактарга була, дип саный хәзер «Иркеннефть» идарәсе башлыгының авыл хуҗалыгы буенча киңәшчесе Николай Беляшин.

граммасы» (1999) әнә шуңа юнәлтелгән. Анда атчылык эшенә зур үзгәрешләр кертү күздә тотыла. Шул җөмләдән башкарылырга тиешле эшләр күрсәтелә. Ат заводлары беренче чиратта токымлы атлар чыгару үзәге булырга тиешләр. Югары әллүрле затлы атлар үрчетү вазифасы да аларга йөкләнә. Казан ипподромы ат заводларының затлы токымлы атлар чыгару һәм өйрәтү эшенә бәя бирү урынына әйләнәчәк.

Эшлисе эшләрнең әле иге-чиге күренми. Тик шулай да атчылыкка игътибарның артканлыгы, бу тармакка карата зур кызыксыну уянганы көн кебек ачык. Һәм бу хәл Татарстанда атчылыкның гаять бай үткәне белән генә чикләнмәүне, киләчәккә дә зур өметләр баглауны исбатлый.

продуктивных качеств различных пород. В современных экономических условиях племенное коневодство оказалось в особенно тяжелом положении. Сокращается маточное поголовье, качественная племенная продукция остается невостребованной, а зачастую не окупаются даже затраты на выращивание молодняка. В этих условиях нужен целый комплекс мер, направленных на коренное улучшение всей системы племенного, в первую очередь, элитного, коневодства.

Именно на это направлена разрабатываемая под руководством министра сельского хозяйства и продовольствия РТ Марата Ахметова «Программа развития коневодства в Республике Татарстан» (1999). Эта программа содержит ряд конкретных мер, способных решительным образом изменить положение дел в коневодстве. В ней, в частности, предусматривается, что конные заводы республики должны стать основной базой племенного коневодства и на них возлагается ответственная задача по выращиванию элитных высокоаллюрных лошадей. Казанский ипподром призван стать лабораторией по оценке результатов работы конных заводов Татарстана по улучшению лошадей верховых и рысистых пород.

НИКОЛАЯ БЕЛЯШИНА уважают на юго-востоке республики за то, что он смог создать в агроцехе № 1 «Иркеннефть» крепкий машинно-тракторный парк, за то, что здесь получали самые высокие урожаи среди агроцехов АО «Татнефть». А еще — за другие добрые дела, которых на его счету немало. Среди них особое место занимает развитие коневодства. Именно Николай Александрович создал самый большой табун во всем нефтяном регионе. Своим крестьянским умом он понимал, что лошади - не только украшение деревни, без них у нас сельскому жителю трудно вести хозяйство. Впрочем, объездив много стран, он сделал еще один вывод: цивилизованные страны Европы и Америки, в отличие от нас, никогда не отказывались от лошадей как от помощников в личном хозяйстве. Нефтяники поняли эту истину раньше других, в этом их заслуга, считает Николай Беляшин, ныне советник начальника НГДУ «Иркеннефть» по сельскохозяйственным вопросам.

Түбән Мактама. Сабантуйда ат чабышлары

Мактама сабантуе - республиканың Көньяк-көнчыгышында һәр ел үтә торган күп төрле ат чабышларының башы ул. Җәй башында биредә - Зәй елгасы буйларында тирә-күрше Нәдер, Габдрахман, Кәшер, Тайсуган, Бишмунча авылының эш атлары ярышка җыела. Алар, гүя, нефтьчеләрнең нәселле чабышкыларына, без дә төшеп калганнардан түгел, димәкчеләр. Бездә дә, көч һәм чыдамлылыктан тыш, елдамлык та, дәрт тә, җитезлек тә җитәрлек. Хәтта үзебезнең лидерларыбыз да бар. Иң мөһиме - безне халык ярата! Буй җиткән кызлар безнең өчен сөлге чигә, ә әбиләр ялларыбызны чәчәкле-чуклы матур яулыклар белән үрә. Без башлыйбыз, ә сез дәвам итегез, чабышкылар! Авыл, шәһәр, район сабантуйлары сезгә зур чабышларда җиңү яулау өчен аяк яздыру булсын! Ә алар бездә, Татарстанда, күбәү бит: ат спорты ярышлары сезонын ачу, Республика көне, Нефтьчеләр көне, спартакиадалар...

Нижняя Мактама. Конные скачки на сабантуе.

Мактаминский сабантуй — прелюдия долгой череды летних конных скачек на юго-востоке республики. В начале лета сюда, на берега Зая, собираются деревенские трудяги из Надырова, Абдрахманова, Каширова, Тайсуганова, Бишмунчи, чтобы показать, что они тоже не лыком шиты! У нас кроме силы и выносливости есть и азарт, и резвость, есть и свои лидеры. А самое главное — нас любит народ. Для нас девушки-невесты вышивают полотенца, а бабушки вплетают разноцветные платки в наши тяжелые гривы. Мы начнем, а вы продолжайте! Сельские, городские, районные сабантуи станут разминкой для предстоящих больших скачек. Их-то у нас, в Татарстане, предостаточно: открытие сезона конноспортивных соревнований, День республики, День нефтяников, спартакиады...

КОНЕЗАВОД
57

«Татарстан» дәүләт нәселле ат заводы

Государственный племенной завод «Татарский»

Завод алпавыт Л.В.Молоствовның Никольское авылындагы (хәзерге Спас районы) биләмәләрендә 1919 елда оештырылган. 1921 елда Татарстанның Җир халык комиссариаты завод өчен нигездә Молоствов һәм Ишморатов заводларыннан токымлы егерме бер бия китертә. Аңа (Татарстан АССР) Җир халык комиссариатының Мулланур Вахитов исемендәге Беренче Дәүләт ат заводы дигән исем бирелә. 1929 елдан ул СССР Атчылык тресты составына керә.

Заводның төп юнәлеше — орлов токымлы юртаклар үрчетү. Бүгенге көндә «Татарстан» ат заводында йөз алтмыш баш нәселле аргамак исәпләнә. Колынлату өчен җирле бияләр файдаланыла. Ә айгырларны Воронеж өлкәсенең (орлов юртаклары төбәге) Хреновск, Честимен һәм Тамбов өлкәсенең Новотемниковск ат заводыннан кайтарталар. Биредә эшләүчеләрнең горурлыгы — Краснодардагы бөтенсоюз ярышларында приз

Организован в 1919 году на базе национализированного имения помещика Л.В.Молоствова в селе Никольское Куйбышевского района Татарской АССР.

В 1921 году Наркомзем Татарии закупил для завода 21 матку рысистой породы, главным образом с заводов Молоствова и Ишмуратова. Конному заводу было присвоено название Первый Госконзавод Наркомзема Татарской АССР имени Мулланура Вахитова. В 1929 году завод вошел в систему Коневодтреста СССР.

Основное направление завода — выращивание орловской рысистой породы. На сегодняшний день в «Татарском» насчитывается 160 голов племенных лошадей.

Кобылы используются свои, местные, а жеребцов закупают на Хреновском и Честименском конных заводах Воронежской области (родины орлов-

ТУРЫ АЙГЫР ОРИОН. АТ ЙӨРТҮЧЕ АЛЕКСАНДР КУЗНЕЦОВ.

ГНЕДОЙ ЖЕРЕБЕЦ ОРИОН. НАЕЗДНИК АЛЕКСАНДР КУЗНЕЦОВ.

CHESTNUT HORSE ORION.

НӘСЕЛ АЙГЫРЫ ВЕТРЕНИК. АТ ЙӨРТҮЧЕ ВЛАДИМ САПАРОВ.

ЖЕРЕБЕЦ-ПРОИЗВОДИТЕЛЬ ВЕТРЕНИК. НАЕЗДНИ ВЛАДИМИР САПАРОВ.

STUD-HORSE VETRENNIK. HORSEMAN VLADIMIR SAPAROV.

ОПЕКУН АРГАМАГЫ.

ЖЕРЕБЕЦ – ОПЕКУН.

BLACK STUD-HORSE OPEKUN.

алган Ида, Газон (елдамлыгы 2.08), Ознов (2.07), Сполох (2.06.4), Кокетливый (2.07.4), Дартле (2.08), И-якстати (2.09) юртаклары. Иң шәп атларның берсе Ветреник — район һәм республика сабантуйларында, зона ярышларында берничә мәртәбә җиңеп чыкты, 1998 елда Чиләбедә үткән бөтенроссия узышында унтугыз дәгъвачы арасында алтынчы урын алды. Бу айгыр үз токымында иң эреләрдән санала. Әгәр орлов юртакларының уртача үлчәмнәре 162-163-186-21 (җилкә калкымына кадәр биеклеге 162 см, гәүдәсенең кыйгач озынлыгы — 163, күкрәк әйләнәсе — 186, бәкәл әйләнәсе 21 см) тәшкил итсә, Ветреникныкы ул — 170-167-188-21,5 сантиметр.

Ат араны башлыгы, баш зоотехник Николай Федоров сүзләренә караганда, республикада атчылыкка игътибар артуы аларда — Никольскоеда да сизелә. Ниһаять, революция елларыннан соң беренче тапкыр бирегә чиста токымлы инглиз менгеләре кайтарганнар.

ских рысаков), Новотемниковском конезаводе Тамбовской области.

Гордостью завода являются рысаки: Ида — призер всесоюзного соревнования в Краснодаре, Газон (резвость 2.08), Озноб (2.07), Сполох (2.06.4), Кокетливый (2.07.4), Дартле (2.08), И-якстати (2.09). Одним из лучших коней по праву считается Ветреник (2.09.8) — неоднократный победитель районных и республиканских сабантуев, зональных соревнований, в 1998 году он участвовал на всероссийских соревнованиях в Челябинске и занял шестое место среди 19 участников. Этот жеребец считается одним из крупных в породе. Если средние промеры орловских рысистых составляют: 162-163-186-21 (высота в холке — 162, косая длина туловища — 163, обхват груди — 186, окружность пясти — 21), то у Ветреника эти показатели равны 170-167-188-21,5.

По словам начальника конной части, главного зоотехника Николая Федорова, в республике стали больше внимания уделять коневодству. Это ощущается и у них, в Никольском. Наконец, на заводе впервые после революции появились чистокровные английские верховые.

АТ ЗАВОДЫ ДИРЕКТОРЫ СЕРГЕЙ БОРЮШКИН.

ДИРЕКТОР КОННОГО ЗАВОДА СЕРГЕЙ БОРЮШКИН.

DIRECTOR OF STUD-FARM SERGUEI BORYUSHKIN.

ЧИСТА ТОКЫМЛЫ ИНГЛИЗ МЕНГЕСЕ ОЛИМП. ТАТАРСТАН ПРЕЗИДЕНТЫ МИНТИМЕР ШӘЙМИЕВКӘ ИНГУШЕТИЯ ПРЕЗИДЕНТЫ РУСЛАН АУШЕВ БУЛӘГЕ.

ЧИСТОКРОВНЫЙ АНГЛИЙСКИЙ ВЕРХОВОЙ ОЛИМП — ПОДАРОК ПРЕЗИДЕНТУ РТ МИНТИМЕРУ ШАЙМИЕВУ ОТ ПРЕЗИДЕНТА ИНГУШЕТИИ РУСЛАНА АУШЕВА.

PURE-BREED ENGLISH SADDLE-HORSE OLIMP. A PRESENT TO PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TATARSTAN MINTIMER SHAIMIEV FROM PRESIDENT OF INGUSHETIA ROUSLAN AOUSHEV.

һәр төбәкнең алтын куллы осталары була. Никольскоеда да бар андый кеше, ул — АНАТОЛИЙ МИХАЙЛОВИЧ ФИЛИППОВ. Ул сугыш елларында унике яшьтән эшли башлый. Көлтә сукканда аягын авырттыргач, кул эшенә керешеп, сәләте ачылып китә. Башта ихатада арба ремонтлый, аннан үзе һәр төрле эш кораллары ясый.

Бала чактан ук Анатолий Михайлович рәсем ясарга, сыннар әвәләргә маһир була. «Татарстан» ат заводы мастерскоенда эшли башлагач, аның шул сәләте ачылып китә. Ул һәр мизгелне яраткан шөгыленә багышлый. Авылда ул эшләгән сыннар, шул исәптән атлар да байтак. Авыл капкасы янындагы — чаптарлар, мәдәният сарае өстендәге пар ат һәм аның каршындагы... арыслан.

В каждой местности есть свои мастера — золотые руки. В селе Никольском все знают АНАТОЛИЯ МИХАЙЛОВИЧА ФИЛИППОВА. Работать ему пришлось в военные годы с двенадцати лет. Однажды на молотьбе сильно повредил ногу. Долго не мог выходить в поле, зато пристрастился к работе, требовавшей искусных рук, мастерства. У себя во дворе ремонтировал, а потом и сам делал телеги, инструменты, всякие механизмы. Потом, выучившись в ФЗО на судового машиниста, плавал по Волге.

С детства тянуло Анатолия Михайловича к рисованию, лепке. Его способности раскрылись, когда он начал работать слесарем в механической мастерской Татарского конного завода. Каждую свободную минуту отдавал своему любимому увлечению. Оказалось, не зря. Научился делать скульптуры. В селе много его произведений, в том числе коней: скакуны у околицы, тройка на крыше Дома культуры и... лев перед ним.

КУДЕСНИК АЙГЫРЫ.
СЕРЫЙ ЖЕРЕБЕЦ КУДЕСНИК.
GREY STUD-HORSE KUDESNIK.

ПРОХЛАДНЫЙ АЙГЫРЫ.
СЕРЫЙ ЖЕРЕБЕЦ ПРОХЛАДНЫЙ.
GREY STUD-HORSE PROKHLADNY.

I категорияле ат йөртүче
АЛЕКСАНДР КУЗНЕЦОВ.

Александр сугыш елларында унбиш яшьлек малай чакта ат йөртүче ярдәмчесе булып эшли башлый. Шуннан бирле атлардан аерылганы юк. Ул Казанда да, Ульяновскида да эшли. Берничә рекорд куя. Өч яшьлек Тропинкада 2400 метрлы араны 3.21 минутта уза. Дүрт яшьлек Волнистаяда 1600 метрны 2.13 минутта үтә. Ә өлкән яшьтәгеләр исемлегендәге Кокетливый белән 1600 метрда 2.07 елдамлыкка ирешәләр.

Александр Кузнецов Саратовта да Татарстан даны өчен көрәшә. Идел буе Зона кубогын дәгъвалап, үзе алып килгән биш атның бишесендә дә ул беренче урынны яулый.

Александр Михайлович озак еллар ат хуҗалыгы башлыгы, ат заводының баш зоотехнигы булып эшли. Хәзер аның эшен улы — ат йөртүче Александр Кузнецов дәвам итә. 2000 елгы Казан сабантуенда орлов юргалары узышында ул беренче урынны алды.

Наездник I категории АЛЕКСАНДР КУЗНЕЦОВ.

В годы войны Александр пятнадцатилетним мальчишкой стал помощником наездника. С тех пор не расстается с лошадьми. Он работал в Казани, Ульяновске. Устанавливал несколько рекордов. На трехлетке по кличке Тропинка он проскакал дистанцию 2400 м за 3.21. На четырехлетке Волнистой — 1600 м за 2.13, на жеребце Кокетливом старшего возраста — 1600 м за 2.07.

Александр Кузнецов защищал честь Татарстана и в Саратове. На всех пяти лошадях, которых он повез на Зональный розыгрыш кубка Поволжья, он занял первые места.

Александр Михайлович долгие годы работал начальником конной части, главным зоотехником конезавода. Теперь его дело продолжает сын — наездник Александр Кузнецов, питомец которого на казанском сабантуе 2000 года занял первое место среди орловских рысаков.

«Казан» ат заводы

Конный завод «Казанский»

Казан ат заводы республика ипподромы һәм Званка авылындагы (Питрәч районы) Арча дәүләт ат аранын кушу нигезендә 1969 елда барлыкка килә. Моңарчы Казан ипподромы, бюджет оешмасы буларак, җөмһүриятнең төрле хуҗалыкларыннан китергән атларны өйрәтү белән шөгыльләнә, анда зур осталар, зоотехниклар эшли. Ипподром белән араннарны бергә кушкач, яхшы токымлы атлар үрчетү һәм аларны тәрбияләү-өйрәтү өчен мөмкинлекләр ачыла.

Яңа заводка Питрәч районыннан җир бүлеп бирелә, һәм анда атлар өчен махсус рәвештә тупас азык чәчеп үстерелә. Араннар һәм ат караучылар өчен торак төзелә. Нәсел үрчетү атлары конюшняда тотыла, ә ипподромда исә күнегүләр һәм сынаулар уздырыла. Ул атларны Татарстан хуҗалыкларына,

Казанский конный завод был создан в 1969 году на базе республиканского ипподрома и Арской государственной конюшни в селе Званка (Пестречинский район РТ). Подобное решение назревало давно. Задолго до этого Казанский ипподром, являясь бюджетной организацией, занимался тренингом лошадей для хозяйств республики, здесь были сосредоточены прекрасные кадры зоотехников и наездников. Объединение ипподрома с конюшней позволило вывести разведение племенных лошадей и их тренинг на новый, более высокий уровень.

Для нового завода в Пестречинском районе была выделена земля под пашню, для выращивания грубых кормов. Здесь же построены конюшни и поселок для рабочих. В конюшнях находится производящий состав лошадей завода, а на ип-

КҮП ЯРЫШЛАРДА БҮЛӘК АЛГАН СПИДИ АНКЛ БАРЫННАН ДА БИГРӘК ЧИСТАЛЫК СӨЯ.

ПРИЗЕР МНОГИХ СОРЕВНОВАНИЙ СПИДИ АНКЛ БОЛЬШЕ ВСЕГО ЛЮБИТ КОГДА ЕГО КУПАЮТ И ЧИСТЯТ.

PRIZE - WINNER OF MANY CONTESTS SPEEDY UNCLE IS FOND OF CLEANNESS.

күрше республикалар һәм өлкәләргә саталар. Бередә төрле хуҗалыклардан килгән атларны да өйрәтәләр. Соңгы елларда исә шәхси хуҗалыклардан да юргалар китерәләр.

Заводта баштарак нәселле бияләр һәм айгырлар туплау турында күбрәк кайгыртыла. Нәтиҗәдә 1970 елда затлы

подроме, который стал отделением за
да, проводятся тренинг и испытания,
сле чего часть лошадей реализуется
зяйствам Татарстана и соседних ре
нов. Здесь же проходят тренинг лош
из ряда хозяйств республики, а в посл
нее время — и частных владельцев.

Первое время завод занимался у
ленным комплектованием производя
го состава стада, и в 1970 году оно
стигло 243 голов. Вместе с тем в пер
формирования завод столкнулся со м
гими трудностями. Дело в том, что
точный состав, приобретенный в раз
местах и на разных конезаводах, и
многолинейную, разнотипную и во м
гом случайную генеалогическую стр
туру. Достаточно сказать, что резв
маточного состава в среднем была 2 м
40 сек., а рост кобыл в холке — 156 с
результате целого комплекса меропр
тий, включавшего и жесткий искусств
ный отбор, производящий состав с
стал отвечать требованиям заводск
стандарта. Средняя резвость маточ
состава дошла до 2 мин. 17 сек., а вы
та в холке — до 161 см, наполовину

ЖАРГОН – СОВЕТ АВЫР ЙӨК АТЫ.
ЖАРГОН - СОВЕТСКИЙ ТЯЖЕЛОВОЗ.
ZHARGON, THE SOVIET CART-HORSE.

Кымыз

Кымыз — Азия халыкларының милли эчемлеге. Бу затлы эчемлекне Кара диңгезнең төньягында яшәүче скифлар безнең эрага кадәр V гасырда ук кулланганнар.

XIII гасырда фламанд монахы Виллем Рубрук Жучи Олысына сәяхәткә чыга, хәтта монголларның башкаласы Каракорымда да була. «Татар иленә сәяхәт» дигән язмасында ул ат сөтеннән ачытып эшләнгән кымыз турында беренче мәртәбә Европага мәгълүмат бирә.

Әмма Азия халыклары кымыз ясау серен озак гасырлар буенча читятларга чишмиләр. «Скифлар кымыз ясау хикмәтенә төшенеп алган колларны сукырайта торган булалар», — дип яза Геродот — тарих фәненең атасы.

Дәверләр үтә. Кымыз, аның тәнгә сихәт, күп төрле авыруларга дәва булуы турындагы мәгълүматлар әкренләп дөньяга тарала. «Терек су» ясау серләре монгол, казакъ, башкорт, кыпчак-татар далаларында яшеренеп калмыйча, Аурупа халыкларына да килеп ирешә. Шулай да кымыз — дала эчемлеге.

Татарларның борынгы бабалары ерак сәфәргә чыкканда беренче эш итеп иярга кымыз тутырылган махсус тире савыт — күрәүкә асып куюлары турында язалар. Кымыз ерак юлда эчәсе килүне басып кына калмаган, көч-куәт тә биргән. Ул организм тарафыннан бик җиңел үзләштерелә, азыктагы аксым һәм майларның эшкәртелүенә ярдәм итә, матдәләр алмашынуны яхшырта. Яхшы дәвалау чарасы буларак та кулланыла.

Кымызның тәме, аның шифасы ат чемченгән үләннең сыйфатыннан да тора. Сөт бирүче кымыз бияләренә дала җиле, дала кояшы астында, иксезчиксез иркенлектә кинәнеп үскән үлән кирәк. Дала хөрлеге кергән кымыз гына чын мәгънәсендә «аллалар эчемлеге» булган.

Живая вода

Кумыс — национальный напиток азиатских народов. Еще в пятом веке до нашей эры он уже был популярен у скифов, кочевавших на севере причерноморских степей.

В XIII веке фламандский монах Виллем Рубрук совершает путешествие в Улус Джучи и монгольскую столицу Каракорум. В своих записях «Путешествие в Тартарию» он впервые в Европе дает сведения о кумысе, изготовляемом посредством брожения кобыльего молока.

На протяжении нескольких веков азиатские народы не открывали чужеземцам секрета изготовления кумыса. «Отец истории» Геродот писал, что скифы ослепляли тех рабов, которые постигали тайну кумыса.

Шли века, и уже нестепные народы стали узнавать и открывать целебные для здоровья свойства кумыса. «Живая вода», таким образом, не ограничивалась территорией только монгольских, казахских, башкирских и кипчако-татарских степей, а стала известной и европейским народам. Удивительным напитком заинтересовались ученые, врачи. Началось строительство специальных кумысных здравниц.

Целебные и вкусовые свойства кумыса зависят от качества травы, которую употребляют в пищу кобылицы. Лучше всего травы, выросшие в широких привольных, продуваемых ветрами и согретых щедрым солнцем степях. Поистине божественным напитком может быть только тот кумыс, что впитал в себя безграничную свободу необъятных степных просторов.

ФƏҺИМƏ ГАРИПОВА – КЫМЫЗ АЧЫТУ ОСТАСЫ.

ФАГИМА ГАРИПОВА – МАСТЕР КУМЫСНОГО ДЕЛА.

FAGIMA GARIPOVA, A MASTER OF KOUMISS-MAKING.

айгыр һәм бияләр ике йөз кырык өчкә җитә. Мәгәр кайсы каян җыелганга, көтү генеалогик яктан гаять чуар була. Билгеле бер максат куеп сайлый-сайлана торгач, югары стандартка ирешәләр: бияләрнең нәсел төрлелеге икеләтә кими, бернечә токым линиясе үстерелә башлый. Елдамлыклары 2 минут 17 секундка җитә, биеклекләре 161 сантиметрга күтәрелә, шулай итеп, заводта барлыгы өч мең ике йөздән артык колын алына, шуларның туксан икесе «элита» класслы затлы токым тәшкил итә.

ла сокращена линейность кобыл, определена генеалогическая структура стада и развернута планомерная работа по созданию маточных гнезд. За весь период получено более 3200 голов приплода, из них подавляющая часть (до 92%) аттестована как класс «элита».

«КАЗАН» ЗАВОДЫНЫҢ КЫМЫЗ ЦЕХЫНДА ЕЛ САЕН БИШ ЙӨЗ МЕҢ ЦЕНТНЕРГА ЯКЫН СИХӘТЛӘГЕЧ ЭЧЕМЛЕК ҖИТЕШТЕРЕЛӘ.

В КУМЫСНОМ ЦЕХЕ КОННОГО ЗАВОДА «КАЗАНСКИЙ» ЕЖЕГОДНО ПРОИЗВОДИТСЯ ДО ПЯТИСОТ ТЫСЯЧ ЦЕНТНЕРОВ НАПИТКА.

EVERY YEAR THE KOUMISS WORKSHOP OF THE «KAZANSKY» STUD-FARM PRODUCES SOME FIVE THOUSAND CENTNERS OF THE HEALING DRINK.

Казан ипподромы

Казанский ипподром

1980 елларда «Казан» ат заводында һәм Казан ипподромында атларның баш саны алты йөздән арта. Шуларның йөзгә якыны — юртаклар һәм чабышкылар. Төп өлеше орлов һәм урыс токымнарыннан гыйбарәт. Саф токымлы Америка һәм инглиз аргамаклары, гарәп, торий, тракенен чабышкылары, башкорт байталлары, рус һәм владимир авыр йөк атлары да бар.

Соңгы вакытта чабыш бияләренең токымын сафландыруга аеруча зур илтифат ителә. 1996-1997 елларда бернichә бия һәм шулай ук ике айгыр (Рислинг һәм Ватикан) сатып алына. Шул үзгәрешләр нәтиҗәсе буларак, заводта елдамлыгы 2.02 булган юртаклар токымы булдырыла. Татарстан Президентына башка дәүләт һәм республикалар баш-

В 1980-е годы на конном заводе «Казанский» и на казанском ипподроме поголовье лошадей перевалило за 600, из них около 100 голов — лошади рысистых и верховых пород, среди которых основную массу составляют орловские и русские, есть также американские и английские чистокровные, ахалтекинцы, арабские, торийские, тракененские скакуны, а также башкирские лошади, русские и владимирские тяжеловозы.

В последние годы на заводе проведена значительная работа по американизированию (очистокровливанию) маточного состава рысистых кобыл. В 1996-1997 годах было приобретено несколько кобыл, а также жеребцы Рислинг и Ватикан, что позволило заводу получить несколько рысаков резвее 2.02.

КАЗАН ИППОДРОМЫ 1868 ЕЛДА АЧЫЛА. 22 ИЮНЬДӘ АНДА АТ ЧАБЫШЛАРЫ УЗА. 1993 ЕЛДА ИППОДРОМ ЗАМАНЧА ИТЕП ҮЗГӘРТЕП ТӨЗЕЛДЕ.

КАЗАНСКИЙ ИППОДРОМ ОТКРЫЛСЯ В 1868 ГОДУ. 22 ИЮНЯ ТАМ ПРОВОДИЛИСЬ ПЕРВЫЕ СКАЧКИ. В 1993 ГОДУ ИППОДРОМ ПЕРЕСТРОИЛИ, И ОН ПРИНЯЛ СВОЙ НЫНЕШНИЙ ВИД.

THE KAZAN HIPPODROMME WAS OPENED IN 1868. ON JUNE 22D, THE FIRST RACE WERE HELD. IN 1993, THE HIPPIDRIMME WAS RECONSTRUCTED AND ACQUIRED A MORE MODERN LOOK.

КАЗАН ИППОДРОМЫ ЖАЙДАКЛАРЫ. 1950.

НАЕЗДНИКИ КАЗАНСКОГО ИППОДРОМА. 1950.

JOCKEYS OF THE KAZAN HIPPODROME. 1950.

ЖАЙДАК Г.БУЗУКИН ЭФИР АЙГЫРЫНДА. 1955.

НАЕЗДНИК Г.БУЗУКИН НА ЖЕРЕБЦЕ ЭФИР. 1955.

JOCKEY G. BUZUKIN ON EFIR STALLION. 1955.

АТ ЙӨРТҮЧЕ Г.БУЗУКИН ҺӘМ РЕКОРДЧЫ ЖЕМЧУГ АЙГЫРЫ. 1955.

НАЕЗДНИК Г.БУЗУКИН НА ЖЕРЕБЦЕ-РЕКОРДСМЕНЕ ЖЕМЧУГЕ. 1955.

JOCKEY G. BUZUKIN ON ZHEMCHUG STALLION, THE RECORD-HOLDER OF THE HIPPODROME. 1955.

лыклары бүләк иткән атлар да шушы заводта тәрбия кылына.

«Казан» ат заводындагы беренче яңарышлар 1980-1985 елларга туры килә: ат араннары төзелә, юллар, ихаталар асфальтлана, атчылар бистәсе үсеп чыга.

Республика ипподромы да экренләп яңарыш кичерә. Аны үзгәртеп кору турында сүз күптән алып барылса да, төзелеш 1991 елда гына башлана. Корылманың сыйфатлы һәм тиз төзелүендә Татарстан Президенты Минтимер Шәймиев һәм Казан шәһәре хакиме Камил Исхаковның өлеше зур. Өр-яңадан үзгәртеп корылган ипподром беренче тапкыр 1993 елның 30 августында — Татарстан Республикасы Суверенитеты көнендә ачыла һәм кунаклар кабул итә.

ИДЕЛ БУЕ ЗОНАСЫ КУБОГЫ. 1976.

КУБОК ЗОНЫ ПОВОЛЖЬЯ. 1976.

VOLGA ZONE CUP. 1976.

БОЯРЫНЯ БИЯСЕ (1952ДА ТУГАН) - ӨЛКӘЛАРА ЯРЫШЛАРДА БЕРНИЧӘ ТАПКЫР ЖИҢГӘН ЮРГА.

ГНЕДАЯ РЫСИСТАЯ КОБЫЛА БОЯРЫНЯ (1952) — НЕОДНОКРАТНЫЙ ПРИЗЕР КРУПНЫХ МЕЖОБЛАСТНЫХ СОРЕВНОВАНИЙ.

CHESTNUT TROTTER BOYARYNYA (BORN 1952), REPEATED PRIZE-WINNER OF MA

INTERREGIONAL CONTESTS.

На заводе содержатся также кони —
дарки глав государств и республик П
зиденту Татарстана.

Первый период возрождения кон
го завода приходится на 1980-1985
ды. Строятся и новые конюшни, и но

БАШКА-БАШ КУЕП ЗВОНКИЙ НАБАТ (ЙӨРТҮЧЕСЕ К.ЯНИМЕН) ҺӘМ КУПЛЕТ (ЙӨРТҮЧЕСЕ Җ.ХӘБИБУЛЛИН) КИЛӘ. КАЗАН, 1955.

ГОЛОВА К ГОЛОВЕ ИДУТ ЗВОНКИЙ НАБАТ (НАЕЗДНИК К.ЯНИМЕН) И КУПЛЕТ (НАЕЗДНИК З.ХАБИБУЛЛИН). КАЗАНЬ, 1955.

HEAD TO HEAD. ZVONKY NABAT (JOCKEY: K. YANIMEN) AND KUPLET (JOCKEY: Z.I. KHABIBOULLIN). KAZAN. 1955.

ҖАЙДАК Җ.ХӘБИБУЛЛИН ОРИОН АЙГЫРЫ БЕЛӘН ГОРЬКИЙДА УЗГАН ЯРЫШЛАРДА РЕКОРД КУЕП, ЗУР ПРИЗ ЯУЛАДЫЛАР. 1961.

МАСТЕР-НАЕЗДНИК З.ХАБИБУЛЛИН С ЖЕРЕБЦОМ ОРИОНОМ УСТАНОВИЛИ РЕКОРД И ВЫИГРАЛИ БОЛЬШОЙ ПРИЗ СОРЕВНОВАНИЙ 1961 ГОДА В ГОРЬКОМ.

MASTER-JOCKEY Z. KHABIBOULLIN WITH ORION STALLION HAVE SET A RECORD AND WON THE GRAND PRIX OF THE CONTEST IN GORKY IN 1961.

57 НЧЕ «ТАТАРСТАН» АТ ЗАВОДЫНЫҢ БАШ ЗООТЕХНИГЫ В.ХЛЮПИН ҺӘМ ҮТӘ ЕЛДАМ УДАР. 1950.

ГЛАВНЫЙ ЗООТЕХНИК 57-ГО ТАТАРСКОГО КОННОГО ЗАВОДА В.ХЛЮПИН НА РЕЗВЕЙШЕМ РЫСАКЕ УДАРЕ. 1950.

CHIEF ZOO-TECHNICIAN OF THE TATAR STUD-FARM NO. 57 V. KHLYUPIN ON THE FASTEST TROTTER, UDAR. 1950.

ИППОДРОМ РЕКОРДЧЫСЫ ПАУЗА ҺӘМ «ТӨРНӘЧЕ» СОВХОЗЫ АТ ЙӨРТҮЧЕСЕ К.ЯРМӨХӘММӘТОВ.

РЕКОРДИСТКА ИППОДРОМА КОБЫЛА ПАУЗА И НАЕЗДНИК ТЮРНЯСЕВСКОГО СОВХОЗА К.ЯРМУХАММЕТОВ.

PAUZA MARE, A RECORD-HOLDER OF THE HIPPODROME, AND THE JOCKEY OF THE TYURNYASEVSKY STATE FARM K. YARMOUKHAMMETOV.

Республикада атчылыкны үстерү һәм аның финанс базасын ныгыту максатыннан 2000 елда «Казан» ат заводы «Татспиртпром» производство берләшмәсе дәүләт унитар предприятиесенә тапшы-

поселок для рабочих конезавода, заасфальтированы дороги в хозяйство и внутренние проезды.

Преобразился и республиканский ипподром. Планы по его реконструкции разрабатывались давно, но только в 1991 году начались строительные работы. Большая заслуга в том, что ипподром был быстро и качественно отстроен, принадлежит Президенту Татарстана Минтимеру Шаймиеву и мэру Казани Камилю Исхакову. Перестроенный, обновленный ипподром впервые был открыт для гостей 30 августа 1993 года, в День суверенитета Республики Татарстан.

В 2000 году в целях дальнейшего развития и укрепления финансовой базы

ЗУР ИДЕЛ ПРИЗЛАРЫ КУБОГЫ. 1954-1955.

КУБОК БОЛЬШИХ ВОЛЖСКИХ ПРИЗОВ. 1954-1955.

VOLGA GRAND PRIX CUP. 1954 – 1955.

ЯРЫШТА ҖИҢҮЧЕ КАЗАН ИППОДРОМЫНА - ИДЕЛ БУЕ КУБОГЫ. 1957.

КУБОК ПОВОЛЖЬЯ - КАЗАНСКОМУ ИППОДРОМУ, ПОБЕДИТЕЛЮ СОРЕВНОВАНИЙ. 1957.

VOLGA CUP FOR THE KAZAN HIPPODROME, WINNER OF THE CONTEST. 1957.

РӘШИТ ШӘЙХЕТДИНОВ — «Татспиртпром» житештерү берләшмәсе дәүләт унитар предприятиесенең генераль директоры.

2000 елның язында Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты карары белән «Казан» дәүләт нәселле атлар заводы, башкаладагы ипподром, «Казан-2» аэропорты «Татспиртпром» акционерлык җәмгыяте карамагына тапшырылды. Иске аэропорт урынына заманча җиһазландырылган атлы спорт комплексы кору күздә тотыла. Анда биш йолдызлы кунакханә һәм башка төр тамаша, күңел ачу урыннары, искитмәле ял итү зонасы булачак.

Атчылык ул — канны кыздырырлык мавыктыргыч уен гына түгел, милләтнең сәламәтлеге турында кайгырту, балаларыбызда табигатькә, барча тереклек иясенә мәхәббәт, җәнлекләр турында кайгырту хисләре, эшкә җаваплы караш тәрбияләү чарасы да.

Атчылыкны үстерү өчен күп акча салырга туры киләчәк. Мин моның үзебезгә яхшылык һәм мәрхәмәт булып әйләнеп кайтачагына ышанам. Хәзер үк инде күп кенә эшләр башкарыла: ипподром яңартып корылды, Татарстанда атчылык һәм ат спорты тарихы музее, ат спорты өчен кирәк-ярак, ат дирбиясе сата торган кибет ачылды. «Казан» дәүләт нәселле ат заводында да үзгәртеп кору эшләре башланды, токымлы атлар кайтарылды.

Безнең берләшмә ат спорты ярышлары, культура-күңел ачу чараларын оештыру һәм бу тамашалар белән халыкны мавыктыруда күп еллар буе тупланган тәҗрибәне файдаланырга тырыша. Аңа өлкәннәр өчен — аерым, балалар өчен аерым ат спорты мәктәпләре ачу, шәхси җәйге лагерьлар оештыру һәм ат спорты буенча барлык төр ярышлар уздыру керә. Ипподром шәһәр халкының һәм кунакларның яратып ял итә торган урынына әйләнергә тиеш. Бу — кешеләрнең буш вакытын кызыклы һәм файдалы итеп оештыруда шәһәр хакимиятенә булышу да булачак. Шуны аңлап, республика җитәкчелеге Татарстанда атчылыкны торгызу турында кайгырта һәм моның өчен һәртөрле ярдәм күрсәтә.

«ТАТСПИРТПРОМ» ПРОИЗВОДСТВО БЕРЛӘШМӘСЕНЕҢ ГЕНЕРАЛЬ ДИРЕКТОРЫ РӘШИТ ШӘЙХЕТДИНОВ, « АТ ЗАВОДЫ ДИРЕКТОРЫ СЕРГЕЙ ВАСИЛЕНКО, КАЗАН ИППОДРОМЫ ҺӘМ АТЧЫЛЫК МУЗЕЕ ДИРЕКТОРЫ Ж ХӘБИБУЛЛИН.

ГЕНЕРАЛЬНЫЙ ДИРЕКТОР ПО «ТАТСПИРТПРОМ» РАШИТ ШАЙХУТДИНОВ. ДИРЕКТОР КОННОГО ЗАВОДА «КАЗАНСКИЙ» СЕРГЕЙ ВАСИЛЕНКО И ДИРЕКТОР МУЗЕЯ ИСТОРИИ КАЗАНСКОГО ИППОДРОМА И КОНЕВО ЗАУДАТ ХАБИБУЛЛИН.

RASHIT SHAIKHOUTDINOV, SERGUEI VASILENKO, DIRECTOR OF THE «KAZANSKY» STUD-FARM, AN ZAVDAT KHABIBOULLIN, DIRECTOR OF THE MUSEUM OF HISTORY OF THE KAZAN HIPPODROME AN HORSE-BREEDING.

рыла. Шул ук елны ипподром каршында Казан ипподромы һәм атчылык тарихы музее ачыла. Аны оештыручы һәм беренче директоры — Җәүдәт Хәбибуллин.

Һәр ат заводы өчен иң әһәмиятлесе — спорт казанышлары. Ат чабышын яратучылар «Казан» ат заводы чабышкыларының В.О.Витт истәлегенә, Җиңү

коневодства в республике Каза конный завод был передан ГУП Р «Татспиртпром». В том же году пр подроме открылся первый в респу музей истории коневодства и ко спорта. Его создателем и первым д тором стал Заудат Хабибуллин.

КАЗАН ИППОДРОМЫ ҺӘМ АТЧЫЛЫК ТАРИХЫ МУЗЕЕН АЧУ. 21 МАЙ, 2000 ЕЛ.

ОТКРЫТИЕ МУЗЕЯ ИСТОРИИ КАЗАНСКОГО ИППОДРОМА И КОНЕВОДСТВА. 21 МАЯ 2000 ГОДА.

OPENING OF THE MUSEUM OF HISTORY OF THE KAZAN HIPPODROME AND HORSE-BREEDING. MAY 21ST, 2000.

РАШИТ ШАЙХУТДИНОВ, генеральный директор ГУП ПО «Татспиртпром».

Весной 2000 года Кабинет Министров Республики Татарстан принял постановление, согласно которому государственному унитарному предприятию ПО «Татспиртпром» передавался государственный племенной конный завод «Казанский», столичный ипподром и старый аэропорт, на территории которого планируется строительство конноспортивного комплекса, отвечающего мировым стандартам. Это будет уникальная зона отдыха, включающая в себя полную инфраструктуру развлечений и пятизвездный отель.

Коневодство — это не только азартный и интересный вид спорта, это еще здоровье нации, возможность воспитывать в наших детях любовь к природе, ко всему живому, чувство долга по отношению к подшефным животным, ответственное отношение к делу.

Для развития коневодства необходимы инвестиции. Уверен, они обязательно окупятся. Уже сейчас многое сделано: проведена реконструкция ипподрома, открыты музей истории коневодства и конного спорта в Татарстане, специализированный магазин по продаже атрибутики конного спорта и конской упряжи, проводится реконструкция Госплемконзавода «Казанский», завозятся племенные лошади.

Наше объединение старается использовать годами складывавшийся опыт по организации конноспортивных, культурно-развлекательных мероприятий и приобщению населения к этой форме досуга. Это открытие конноспортивных школ как для взрослых, так и для детей, в том числе частных летних спортивных лагерей, организация соревнований по всем направлениям конного спорта и т.д. Ипподром должен стать любимым местом отдыха горожан и гостей столицы. Это поможет в решении общегородской проблемы организации интересного, познавательного и оздоравливающего досуга. Поэтому руководство нашей республики проявляет большую заинтересованность в возрождении коневодства в Татарстане, оказывает постоянную поддержку.

КЫЯДАГЫ АТЛАР. КЫЗЫЛ АГАЧ. БАЛИ УТРАВЫ (ИНДОНЕЗИЯ). МУЗЕЙ ЭКСПОНАТЫ.

КОНИ НА СКАЛЕ. КРАСНОЕ ДЕРЕВО. ОСТРОВ БАЛИ (ИНДОНЕЗИЯ). ЭКСПОНАТ МУЗЕЯ.

HORSES ON A ROCK. MAHOGANY. BALI, INDONESIA.

Ат йөртү остасы
ҖӘҮДӘТ ХӘБИБУЛЛИН.

Җәүдәт Ибраһим улы Хәбибуллин «Казан» ат заводында баш зоотехник булып 20 елдан артык эшләде. Нәселле юртаклар үрчетүгә, җөмһүриятебездә ат заводлары, атларны өйрәтү урыннары оештыруга зур өлеш кертте. «Казан» ат заводының аякка басуында да аның тырышлыгы зур.

Җәүдәт Хәбибуллин Советлар Союзындагы иң оста ат өйрәтүчеләрдән санала. Үз гомерендә ул Мәскәү, Тифлис, Самара, Сарытау, Түбән Новгород һәм башка шәһәрләрнең ипподромнарында 40-50 рекорд куйды, 1500 дән артык бәйгедә җиңеп чыкты. Бу остага Татарстан Республикасының атказанган зоотехнигы дигән мактаулы исем бирелде.

Аргамаклары ирешкән казанышлар турында сөйләгәндә, ул Доспех дигән юртакны яратып искә ала. Колхоз кырында туган колыннан матур гына тай үсеп, тора-бара шөһрәтле айгырга әйләнә. Гаҗәп көчле була үзе. Дүрт яшендә чакта бу ничектер бәйгегә эләгә. Берәүне дә уздырмый. Шуннан инде биш ел буена даими рәвештә җиңеп, иң алдан килә. Хәтта әле унбер яшенә җиткәч тә, Хәбибуллин тәрбияләгән бу юртак 1957 елны Мәскәүдә үткәрелгән Халыкара яшьләр һәм студентлар фестиваленә багышланган ярышларда Зур җәйге призны яулап, башкаладан җиңүче булып кайтып китә.

ЛИЛИЯ КЛЕЩЕВА — ФЕРМАДА БҮЛЕК МӨДИРЕ ГЕНӘ ТҮГЕЛ, ОСТА АТ ЙӨРТҮЧЕ ДӘ. МОНЫ КОГОТЬ АЙГЫРЫ ДА ТАНЫЙ.

ЛИЛИЯ КЛЕЩЕВА НЕ ТОЛЬКО ЗАВЕДУЮЩАЯ ОТДЕЛЕНИЕМ, НО И ОПЫТНАЯ НАЕЗДНИЦА. ЭТО ПРИЗНАЕТ И ЖЕРЕБЕЦ КОГОТЬ.

LILIYA KLESCHEVA IS NOT JUST A MANAGER OF THE FARM, BUT AN EXPERIENCED RIDER AS WELL. KOGOT ADMITS IT TOO.

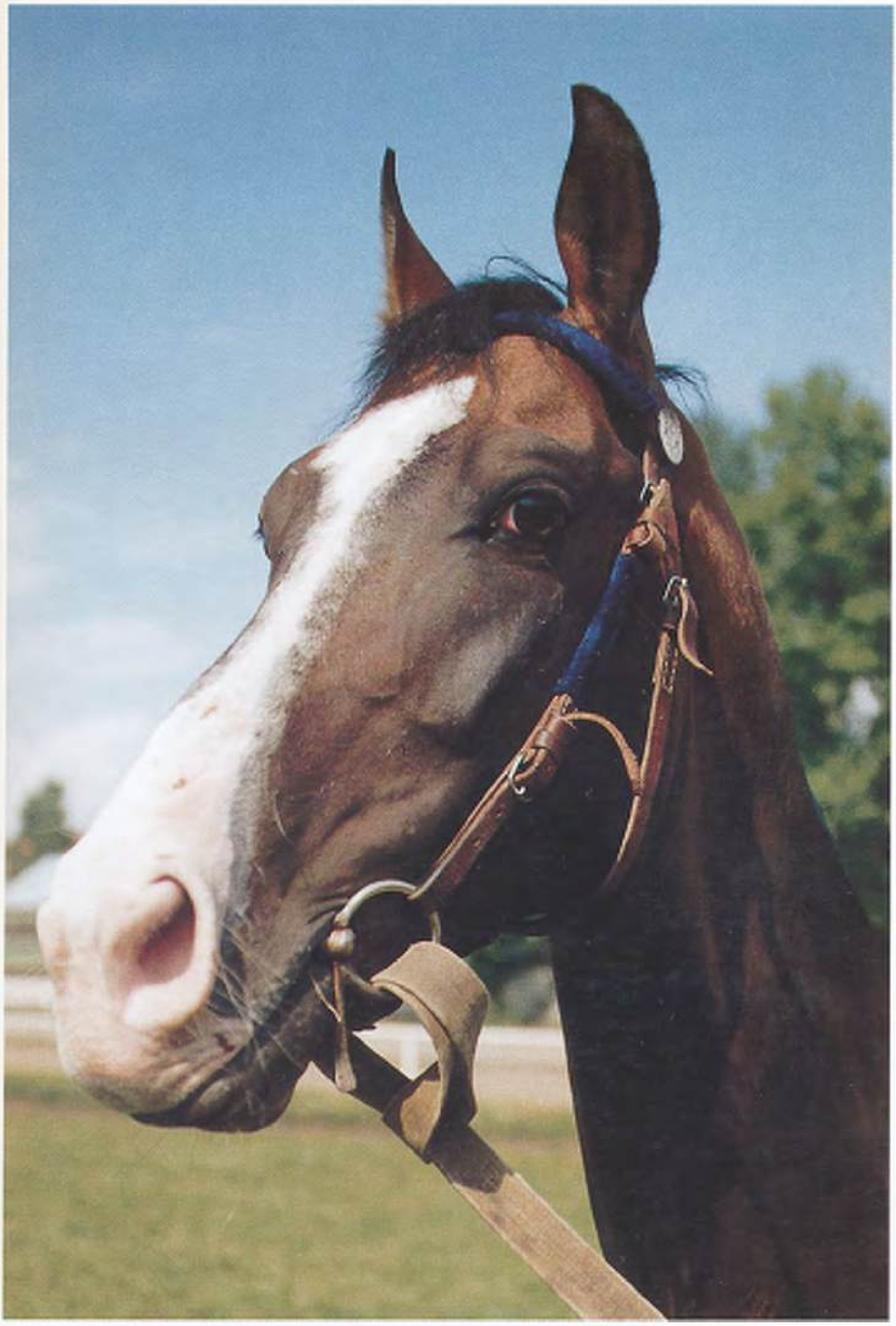

АХАЛТӘКӘ ТОКЫМЫНЫҢ ГОРУРЛЫГЫ – АЛТЫНСЫМАН КУЧКЫЛ КАРА ХУШ-КИЛДЕ. КАЗАКЪСТАН ПРЕЗИДЕНТЫ НУРСОЛТАН НАЗАРБАЕВНЫҢ ТАТАРСТАН ПРЕЗИДЕНТЫ МИНТИМЕР ШӘЙМИЕВКӘ БҮЛӘГЕ.

ГОРДОСТЬ АХАЛТЕКИНСКОЙ ПОРОДЫ – ХУШ-КИЛЬДЕ, ЖЕРЕБЕЦ ЗОЛОТИСТО-ГНЕДОЙ МАСТИ. ПОДАРОК ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСТАНА НУРСУЛТАНА НАЗАРБАЕВА ПРЕЗИДЕНТУ ТАТАРСТАНА МИНТИМЕРУ ШАЙМИЕВУ.

PRIDE OF AKHALTEKIN BREED, KHOUSH-KILDE, STALLION OF THE GOLDEN-CHESTNUT COLOUR, THE PRESENT OF PRESIDENT NURSOULTAN NAZARBAYEV TO PRESIDENT MINTIMER SHAIMIEV.

көне хөрмәтенә үткәрелгән ярышлардагы җиңүләрен яхшы хәтерлиләр. 1988 елда Роскошь биясе Уфа ипподромында 2400 метрлы арада дүрт яшь һәм аннан да өлкәнрәкләр арасында абсолют рекорд (3.12.7) куйды.

Саф токымлы юртаклар һәм менгеләр арту белән «Казан» заводына аның элекке даны кабат кайта. Бирелә атаклы нәселдән булган Ледок, Крепкий, Каприз аргамаклары кебек чабышкылар әзерләнде. Затлы атлар составын яңарту

Для каждого конезавода главное – это спортивные достижения. Любители конных скачек помнят победы скакунов Казанского конезавода в соревнованиях памяти В.О.Витта, в честь Дня Победы. В 1988 году на Уфимском ипподроме кобыла Роскошь установила абсолютный рекорд (3.12.7) на дистанции 2400 м для лошадей-четырехлеток и кобыл старшего возраста.

С появлением чистокровных рысаков и верховых к Казанскому заводу посте-

ЗАУДАТ ХАБИБУЛЛИН,
мастер-наездник.

Заудат Ибрагимович более 20 лет был главным зоотехником конного завода «Казанский».

Внес большой вклад в развитие племенного и рысистого коневодства, создание конных заводов и тренерских пунктов Татарстана. Под его руководством был организован Казанский конный завод.

Заудат Хабибуллин входил в число лучших наездников Советского Союза. Им завоевано более 1500 первых мест, установлено более 40 рекордов на ипподромах Москвы, Тбилиси, Куйбышева, Саратова, Нижнего Новгорода и других городов. Рассказывая о прошлых достижениях казанских наездников и скакунов, он с восхищением вспоминает легендарного скакуна по кличке Доспех — рысака, родившегося в колхозных табунах, а затем превратившегося в мощного и непобедимого красавца, которым нельзя было не восхищаться. Однажды, в четырехлетнем возрасте, попав на скачки и одержав там победу, он больше — в течение пяти (!) лет подряд — никогда и никому не уступил первенства. Это рекордное число побед Доспеха потрясает воображение. Ни одного поражения, только победы!

И даже в одиннадцатилетнем возрасте, участвуя в 1957 году в выступлениях, посвященных Международному Московскому фестивалю молодежи и студентов, воспитанник З.Хабибуллина Доспех завоевал Большой летний приз и уехал из столицы непобежденным.

ОРЛОВ ЮРТАГЫ КУЗБАСС – ТАТАРСТАН ПРЕЗИДЕНТЫ МИНТИМЕР ШӘЙМИЕВКӘ СВЕРДЛОВСК ӨЛКӘСЕ ГУБЕРНАТОРЫ ЭДУАРД РОССЕЛЬ БҮЛӘГЕ.

КУЗБАСС - ОРЛОВСКИЙ РЫСАК, ПОДАРОК ГУБЕРНАТОРА СВЕРДЛОВСКОЙ ОБЛАСТИ ЭДУАРДА РОССЕЛЯ ПРЕЗИДЕНТУ ТАТАРСТАНА МИНТИМЕРУ ШАЙМИЕВУ.

KUZBASS, ORLOV'S TROTTER, THE PRESENT OF GOVERNOR EDUARD ROSSEL TO PRESIDENT MINTIMER SHAIMIEV.

БУ ЯШЬ ҺӘМ МӘҺАБӘТ АРГАМАК ИППОДРОМ РЕКОРДЫН КУЙГАН САНГРИ. УЛ 2000 ЕЛ СЕЗОНЫН АЧКАНДА БАРЛЫК КӨНДӘШЛӘРЕН АРТТА КАЛДЫРДЫ.

ЭТОТ МОЛОДОЙ И ВЕЛИЧАВЫЙ АРГАМАК – РЕКОРДСМЕН КАЗАНСКОГО ИППОДРОМА. ОН ВЫИГРАЛ ОТКРЫТИЕ СЕЗОНА – 2000.

THIS YOUNG AND MAJESTIC ARGAMAK IS THE RECORD-HOLDER OF THE KAZAN HIPPODROME. HE WON THE OPENING OF THE SEASON OF 2000.

ТИБЕРИЯ БИЯСЕ БЕЗГӘ ФИНЛЯНДИЯДӘН КАЙТТЫ.

ТИБЕРИЮ ПРИВЕЗЛИ В ТАТАРСТАН ИЗ ФИНЛЯНДИИ.

TIBERIYA WAS BROUGHT TO TATARSTAN FROM FINLAND.

Ат йөртү остасы ФӘҺИЛ ХАЛИКОВ.

Аның туган авылы Лазаревода (Киров өлкәсе) орлов, урыс юртаклары, авыр йөк атлары үрчетелә торган ат фермасы була. Алты яшьлек малай анда тәүге тапкыр күршедә яшәүче ат карачы абыйга ияреп бара. Ул чакта әле Фәһил гомер буена атлар янында калыр дигән уй беркемнең дә башына килми. Сигезенче классны тәмамлагач, үсмер аңлы бер карарга килә: ул атлар караучы булачак. Шундый уй белән Воронеж өлкәсендәге Хреновск училищесына юнәлә. Чөнки ат йөртүче һөнәрен Россиядә фәкать шунда гына бирәләр.

Фәһил Халиков оялчан малайга дөрес юл күрсәткән Лазарево ат фермасы коллективына бүгенгәчә күңелендә рәхмәт хисләре саклый. Шулай ук аның беренче атын да онытканы юк. Бу айгырның исеме дә хәтта яшь ат йөртүченең холкына туры килеп тора иде — Молчок. Аның белән бергә алар Пятигорск ипподромының ун еллык юбилеена эләгәләр. Шунда күреп алдылар да инде Фәһил Халиковны. Россиянең бик күп шәһәрләренә чакырып карадылар. Ә ул Казанны сайлады.

Ике ел элек Ф.Халиков Пассат юртагында юл рекорды куйды. Раменскоедагы бөтенроссия ярышларында орлов юртагы Крепкийда өченче килде.

Оста кулына Казан ат заводында туган Табышмак ике яшьлек чагында килеп керде. Бүгенге көндә үзебезнекеләр исемлегендәге урыс юртаклары арасында елдамлык буенча аңа тиңнәр юк дип исәпләнә. Өч яшьлек айгыр үз яшендә мөмкин булган барлык призларны яулап алды: өчьеллык җәйге зур чабышлар, О.Витт хөрмәтенә уздырылган кышкы республика Дербие... Табышмакның энекәше Твердый Камень да өметле күренә, ул да ат йөртү остасы Фәһил Халиков кулында.

ДОЛГ. КАЗАН АТ ЗАВОДЫНДА ДӨНЬЯГА КИЛГӘН БУ АЙГЫР ӨЧ ТАПКЫР РӘТТӘН ТАТАРСТАНДА ТУГАН АТЛАР ӨЧЕН УТКӘРЕЛГӘН УЗЫШНЫ ОТТЫ.

ДОЛГ, ПОЯВИВШИЙСЯ НА СВЕТ НА КАЗАНСКОМ КОННОМ ЗАВОДЕ, ТРИ РАЗА ПОДРЯД ВЫИГРАЛ ЗАЕЗД ДЛЯ ЛОШАДЕЙ, РОЖДЕННЫХ В ТАТАРСТАНЕ. СЕЙЧАС ОН ВЫСТУПАЕТ ЗА ЧЕЛНИНСКИЙ ХЛЕБОКОМБИНАТ.

DOLG. BORN AT KAZAN STUD-FARM, HE REPEATEDLY WON THREE RACES FOR HORSES BORN IN TATARSTAN. TODAY, HE IS IN THE TEAM OF THE BAKERY COMBINATE OF CHELNY.

АТ СПОРТЫ БУЕНЧА ТАТАРСТАН АЧЫК ЧЕМПИОНАТЫ МЕДАЛЕ. 1999.

МЕДАЛЬ ОТКРЫТОГО ЧЕМПИОНАТА ТАТАРСТАНА ПО КОННОМУ СПОРТУ. 1999.

MEDAL OF THE TATARSTAN OPEN. 1999.

казанлыларга республика һәм бөтенроссия ярышларында уңышка юл ача. 1987 елда Чиләбедә, 1998 елда Раменскоеда (Мәскәү өлкәсе) узган бөтенроссия ат спорты узышларында Татарстан коман-

пенно возвращается его былая сла
Здесь подготовлены к соревновани
жеребцы со знаменитыми родословны
— Ледок, Крепкий, Каприз. Впослед
вии они становились победителями
призерами многочисленных забег
Обновление состава элитных аргама
позволяет Казанскому ипподрому с
пехом выступать на республиканских
всероссийских соревнованиях. В 19
году в Челябинске и в 1998 году в Р
менском (Московская область) коман
Татарстана, основу которой составля
кони Казанского завода и АО им.Н.Т
карликова, первенствовала на всеро
сийских конноспортивных соревнован
ях.

ТАБЫШМАК – КЕНТАВР һәм ТРЕВОГА УЛЫ.
ТАБЫШМАК – СЫН КЕНТАВРА И ТРЕВОГИ.
TABYSHMAK, SON OF KENTAVR AND TREVOGA.

Алтмыш көн ат булганчы,
Алты көн айгыр бул.

Мастер-наездник ФАГИЛ ХАЛИКОВ.

В его родном селе Лазарево Кировской области была конеферма, где выращивались и воспитывались орловские, русские рысаки, русские тяжеловозы. Шестилетний мальчик первый раз пришел туда со своим соседом-конюхом. Никто еще не мог предположить тогда, что он на всю жизнь останется рядом с лошадьми. К окончанию восьмилетки Фагил принял осознанное решение стать коневодом и поехал в Хреновское училище Воронежской области, единственное учебное заведение России, где готовят наездников-профессионалов.

Фагил Халиков до сих пор благодарен коллективу конефермы Лазарева за то, что ему, стеснительному парню, дали правильное направление в жизни. А еще он сохранил в своем сердце признание своему первому жеребцу, у которого даже кличка подходила характеру хозяина - Молчок. Именно на нем он попал на десятилетний юбилей Пятигорского ипподрома. Здесь наездника увидели. Он получил массу приглашений в разные города России.

Фагил выбрал Казань. Два года назад Фагил Халиков на рысаке Пассате установил рекорд дорожки. На всероссийских соревнованиях в Раменском занял третье место на орловском рысаке Крепком.

В двухлетнем возрасте попал в руки мастера Табышмак, рожденный на Казанском конезаводе. Считается, что на сегодняшний день по резвости в республике ему, рысаку русской породы, нет равных. Трехлетний жеребец успел выиграть все призы, которые возможно выиграть в его возрасте: Большие скачки для трехлеток, зимние дерби республики в честь О.Витте. Братишка Табышмака - Твердый Камень тоже подает надежды и находится в твердой руке мастера - наездника Фагила Халикова.

ЗАТЛЫЛЫК ҺӘМ МАТУРЛЫКНЫ СӨЮ — ХАТЫН-КЫЗНЫҢ КАНЫНДА.

ЛЮБОВЬ К БЛАГОРОДНОМУ И ПРЕКРАСНОМУ У ЖЕНЩИН В КРОВИ.

LOVE FOR THE NOBLE AND THE BEAUTIFUL IS IN BLOOD OF WOMEN.

ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ СУВЕРЕНИТЕТЫНЫҢ ТУГЫЗ ЕЛЛЫГЫ ХӨРМӘТЕНӘ ЯСАЛГАН КУБОК. 1999.

КУБОК В ЧЕСТЬ ДЕВЯТОЙ ГОДОВЩИНЫ СУВЕРЕНИТЕТА РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН. 1999.

CUP DEDICATED TO THE 9TH ANNIVERSARY OF SOVEREIGNTY OF THE REPUBLIC OF TATARSTAN. 1999.

дасы беренчелекне яулады. Команданың төп өлешен «Казан» ат заводы һәм Н.Токарликов исемендәге акционерлык җәмгыяте атлары тәшкил итте.

С 1974 года Казанский конный завод начал заниматься производством кумыса. В настоящее время оно доведено до 500 центнеров в год. Известно, что этот напиток обладает многими лечебными свойствами и пользуется большой популярностью у населения.

Н.Токарликов исемендәге АҖ ат фермасы

Конеферма АО имени Н.Токарликова

Әлмәт районының Н.Токарликов исемендәге совхозында беренче нәсел атын — Тур кушаматлы айгырны хуҗалыкка Зөфәр Шәйдуллин җитәкчелек иткән сиксәненче еллар ахырында алып кайталар. Тур — Кәләйдә туган күп кенә колыннарның атасы. Хәзер дә аны ярышларда катнашудан төшеп калган атлар табунына кушмыйча, нәсел айгыры итеп саклыйлар.

Моңа кадәр нигездә мөгезле эре терлек симертү белән шөгыльләнүче Токарликов исемендәге агрохуҗалыкта чынчынлап нәсел атлары тоту һәм үрчетү директорлык дилбегәсе Рәзил Сәетов кулына күчкәннән соң башлана. Иң беренче эш итеп ул бу тирәдә туып үскән, ләкин юртаклар тәрбияләү остасы буларак күрше районнарның берсендә танылган Геннадий Большаковны чакырып кайтара. Геннадий Уфада җайдаклар

Первого породистого жеребца Тура в руководимый Зуфаром Шайдуллиным совхоз имени Н.Токарликова привезли в конце восьмидесятых. Тур — отец многих родившихся в Калейкине жеребят. Его и сейчас еще берегут как породистого производителя и не отправляют в табун «аутсайдеров».

Прежде совхоз в основном занимался откормом крупного рогатого скота. Но после того, как бразды правления перешли к новому директору Разилю Саетову, здесь всерьез занялись разведением породистых коней. Для этого директор первым делом вернул в совхоз местного уроженца Геннадия Большакова. Геннадий окончил в Уфе школу наездников, стал опытным воспитателем рысаков. Он и двое его младших братьев унаследовали любовь к лошадям от отца, всю жизнь проработавшего конюхом. Геннадий —

РӘЗИЛ СӘЕТОВ, Н.Токарликов исемендәге акционерлык җәмгыяте генераль директоры, Татарстан Республикасының Ат үрчетү һәм ат спорты федерациясе рәисе урынбасары.

Безнең хуҗалыкта туксанга якын ат бар. Шуның яртысыннан артыгы нәселле һәм ярым нәселле атлар. Нәселле аргамакларның шактый өлешен Америка юртаклары һәм Англиянең чиста токымлы менгеләре тәшкил итә.

Соңгы вакытта урыс токымнарына игътибарны арттырдык — Гордость, Айсберг-Голд, Знатная, Титул — Татарстан һәм Россия ярышларында орлов токымының данын яклыйлар.

Барыннан да бигрәк үзебездә туган нәселле колыннарны чабыш сукмакларында рекордлы елдамлык күрсәтерлек итеп үстерергә омтылабыз: Форум, Элегия, Элипс, Знатная... Хәзер җирле юргаларның саны дистәдән артып китте.

Мин нәселле атларны, хуҗалыкта әйбәт айгыр тотып, үзебезнең бияләрдән алырга вакыт җитте дип исәплим. Моның өчен профессиональ ат йөртүчеләр, җайдаклар белән рәттән, чын-чынлап селекция белән шөгыльләнерлек белгечләр әзерлисе иде. Ат даими эшләргә — юыртырга, чабарга, узышырга, ярышырга тиеш. Шуның өчен нефтьчеләр белән берләшеп Әлмәттә бөтен Көньяк-көнчыгыш өчен Үзәк ипподром булдырырга уйлыйбыз. Аның янында атлы-спорт мәктәбе дә эшләячәк.

Миңа Уфа, Чиләбе, Пятигорск, Мәскәүдә уза торган күп төрле бөтенроссия һәм халыкара ярышларда катнашырга туры килде. Казан әлеге шәһәрләр белән рәттән мәртәбәле ат спорты ярышлары уза торган калага әйләнсен яки әлеге рольгә Әлмәт дәгъва итсен өчен, финанс ягын гына түгел, белгечләр туплау, оештыруның дәрәҗәсен күтәрү өше мәсьәләләрне дә хәл итәргә кирәк. Ат бөек мал булган кебек, аңа мөнәсәбәт тә җитди һәм бәяле булырга тиеш.

РАНГОУТ, 2000 ЕЛДА «ЭЛИТА» ПРИЗЫН ЯУЛАГАННАН СОҢ, РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСЕНДӘ ИЛДӘГЕ АТ ЯРЫШЛАРЫНЫҢ БАРЛЫК ЮГАРЫ БУЛӘКЛӘРЕНӘ ИЯ БЕРДӘНБЕР ЮРТАККА ӘЙЛӘНДЕ.

РАНГОУТ ПОСЛЕ ПОЛУЧЕНИЯ ПРИЗА «ЭЛИТА» В 2000 ГОДУ СТАЛ ЕДИНСТВЕННЫМ РЫСАКОМ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ, КОТОРЫЙ ИМЕЕТ В СВОЕМ АРСЕНАЛЕ ВСЕ ВЫСШИЕ НАГРАДЫ КОННЫХ СОРЕВНОВАНИЙ СТРАНЫ.

RANGOUT AFTER RECEIVING THE «ELITE» PRIZE IN THE YEAR 2000 HAS BECOME THE ONLY TROTTER IN THE RUSSIAN FEDERATION TO HAVE ALL SUPREME AWARDS OF EQUESTRIAN CONTESTS OF THE COUNTRY.

один из трех мастеров конного с
республике. Природа наделила е
ким даром понимания лошадей. I
относительно небольшие деньги
ли с Кубани Фристайла, никто не
что он будет завоевывать призы
того, неправильным уходом нане
малый вред жеребцу американс
роды. Попав в руки Геннадия Б
кова, Фристайл воспрянул, внов
утраченную, казалось, резвость.
году он взял приз «Элита» в Уф

КЕЧКЕНӘ ГӘУДӘЛЕ ИРИНА НЕЖИВЫХ КУЛЫНДА ГОРДЫЙ ДЖО — ТЫШКЫ КУНДӘМЛЕК ҮРНӘГЕ.

ГОРДЫЙ ДЖО В РУКАХ МИНИАТЮРНОГО КОНЮХА ИРИНЫ НЕЖИВЫХ - ОБРАЗЕЦ ВНЕШНЕЙ ПОКОРНОСТИ

GORDY (PROUD) JOE IN THE HANDS OF A MINIATURE GROOM, IRINA NEZHIVYKH, IS A MODEL OF SU-CIAL OBEDIENCE.

мәктәбен тәмамлаган. Аңа һәм аның ике энесенә аргамакларга мәхәббәт гомере буе ат караучы булып эшләгән әтиләреннән күчкән. Бүгенге көндә республикадагы өч ат спорты мастерының берсе булган Геннадийга табигать аргамакларга карата гаҗәеп сизгерлек биргән.

Беренче мәртәбә Кубань ат заводыннан чагыштырмача очсыз гына бәягә Фристайл юртагын алып кайткач, ул кайчан да булса югары призлар алыр, всероссийских соревнованиях в составе команды Башкортостана стал чемпионом страны. Первый успех окрылил не только калейкинцев, но и всех в республике. В 1998 году Татарстан выставил свою сборную на чемпионат России, проходивший в Челябинске, и — побе-

ФРИСТАЙЛ КӘЛӘЙДӘ АЯККА БАСТЫ.
ФРИСТАЙЛ ВОЗРОЖДЕН «ИЗ ПЕПЛА».
FREESTYLE IS RESUSCITATED FROM ASHES.

ТОКАРЛИКОВ ИСЕМЕНДӘГЕ ААЖ АРАНЫ ЖИТӘКЧЕСЕ ГЕННАДИЙ БОЛЬШАКОВ УРЫС ЮРТАГЫ ГОРДОСТЬНЫҢ УҢЫШЛАРЫ ӘЛЕ АЛДА ДИП ИСӘПЛИ. ЧӨНКИ УЛ ӨЧ ЯШЕНДӘ ҮК РЕКОРД (2.07) КУЙГАН АТ.

НАЧАЛЬНИК КОНЮШНИ ИМ.ТОКАРЛИКОВА ГЕННАДИЙ БОЛЬШАКОВ ПИТАЕТ НАДЕЖДУ, ЧТО У РУССКОГО РЫСАКА ПО КЛИЧКЕ ГОРДОСТЬ ВСЕ ВПЕРЕДИ. УЖЕ ТРЕХЛЕТКОЙ ОН ПОСТАВИЛ РЕКОРД (2.07) ДОРОЖКИ.

HEAD OF THE STABLE OF N.A. TOKARLIKOV, GENNADY BOLSHAKOV HOPES FOR BRIGHT FUTURE OF THE RUSSIAN TROTTER GORDOST. AT THE AGE OF THREE, THE TROTTER SET A RECORD (2.07) OF THE RACE TRACK.

РАЗИЛЬ САИТОВ, генеральный директор акционерного общества имени Н.Токарликова, заместитель председателя Конноспортивной федерации РТ.

В нашем хозяйстве около девяноста лошадей. Половина — чистопородные или полукровки. Немалую часть чистопородных составляют американские рысаки и английские верховые. А самая большая наша гордость — Рангоут и Фристайл — с Кубанского конного завода.

В последнее время больше внимания стали уделять русским породам. Гордость, Айсберг-Голд, Знатная, Притофин, Титул достойно продолжают славу орловских рысаков на татарстанских и российских соревнованиях.

Но больше всего нам хочется, чтобы рекордных показателей достигли родившиеся уже здесь породистые лошади Форум, Элегия, Эллипс, Знатная... Местных породистых иноходцев у нас уже больше десятка.

Я думаю, настало время заводить породистый табун от собственных производителей. Для этого нужны профессиональные селекционеры. Ну и, конечно, наездники, жокеи. Ведь лошадь постоянно должна быть в работе: на скачках, на соревнованиях, тренировках. Хотим, объединившись с нефтяниками, построить в Альметьевске Центральный ипподром для всего юго-востока. При нем будет и конноспортивная школа. Средства для этого уже выделены.

Мне доводилось участвовать во многих международных и всероссийских соревнованиях в Уфе, Челябинске, Пятигорске, Москве. Для того, чтобы Казань или Альметьевск могли встать в один ряд с этими городами наиболее престижных конноспортивных соревнований, недостаточно решить только финансовые проблемы. Нужно еще подготовить классных специалистов, повысить организационный уровень мероприятий. Лошади — это благородные животные, и отношение к ним должно быть соответствующее.

Ат йөртү остасы
ГЕННАДИЙ БОЛЬШАКОВ.

Геннадий Георгиевич Большаков Әлмәт районының «Победа» совхозы атлары белән Сабантуйдагы бәйгеләргә 12 яшеннән катнаша башлый. Әтисе ат караучы булып эшләгәч, бу малайга кече яшьтән «ат җене кагыла». Бераз үсә төшкәч, Уфадагы ат өйрәтүче-тәрбияләүчеләр әзерли торган училищега укырга барып керә. Анда ул Виктор Секисов дигән остада укый да, эшли дә. Атчылык һөнәренә тәмам өйрәнеп җитә егетебез.

1993 елда яшь белгечне «Баулынефть»кә, дөресрәге «Березовский» совхозына эшкә чакыралар. Лавров ат заводында туган Ларнет (2.08.9) атлы карап туймаслык юртакны өйрәтү эшен тапшыралар. Әнә шул ат аңа дан китерә дә инде.

1995 елдан Геннадий Н.Е.Токарликов исемендәге акционерлык җәмгыятендә эшли башлый. Кубань ат заводында туган Фристайл (2.02.9) белән Уфа, Түбән Новгород, Казан, Чиләбе ипподромнарындагы бәйгеләргә катнаша. Гаять зур уңышларга ирешә.

Кубань ат заводында туган икенче бер юртак Рангоут аның кулына өч яшьлек чагында килеп керә. Аңарчы инде ул, егерме биш тапкыр төрле узышларда катнашып, унысында җиңгән була. Мәһабәт гәүдәле, киң күкрәкле бу юртак белән Геннадий Чиләбедә үткәрелгән бөтенроссия ярышларында да җиңеп чыга һәм Киләчәк Призын алу бәхетенә ирешә. Рангоут анда 2.03.4 елдамлык күрсәтә. Шушы казаныштан соң Геннадий Большаковка ат йөртү остасы дигән исем бирелә.

Большаков тройка белән дә чыгышлар ясый. Фристайл да һаман аның карамагында. Аның тырышлыгы белән Татарстанның җыелма командасы кабат аякка баса, һәм 1998 елда бөтенроссия күләмендә үткәрелгән бәйгедәге ярышларның 12 төрендә катнашып, җиңү яулый.

дип беркем дә уйламый. Америка юргалары нәселеннән чыккан туры айгырны, дөрес тәрбия кылмыйча, бозып бетергән булалар. Г.Большаков кулында ул үзгәрә, югалган мөмкинлекләрен кабат торгыза. 1997 елда ул Уфада «Элита» призын ала. Шул ук елны Башкортстан командасы составында Россия беренчелегендә катнашып, ил чемпионы була.

Тәүге уңыш кәләйлеләрдә генә түгел, республиканың нәсел атлары тотучы башка хуҗалыкларында да өмет уята. 1998 елда Татарстан, Чиләбедә узган Россия чемпионатында үз җыелма командасы белән катнашып, җиңү яулый. Моңа Н.Токарликов исемендәге хуҗалыкның Фристайл һәм Рангоут юртаклары зур өлеш кертә. Шул ук елны бу ике айгыр Мәскәүдә узган Зур Дерби ярышларында, ә Гордый Джо Зур Җәйге приз узышларында чыгыш ясыйлар. Рангоут анда Зур призны яулый.

ФРИСТАЙЛ МӘСКӘҮ ҮЗӘК СТАДИОНЫНЫҢ ЧАБЫШ ЮЛЫНДА.
ФРИСТАЙЛ НА ДОРОЖКЕ МОСКОВСКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО СТАДИОНА.
FREESTYLE ON THE TRACK OF THE MOSCOW CENTRAL STADIUM.

1999 ел Г.Большаков кулына күчкән Рангоут өчен уңышлар елы була. Ул Мәскәүдә Франция көннәренә багышлап үткәрелгән нәселле атларны сынау ярышларына чакырыла һәм Билгесез солдат истәлеге призында икенче урынга (елдамлыгы — 2.04.7) чыга. Зур бөтенроссия призында катнашу өчен дәгъвачылар исемлегенә керә.

Америка юргалары нәселеннән булган кара туры Рангоут шушы елны Мәскәүнең Үзәк ипподромында йөзенче

дил! В этом наряду с конями Казанского конезавода была большая заслуга Фристайла и Рангоута. В том же году оба жеребца участвуют в московском «Большом дерби». Рангоут завоевывает Большой приз.

Для Рангоута, также попавшего в руки Г.Большакова, 1999 год был особо удачным. Их приглашают на бега, посвященные Дням Франции в Москве, где они завоевывают второе место в бегах на приз имени Неизвестного солдата (рез-

РАНГОУТ ЗУР ДЕРБИ ЧАБЫШЫНДА.
РАНГОУТ НА СКАЧКАХ «БОЛЬШОЕ ДЕРБИ».
RANGOUT AT «BIG DERBY» RACES.

тапкыр үткәрелгән Зур Дербины отып, бөтендөнья ат спорты тарихына кереп калды. Приз юбилее ипподромның 165 еллыгы белән туры килгәнгә, бу чабышлар халыкара ярышларга әйләнеп, анда дөньяның тугыз иленнән килгән команда катнашты. Бирейә Европадан, Америка, Австралия, Яңа Зеландиядән иң атаклы 21 җайдак җыелды. Ләкин юргалар арасында — Рангоутка, ат йөртүчеләр арасында Геннадий Большаковка тиңнәр булмады. Алар 100 еллык Юбилей призын да, Дөнья призын да яулап алдылар. XX гасырда уздырылган Дерби ярышларында Рангоут елдамлык буенча икенче җиңүче (2.00.5) булып ат спорты тарихына керде. Аңа рекорд яңарту өчен секундның уннан дүрт өлеше генә җитми калды. Бу уңайдан «Золотой Мустанг» журналы болай язды:

«Быелгы Дерби юбилейга туры килде: мондый ат чабышлары безнең илдә нәкъ 100 ел элек башланган икән. Приз өчен ярыш чыннан да юбилейга тиң булып чыкты: җиңүче атның елдамлыгы һәммә кешене таң калдырды. Кубаньнан чыккан Рангоут (җайдагы Г.Большаков), әһ тә итмичә, ике гитта да үзенең өстенлеген бик җиңел исбатлады — икесендә дә 2.00.5 тизлек белән үтте. 2 нче гитның тәүге чиреген Рангоут җилдәй очып 27.1 секундта узды, һәм бу инде читтән килгәннәргә дә, мәшһүр Соррентога да тәс түгел иде. Рекорд дип исәпләр өчен фәкать 0.4 секунд җитми калды…

вость 2.04.7), заносят в список претендентов на участие в соревнованиях на Большой всероссийский приз.

Победив на сотых бегах «Большого дерби» на Центральном московском ипподроме, Рангоут попал в историю мирового конного спорта. Поскольку юбилейное дерби совпало со 165-летием ипподрома, соревнования превратились в международные. В них участвовали команды девяти стран. Из Европы, Америки, Австралии, Новой Зеландии приехали самые именитые наездники. Но среди коней не было равных Рангоуту. Вот как описал это волнующее событие журнал «Золотой Мустанг».

«Дерби этого года особое — юбилейное: его розыгрышу исполнилось 100 лет. А розыгрыш приза оказался достойным его 100-летнего юбилея и превзошел самые смелые ожидания: резвость победителя — вторая в истории дерби за весь XX век. Кубанский Рангоут (родители Галлант Про и Риторика), блестяще проведенный Г. Большаковым, выиграл оба гита на одном дыхании, не оставив никаких сомнений в своем превосходстве, а соперникам — надежд на успех. Оба гита выиграны с одинаковой резвостью 2.00.5. Первая четверть круга 2-го гита была пройдена Рангоутом с небывалой резвостью 27.1 сек., которую не демонстрировали ни зарубежные гости, ни великий Сорренто! До рекорда Рангоуту не хватило всего 0.4 сек…

Мастер-наездник
ГЕННАДИЙ БОЛЬШАКОВ.

Геннадий Георгиевич Большаков начал выступать на сабантуях с 12 лет на лошадях совхоза «Победа» Альметьевского района. Любовь к лошадям, привитая отцом-конюхом, привела его в Уфимское училище тренеров-наездников. Геннадий работал и учился в тренотделении мастера-наездника Виктора Секисова. Под его руководством любознательный юноша овладел тренингом, сборкой рысаков и другими тонкостями коневодства. Геннадий окончил училище со званием наездника второй категории.

В 1993 году молодого специалиста пригласили в совхоз «Березовский» НГДУ «Бавлынефть». Там в его руках оказался «фаворитный рысак» — Лорнет (2.08.9), рожденный на Лавровском конном заводе. Он и «сделал имя» наезднику Геннадию Большакову.

С 1995 года Геннадий работает в АО имени Н.Е.Токарликова наездником. Выступал в Уфе, Нижнем Новгороде, Казани, Челябинске. Больших успехов в течение последних нескольких лет добился на Фристайле (2.02.9), рожденном на Кубанском конезаводе.

Другой питомец Кубанского ГЗК Рангоут попал в руки Геннадия год назад, трехлеткой. До него он выступал двадцать пять раз. Из них в десяти одерживал победу и имел лучшую резвость среди сверстников (2.03.4). Рангоут — крупный, с широкой грудью, гармонично сложенный рысак стандартбредной рысистой породы. Геннадий Большаков раскрыл его выдающиеся способности. Они выиграли Приз Будущности и всероссийские соревнования в Челябинске. Там Рангоут показал свою лучшую резвость (2.03.4). После этих выступлений Геннадий Большаков получил звание мастера-наездника.

Он выступает и на тройках. В его упряжке продолжает успешно бегать Фристайл. В 1998 году по инициативе Геннадия Большакова впервые за многие годы воссоздана сборная команда Татарстана, которая выиграла всероссийские соревнования конников, приняв участие во всех 12 видах состязаний.

Кәләйдә сабантуй
Сабантуй в Калейкине

САБАНТУЙДА НӘСЕЛЛЕ АРГАМАКЛАР ДА, ГАДИ ЭШ АТЛАРЫ ДА МӘЙДАН ТОТА. БАРЧА АТЛАРНЫҢ ЙӨРӘГЕ СИКЕРГӘН МОНДЫЙ КӨН ЕЛГА БЕР ГЕНӘ БУЛА.

НА САБАНТУЕ ОДИНАКОВО ПОЧЕТНЫ И ПОРОДИСТЫЕ АРГАМАКИ, И ТРУДЯГИ ИЗ ТАБУНА. ТОЛЬКО РАЗ В ГОДУ БЫВАЕТ ДЕНЬ ЛОШАДИНОГО ЛИКОВАНИЯ.

SABANTOUI WELCOMES BOTH PURE-BREED ARGAMAKS AND SLOGGERS FROM THE HERD. THE DAY OF THE HORSE REJOICING COMES BUT ONCE A YEAR.

Дерби җиңүчесе Рангоут, чамасыз кызып китү сәбәпле, беренче гитта игә килә алмаган иде. Шуңа күрә Чувашиядән килгән Азов (җайдагы Л.Кисилев) дистанцияне иң алдан тәмамлаган һәм җиңеп чыккан, икенче урынны Фабий (җайдагы А.Трутнев) һәм өченче урынны Ренессанс (җайдагы А.Козлов) яулап алган иде. Ә инде икенче гитта Рангоут

В первом гите Приза мира с
непредвиденное. Рангоут — дер
не смог хорошо стартовать, так к
загорячился. В итоге гит доста
вашскому Азову (наездник Л.К
уверенно лидировавшему всю
цию, вторым остался Фабий (
нев), а третьим — Ренессанс
лов). Во втором гите на дорожке

Атың булса мең тәңкәлек, чыбыркың булсын дүрт акчалык.

берсен дә уздырмады, финишка да иң алдан килеп җитте. Өченче гит һәммәсен дә хәл итәчәк иде, һәм Рангоут дистанцияне искиткеч матур башлап, менә шулай чабалар аны дигәндәй, саллы алдырып, аны хәйран гына очлап та чыкты». (1999ел, 4 нче сан)

ничал» Рангоут и, финишировав с великолепной резвостью 2.01.5, не оставил ни одному из соперников ни малейшего шанса на успех... Решающим оказался третий гит, в котором Рангоут вновь предложил езду на класс, лидируя по всей дистанции...» (1999, № 4)

«Кондырча» ат фермасы. Нурлат районы

Конеферма «Кондырча» Нурлатского района

НУРЛАТ «ДАЛАЛАРЫНДА» КӨТҮ ӨЧЕН АЗЫК МУЛ, ЧАБЫШЫР ӨЧЕН МӘЙДАН КИҢ.

СТЕПНЫЕ ПРОСТОРЫ НУРЛАТА – НЕ ТОЛЬКО ОБИЛЬНОЕ ПАСТБИЩЕ, НО И УДОБНЫЙ МАЙДАН ДЛЯ ТРЕНИНГА.

STEPPE EXPANSES OF NOURLAT ARE NOT JUST A RICH PASTURE, BUT ALSO A CONVENIENT MAIDAN FOR TRAINING.

Нурлат районындагы «Кондырча» нәсел фермасында иллегә якын токымлы ат асрала. Болар, нигездә, чиста канлы инглиз айгырлары. Алар арасында иң атаклысы Ледок кушаматлы туры айгыр. Ул республика сабантуенда, Чаллының «Аргамак» чабышларында, Чиләбедәге, Пятигорскидагы бөтенроссия ярышларында күп тапкырлар җиңүче калды. Шул ук токымнан Вулкан айгыры Зур Бөтенроссия Дербиендә икенче урын алды, ә алты яшьлек Эрожн Пятигорскида призга хуҗа булды.

Ат гомере озын түгел. Кагыйдә буларак, чиста канлы менге атлар рекордны өч-дүрт яшьләрдә куялар. Ә аннан соң экренләп аларның елдамлыклары кими. Шундыйларның берсе — күп кенә ярышлар да җиңгән, тамашачының мәхәббәтен казанган мәһабәт Гамильтон хәзер нәсел арттыру белән мәшгуль. Нурлатлыларның хыялы — җирле токым атлары үрчетү.

На конеферме «Кондырча» содержится около пятидесяти породистых коней. Это в основном чистокровные английские верховые. Среди них самый знаменитый — гнедой жеребец Ледок, неоднократный победитель республиканских сабантуев, призер скачек «Аргамак» в Набережных Челнах, всероссийских скачек в Челябинске, Пятигорске... Жеребец Вулкан этой же породы занял второе место в Больших Всероссийских дерби, а шестилетний Эрожн выиграл приз в Пятигорске...

Век коня недолог. Как правило, чистокровные верховые устанавливают свои рекорды в трех-четырехлетнем возрасте. Постепенно резвость уменьшается. Одного из них, призера многих соревнований, любимца публики Гамильтона сейчас успешно используют как производителя. Выращивание местных породистых лошадей является голубой мечтой нурлатских коневодов.

Зәй. Атлы спорт мәктәбе

Заинск. Конноспортивная школа

Энергетиклар шәһәре Зәйнең торак-коммуналь хуҗалыгы араннарында берничә нәселле ат пәйда булгач, аларны тәрбияләү өчен Пятигорск җайдагы карачай Дахир Шидаковны чакыралар. Ул 2000 елда Гемоглобин аргамагында Чаллы сабантуенда җиңү яулап ала.

Кунак киләсе дә китәсе, үзебезнекеләр белән гомер итәсе, дип юкка әйтмиләр. Ярый шул арада тренер Альберт Александрович Ильинның улы - Александр чын җайдак булып өлгерә. Яшь спортчы 2000 елда үзенең яраткан айгыры Иск белән беренче зур призын ала: ул Зәй сабантуе җиңүчесе була.

Несколько именитых лошадей приобретены в жилищно-коммунальное хозяйство Заинска — города энергетиков. Для их воспитания из Пятигорска на время пригласили карачаевца, жокея Дахира Шедакова, который в 2000 году выиграл набережночелнинский сабантуй на красавце Гемоглобине.

Как говорится, гости приезжают и уезжают, а свои остаются. Настоящим жокеем стал Александр — сын тренера Альберта Александровича Ильина. Молодой спортсмен получил свой первый большой приз, став победителем заинского сабантуя на любимом жеребце Иске.

ИСТАНЫҢ КҮПТӘННӘН КӨТЕЛГӘН УЛЫ ТУДЫ.
У КОБЫЛЫ ИСТЫ ПОЯВИЛСЯ ДОЛГОЖДАННЫЙ СЫН.
THE MARE ISTA NOW HAS A LONG-WAITED SON.

Погоняй коня не кнутом,
а овсецом.

1997 ЕЛДА ПЯТИГОРСКИДА УЗДЫРЫЛГАН КЕЧЕ ДЕРБИ ҖИҢҮЧЕСЕ ИСККА ТАТАРСТАН ҖИРЕ "ЙОЛДЫЗ ЯҢГЫРЫ" БУЛӘК ИТТЕ: УЛ 1998 ЕЛДА ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҺӘМ РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСЕ ЧЕМПИОНЫ БУЛДЫ. Ә 1999 ЕЛДА РЕСПУБЛИКА КӨНЕНӘ БАГЫШЛАНГАН ЯРЫШЛАРДА ҖИҢҮ ЯУЛАДЫ.

ДЛЯ ПОБЕДИТЕЛЯ МАЛОГО ДЕРБИ В ПЯТИГОРСКЕ (1997) ЖЕРЕБЦА ИСКА НАША ЗЕМЛЯ СТАЛА ЗВЕЗДНОЙ: В 1998 ГОДУ ОН СТАЛ ЧЕМПИОНОМ И РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН, И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ. В 1999 ГОДУ ОН ПОБЕДИЛ НА СОРЕВНОВАНИЯХ, ПОСВЯЩЕННЫХ ДНЮ РЕСПУБЛИКИ.

FOR THE WINNER OF THE SMALL DERBY IN PYATIGORSK, 1997, ISKA STALLION OUR LAND BECAME THE LAND OF TRIUMPH: IN 1998 HE BECAME THE CHAMPION OF BOTH THE REPUBLIC OF TATARSTAN AND THE RUSSIAN FEDERATION. IN 1999, HE WON THE COMPETITION DEDICATED TO THE DAY OF THE REPUBLIC.

ИКЕ АЛЕКСАНДР: АТА ҺӘМ УЛ.

ДВА АЛЕКСАНДРА: ОТЕЦ И СЫН ИЛЬИНЫ.

TWO ALEXANDRS: FATHER AND THE SON.

ГЕМОГЛОБИН АЙГЫРЫ ҺӘМ АНЫҢ ЙӨРТҮЧЕСЕ ДАХИР ШИДАКОВ 2000 ЕЛГЫ ЧАЛЛЫ ШӘҺӘРЕ САБАНТУЕНДА, КАЗАН ШӘҺӘРЕ ПРИЗЫН ЯУЛАП, МИНУТЛАР ЭЧЕНДӘ ГЕРОЙГА ӘЙЛӘНДЕЛӘР.

В ОДНОЧАСЬЕ ПРОСЛАВИЛИСЬ ЖЕРЕБЕЦ ГЕМОГЛОБИН И ЖОКЕЙ ДАХИР ШИДАКОВ, ВЫИГРАВ ПРИЗ ГОРОДА КАЗАНИ НА САБАНТУЕ-2000 В ГОРОДЕ НАБЕРЕЖНЫЕ ЧЕЛНЫ.

GEMOGLOBIN AND HIS JOCKEY DAKHIR SHIDAKOV BECAME FAMOUS IN A FLASH AFTER HAVING WON THE PRIZE OF KAZAN AT SABANTOUI-2000 HELD IN NABEREZHNYE CHELNY.

Чаллы. Атлы спорт мәктәбе

Набережные Челны. Конноспортивная школа

Чаллы шәһәрендәге атлы спорт мәктәбен, әгәр аның директоры Нәсим Гыйләҗевнең авыр язмышлы балаларга һәм атларга булган мәхәббәтен исәпкә алмасаң, «буш урында» барлыкка килде дияргә булыр иде. Хокук саклау органнарында эшләүче Н.Гыйләҗев 1982 елда атлар белән шөгыльләнә башлагач, балигъ булмаган балалар инспекциясендә исәптә торучы малайларны һәм кызларны да шушы шөгыль белән мавыктыра. Бүген биредә ике йөзгә якын бала чабыш атларында йөрергә өйрәнә. Алар өчен мәктәп унбиш ат сатып алган. Чабышкыга атланырга йөрәге җитмәгәннәр яшь тренер Ренат Әсәдуллин группасында пони атларында беренче күнекмәләр ала. Алары биредә кырыклап. Кечкенә һәм мәзәгрәк булсалар да, ярышларда үзләрен бик

Конноспортивная школа в городе автомобилестроителей организовалась на «пустом месте», если не считать любви ее директора Насима Гилязова к детям с трудной судьбой и к лошадям. Работал он в правоохранительных органах, с 1982 года занимался лошадьми, а потом начал приобщать к своему увлечению девочек и мальчиков, состоявших на учете в детской инспекции отдела внутренних дел. Сегодня здесь около двухсот детей обучаются азам верховой и рысистой езды. Для них школа закупила пятнадцать учебных лошадей. У кого не хватает смелости оседлать скакуна, может начинать с пони. В группе молодого тренера Рената Асадуллина их больше сорока. Пони — животные маленькие и забавные, но в соревнованиях участвуют на полном

РЕНАТ ӘСӘДУЛЛИН ШӘКЕРТЛӘРЕ АРАСЫНДА.

РЕНАТ АСАДУЛЛИН СРЕДИ СВОИХ ПИТОМЦЕВ.

RINAT ASADOULLIN AMONG HIS PUPILS.

«ҖАЙДАГЫМ ЕГЕТ БУЛЫР, МИН ГЕНӘ АТ БУЛАЛМАМ...»

«ОН СТАНЕТ ДЖИГИТОМ, А Я КОНЕМ – НИКОГДА...»

«HE WILL BE A DZHIGIT, BUT I WILL NEVER BE A HORSE...»

ДИРЕКТОРНЫ ИЯРДӘ СЫНЫЙЛАР. НӘСИМ ГЫЙЛӘҖЕВ.

УСИДИТ ЛИ ДИРЕКТОР В СЕДЛЕ? НАСИМ ГИЛЯЗОВ.

WILL THE DIRECTOR MANAGE TO KEEP IN THE SADDLE? NASIM GILYAZOV.

ИЛДАР ГАНИЕВНЕ ҮСМЕРЛӘР ЯРАТА. УЛ КОНКУР ТРЕНЕРЫ.

ПОДРОСТКИ УВАЖАЮТ ИЛЬДАРА ГАНИЕВА. ОН ТРЕНЕР ПО КОНКУРУ.

ILDAR GANEEV.

җитди тоталар. Иң җитезләрдән саналган Ванилин үзенең яшь хуҗасына быелгы шәһәр сабантуенда беренче урынны яуларга булышты.

Яшь чаллылыларны конкур спорты аеруча кызыктыра. Бу группага балалар конкурс нигезендә алына. Алар карама-

серьезе. Самый быстрый из них — пони Ванилин принес своему юному жокею первое место на сабантуе 2000 года города.

Среди юных челнинцев особой популярностью пользуется конкур. В эту группу дети набираются по конкурсу.

ПОНИДА ЙӨРЕРГӘ ӨЙРӘНҮ УЕН ЭШ ТҮГЕЛ!

ТРЕНИРОВАТЬСЯ НА ПОНИ – ЭТО СЕРЬЕЗНО!

TO TRAIN ON A PONY – IT IS SERIOUS!

ИКЕ ЯШЬЛЕК ОСТРОВ САБАНТУЙДА БЕРЕНЧЕ ГЕНӘ КАТНАШСА ДА, ӨЧЕНЧЕ ПРИЗНЫ ЯУЛАДЫ.

ДЛЯ ДВУХЛЕТНЕГО ОСТРОВА САБАНТУЙ БЫЛ ПЕРВЫМ, А ПРИЗ ДОСТАЛСЯ – ТРЕТИЙ.

FOR TWO-YEAR-OLD OSTROV THAT SABANTOUI WAS HIS FIRST, AND THE PRIZE HE WON WAS FOR THE THIRD PLACE.

АРАНСЕЙ ҪЫЛУ ГЫНА ТҮГЕЛ, ҖИҢҮЧЕ ДӘ ӘЛЕ.

АРАНСЕЙ – НЕ ПРОСТО КРАСАВЕЦ, НО И ПОБЕДИТЕЛЬ.

ARANSEI IS NOT JUST BEAUTIFUL, BUT A WINNER TOO.

ХОТ-ШОУ-МАКЛАЙН БЕЗГӘ ШВЕЦИЯДӘН КИЛДЕ.

ХОТ-ШОУ МАКЛАЙН ПРИЕХАЛ К НАМ ИЗ ШВЕЦИИ.

HOT-SHOW MACLINE ARRIVED FROM SWEDEN.

Чаллыда ат чабышы

Скачки
в Набережных Челнах

гында ундүрт конкур аты бар. Кыска гына вакыт эчендә тренер Илдар Ганиев бу спорт төре буенча берничә разрядлы спортчы тәрбияләде инде.

Биредә эшләүче тренерлар — тәрбиячеләр генә түгел. Алар әле шәп спортчылар, саф токымлы аргамакларны йөртүчеләр дә. Мәктәп араннарында андыйлар егермегә якын. Аларның берсе - 1993 елда туган Хот-Шоу-Маклайн узган елгы республика ярышларында үз яшендәге атлар арасында абсолют чемпион булды. Ә саф токымлы Англия менгесе Арансей - Россиядә уздырылган күп кенә ярышларда җиңүче. 2000 елда бу мәһабәт ат Татарстан Президенты Призына ярышларда да өченче урынны алды.

В их распоряжении 14 конкурных лошадей. За короткое время тренер Ильдар Ганиев успел воспитать несколько спортсменов-разрядников по этому виду спорта.

Здешние тренеры — не просто воспитатели. Они еще и классные спортсмены, жокеи или наездники чистокровных аргамаков, которых в конюшнях спортивной школы около двадцати голов. Один из них Хот-Шоу Маклайн, 1993 года рождения, в прошлом году стал абсолютным чемпионом республиканских соревнований среди лошадей своего возраста. А чистокровная английская верховая Арансей является победителем многих состязаний в России. В 2000 году эта красивая лошадь заняла третье место в соревнованиях на приз Президента Татарстана.

ҖИЛДЕРӘ ЛӘ НУРЛЫ ҖИР ӨСТЕННӘН «КАМАЗ»ЛАРНЫ УЗГАН ЧАЛЛЫ АРГАМАГЫ.

НА РОДИНЕ «КАМАЗОВ» НЕТ АВТО БЫСТРЕЕ АРГАМАКОВ.

ON THE LAND OF «KAMAZ» TRUCKS. THERE ARE NO FASTER «AUTOS» THAN ARGAMAKS.

Түбән Кама. Сабантуйда ат чабышлары

Нижнекамск. Скачки на сабантуе

Химиклар шәһәре Түбән Камада бер генә бәйрәм дә атлар чабышыннан башка узмый. Бирегә атлылар бөтен төбәктән җыела. Шәһәр көне бәйрәме яки сабантуйның төп призын күршеләр — чаллылылар, зәйлеләр, алабугалылар алып китсә дә, үпкәләми алар. Иң мөһиме — бәйрәмдә олыга да, кечегә дә күңелле булсын.

Ни один праздник в городе химиков — Нижнекамске не проходит без конных скачек. Участники съезжаются со всей округи. И не важно, что главный приз Дня города или сабантуя увезут соседи — челнинцы, заинцы, елабужане... Самое главное, чтоб празднику был рад и стар и млад.

АКСАКАЛ КИҢӘШЕН ТОТСАҢ - УҢАРСЫҢ.

НЕ ЗАПРЯЧЬ МОЛОДЦУ ПРАЗДНИЧНУЮ ТРОЙКУ БЕЗ СОВЕТА АКСАКАЛА.

TO HARNESS THE FESTIVE TROIKA WITHOUT ADVICE OF AKSAKAL IS IMPOSSIBLE FOR A YOUNG MAN.

КЕМДЕР ГЕНЕРАЛ БУЛЫРГА ХЫЯЛЛАНА, Ә БУ МАЛАЙНЫҢ ИСӘБЕ — ҖАЙДАК БУЛУ.

КТО-ТО МЕЧТАЕТ СТАТЬ ГЕНЕРАЛОМ, А ЭТОТ МАЛЫЙ — ЖОКЕЕМ.

SOME DREAM OF BECOMING A GENERAL, AND THIS LAD - OF BECOMING A JOCKEY.

Яшь колынны тиргәмә,
Үсеп җиткәч ат булыр.

МӨХӘММӘТ КАППУШЕВ – ЧАБЫШ ОСТАСЫ.
МАГОМЕД КАППУШЕВ ПОКАЗЫВАЕТ КЛАСС!
MAGOMET KAPPOUSHEV SHOWS CLAS

ЯШЬЛЕК ДӘРТЕН ТОЙГАЧ МӘЙДАНДА,
КАРТ ЙӨРӘК ТӘ ЯШӘРГӘНДӘЙ БУДА.

НАСЛАДИШЬСЯ УДАЛЬЮ ЛИХОЙ –
И НАЛЬЕТСЯ СЕРДЦЕ СИЛОЙ МОЛОДОЙ.

HAVING ENJOYED THE DASHING BOLDNESS, THE HEART IS BEATING WITH YOUNG STRENGTH.

95
94

Сабантуй

Сабантуй бәйрәменең кайчан барлыкка килүен тәгаен әйтү кыен. Аның борынгы тамырлары турында чыганаклар сакланмаган диярлек. «Сабан» һәм «көне» сүзләре язылган бердәнбер болгар чоры кабер ташы Әлки районының Иске Салман авылында табылып, тикшерүчеләр аның куелу вакытын 1292 ел дип исәп итәләр.

XVI йөзнең әдәби ядкаре — «История о Казанском царстве, или Казанский летописец» елъязмасы да бу яктан кызыксыну уята ала. Анда Казан татарларының «свай» бәйрәмнәре телгә алына. 1505 елның җәендә «бөек иңкүлектә һәм Арча кырында, шәһәр янында хан свай бәйрәме өчен бер мең чатыр кордырды. Яраннары белән ашап-эчеп, һәртөрле патша уеннары белән күңел ачып, бәйрәмгә мәдхия укыдылар». Монда сүз нинди бәйрәм турында — җыен турында барамы, әллә сабантуй турындамы? Арча кырында әле хәтта үткән гасырда да

Когда зародился этот красочный праздник — сабантуй, — сегодня невозможно точно установить.

Письменных источников, рассказывающих об истории сабантуя, почти не сохранилось.

Единственную эпитафию булгарского периода со словами «Saban» и «Konia» («сабан-день»), обнаруженную в деревне Иске Салман Алькеевского района, ученые датируют 1292 годом.

В этом отношении представляет интерес литературный памятник XVI века, известный под названием «История о Казанском царстве, или Казанский летописец», где упоминается о «празднике свая» казанских татар. В нем говорится, что летом 1505 года «на великом бо лузе и на Арском поле, около града, поставляше царь до 1000 шатров на празднике свая, и вельможи ево в них же корчемствоваше, пияше с ними и всяцеми потешнъми царьскими веселящиеся, честь

Sabantoui

It is impossible to say exactly when Sabantoui, a colourful festival, was born.

Very few are the written sources that speak about the history of Sabantoui.

The only epitaph of the Bulgar period with inscription «Saban» and «Konia» (Saban-day) that was found in the village of Iske Salman of the Alkeyevsky district dates back to the year 1292.

In this respect, of interest is the literary monument of the 16th century known as the «History of the Kazan Kingdom, Or the Kazan Chronicler» which mentioned the «festival of svay» of the Kazan Tatars. It says that in summer of 1505 «The tsar has erected up to 1000 marquees on the great bo louz and in the Arsky field in the vicinity of the city during the festival of svay, and the grandees of his ate there and he drank there with them and watched various tsar's amusements and bestowed honours (to the festival)...» What festival the chronicle meant: jiyen or Sabantoui? Up to the end of the last century the Arsky field was described as the place for holding Sabantoui.

Generally known is the fact that ancestors of the Bulg, as well as of the other Turkic peoples, including the ancient Ghuns, prayed their supreme deity – Tengre. The Chinese chronicle of the end of the 6th century says that the Huns, for instance, made sacrifices to «their ancestors, the sky, earth and spirits, and, using the sacrifices, ... they gathered all their nomads' camps to discuss state affairs and arranged amusements, like horse and camel races». Noteworthy are the materials gathered by an outstanding researcher of history of Turkic peoples M. Artamonov saying that the Ghuns and ethnically close tribes (the Huns, the Khazars, the Bulgars), who also were praying the lord of heaven, included into their cult actions wrestling and fight with swords, races, games and dances.

The judgements concerning the etymology of the word «Sabantoui» are controversial. Some scientists identify it with obon festival of the Asian peoples. But the most widely spread opinion is that Sabantoui means the festival of a plough. Indeed, the components of the festival's name: «saban» and «toui» are of Turkic origin. But if we go deep into history, we will see somewhat different

сабантуй үткәрелүе турында мәгълүматлар бар бит.

Безнең болгар бабайлар, башка төрки кабиләләр, шул исәптән хуннар Бөек Тәңрегә табынганнар. VI гасырга караган Кытай елъязмасы «Вейшу»дан күренгәнчә, һәр елны елга буенда бабаларының рухы, күк, җир өчен корбан китереп, барлык күчмә кабиләләрне җыйганнар, дәүләт эшләрен караганнар һәм күңел ачу оештырганнар — ат һәм дөя узыштырганнар.

Бөртекләп җыелган шундый мәгълүматларга таянып, сабантуйның төрки халыклар тарихындагы иң борын-

(празднику) творяще...» О каком празднике идет речь в летописи: джиене, сабантуе? Ведь до конца прошлого века Арское поле описывалось как место проведения сабантуя.

Общеизвестно, предки булгар, да и других тюркских племен, вплоть до далеких хуннов, поклонялись верховному божеству — Тэнгре. Те же хунны, как отмечается в китайской летописи «Вэйшу», относящейся к концу VI века, весной возле реки приносили жертву «своим предкам, небу, земле и духам и, используя жертвоприношения, собирали все кочевья, обсуждали государственные дела и устраивали развлечения — скачки

shades in the meaning of these words, especially of the word «saban». In the Tatar folk lore, for instance, the month of May is called the month of saban. There are six meanings of this word in the explanatory dictionary of the Tatar language, one of which is a «spring day».

The calendar based nature of the festival connected with the meeting of spring can be seen in a number of works of scientists of the 19th century. Thus P. Rychkov wrote that the ancient saban festival is held in the beginning of spring, and all Tatars take an active part in it. The same idea appears in the works of V. Radlov: «Among the popular non-religious festivals there is saban..., established in the name of spring and beginning of spring works. That is why it is celebrated in villages after the thawing of snow». Today, what is clear is that Sabantoui, having originated from the Turkic world as a spring ritual festival, still remains, from the very day of its appearance and up to the present days, the truly popular festival closely connected with labour practice and household culture.

Sabantoui is the echo of the bygone ages, an invaluable property of the people accumulated by many generations and enriched in the course of its development with new forms and content.

Traditionally, the preparation for the festival starts several weeks prior to the set day. Today, organisational measures are taken under supervision of managers of companies and heads of territories. Together with the aksakals, who are the keepers of communal traditions, they determine the place for Sabantoui. Over the past few years these places do not change both in cities and villages. In most cases the people do not go beyond simple renovation of the venue. All what is needed is just to install the pole and other sports rows for various competitions, and to arrange the scene for performers.

Several days before Sabantoui young guys take a cart with a pare of horses decorated with jingles and go for contributions. This event is called «seren sougou» and is the prelude to the festival. It is accompanied by songs, jokes and humorous sayings. Every house gives them specially prepared presents. Most valued are the embroidered towels, kerchiefs and handkerchiefs. No young married woman or a unmarried girl may leave the guys without presents.

The next day the aksakals install the pole decorated with presents in the very centre of maidan, thus demonstrating the craftsmanship of the skilled women. The people took their places in such a way as to enable everyone to see the show. Maidan is open to everyone. No participant of the festival should

leave without a present. These are the ancient rules of Sabantoui, and their fulfilment is strictly supervised by aksakals. Special respect is paid to the runner who is the last to cross the finish line. Another special prize is awarded to the horse that was last in races. The old women tie its mane with embroidered towel, and such horse shall be called the horse of a vow, since endowing the horse, the women whisper in its ear their most sacred wish.

Today, the races take place at hippodromes, usually built near the specially equipped maidan capable of housing several thousands of guests. Sabantoui has deservedly become the most popular festival of all peoples inhabiting the Republic. However, it is also held annually in such cities as Moscow, St.-Petersburg, Yekaterinburg, Saratov, Kiev, etc. where the Tatar and other Turkic communities are quite large.

Races remain the most attractive show of the ancient folk festival called Sabantoui.

Based on the book «Sabantoui» by
D. Sharafoutdinov

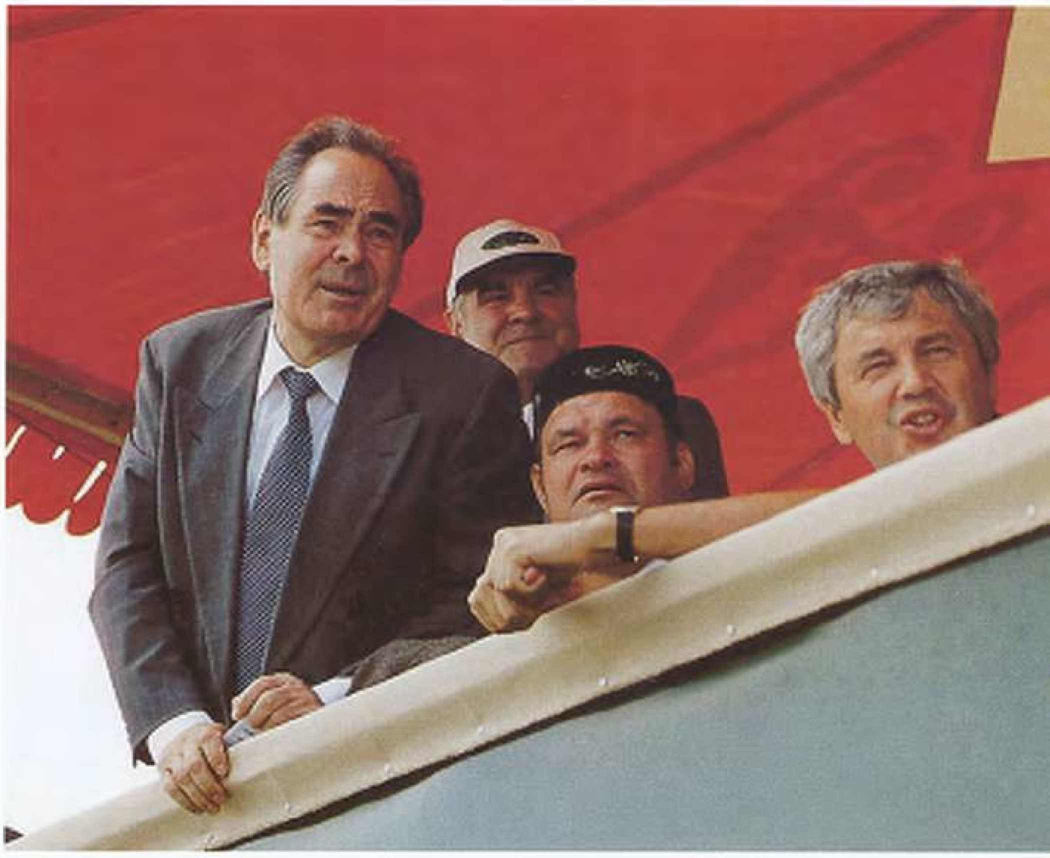

ЧАБЫШНЫҢ РӘТЕН-ТӘМЕН БЕЛҮЧЕЛӘР.
СТРАСТНЫЕ БОЛЕЛЬЩИКИ.
PASSIONATE FANS.

гы бәйрәмнәрнең берсе булуын раслап була.

Бәйрәмнең үзе генә түгел, исеме дә хәзерге көнгә кадәр бәхәсләргә дучар. Кайбер галимнәр аны Азия халыкларының «обон» бәйрәменә тиңләштерәләр һәм килеп чыгышын да шул сүз белән бәйләп карыйлар. Сабантуйны сука туе дип расларга теләү тагын да киңрәк таралган. Чынлап та, бу ике сүз — «сабан» да «туй» да — борынгы төрки сүзләр. Ләкин тарих төпкеленәрәк карасак, сабан сүзенең башка мәгънәләрен дә күрергә була. Татар халык авыз иҗатында май ае икенче төрле сабан дип йөртелә. Татар теленең аңлатмалы сүзлегендә бу сүзнең алты мәгънәсе китерелә. Шуның берсе — «язгы көн».

Бәйрәмнең ел фасылы, яз белән бәйләнгән булуын XIX гасыр галимнәре дә билгеләп үтәләр. Әйтик, П.Рычков: «Борынгы бәйрәм — сабанны яз башында уздыралар. Анда бөтен татарлар катнаша», — дип язып калдыра. Шундый ук фикер В.Радлов язмасында да чагыла. Аның язмаларыннан күренгәнчә, халыкның дингә бәйләнәше булмаган бәйрәмнәреннән берсе — сабан... яз һәм язгы эшләр башлануга багышлана, шуңа

лошадей и бег верблюдов». Заслуживаю внимания сведения видного исследователя истории тюркских народов М. Артамонова о том, что хунны и этническ родственные им племена (гунны, хазары, булгары), также поклонявшиес владыке неба, в культовые действи включали борьбу и битву на мечах, скачки, игры и пляски.

Противоречивы суждения и об этимологии слова «сабантуй». Некоторы ученые отождествляют его с праздником «обон» азиатских народов, но больш всего распространено мнение, что «сабантуй» означает «праздник плуга» Действительно, составные части названия праздника — «сабан» и «туй» — являются словами древнетюркского происхождения. Но если глубже заглянуть историю, то там можно увидеть и несколько иные нюансы значения эти слов, в особенности слова «сабан». В татарском фольклоре, например, меся май называется месяцем сабана. Шест значений этого слова приводится в Толковом словаре татарского языка, одно и которых — «весенний день».

На календарный характер праздника, связанного со встречей весны, указывается и в ряде исследований ученых XIX века. Так, П. Рычков пишет, что древний праздник — сабан справляется в начале весны, и все татары принимают

САБАНТУЙДА АТЛЫ СПОРТ УЕННАРЫ

Сабантуй бәйрәмнәрендә атлы спорт уеннарын түбәндәгечә үткәрергә тәкъдим ителә:

шома чаптыру: 2000 метрга — 3 яшьлек атлар; 3000-4000 метрга — 4 яшьлек һәм өлкәнрәкләр;

юртаклар ярышы: 1600 метрга — 3 яшьлек һәм өлкәнрәк атлар; 2400 метрга — 4 яшьлек һәм өлкәнрәк атлар;

«Кыз куу», милли уен, 400-500 метр;

«Сөрән салу», милли уен, 1000 метр;

егетләр бәйгесе — 300 метр;

пар атлар һәм тройкалар, 1600-2400 метр;

иярле юртаклар — 1600 метрга , 4 яшьлек һәм өлкәнрәк атлар катнаша.

Ярышлар башланырга бер сәгать кала судьялар коллегиясе бәйгенең программасын игълан итә һәм катнашучы атларның аякларын яздырырга рөхсәт бирә.

Һәр чыгыш алдыннан судьялар коллегиясе радиодан игълан ясый, катнашучыларның номер һәм фамилияләрен, атларның исемнәрен һәм хуҗаларын әйтеп чыга.

Һәр чыгыш алдыннан 20 минут кала судьялар коллегиясе чаң сугып әзерләнергә куша.

Тәүге кыңгыраудан соң 10 минут узгач, судьялар коллегиясе атларны мәйданга алып чыгарга әмер бирә.

Чабышка әзер атлар, чират номерларын саклап, тантаналы төстә парад ясап алалар да стартка барып басалар; стартер атларның аякларын яздырырга рөхсәт бирә.

Икенче кыңгыраудан соң 10 минут вакыт узгач, судьялар коллегиясе өч тапкыр чаң сугып өченче кыңгырау кагуны белдерә. Стартер: «Атларны стартка куярга!» — дигән әмер бирә. Шул узышта катнашасы кешеләр, үз чиратларын белеп кенә, атларын стартка куялар. Ат старт сызыгын узган чакны стартер флагын кискен генә түбән төшерә һәм: «Киттек!» — дип команда бирә.

Атлар тигез басмаган очракта стартер: «Фальстарт!» — дигән команда биреп, аларны стартка кире дә кайтара ала.

Стартка ике мәртәбә эләкмәгән атны иң ахырдан җибәрүләре ихтимал.

күрә ул авылларда кар китүгә бәйрәм ителә. Тикшерүчеләр ничек кенә бәяләмәсен, бүген безгә бернәрсә бик ачык: сабантуй, язгы йола ритуалы буларак, төрки халыкларда бик борынгы заманнарда барлыкка килгән.

Тормыш рәвешен, көнкүреш культурасын чагылдыручы чын-чынлап халык бәйрәме булганга, ул гасырлардан гасырларга күчә килә.

Сабантуй — гасырлар авазы, халыкның бәһаләп бетермәслек байлыгы. Табигый ки, ул да үзгәрешсез генә калмаган, кешелек тарихындагы борылышлар аңа үзгә рәвеш биргән, яңа эчтәлек салган. Сабантуйны оештыру, аны алып бару — элегрәк аксакаллар кулында иде. Хәзер инде аңа авыл, хуҗалык җитәкчеләре юнәлеш бирә. Уен-тамашаларда халык бик теләп, үз теләге белән бик зур катнашу күрсәтә.

нем большое участие. Такая же мысль сквозит и в трудах В.Радлова: «К народным безрелигиозным праздникам относится сабан... установленный в честь весны и начала весенних работ, почему празднуется он в деревнях вслед за сходом снега». Сегодня несомненно одно: сабантуй, возникнув в тюркоязычной среде как весенний ритуальный праздник, с самого момента своего зарождения и до наших дней остается истинно народным праздником, тесно связанным с трудовой практикой и бытовой культурой.

Сабантуй — это эхо веков, это бесценное народное достояние, накопленное многими поколениями и обогащенное в ходе своего развития новыми формами и содержанием.

ЖАЙДАК ИЛДАР МӘХМҮДОВ ТҮБӘН КАМА «НЕФТЕХИМ» АЧЫК АКЦИОНЕРЛЫК ҖӘМГЫЯТЕ АЙГЫРЫ ХУРЗУКТА ЭЛДЕРӘ. КАЗАН САБАНТУЕ-1999.

ЖОКЕЙ ИЛЬДАР МАХМУДОВ НА ЖЕРЕБЦЕ ХУРЗУК ОАО «НИЖНЕКАМСКНЕФТЕХИМ». КАЗАНСКИЙ САБАНТУЙ-1999.

JOCKEY ILDAR MAKHMOUDOV ON KHOURZOUK STALLION OF OAO «NIZHNEKAMSKNEFTEKHIM». KAZAN SABANTOUI-1999.

шаларның яңалары өстәлә. Шулай да аның борынгыдан килгән төп тәртибен һәркайда сакларга омтылалар.

Бәйрәмгә әзерлек ул билгеләнгән көннән берничә атна алданрак башлана. Аксакаллар аның урынын билгели. Әгәр ул елдан-ел үзгәрешсез калса, аны тәртипкә китерәләр: бүләк алыр өчен малайларны үрмәләтерлек биек багана утыртыла, саламлы капчык белән бәргәләшү өчен «кәҗә», бию-җыр өчен сәхнә, мәйдан тирәли озын утыргычлар көйләнә. Сабантуйга берничә көн кала

По обычаю, подготовка к празднику начинается за несколько недель до назначенного дня. В наше время организационные мероприятия не обходятся без руководителей хозяйств и территорий. Они вместе с аксакалами — хранителями общинных традиций определяют место проведения сабантуя. В последнее время не только в городах, даже в деревнях это поле остается неизменным. В большинстве случаев ограничиваются его обновлением. На таких готовых площадках остается только поставить шест и другие

НА САБАНТУЯХ РЕКОМЕНДУЕТСЯ ПРОВОДИТЬ КОННОСПОРТИВНЫЕ СОРЕВНОВАНИЯ ПО СЛЕДУЮЩИМ ВИДАМ:

* гладкие скачки на дистанциях:

2 тысячи метров, возраст лошади 3 года;

3 - 4 тысячи метров, возраст лошади 4 года и старше;

* рысистые соревнования на дистанциях:

1600 метров, возраст лошади 3 года и старше;

2400 метров, возраст лошади 4 года и старше;

* «Кыз куу» («Догони девушку»), дистанция 400 - 500 метров;

* национальная игра «Сөрән салу» («Сбор подарков»),

дистанция 1000 метров;

* джигитовка,

дистанция 300 метров;

* пары и русские тройки,

дистанция 1600 - 2400 метров;

* рысью под седлом, на лошадях рысистых пород 4 лет и старше,

дистанция 1600 метров.

За 60 минут до начала соревнований судейская коллегия объявляет программу соревнований и разрешает участникам произвести проминку лошадей.

Перед началом каждого заезда судейская коллегия по радио объявляет, согласно программе, номер заезда, фамилии и номера всех участников, клички лошадей с указанием владельцев.

За 20 минут до начала каждого заезда судейская коллегия одним ударом в колокол предупреждает участников о необходимости подготовки лошадей.

Через 10 минут после первого звонка судейская коллегия двумя ударами в колокол извещает участников о подаче лошадей на майдан для демонстрации.

Все участники заезда согласно своим номерам организованно выезжают на парад, после парада едут на старт, где разрешается сделать несколько фальстартов в целях проминки лошадей.

Через 10 минут после второго звонка судейская коллегия тремя ударами в колокол подает третий звонок. По команде стартера: «Подавать лошадей на старт!» участники согласно своим номерам подают лошадей на старт; стартер при пересечении линии старта взмахиванием флажком сверху вниз подает команду: «Пошел!»

В случае неровной подачи лошадей стартер может вернуть их командой: «Фальстарт!»

Лошадь, дважды не попавшая на старт, может быть пущена сзади.

ВЛАДИМИР ПУТИН РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСЕ ПРЕЗИДЕНТЫ ПРИЗЫНА ЧАБЫШЛАРДА ҖИҢГӘН (ЮРТАГЫ – ГОРДЫЙ ДЖО) АТ ЙӨРТҮЧЕ ГЕННАДИЙ БОЛЬШАКОВНЫҢ ОСТАЛЫГЫННАН ӘСИР КАЛДЫ. КАЗАН САБАНТУЕ-2000.

ВЛАДИМИР ПУТИН БЫЛ ПОКОРЕН МАСТЕРСТВОМ НАЕЗДНИКА ГЕННАДИЯ БОЛЬШАКОВА (РЫСАК – ГОРДЫЙ ДЖО). ПОБЕДИТЕЛЯ СКАЧЕК НА ПРИЗ ПРЕЗИДЕНТА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ. КАЗАНСКИЙ САБАНТУЙ-2000.

VLADIMIR PUTIN WAS AMAZED WITH MASTERY OF JOCKEY GENNADY BOLSHAKOV (ON GORDY JOE TROTTER). THE WINNER OF RACES FOR THE CUP OF THE PRESIDENT OF THE RUSSIAN FEDERATION. KAZAN SABANTOUI-2000.

яшь егетләр сөлге, ягъни бүләк җыярга чыга. Алар атларга утырып, гармун тартып, өйдән-өйгә йөреп, сабантуй бирнәсе — чиккән сөлге, яулык, кулъяулык җыялар. Бигрәк тә яшь киленнәр һәм кызлар яшәгән йортларны яраталар. Бу тамаша уен-көлке, җыр-бию белән дәвам итә һәм халыкта «сөрән сугу» дип йөртелә.

Бүләкләр озын колгага беркетелә бара. Иртәгесен аны аксакаллар күтәреп сабантуй мәйданына алып чыгалар һәм урта бер җиргә утыртып куялар. Бәйрәмгә җыелган халык мәйдан тирәли түгәрәкләп урнаша. Авыл аксакаллары сабантуйның борынгы рәвешен, урыннар, бүләкләр бирелгәндә гаделлек сакларга тырышалар. Бирелә тәртип шундый — уеннарда катнашкан бер генә кеше дә бүләксез китмәскә тиеш. Соңгы булып килгән йөгерешчене, иң арттан килгән чабышкыны бүләкләү дә — элек-электән килгән һәм тайпылышсыз үтәлергә тиешле йола. Гадәттә узышны соңгы булып тәмамлаган атның ялына бүләкне әбиләр бәйли. Бу чабышкыны нәзер аты дип тә атыйлар. Чөнки бер-бер кайгы-хәсрәте, теләге булган хатын-

спортивные снаряды для различных соревнований, обустроить сцену для выступлений артистов.

В деревнях за несколько дней до сабантуя молодые парни на паре лошадей с бубенцами отправляются на сбор приношений. Это событие, называемое «сөрән салу» становится прелюдией к празднику. Оно сопровождается песнями, шутками. Из каждого дома выносят специально припасенные для такого случая подарки. Особенно ценятся расшитые полотенца, платки и платочки. Ни одна молодуха и девушка на выданье не может оставить сборщиков без своего подарка.

На следующий день аксакалы вкапывают пестреющий подарками шест в самый центр майдана, таким образом демонстрируя мастерство народных умелиц. Народ располагается так, чтобы всем было хорошо видно зрелище. Майдан открыт для всех. Ни один участник состязаний и игр не должен уйти без подарка. Таковы древние правила сабантуя, и за их соблюдением зорко следят аксакалы. Особые почести оказываются бегуну, пришедшему к финишу позже всех. Коня, последним пересекшего фи-

кызлар: «Арттан килгән атка бүләк бирәм», — дип нәзер әйтәләр.

Ат чабышлары, йөгереш, көрәш кебек үк, сабантуй бәйрәменең төп өлешен тәшкил итә. Башка уеннар яңарып торса да, болары борынгы заманнардагыча үзгәрешсез кала.

Хәзер Татарстанның район үзәкләрендә, шәһәрләрдә сабантуй өчен махсус мәйданнар корылды. Аны татарлар гына түгел, республикада яшәүче барлык халыклар яратып бәйрәм итә. Сабантуй Мәскәү, Санкт-Петербург, Екатеринбург, Саратов, Киев кебек татарлар күпләп яшәгән шәһәрләрдә дә үткәрелә. Аның иң матур бизәге — ат чабышлары.

Д. Шәрәфетдиновның
«Сабан туе» китабыннан.

нишную черту, также ждет приз: бабушки привязывают к его гриве вышитое полотенце. Аутсайдера называют конем обета, ведь, одаривая скакуна, женщины нашептывают ему свое самое сокровенное желание.

Сейчас скачки проходят на ипподромах, которые обычно сооружаются недалеко от специально оборудованного майдана, способного вместить тысячи гостей. Недаром сабантуй превратился в любимый праздник всех народов республики. Впрочем, он ежегодно проводится и в таких городах, как Москва, Санкт-Петербург, Екатеринбург, Саратов, Киев, везде, где много татар и представителей других тюркских народов.

Скачки по-прежнему остаются самым прекрасным зрелищем древнего народного праздника — сабантуя.

По книге Д. Шарафутдинова
«Сабантуй».

КУПТӘН КӨТЕЛГӘН ОЧРАШУ. МИНТИМЕР ШӘЙМИЕВ ҺӘМ АНЫҢ АТЫ — ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТЫ ПРИЗЫН ОТКАН ЛЕДОК АЙГЫРЫ (ЖАЙДАГЫ ДАХИР ШИДАКОВ). КАЗАН САБАНТУЕ-2000.

ДОЛГОЖДАННАЯ ВСТРЕЧА. МИНТИМЕР ШАЙМИЕВ И ЕГО КОНЬ ЛЕДОК, ВЫИГРАВШИЙ ПРИЗ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН. КАЗАНСКИЙ САБАНТУЙ-2000.

LONG-WAITED MEETING. MINTIMER SHAIMIEV AND HIS HORSE, LEDOK. WHO WON THE CUP OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TATARSTAN. KAZAN SABANTOUI-2000.

А. ЧЕРНОЩЕКОВ. САНКТ-ПЕТЕРБУРГ. 1993.
A. CHERNOSCHEKOV. ST.-PETERSBURG. 1993.

Татарстан Республикасы Президентына тапшырылган бүләкләр тупламасыннан

Из коллекции подарков Президенту Республики Татарстан

From collection of presents to the President of the Republic of Tatarstan

Ф.ПАУТРОТ. ПАРИЖ. 1848.
F. PAUTROT. PARIS. 1848.

А.Г. ЗИЯКАЕВ. 1996.
A.G. ZIYAKAYEV. 1996

П.КЛОДТ (1805-1867).
P.CLODT (1805-1867).

Р. ЗАҺИДУЛЛИН. АУДА. 2000.
Р. ЗАГИДУЛЛИН. НА ОХОТЕ. 2000.
R. ZAGIDOULLIN. AT HUNT. 2000.

А.А. АБЗГИЛЬДИН. ЯРЫШ АЛДЫННАН. «САБАНТУЙ» ЦИКЛЫННАН. 1988.
А.А. АБЗГИЛЬДИН. ПЕРЕД СКАЧКАМИ. ИЗ ЦИКЛА «САБАНТУЙ». 1988.
A.A. ABZGILDIN. BEFORE RACES. FROM THE CYCLE «SABANTOUI». 1988.

И. ЗАРИПОВ. КҮЗЛӘРЕМДӘ ЯМЬЛЕ КӨЗ. 1996.
И. ЗАРИПОВ. В ГЛАЗАХ ПРЕКРАСНАЯ ОСЕНЬ. 1996.
I. ZARIPOV. THE BEAUTIFUL AUTUMN IN THE EYES. 1996.

Ә. ФӘТХЕТДИНОВ. АНА ҺӘМ БАЛА.
А. ФАТХУТДИНОВ. МАТЬ И ДИТЯ.
A. FATKHOUTDINOV. MOTHER WITH A BABY.

ТАТНЕФТЬ АТЛАРЫ
КОНИ ТАТНЕФТИ
HORSES OF TATNEFT

Атлар —
өмет сыман — янганчы ул чаба!
Атлар —
өмет сыман — егылганчы тарта...
Уйлар вакыт та юк —
Чабыш. Чабыш. Чабыш.

Зөлфәт.

Әлмәт якларында, гомумән Татарстанның Көньяк-көнчыгышында, ат асрау борын-борыннан килә. Һәрхәлдә, тимер гасырында ук бу төбәкнең җәмәгать тормышында мал-туар, шул җөмләдән көтү-көтү ат асрау да гаять зур роль уйнаган. XVII йөзгә кадәр шулай дәвам иткән. Җир сөреп, иген игү өстенлек алгач, алар аранга ябылган. Тик менә затлы токым атларын үрчетү генә бу төбәктә әлләни киң җәелеп китә алмый.

Советлар чорында нәселле атлар үрчетү өчен махсус фермалар барлыкка килә. Мөслим районының «Уңыш» колхозында озак еллар дәвамында Миргазыян Сәлахов уңышлы гына эшләп килә. Бу ферма Чулман аръягы колхоз-совхозларын күчле эш атлары белән тәэмин итеп тора. Бераздан бу мавыгу Азнакай районының «Әсәй» совхозына күчә.

Бүгенге көндә әлеге вазифаны Минзәлә дәүләт араны башкара дип әйтергә мөмкин. Андагы унөч айгыр арасында төрле токым вәкилләре: авыр йөк атлары да, тори, орлов һәм урыс юртаклары да бар. Киләчәктә монда нәкъ әнә шул урыс һәм орлов токымлы юртакларны үрчетү күздә тотыла.

Әлмәт тирәсендә затлы токым атларын үрчетү эшен 1995 елда «Татнефть» акционерлык җәмгыяте башлап җибәрә. Төбәк өчен программа ролен үтәгән йөкләмәдә хәтта эле яхшы нәселле атлар үрчетү һәм селекция эшләре алып бару өчен махсус хуҗалыклар оештыру да күздә тотыла.

Шуннан соңгы биш елда «Татнефть» АҖнең агрофирмалары һәм махсус көйләнгән араннары затлы токым атлары үрчетү эшендә җөмһүрият күләмендә алга чыкты. Бу хуҗалыкларда бүген ике меңләп ат исәпләнә, шуларның 170-180 башы затлы юртак һәм чабышкы атлар. «Татнефть» хуҗалыкларында үрчетелгән һәм тәрбияләнгән беренче мәшһүр аргамаклардан Магик, Шәвәт, Мегаполис, БВТ-Алладин һәм Дарлингны искә төшереп үтәргә мөмкин.

«Татнефть» АҖе призына беренче ат бәйгесе 1997 елның җәендә «Елховнефть» идарәсенең агрофирмасында — Әлмәт районының Кичүчат авылында, яңа ипподромда узды. Европача җиһазландырылган әлеге ипподромны ачып җибәрү тантанасында Татарстан Республикасы Президенты Минтимер Шәймиев тә катнашты, һәм бу вакыйганы Татарстанның Көньяк-көнчыгыш төбәгендә борынгы атчылык традицияләрен кайтаруның башлангычы дип бәяләде.

Бу бәя республиканың башка төбәкләрендә да атлар үрчетү һәм ат спортын тернәкләндерү чаралары күрүгә китерде. Борын-борыннан халыкның атка булган мәхәббәте, сөлектәй юргаларның бәйгедә ипле генә җилдерүенә һәм җан-фәрманга чабуына биһуш калуы Татарстанда нәселле атлар үрчетүнең киләчәктә алга китүенә зур өметләр тудыра.

Кони - как надежда, мчат, покуда живы.
Кони - как надежда, не жалеют сил.
Некогда подумать. Скачут, скачут, скачут -
Им и в ханском стойле будет свет не мил.

Зульфат.

Коневодство в Альметьевском крае, вообще на юго-востоке Татарстана имеет глубокие, древние корни. По крайней мере с эпохи раннего железного века это был район, где специализированное скотоводство, в том числе и коневодство, играло огромную, если не определяющую роль. Подобное положение сохранялось вплоть до XVII века. Постепенно, с развитием пахотного земледелия табунное скотоводство сменилось конюшенным и утеряло ведущее положение в системе хозяйствования. Тем не менее традиции коневодства сохранялись здесь всегда, хотя элитное высокоаллюрное коневодство и не получило большого развития.

В советское время на юго-востоке республики племенное коневодство развивалось на нескольких конефермах. На одной из них в колхозе «Урожай» (Муслюмовский район) долгое время успешно работал Миргазян Салахов. Эта конеферма успешно справлялась с задачей улучшения состава колхозного и совхозного поголовья Закамья. В настоящее время значительную работу в области племенного коневодства выполняет Мензелинская госконюшня. Она располагает 13 жеребцами, среди которых представители русской тяжеловозной, торийской, русской и орловской рысистых пород. В будущем именно это направление — разведение русской и орловской рысистых пород — станет в этой конюшне приоритетной задачей.

Новый этап в возрождении элитного коннозаводства в Альметьевском крае Татарстана начался в 1995 году, когда руководство АО «Татнефть» приняло «Обязательства по восстановлению конепоголовья». Этот документ носил характер региональной программы, где было конкретно расписано, сколько лошадей, в том числе элитных высокоаллюрных, должно иметь каждое нефтегазодобывающее управление. Упор был сделан на специализированные хозяйства, разводящие собственных лошадей и проводящие собственную селекционную работу.

Сейчас, спустя четыре года после принятия документа, можно сказать, что агрофермы и специализированные конюшни АО «Татнефть» вышли на передовые позиции в деле развития элитного коневодства в Татарстане. В этих хозяйствах сосредоточено уже две тысячи лошадей, из которых более 170 — быстроаллюрные кони рысистых и скаковых пород. Среди первых знаменитых аргамаков, выращенных и содержащихся в конюшнях «Татнефти», можно назвать Магика, Шавата, Мегаполиса, БВТ-Алладина, Дарлинга.

Первые конные бега на призы АО «Татнефть» прошли летом 1997 года в селе Кичучатово — агроферме НГДУ «Елховнефть». Именно там открылся первый на юго-востоке Татарстана ипподром. Он был оборудован по всем мировым стандартам, включая стартблоки, финишеры и т.д. Принявший участие в торжественном открытии ипподрома Президент Республики Татарстан Минтимер Шаймиев назвал это событие началом восстановления древнейших традиций коневодства на юго-востоке Татарстана.

На юго-востоке Татарстана под патронажем АО «Татнефть» создана целая сеть конеферм, конюшен племенных лошадей, где сосредоточены элитные кони различных пород. Построены современные ипподромы, на которых устраиваются соревнования, скачки. С 1996 года начаты регулярные соревнования Республики Татарстан по конкуру, проведены первые в Татарстане показательные выступления по выездке.

Давняя непреходящая любовь народа к завораживающему и стремительному бегу коней, спорту благородному и зрелищному — залог будущего развития и успехов коневодства в Татарстане.

Horse-breeding in Almetyevsky district in particular and in the South-east of Tatarstan in general has deep and ancient roots. Since at least the early Iron Age it was the region specialising in cattle- and horse-breeding, the latter being of great, if not decisive, importance. That state of affairs preserved until the 17th century. Gradually, as the plough agriculture was becoming more and more developed, the herd cattle-breeding was substituted by stables and lost its leading position. Nevertheless, the traditions of horse-breeding continued to live in the region despite the fact, that the elite high pace horse-breeding was not developed seriously.

At the Soviet time, the stud-horse-breeding in the South-east was developed at several stud-farms. Mirgazyan Salakhov spent many years working at one of such farms of the «Urozhai» («Harvest») collective farm in the Mouslyumovsky district of the Republic of Tatarstan. That stud-farm was quite successful in solving the task of improving the livestock of the collective and state farms of the South-east of the republic. At present, significant work in this field is done by the Menzelinsky state owned stable. It possesses 13 stud-horses representing the Russian cart-horses, Tory, Russian and Orlov's trotting breeds. In future, breeding of Russian and Orlov's trotting breeds will become a priority of this stable.

The new phase in restoring the elite horse-breeding in the Almetyevsky district of Tatarstan has begun in 1995, when the management of AO «Tatneft» adopted the «Obligations to Restore the Horse Livestock». The document became a sort of the regional programme identifying how many horses every oil and gas-producing bureau should have. The stress was placed on specialised farms breeding their own horses and conducting their own selection work. One of the first enterprises in the republic to start breeding their own pure-breed horses were the state farms «Aktyubinsky», Prikamskaya» agricultural firm, etc.

Today, five years later, we can say that agricultural firms and specialised stables of AO «Tatneft» hold the leading positions in the field of elite horse-breeding in Tatarstan. Its enterprises have two thousand horses of which 170 are rapid-pace horses of trotting and racing breeds. Among the famous horses raised and kept at stables of «Tatneft», we can mention such argamaks as Magik, Shavat, Megapolis, BVT-Alladin, Darling, etc.

Oilmen of the republic have built tens of stables and hippodromes in the South-east of Tatarstan. There are many riding schools teaching children not just how to ride horses but also teaching them lessons of show jumping.

1995 елда генераль директорның атлар санын, шул исәптән чиста токымлы менгеләр һәм юргаларны арттыру турындагы фәрманы чыкканнан соң, без һәр ярдәмче хуҗалыкка төгәл эш бирдек. Идарәләрдә аңлау тиз табылды. Ул чактагы генераль директорыбыз Ринат Галиев тә, бүгенге генераль директорыбыз Шәфәгать Тәхаутдинов та, идарә башлыклары да авыл җирендә туып үскән егетләр. Һәрберебезнең бала чакта аты бар иде. Күп вакыт болар — этиләребезнең эш юлдашлары. Минем өчен дөньядагы иң шәп аргамак — МТС директоры булып эшләүче этиемнең Орлик кушаматлы юргасы сыман тоела иде. Мин аны район сабантуйларына әзерли, һәм без бергәләп җиңеп чыга идек.

Үзем агроном булып эшли башлаганнан соң, көненә икешәр ат алмаштырырга туры килде. Шуңа күрә мин атларга яшьли күнеккән кеше. Чит илләрдә — Франциядә, Англиядә булганда андагы ат абзарларын карап чыгарга тырышам. Король конюшняларын да күргән бар. Безнекеләр алардан бер дә кайтыш түгел.

Без баштан ук акчаны конюшнялар, ипподромнар төзү, атлар, дирбия, арба сатып алу өчен генә түгел, бу тармакны белгечләр белән тәэмин итү өчен дә тоттык. Моңа кадәр республиканың Көньяк-көнчыгышында ат спорты белән

С появлением в 1995 году приказа генерального директора об увеличении поголовья лошадей, в том числе чистокровных верховых и рысаков, мы довели до каждого подсобного хозяйства конкретные задания. Понимание было полное. И тогдашний наш генеральный директор Ринат Галиев, и сегодняшний Шафагат Тахаутдинов, и все начальники НГДУ родом из села. У каждого из нас в детстве был конь. Чаще всего это рабочие лошади — спутники наших отцов. Для меня лучшим конем в мире был Орлик — рысак моего отца, директора МТС. Я его на районные сабантуи готовил, мы вместе побеждали.

Потом уже, когда сам стал агрономом, по две лошади в день менял. Так что я к лошадям привычный. Бывая за границей, во Франции или Англии, стараюсь посетить конюшни. Видел и королевские конюшни. Наши — не хуже.

С самого начала мы сделали ставку не только на вложение значительных финансовых средств в строительство конюшен, ипподромов, приобретение лошадей, конской упряжи, колясок, но и в обеспечение этой отрасли специалистами. Единственным руководителем, профессионально занимавшимся до этого конным спортом на юго-востоке республики, был директор совхоза «Березовский» управления НГДУ «Бавлынефть»

шөгыльләнүче бердәнбер кеше бар иде. Ул да булса «Баулынефть» идарәсенең «Березовский» совхозы директоры Сафуан Хаҗиев. Ул Әлмәт районында зоотехник булып эшләгәндә үк атлар белән җитди мавыгып китте. Тәрбияләгән чабышкылары район һәм шәһәр сабантуйларында беренче урыннарны алып килделәр.

Яңа эшкә күчкәннән соң, Сафуан үз янына Баулыга Әлмәтнең иң көчле җайдакларын — Большаковларны дәшеп алды. Идарә башлыгы Гали Ганиев фикердәшлек иткәнгә, аларда атчылык бик тиз күтәрелеп китте. Алар Уфа ипподромы белән элемтә урнаштырдылар. Аннан токымлы атлар гына түгел, әзерлекле белгечләр дә китерелде. Ул елларда аларның Лафет, Ларнет кушаматлы юрткалары регион ярышларында алдынгылыкны тоттылар.

«Татнефть»тә беренче ипподром «Елховнефть» идарәсенең ярдәмче хуҗалыгы Кичүчат авылында корылды. Кичүчат ярышлары ат спортын яратучылар өчен соклангыч бәйрәмгә әверелде. Ә җирле ат фермасында тәрбияләнгән Гарпун өч яшькә кадәрге токымлы менге атлар арасында беренче урын алып, хуҗаларын шатландырды.

Шул ук елны нефтьчеләрнең кышкы спартакиадасына Актүбәдә конюшня һәм ипподром өлгерттеләр. Анда тамашачылар өчен урыннар, атлар өчен уңай араннар, душ һәм коену урыннары көйләнгән. Бер елдан соң Җәлилдә һәм Алабугада ипподромнар ачылды. Бу идарәләрдә балаларны ат спорты белән мавыктыруга аеруча әһәмият бирелә. Шунлыктан аларның күпчелегендә конюшня, спорт класслары, ипподром бербөтен комплекс тәшкил итә. Ябык манеж булу яшь алабугалыларга һәм актүбәлеләргә теләсә нинди һава шартларында да күнекмәләр ясарга мөмкинлек бирә.

Башка нефть һәм газ табу идарәләрендә җиңелрәк юлдан киттеләр. «Лениногорскнефть» Зеленая Роща авылында ат абзары салды, «Иркеннефть» — Кодашта, «Нурлатнефть» Әхмәт авылында төзеп куйды. Гулькинода уңайлы конюшня җиткергән «Зәйнефть» НГДУсы башлыгы Геннадий Зимин да үзе турында якты истәлек калдырды. Шулай итеп туксанынчы еллар уртасында барлык нефть идарәләрендә дә атчылыкка игътибар көчәйде.

Сафуан Хазиев. Он серьезно увлекся лошадьми в годы работы зоотехником в Альметьевском районе. Его воспитанники в течение нескольких лет неизменно занимали первые места в городских и районных сабантуях.

После своего нового назначения Сафуан переманил к себе в Бавлы лучших конюхов-жокеев Альметьевска Большаковых и поставил коневодство на широкую ногу. Благо он нашел единомышленника в лице начальника НГДУ «Бавлынефть» Гали Ганиева. Они наладили контакты с Уфимским ипподромом, который впоследствии стал поставщиком в Бавлы не только породистых лошадей, но и классных специалистов. В те годы их кони Лафет, Лорнет неизменно занимали первые места во всех региональных соревнованиях среди рысаков. Первый ипподром «Татнефти» был построен в подсобном хозяйстве НГДУ «Елховнефть». Кичучатовские бега стали настоящим праздником для поклонников конного спорта. Питомец местной конефермы по кличке Гарпун обрадовал хозяев, заняв I место среди породистых верховых коней в возрасте до трех лет.

К зимней спартакиаде нефтяники построили еще один ипподром — в поселке Актюба, где предусмотрены и трибуны для зрителей, и удобные загоны для лошадей, и душевые, и моечные. Через год такие же благоустроенные ипподромы открылись в Джалиле и Елабуге. У них особое значение придается привлечению к конному спорту детей и юношества. Поэтому в большинстве из них конюшня, спортивные классы, ипподром составляют единый комплекс. Наличие закрытого манежа молодым елабужанам и актюбинцам дает возможность тренироваться в любую погоду.

В других нефтегазодобывающих управлениях выбрали более простой вариант. «Лениногорскнефть» построил хорошую конюшню в деревне Зеленая Роща, «Ямашнефть» — в Ямашах, «Иркеннефть» — в деревне Кудаш, «Нурлатнефть» — в деревне Ахмет. Светлую память оставил о себе начальник НГДУ «Заинскнефть» Геннадий Зимин, соорудивший крепкую конюшню в деревне Гулькино. Таким образом, в середине девяностых годов интерес к коневодству распространился во всех коллективах.

Возможно, именно желание удивить соседей способствовало появлению со-

ЮРИЙ ЕФРЕМОВ,
«Татнефть» ачык акционерлык җәмгыяте генераль директорының авыл хуҗалыгы буенча урынбасары.

ЮРИЙ ЕФРЕМОВ,
заместитель генерального директора ОАО «Татнефть» по сельскому хозяйству.

РИНАТ ГАЛИЕВ, «Девон-кредит» акционерлык банкы советы рәисе.

Безнең ишек алдында гомер буе ат торды. Әти хуҗалык җитәкчесе булганга, төшлеккә кадәр бер айгыр җиксә, төшлектән соң икенчесенә утырды. Алар сабантуйларда, күрше колхоз рәисе Урмый ага Минһаҗев белән, ике тәгәрмәчле арба җигеп, юргаларын узыштыралар иде.

Шунлыктан без ат өстендә үстек. Бала чакта яшьтәшләр белән төнге ат көтүенә йөрдек. Үсеп буй җиткергәч, күрше авылга кызлар янына янә ат менеп йөрү гадәте бар иде. Бер тапкыр шулай кушаяклап чабып кайткан айгыр кисәк туктап калды да мин аның башы аша очып төштем. Килеп карасам, юл аркылы тимер чыбык сузып куйганнар. Атның ни дәрәҗәдә сизгер һәм акыллы хайван булуына мин шул чакта ышандым. Икебез бергә аусак, исән калыр идекме әле?

«Татнефть»нең ярдәмче хуҗалыкларына әйләнгән авылларда ат үрчетүне киңәйтү турында фәрман биргәндә, мин, берләшмәнең ул чактагы генераль директоры буларак, икътисадый күзлектән генә чыгып эш итмәдем. Менә шул балачак, яшьлек хатирәләре һәм аларның сабагы да күз алдында торды. Безнең авылларда элек тә аз-маз ат малы бар иде. Нефтьчеләр аларга нәселле аргамаклар өстәделәр. Токымлы атларны үрчетү эшенә нигез салдылар. Моның өчен барлык идарәләрдә матди база булдырылды. Без республиканың Көньяк-көнчыгышында, Аурупа стандартларына туры китерелгән конюшнялар төзү өстенә, ун ипподром кордык. Мине шатландырганы шул: ул ипподромнар буш тормый. Монда балалар ат уйната, бәйрәмнәр, спорт ярышлары уза.

Бәлкем, нәкъ менә күршеләрне гаҗәпләндерергә омтылу безнең яклар өчен ат спорты — конкурның җәелеп китүенә сәбәпче булгандыр. Россиядә конкур дворян, аксөякләр спорты булып исәпләнгән. Аның белән байлар гына шөгыльләнгән. Менә шул затлы мавыгуны Актүбә балалары яратты. Алар өчен атлар күңел ачу шөгыле генә түгел. Балалар спортта әйбәт кенә нәтиҗәләргә ирешәләр. Актүбәлеләрнең 1998 елда конкур буенча Чабаксарда үткән бөтенроссия ярышларында җиңеп кайтуы аларга яңа биеклекләр өчен этәреш ноктасы булды.

Нефтьчеләрнең атчылыкны үстерүдәге уңышын ат спортын киң катлауларга таратуда күрәм. Алар яшьләрне мавыктыра алдылар. Уннарча мең кеше өчен ат спорты яратып карый торган тамашага әйләнде. Шулай да ат спорты нык үскән башка илләр, мәсәлән, Канада, Англия белән чагыштырганда, без әле юл башында гына торабыз. Һәвәсләрчелектән профессиональлеккә күчү чиста токымлы атларны һәм тәҗрибәле белгечләрне бергәрәк туплауны сорый. Хәтта моның белән «Татнефть» кебек предприятие җитәкчеләре шөгыльләнсә дә, атчылык бер төркем энтузиастлар эше генә була алмый. Безнең башка регионнарның командалары белән аралашуыбыз, Пятигорск, Чиләбе, Уфа, Мәскәүдә үтә торган гомумроссия ярышларында катнашуыбыз бернәрсәне раслый: спортның барлык җитди төрләрендәге кебек, монда да аңа карата дәүләти мөнәсәбәт сорала.

вершенно нового в наших местах вида спорта — конкура. В дореволюционной России конкур считался исконно дворянским увлечением и был доступен только состоятельной части населения. Этот изысканный вид конного спорта полюбили актюбинские дети. Для нас особенно отрадно то, что кони для них не просто развлечение. Ребята добиваются неплохих спортивных результатов. Первое место актюбинцев в Чебоксарах в 1998 году стало точкой отсчета новых побед на всероссийских соревнованиях по конкуру.

Особую заслугу нефтяников в развитии коневодства я вижу в том, что они придали массовый характер конному спорту, увлекли им молодежь. Конные скачки стали любимым зрелищем для десятков тысяч людей. Посещение ипподрома, участие в тотализаторе становится для многих любимым занятием. Однако по сравнению с другими странами, например, Канадой, Англией, где конный спорт особенно развит, мы находимся только в начале пути. Переход от самодеятельности к профессионализму требует концентрации чистокровных лошадей и грамотных специалистов. Коневодство не может развиваться на энтузиазме группы людей, даже если это руководители такого предприятия, как АО «Татнефть». Наше общение с командами других регионов, участие в общероссийских соревнованиях в Пятигорске, Челябинске, Уфе, Москве доказывают только одно: как и во всех серьезных видах спорта, здесь нужен государственный подход.

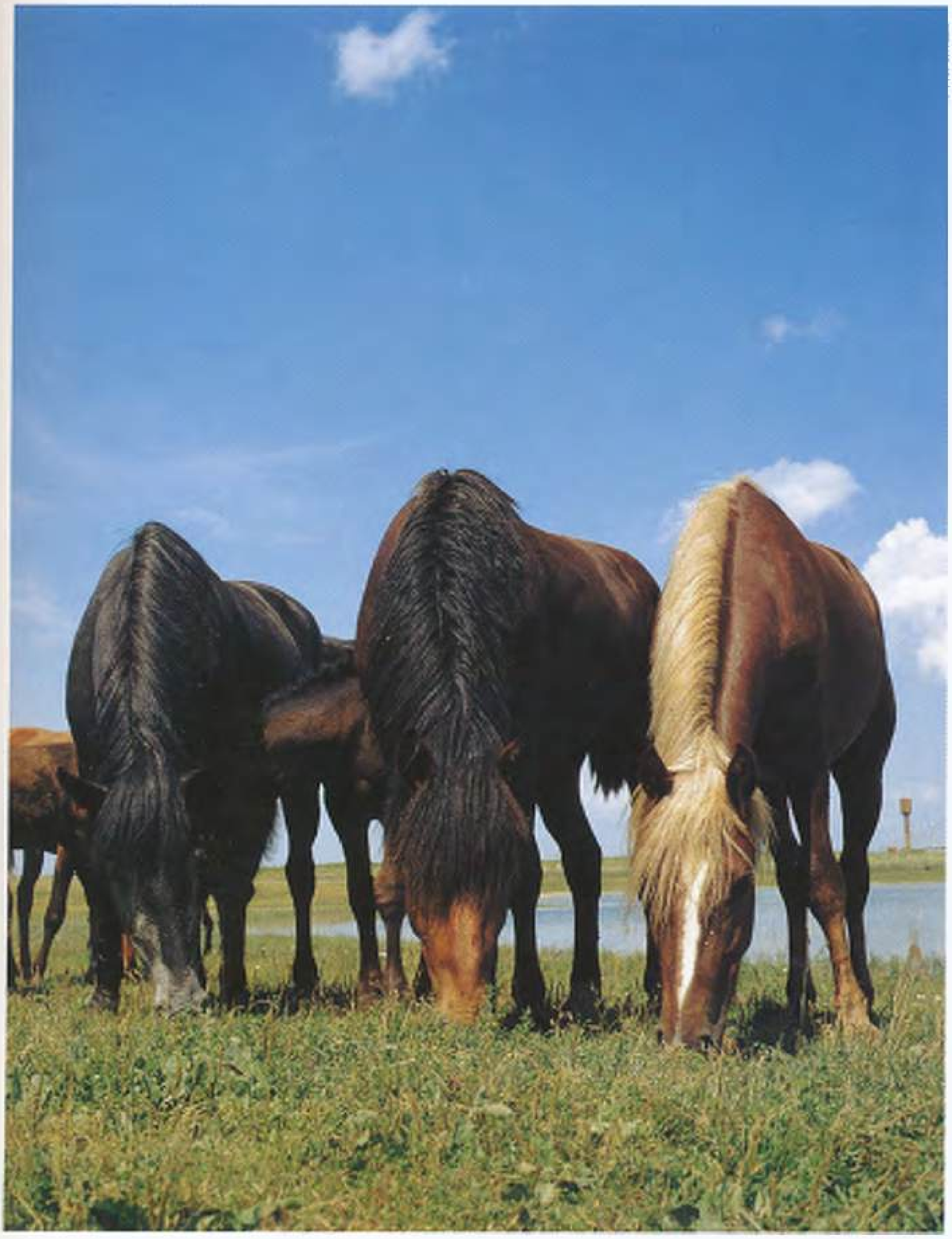

РИНАТ ГАЛИЕВ, председатель совета акционеров банка «Девон-кредит».

У нас во дворе всегда стояли лошади. Отец был председателем колхоза. С утра он запрягал одного жеребца, а после обеда — другого. На сабантуях он соревновался с председателем соседнего колхоза Урмыем-ага Мингазовым. Бывало, запрягут своих рысаков в двухколесные арбы и скачут наперегонки.

Мы и сами, можно сказать, на коне росли и взрослели. В детстве со сверстниками ходили в ночное. А стали парнями — на конях навещали девушек из соседней деревни. Однажды моя лошадь неожиданно встала на полном скаку. Я перелетел через ее голову и упал на землю. Встал, смотрю, в чем дело. Оказывается, поперек дороги натянута проволока. Я поразился лошадиной чуткости и реакции, и уму, конечно. Неизвестно, остались бы мы в живых, если бы упали вместе...

Будучи генеральным директором «Татнефти», отдавая распоряжение начать разведение лошадей в наших вспомогательных хозяйствах, я исходил не только из экономических соображений. Большую роль сыграли радостные и поучительные воспоминания детства и юности.

В наших подшефных деревнях и прежде водились кони. А нефтяники заложили основу разведения породистых лошадей. Для этого во всех управлениях подготовили материальную базу. На юго-востоке республики помимо современных, отвечающих европейским стандартам конюшен, мы соорудили десять ипподромов. Меня радует, что эти ипподромы не пустуют. Здесь проходят конноспортивные праздники, состязания, занимаются наши дети.

«Баулынефть»

«Бавлынефть»

«Березовский» совхозының ат араны Урал тау итәгендәге калкулыклар буена урнашкан. Аны әлеге хуҗалык «Баулынефть» карамагына күчкәч һәм тормыш бераз көйләнгәч корганнар. Бүгенге көндә биредә уннан артык чаптар һәм юртак асрала. Чабышлар сезоны башлангач, аларның кайберләрен Уфа, Пятигорск ипподромнарына бөтенроссия ярышларына әзерләү өчен җибәрәләр.

Баулыларның мактанычы - туры урыс юртагы Лафет республика ярышларында югары күрсәткечләргә иреште. Чаптарлардан Ватман үзен Актүбә ипподромын ачканда танытты.

«Баулынефть»нең икенче ярдәмче хуҗалыгы - «Берлек»тән Мегаполис айгыры да тирә-юньдә дан казанды.

Конюшня совхоза «Березовский» расположена на склоне Уральских хребтов. Ее построили, когда материальное положение хозяйства улучшилось и появилась возможность закупать породистых лошадей. В настоящее время в совхозе имеется свыше десяти скакунов и рысаков. С открытием сезона некоторых из них увозят на ипподромы Уфы, Пятигорска для подготовки к участию во всероссийских соревнованиях. До сих пор гордостью березовцев остается гнедой жеребец русско-рысистой породы Лафет, который добился лучших показателей в республиканских соревнованиях. Неплохие результаты показал верховой жеребец Ватман на скачках, посвященных открытию ипподрома в Актюбе.

В другом агрохозяйстве «Бавлынефти» — «Берлек» прославился жеребец Мегаполис.

САФУАН ХАҖИЕВ, «Баулынефть» идарәсенең «Березовский» совхозы директоры.

Ни суы, ни урманы, ни тавы булмаган Кандыз авылында туып, буын ныгыткан, әзмәвердәй буй үстергән егет ул. Дөньяда иң ямьле урын — Кандыз көтүлекләре, иң күркәм, җитез атлар — ул атланган «кашкалар» дип ышанып үскән.

Ул дөньяның дүрт кыйтгасын аркылыга-буйга йөреп чыккан. Ләкин беркайчан да үзенең көтүче малае икәнен онытмаган, яшен уйнаткан чыбыркысын, ат чабышларын сагынып яшәгән.

1990 елда Әлмәт районының «Победа» колхозында зоотехник булып эшли башлагач, ул, беренче эш итеп, Ульяновскидан токымлы урыс аргамаклары алып кайткан.

— Шул чакта партия шәһәр комитеты беренче секретаре Ринат Галиев безнең атларга игътибар итте, — дип искә ала Сафуан әфәнде. — Аның Могикан кушаматлы яраткан аргамагы бар иде. Шул юртакның һәр җиңүенә сөенеп бетә алмый иде.

«Березовский» совхозына күчкәч, Сафуан Хаҗиев нефтьчеләр өчен ят тармак — ат тоту белән җитди шөгыльләнә башлый. Чабыш вакытында аны күзәтеп тору чабышкыларны караудан да кызыграк: ул алар өчен җанын-тәнен бирә. Аның шул кайнар холкы, аргамакларга булган мәхәббәте, хезмәте белән кушылып, үз җимешләрен бирә.

Тулпар һәм хыял янәшә оча. Сафуан Хаҗиев та балалар өчен ат спорты мәктәбе оештыру турында хыяллана. Бәлки, андый күп чыгымлы эшкә дә алынырлар. Алар атлар сатып табыш алырга өйрәнгәннәр бит инде.

— Мин атларда башка «табыш»ны артыграк күрәм, — ди ул үзе. — Спорт арбасында җилдерүнең рәхәтлеген белсәгез икән сез! Язгы һәм көзге юллардан урап кайтырга яратам. Бик талчыкканда бахбайлар янына килсәң, көч-куәтең артып киткәндәй була.

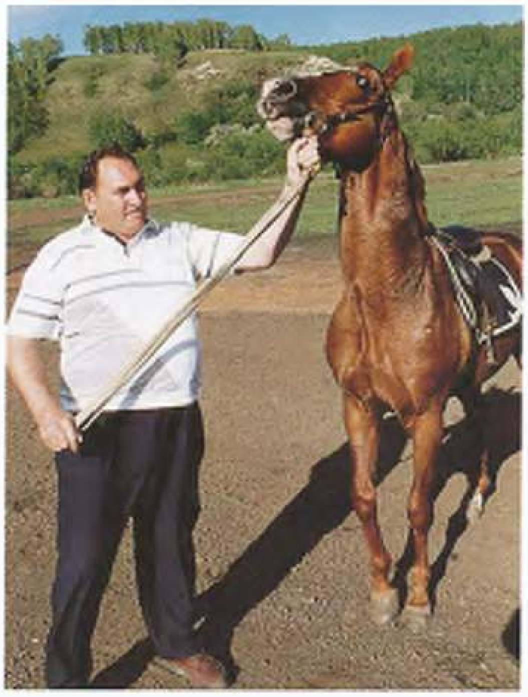

ЮРТАКЛАР БЕЛӘН ИДАРӘ ИТҮ ХУҖАЛЫК БЕЛӘН ИДАРӘ ИТҮДӘН БЕРНИ БЕЛӘН ДӘ АЕРЫЛМЫЙ ДИЯРЛЕК: ТЕГЕНДӘ ДӘ, МОНДА ДА ДИЛБЕГӘНЕ НЫ. ТОТУ КИРӘК.

УПРАВЛЕНИЕ РЫСАКОМ НЕ СЛИШКОМ ОТЛИЧАЕТС ОТ УПРАВЛЕНИЯ ХОЗЯЙСТВОМ: И ТУТ И ТАМ НАДО ПОКРЕПЧЕ ДЕРЖАТЬ ВОЖЖИ.

DRIVING A TROTTER IS NOT MUCH DIFFERE FROM MANAGING BUREAU: JUST HOLD THE REINS FAST.

САФУАН ХАЗИЕВ, директор совхоза «Березовский» управления «Бавлынефть».

Сафуан Хазиев родился и вырос в селе Кандыз, в местности, где не было ни речки, ни леса, ни даже какой-нибудь горы. Но зато Кандыз славился своими пастбищами, где паслись резвые, красивые кони. Сафуан твердо верил, что нет на свете лучшего края и лучших коней.

Он объездил много стран, но никогда не забывал, что он — сын пастуха, скучал по родной деревне, по звонкому удару пастушьего бича, по лихим скачкам.

Начав в 1980 году работать зоотехником колхоза «Победа» Альметьевского района, он первым делом привез из Ульяновска породистых русских рысаков, которые затем отлично выступили на сабантуе. «Тогда-то и обратил Ринат Галеев, тогдашний первый секретарь Альметьевского горкома и райкома партии, внимание на наших лошадей, — вспоминает Сафуан Хазиев. — У него была любимая лошадь по кличке Могикан. Он радовался каждой победе этого рысака».

С 1984 года, уже работая в совхозе «Березовский», Сафуан Хазиев всерьез стал заниматься новой для нефтяников отраслью — коневодством. Наблюдать за Сафуаном Хазиевым во время бегов даже интереснее, чем за скакунами: так темпераментно «болеет» он за своих любимцев. Этот темперамент, помноженный на упорный труд, и принес свои плоды.

Конь и мечта несутся рядом. Сафуан Хазиев мечтает открыть конноспортивную школу. Может быть, не так уж и долго ждать, пока появится такая возможность. Ведь они научились воспитывать и с прибылью продавать лошадей.

— Вообще-то я ценю в лошадях другую «прибыль», — признается Сафуан Хазиев. — Какое удовольствие доставляет, скажем, езда на спортивном тарантасе! Особенно люблю промчаться по весенним или осенним дорогам. Когда очень устанешь, тоже идешь к лошадям — общение с ними прибавляет сил.

БӨЕК ӨЧЛЕК: ПАХТАКОР, КРАЛЯ ҺӘМ ЛАФЕТ.

ВЕЛИКАЯ ТРОИЦА: ПАХТАКОР, КРАЛЯ И ЛАФЕТ.

GREAT TRINITY: PAKHTAKOR, KRALYA AND LAFET.

ХӘСӘН ФӘССАХОВ,
«Баулынефть» идарәсе башлыгы урынбасары, менге ат тренеры.

Ул тормышын атлардан башка күз алдына китерә алмый. Өенә кайтып кергәне дә юк: шул малкайлар белән бүген Уфадагы чабышларда, иртәгә Чиләбедә, берсекөнгә инде Пятигорскида!.. Ул «Алтын дага» ярышларында җиңеп чыккан Лафет, Ларнет, Пахтакор, Мегаполис аргамаклары, Россия чемпионы — инглиз токымлы Магик чабышкысы турында, Баулы юбилеенда тамашачыларны шаккаттырган Аргон, Намаз юртаклары турында сәгатьләр буе сөйли ала.

Әллә инде Хәсән әфәндегә Бөек Ат Рухы кагылган. Ул кешене йөзенә карап таныган кебек, атларны да бер күрүдән хәтерендә калдыра. Россия Федерациясендәге иң шәп аргамакларның Татарстанда булуына бер кәррә дә шиге юк. Хыялы Краснодарда туган Колгейт колынын сатып алып, Мәскәү тренеры Михаил Козлов кулына бирү. Баулының Мегаполисын да бик шәп тәрбияләгән оста бит ул.

Менге атка менгән җайдак өчен иң кирәк сыйфат — атларны ярату. Яратсаң, аларны тәрбия кылу ләззәт кенә. Хәсән Фәссахов менә шундый әкәмәт «ат караучы» инде. Һәр узыштан соң ул үз атын җылы су белән юа, аның бәкәл-сеңерләрен, кан юлларын үлән төнәтмәләре белән эшкәртә. Атның иң нәзберек урыны — аяк бит!

ҖИҢҮЧЕЛӘРГӘ БҮЛӘКЛӘР: АТ ЙӨРТҮЧЕГӘ – ПРИЗ, ӘДӘРТ БИРЕП ТОРУЧЫ ДИРЕКТОРГА – ЧИГҮЛЕ СӨЛГЕ.

НАГРАДЫ ПОБЕДИТЕЛЯМ: НАЕЗДНИКУ – ЗАВОЕВАННЫЙ ПРИЗ, А ДИРЕКТОРУ И СТРАСТНОМУ БОЛЕЛЬЩИКУ – УЗОРНОЕ ПОЛОТЕНЦЕ.

AWARDS FOR WINNERS: THE PRIZE FOR RIDER AND EMBROIDERED TOWELS FOR DIRECTOR AND THE FAN.

КАЛЬКУТТА ДИЛБЕГӘ ВАЛЕРИЙ КУПЕРБАШЕВ КУЛЫНДА БУЛГАНДА ЫШАНЫЧЛЫ АЛДЫРА.

КАЛЬКУТТА ЧУВСТВУЕТ СЕБЯ УВЕРЕННОЙ В РУКАХ НАЕЗДНИКА ВАЛЕРИЯ КУПЕРБАШЕВА.

CALCUTTA FEELS SURE IN HANDS OF THE JOCKEY, VALERI KOUPERBASHEV.

ХАСАН ФАССАХОВ, заместитель начальника НГДУ «Бавлынефть», тренер по верховой езде

Он не представляет себе жизни без лошадей. Он постоянно в разъездах: сегодня на конных соревнованиях в Уфе, завтра — в Челябинске, а послезавтра, глядишь, — уже в Пятигорске!.. Он часами может рассказывать о победителях соревнований «Алтын дага» — рысаках Лафете, Лорнете, Пахтакоре, Мегаполисе, о чемпионе России — скакуне английской породы Магике, победителях юбилейных бегов в Бавлах — Аргоне, Намазе...

Возможно, Хасана Фассахова коснулся Дух Великого Коня. Он лошадей узнает сразу, как человека по лицу. Считает, что лучшие в Российской Федерации лошади находятся в Татарстане. Его взор прикован к жеребенку Колгейту, появившемуся на свет в Краснодаре. Он мечтает о том, чтобы одно из нефтяных управлений приобрело это краснодарское чудо и передало бы на воспитание московскому тренеру Михаилу Козлову. Кстати, бавлинский Мегаполис тоже находится в руках у этого мастера.

Самое главное в тренере по верховой езде — любовь к лошадям. Тогда ухаживать за ними — одно удовольствие. Хасан Фассахов сам из такой породы жокеев. После каждого забега тщательно моет свою лошадь теплой водой, обрабатывает ноги настоями из трав. Ведь самое уязвимое место у коня — ноги.

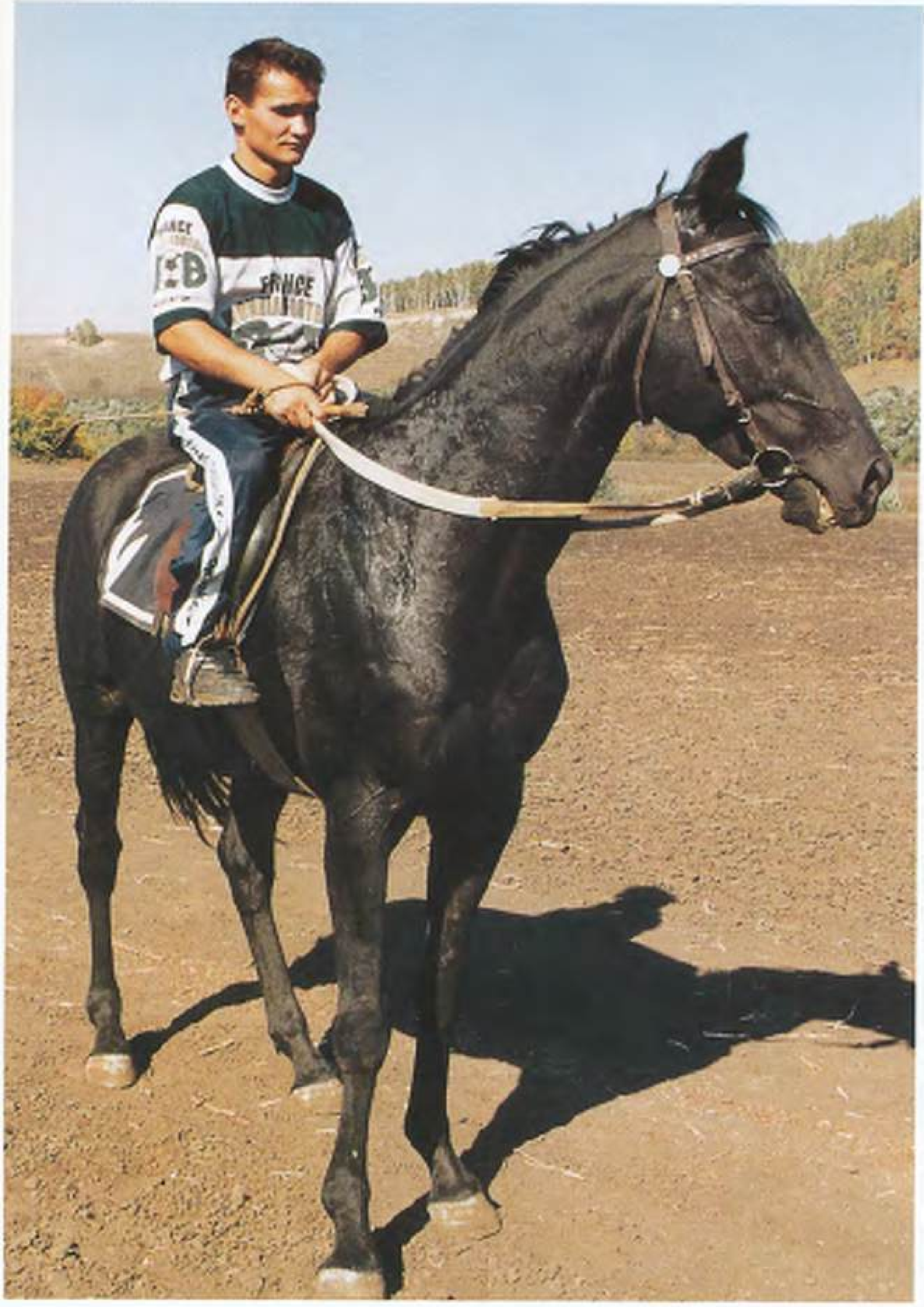

ЕВГЕНИЙ БОЛЬШАКОВ ҺӘМ АРГОН АЙГЫРЫ.

ЕВГЕНИЙ БОЛЬШАКОВ И ЖЕРЕБЕЦ АРГОН.

YEVGENI BOLSHAKOV AND ARGON STALLION.

Анималист рассамнар шактый. Ләкин Баулы шәһәренең «Миләшкәй» балалар бакчасы тәрбиячесе МАРИНА МӘРДАНОВА кебек фәкать бер генә җан иясен — атны гына яратучы һәм атны гына сурәтләүче башка рәссам юктыр. Ул миңа (конкур) атларны яратыбрак ясый. Атларның токымнарын күз сирпеп алуга аера. Ат заводы хуҗасы булырга хыялланып үскән кыз балачактан атларга карынган мәхәббәтенә бер тапкыр да хыянәт итмәгән. Уйнарга дип урамга чыгудан югалган биш яшьлек кызны атлар янынннан табып алалар. 25 яшенә җиткәндә дә ул һаман шулар янында «югала». Рәссам кызның тәүге «модельләре» гади эш атлары иде. Аннан «Березовский» дагы мәһабәт сынлы нәселле атлар янына иялэште. Аның кыл-каләменнән төшкән ат «портретлары» затлы-затлы кабинетларны, зәвыклы хуҗаларның өен бизи, күргәзмәләргә куела.

КАШКА КОЛЫН ТУУ ӘЙБӘТ ФАЛ.

РОЖДЕНИЕ ЖЕРЕБЕНКА СО ЗВЕЗДОЧКОЙ ВО ЛБУ — ХОРОШАЯ ПРИМЕТА.

A BIRTH OF A FOAL WITH A STAR ON HIS FOREHEAD IS A GOOD SIGN.

МАРИНА МАРДАНОВА живет в городе Бавлы. Но и в Казани ее хорошо знают. Ведь однажды, в Дни «Татнефти» в Казани, Марина привезла в столицу целый «табун» превосходных лошадей. Не живых, конечно. Она привезла свои картины.

Марина — не профессиональный художник. Она работает воспитательницей в детском саду. Но все свое свободное время проводит с карандашами и кистью. А рисует исключительно одних лошадей. Их Марина полюбила с детства. Ее маленькие подружки мечтали стать кто врачом, кто артисткой. Марина же — «начальником конезавода». Лет в пять она вышла погулять на улицу и... пропала. Перепуганные родители нашли ребенка... где бы вы думали? Ну, конечно, возле лошадей.

Сначала Марина рисовала обычных рабочих лошадей, а в последнее время — все больше породистых скакунов. Кстати, она отлично в них разбирается. С первого взгляда определяет масть и породу, основательно изучила анатомию животных: без этого не может быть хорошего рисунка.

Наверное, нет нужды говорить, что любимый журнал Марины — «Коневодство».

А свои рисунки она часто дарит тем, кто имеет отношение к коневодству или просто очень любит лошадей.

АРГОН АЙГЫРЫ — «БЕРЕЗОВСКИЙ» ШИРКӘТЕНЕҢ ЮРТАГЫ ДА, ТОКЫМ УРЧЕТҮЧЕСЕ ДӘ.

ЖЕРЕБЕЦ АРГОН — СКАКУН-ПРОИЗВОДИТЕЛЬ.

ARGON STALLION, RACER STUD-HORSE

ЗУЛЬФАТ

Поклонение

От тоски или от скуки
Конь заржал в степной дали?
Ветерки ли эти звуки
К нам на крыльях принесли?
Листопад моей земли.
Конь заржал в степной дали.

Шепчет осень людям спящим:
Могут тополя без птиц?
Кровь гудит огнем бурлящим
От предутренних зарниц.
Слышится лежащим ниц:
Может, озеро без птиц?

Ковыли ерошит ветер,
Горизонт — со всех сторон.
И обрывком древней песни —
Беспричинный светлый стон.
Ржанье дальнего коня —
Что желанней для меня?!

Мне нашептывает осень:
Душу песней укрепи,
В этой песне — неба просинь
И ковыльный дух степи.
...Льется, душу осветив,
Милой родины мотив.

Перевод М.Зарецкого.

«Елховнефть»

КИЧҮ БОЛЫННАРЫНДА АТ КӨТҮЕ.
ТАБУН НА ПОЙМАХ РЕКИ КИЧУЙ.
THE HERD IN THE FLOOD-LANDS OF THE KICHOUCHAT RIVER.

«Елховнефть»нең агроцехы Кичүчатта — «Татнефть» акционерлык җәмгыятендәге спорт атларын тәрбияләп үстерә һәм өйрәтә торган иң зур хуҗалыкларның берсе. Анда бу төр эшләр 1992 елны кымыз ясау өчен башкорт токымлы беренче атларны алып кайткач башлана. Шул ук вакытларда Мөслим районының «Уңыш» колхозыннан сатып алынган инглиз-буденный токымлы Флория биясе район күләмендә үткәрелгән бәйгеләрдә берничә ел рәттән җиңү яулый.

1994 елда хуҗалыктагы атларны спортка яраклырак итеп тәрбияләү мәсьәләсен кузгаталар. Шул максат белән Төньяк Кавказдан Гарпун, Ингур, Спартак дигән затлы атлар кайтаралар. Боларның өчесе дә саф инглиз токымыннан. Гарпун (йөртүчесе Э.Әбләев) җөмһүрият һәм төбәк ярышларында берничә тапкыр беренчелеккә ирешә. Әйтик, 1994 елда Башкортостан Республикасы Көненә багышланган бәйгедә өченче урынга чыга; 1995 елда ул Кичүчат бәйгесендә мәшһүр Шәвәт

В Альметьевском районе Республики Татарстан расположены земли агроцеха «Кичучат» НГДУ «Елховнефть». Это одно из самых крупных хозяйств АО «Татнефть» по выращиванию, содержанию и тренингу племенных и спортивных коней. Начало ему было положено, когда в 1992 году агроцех завел первых лошадей башкирской породы для производства кумыса. Тогда же для участия в традиционных соревнованиях было приобретено несколько скакунов. Среди них кобыла англо-буденновской породы Флория из колхоза «Урожай» (Муслюмовский район), которая под управлением жокея И. Бикмучева несколько лет подряд становилась победительницей всех районных конноспортивных соревнований.

В 1994 году было решено улучшить состав спортивных лошадей хозяйства. Для этого приобрели сразу несколько аргамаков хорошего элитного класса с Северного Кавказа — Гарпуна (от Георгина и Акары), Ингура (от Иркутска и Анисовки) и Спартака (от Сада и Спар-

Ардинат НОГАЙБӘКОВ, «Елховнефть» идарәсе башлыгы.

Атларсыз туган як буламыни?! «Татнефть»нең иң беренче ипподромын үзебез корганга горурланам. Нефть кебек үк, ул безгә дан китерә. Кичүчат малайлары бәхетенә егерме спорт атыбыз тора анда. Атлар малайларны, малайлар исә атларны тәрбияли. Ярыш алдыннан атлары янында кунатөнә яталар.

Ә без исә эш атлары янында үстек. Атка атланып печәнгә чыга идек. Ыкта йөздерә торган идек. Хәзер дә Кичүчатка барып ат менеп йөреп кайтам — җан рәхәте. Агрофирмада үзебезнең нәсел атларын — татар атларын үрчетү юнәлешендә дә эшлибез. Башкалар үстереп биргән атны гына сатып алу егетлек түгел.

Ат белән бергә матурлык кайта, соклану, хис-хыял кайта. Германиянең Киль шәһәрендә, Американың Техас штатында атлар асрау тәҗрибәсен өйрәндем. Анда аерым ат тотучыларның җиңел машиналарга арба тагып, шуңа ике атын бастырып, ипподром саен ярышка йөртүен күзәтү ифрат кызык. Бездә дә менә шул узыш, ярыш дәрте кабынып килә.

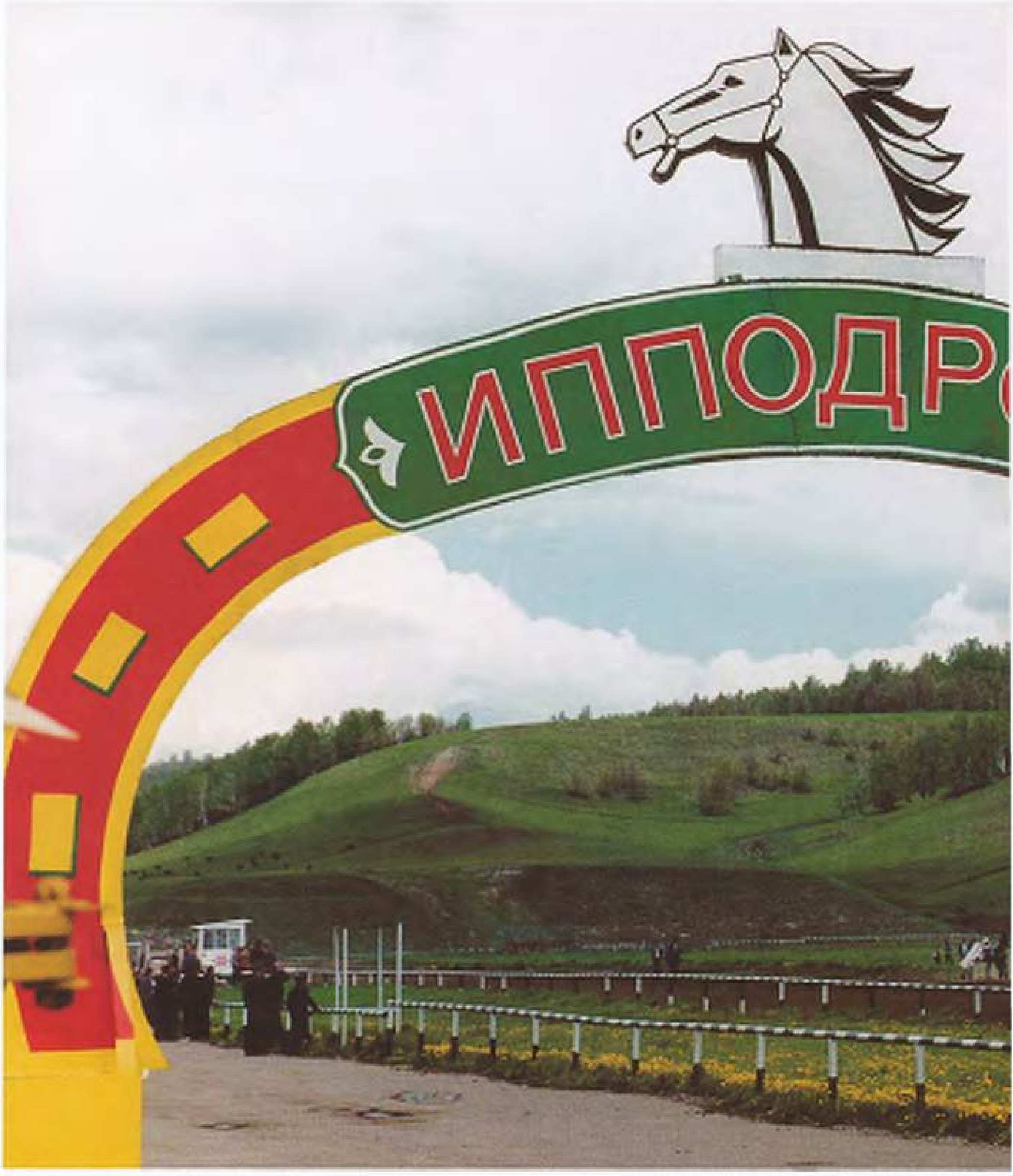

КИЧҮЧАТ КИҢЛЕКЛӘРЕ.
КИЧУЧАТОВСКИЕ ПРОСТОРЫ.
THE EXPANSES OF KICHOUCHAT.

белән Олимпны артта калдыра. Ә Ингур Баулы ипподромы ачылу уңае белән үткәрелгән бәйгедә икенче булып килә.

Хуҗалыкка тагын Лад, Изюм, Капелька, Топаз дигән урыс токымлы бик шәп юртаклар кайтартыла. Лад үз классында иң елдам ат буларак танылa. 1994 елда Ижауда үткәрелгән Идел буе төбәге ярышларында Урыс тройкалары кубогын яулап ала. Башкортостан Республикасы Көне хөрмәтенә үткәрелгән узышларда беренче килә.

Бераз соңрак кичүчатлылар тагын урыс токымлы юртаклар һәм саф менге атлар сатып алалар. Шулардан Гонт, Затон, Франт, Магистр, Одуванчик гаять елдам булып чыга. Әйтик, 1996 елда Чаллыдагы «Аргамак» бәйгесендә дүрт яше тулмаган юртаклар белән узышканда Гонт барысын да бик ансат узып китә. 1997 елны «Татнефть» акционерлык җәмгыяте агроцехлары спартакиадасын-

ты). Все они были английской чистокровной породы. Среди них выделялся Гарпун, который под управлением жокея Э. Абляева выиграл целый ряд республиканских и региональных соревнований. Например, в 1994 году занял третье место в соревнованиях, посвященных Дню Республики Башкортостан. В забеге 1995 года в Кичучатове он победил знаменитых Шавата и Олимпа. Ингур занял второе место на соревнованиях во время открытия ипподрома НГДУ «Бавлынефть».

Тогда же хозяйство приобрело нескольких прекрасных лошадей русской рысистой породы — Лада, Изюма, Капельку, Топазную. Лад стал одним из лучших в своем классе. В 1994 году на кубковых соревнованиях зоны Поволжья в Ижевске он выиграл соревнования русских троек, первенствовал и в соревнованиях, посвященных Дню Республики Башкортостан.

Позднее были приобретены еще несколько особей элитного класса, в основном русской рысистой породы и чистокровной верховой, среди которых можно назвать Гонта, Затона, Франта, Магистра, Одуванчика. Эти кони одержали ряд ярких побед. Например, в 1996 году на соревнованиях «Чаллы-Аргамак» в забеге рысаков до четырех лет уверенную победу одержал Гонт, а в 1997 году на зимней спартакиаде агроцехов АО «Татнефти» кони «Елховнефти» заняли первое командное место, выиграв несколько забегов в своих классах.

В хозяйстве сооружен ипподром, имеются две большие благоустроенные конюшни для спортивных коней на 150

АРДИНАТ НУГАЙБЕКОВ,
начальник управления «Елховнефть».

Разве можно представить родные края без коней?! Мы гордимся тем, что первый ипподром «Татнефти» был построен именно у нас. Аргамаки — это наша слава. Наш народ был постепенно низведен до положения безлошадного. Возрождая коневодческое искусство, мы вернули ему былую славу. Двадцать спортивных скакунов и рысаков нашего хозяйства снятся, наверное, каждому кичучатовскому мальчишке. Перед соревнованиями пацаны и вовсе не расстаются со своими четвероногими друзьями. Как это здорово! Участвуя в скачках, они превращаются в настоящих джигитов.

А наше поколение выросло при других — рабочих, тягловых лошадях. Оседлав своих трудяг, отправлялись на сенокос, не забывая, конечно, искупать их в быстрых икских водах. Я и сейчас, приезжая в Кичучатово, люблю проехаться верхом на коне. Нет лучшего отдыха, чем скакать на любимом коне по живописным полям и лугам родного края, он помогает острее чувствовать красоту мира.

В наших хозяйствах стремятся к тому, чтобы условия содержания животных соответствовали мировым стандартам. Тут помогают и собственные наблюдения.

Довелось мне изучать опыт разведения коней в германском городе Киле и американском городе Техасе. Отношение европейцев и американцев к коням трогательное: своих питомцев на соревнования они возят в специальных автофургонах. Так они могут кочевать не только от ипподрома к ипподрому, но из страны в страну...

А нам надо думать о выведении собственных пород. Поэтому стараемся развивать селекционную работу.

МИНЗАҺИТ ИСЛАМОВ, «Елховнефть» идарәсе җитәкчесенең гомуми мәсьәләләр буенча урынбасары.

Үзебезнең токымсыз атлар сабантуйларда беренчелекне бирми башлагач, Мөслим районыннан инглиз-буденный токымлы Флория биясен барып алдык. Шуңа атланган җайдагыбыз Искәндәр Бикмучев Кичүчатның данын Әлмәт районыннан читкә алып чыкты. Менә шул хәл безне юртаклар, чабышкылар белән җитди шөгыльләнергә этәрде. Башта Смоленск заводы белән элемтәгә кердек, аннан Англо-Карачай ат заводыннан токымлы өч чабыш аты — Гарпун, Ингур, Спартакны кайтарттык. Алар арасында Гарпун аеруча кодрәтле булып, «Татнефть» ярышларында, Чаллының «Аргамак» чабышларында әледән-әле беренче килде. 1995 елда Кичүчатта ипподром ачылуга багышланган бәйрәмгә «Татнефть» акционерлык җәмгыятенә кергән хуҗалыклардан йөздән артык чабышкы һәм юртак килгән иде. Гарпун һәм Флория безнең йөзгә кызыллык китермәделәр. Франт һәм Гонт та урыс юртаклары арасында берничә тапкыр җиңеп чыктылар.

Чиста урыс юртакларыннан Франт һәм Гонт шулай ук үз токымнары арасында алдынгы урыннарга лаек булдылар. Бүгенге көндә Кичүчатта егерме баштан артык нәселле ат асрала.

«ЕЛХОВНЕФТЬ»НЕҢ БЕРЕНЧЕ АТЛАРЫНДА ПРИЗЛАР ЯУЛАП, ҖАЙДАК ИСКӘНДӘР БИКМУЧЕВ ИДАРӘДӘ АТ СПОРТЫНА ИГЪТИБАРНЫ АРТТЫРУГА ЯРДӘМ ИТТЕ.

ЖОКЕЙ ИСКАНДЕР БИКМУЧЕВ, ВЫИГРЫВАЯ ПРИЗЫ НА ПЕРВЫХ ЛОШАДЯХ «ЕЛХОВНЕФТИ», СПОСОБСТВОВАЛ УСИЛЕНИЮ ВНИМАНИЯ К КОННОМУ СПОРТУ В УПРАВЛЕНИИ.

WINNING PRIZES ON THE FIRST HORSES OF «YELKHOVNEFT», THE JOCKEY ISKANDER BIKMOUCHEV CONTRIBUTED TO GREATER ATTENTION TO EQUESTRIAN SPORT AT THE BUREAU.

МИНЗАГИТ ИСЛАМОВ, заместитель начальника НГДУ «Елховнефть» по общим вопросам.

Когда наши беспородные кони начали побеждать на сабантуях, мы привезли из Муслюмовского района кобылу Флорию буденновской породы. На ней наездник Искандер Бикмучев прославил наше Кичучатово далеко за пределами Альметьевского района. После этого мы решили всерьез заняться рысаками. Связались со Смоленским заводом, привезли чистопородных скаковых лошадей англо-карачаевского завода — Ингура, Гарпуна, Спартака. Из них особенно резвым оказался Гарпун: несколько раз был первым и в «Татнефти», и на челнинских скачках «Аргамак». В 1995 году был праздник в честь открытия Кичучатовского ипподрома. Туда прибыло более ста скакунов и рысаков из хозяйств, входящих в акционерное общество «Татнефть». Гарпун и Флория нас не подвели. Жеребцы Франт и Гонт также не раз побеждали среди русских рысаков.

На сегодняшний день в Кичучатове более двадцати породистых лошадей. Около десяти подростков занимаются в нашей конноспортивной школе.

ХУҖАСЫ РӨСТӘМ ШӘРИФУЛЛИННАН АЕРМАЛЫ БУЛАРАК, ДЕДВЕЙТНЫҢ БАШЫ ҺӘРЧАК ЮГАРЫ.

У ДЕДВЕЙТА, В ОТЛИЧИЕ ОТ ХОЗЯИНА РУСТЕМА ШАРИФУЛЛИНА, ВСЕГДА ГОРДО ПОДНЯТАЯ ГОЛОВА.

DEADWEIGHT, UNLIKE HIS OWNER, ROUSTEM SHARIFOULLIN, ALWAYS KEEPS HIS HEAD HIGH.

да үз классы буенча ярышта җиңү яулап, бу хуҗалык атлары командасы беренче урынны ала.

Хуҗалыкның ипподромы һәйбәтләп җиһазландырылган. 150 урынлы җылы ике ат сарае бар. Ветеринар күзәтүендә атларны даими рәвештә өйрәтәләр. Затлы токым атларын тиешенчә тәрбияләргә бөтен шартлар җитешле.

мест. Регулярно ведется тренинг и установлен ветеринарный контроль. Все это позволяет планировать и вести целенаправленную племенную работу. В скором времени предполагается закупить нескольких чистокровных верховых для улучшения качественного состава стада.

Кичүчат. Ипподром ачу
Открытие ипподр в Кичучатове

МОНДЫЙ АРБАДА ЙӨРҮ БӨТЕН АТІ ЭЛӘКМИ.

НА ТАКОМ КОНЕВОЗЕ ЕХАТЬ ОДНС УДОВОЛЬСТВИЕ.

TO TRAVEL IN SUCH HORS LORRY IS A REAL PLEASUR

БАШ СУДЬЯНЫҢ КЫРЫСЛЫГЫ КАЙЧАК АЛДАУЧАН БУЛА. I КАТЕГОРИЯЛЕ СУДЬЯ РАФАЭЛЬ РӘФКАТЬ УЛЫ ХАҖИӘХМӘТОВ.

ГРОЗНОЕ ВЫРАЖЕНИЕ ЛИЦА ГЛАВНОГО СУДЬИ МОЖЕТ ОКАЗАТЬСЯ ЛИШЬ МАСКОЙ. СУДЬЯ I КАТЕГОРИИ РАФАЭЛЬ РАФКАТОВИЧ ХАЗИАХМЕТОВ.

THE STERN LOOK OF THE CHIEF REFEREE MAY BE DELUSIVE. REFEREE OF 1ST CATEGORY RAFAEL KHAZIAKHMETOV.

СТАРТ-МАШИНА ЫШАНЫЧЛЫ КУЛЛАРДА.

СТАРТ-МАШИНА, КАК И ПОЛОЖЕНО, В НАДЕЖНЫХ РУКАХ.

THE STARTER IS, AS REQUIRED, IN RELIABLE HANDS.

Аргамактан ат туа,
Яманнан яман туа.

ИППОДРОМДАГЫ «КӨРӘШ» АЛДЫННАН БУЛА ТОРГАН ТАТЛЫ ЫГЫ-ЗЫГЫ.

ПРИЯТНЫЕ ХЛОПОТЫ ПЕРЕД «БОЕМ» НА ИППОДРОМЕ.

PLEASANT CARES BEFORE THE «FIGHT» AT HIPPODROME.

"БЕЗ ЯШЬ ЧАКЛАРДА..."
"КОГДА МЫ БЫЛИ МОЛОДЫМИ..."
"WHEN WE WERE YOUNG..."

ЛЮБОВЬ һӘМ СЕРГЕЙ НЕВКИПИЛЫЙЛАР – КИЧҮЧАТ АТЛЫ СПОРТ МӘКТӘБЕНЕҢ АБРУЙЛЫ БЕЛГЕЧЛӘРЕ.

СЕМЕЙНАЯ ПАРА ЛЮБОВЬ И СЕРГЕЙ НЕВКИПИЛЫЕ – КЛАССНЫЕ СПЕЦИАЛИСТЫ КИЧУЧАТОВСКОЙ КОННОСПОРТИВНОЙ ШКОЛЫ.

LYUBOV AND SERGUEI NEVKIPILY: STAR COUPLE.

БАШ КИЕМЕН ОНЫТМАСАҢ, БАШЫҢ ҮЗ УРЫНЫНДА БУЛЫР.

ЗАБОТИШЬСЯ О ГОЛОВЕ – НЕ ЗАБУДЬ КАСКУ...

IF YOU CARE FOR YOUR HEAD, DO NOT FORGET THE HELMET...

АМЕРИКА ЮРТАГЫ ПАССАТКА АТ ЙӨРТҮЧЕ ЮРИЙ МУЖЕВ КЫНА ТҮГЕЛ, АТ СПОРТЫ БЕЛГЕЧЛӘРЕ ДӘ ЗУР ӨМЕТЛӘР БАГЛЫЙ.

НА АМЕРИКАНСКОГО РЫСАКА ПАССАТА ВОЗЛАГАЮТ НАДЕЖДЫ НЕ ТОЛЬКО НАЕЗДНИК ЮРИЙ МУЖЕВ, НО И ВСЕ ЗНАТОКИ КОННОГО СПОРТА.

HIGH HOPES ARE LAID ON AMERICAN TROTTER PASSAT NOT ONLY BY HIS RIDER YURI MUZHEV, BUT BY ALL EXPERTS OF THE EQUESTRIAN SPORT.

ГОНТ – КИЧҮЧАТ ИППОДРОМЫ ХУҖАСЫ.

ГОНТ – ХОЗЯИН КИЧУЧАТОВСКОГО ИППОДРОМА.

OWNER OF KICHOUCHAT HIPPODROME GONT.

13

НАТАША СИГАРЕВА, ат йөртүче.

Мин шәһәрдә үстем. Каникул вакытында авылга кайткач, атлар күреп аларга мөкиббән киттем. Аннан соң жайдак, ат йөртүче дигән профессия барлыгын сорашып белдем. Уфада чабышкы атлар тренеры дигән һөнәр алгач, Татарстанга эшкә килдем. Чиләбедә узган VIII бөтенроссия ат чабышларында призлы урын алдым.

Мин тәрбияләгән Папоротник кушаматлы айгыр шактый ук холыксыз. Әмма жайдагын ярата һәм тыңлый. Шул ук ярышта өчлектә төп ат булып барган Лад та ярышта беренчелеккә чыкты. Аның аркадашларын — Гарпун белән Ингурны чабышларга Рөстәм Шәрифуллин әзерли. Ул унике яшьтән атлы спорт мәктәбендә шөгыльләнеп, безнең абзарда төп жайдакка әйләнде. Үзенең жирән Дедвейт айгырында күп кенә чабышларда катнашып, төрле призларга лаек булды. Шулай итеп, жайдак һәм ат йөртүче һөнәре авыл яшьләре арасында таралып бара.

НАТАША СИГАРЕВА, наездница.

Я выросла в городе. Однажды во время каникул увидела в деревне лошадей. Потом узнала, что есть такая профессия: жокей, наездник. После получения специальности тренера рысистых коней приехала на работу в Татарстан. На VIII Всероссийских конных соревнованиях в Челябинской области я заняла призовое место.

Мой Папоротник — конь с характером. Но хозяйку любит и слушается. На этих же соревнованиях мой другой воспитанник — Лад вышел на первое место как коренник тройки. Пристяжными в тройке были Гарпун и Ингур. За ними ухаживает Рустем Шарифуллин. Рустем с двенадцати лет занимался в конноспортивной школе и стал основным жокеем нашей конюшни. Он был неоднократным победителем и призером на гладких скачках на своем рыжем жеребце Дедвейте. Таким образом, профессия наездника и жокея становится все более популярной среди местной молодежи.

ХАТЫН-КЫЗГА ДА АРБА-ИЯР КИЛЕШӘ... НАТАЛЬЯ СИГАРЕВА.

КТО СКАЗАЛ, ЧТО У СКАЧЕК НЕ ЖЕНСКОЕ ЛИЦО? НАТАЛЬЯ СИГАРЕВА.

WHO SAID THAT RACES ARE NOT FOR WOMEN? NATALYA SIGARYOVA.

АЛГА, ЖИҢҮГӘ! «БЕРЛЕК» ШИРКӘТЕНЕҢ АТАКЛЫ МЕГАПОЛИСЫ.

ВПЕРЕД, К ПОБЕДЕ! ЛИДИРУЕТ ЗНАМЕНИТЫЙ МЕГАПОЛИС ИЗ ООО «БЕРЛЕК».

FORWARD, TO THE VICTORY! MEGAPOLIS OF OOO «BERLEK» LEADS.

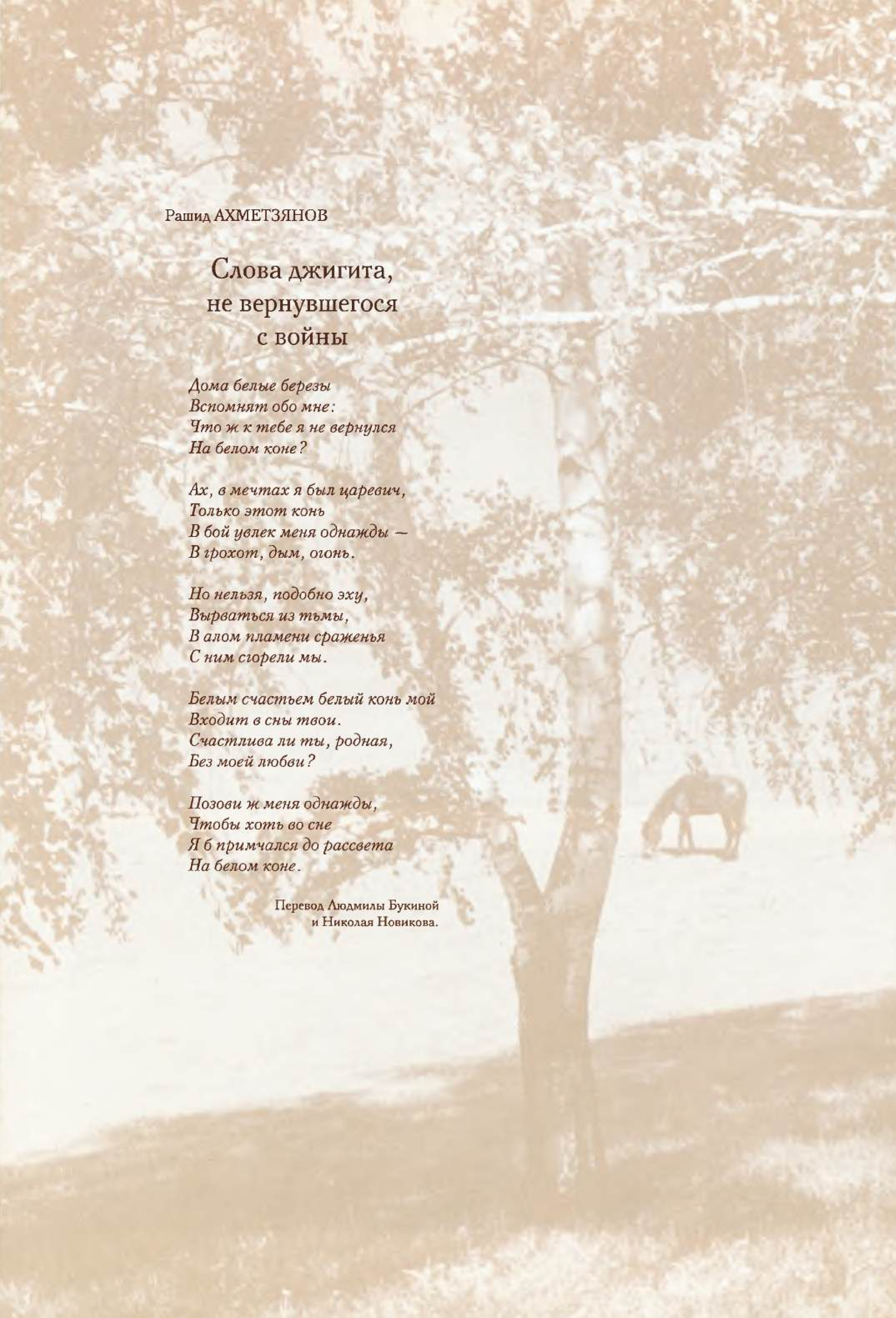

Рашид АХМЕТЗЯНОВ

Слова джигита, не вернувшегося с войны

Дома белые березы
Вспомнят обо мне:
Что ж к тебе я не вернулся
На белом коне?

Ах, в мечтах я был царевич,
Только этот конь
В бой увлек меня однажды —
В грохот, дым, огонь.

Но нельзя, подобно эху,
Вырваться из тьмы,
В алом пламени сраженья
С ним сгорели мы.

Белым счастьем белый конь мой
Входит в сны твои.
Счастлива ли ты, родная,
Без моей любви?

Позови ж меня однажды,
Чтобы хоть во сне
Я б примчался до рассвета
На белом коне.

Перевод Людмилы Букиной
и Николая Новикова.

«Лениногорскнефть»

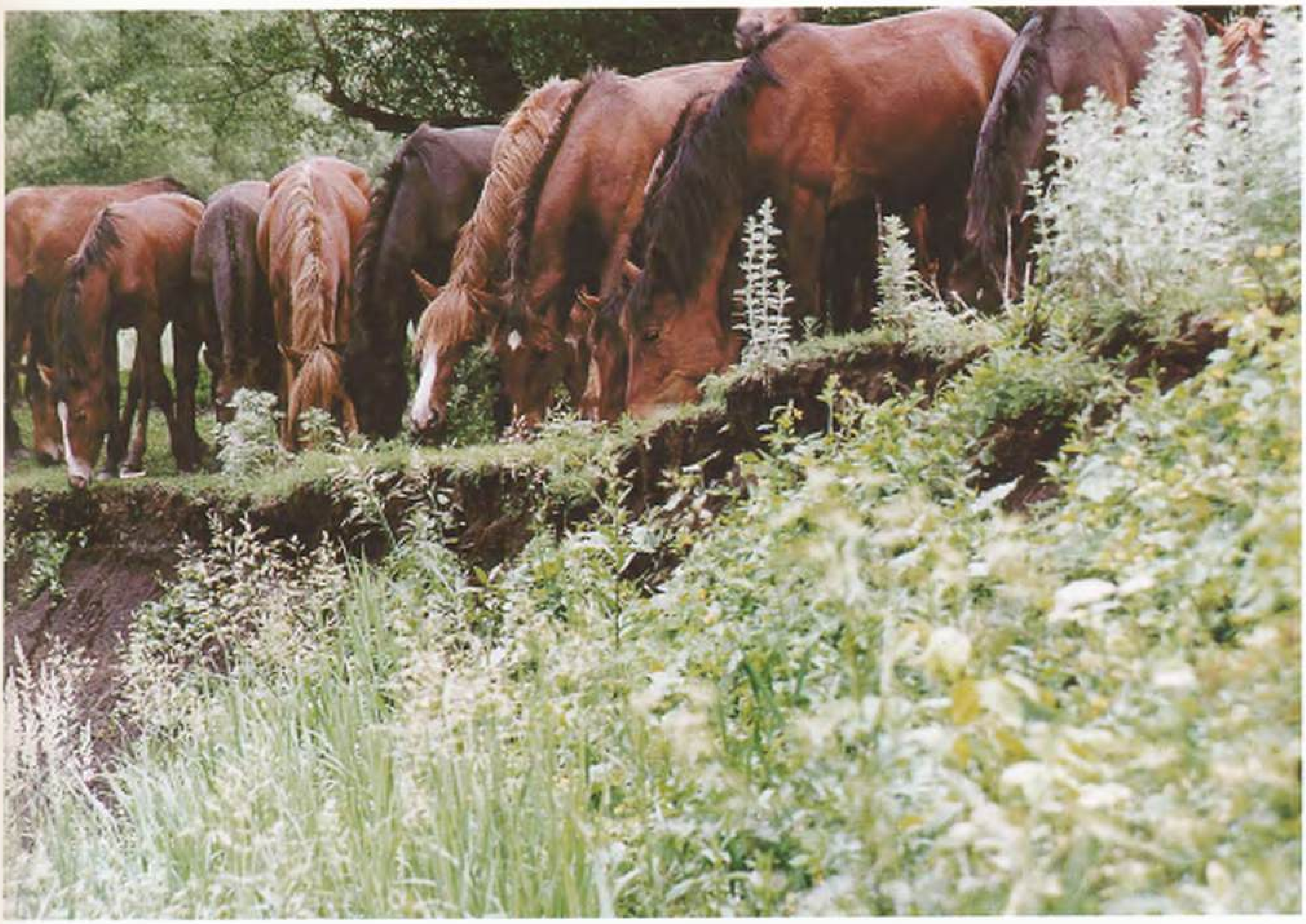

БУ ОҖМАХ УРЫНЫНДА БЕРЕНЧЕ НЕФТЬ ФОНТАНЫ АТАР ДИП КЕМ УЙЛАГАН?

КТО МОГ ПРЕДПОЛОЖИТЬ, ЧТО В ЭТОМ РАЙСКОМ УГОЛКЕ ЗАБЬЕТ ПЕРВЫЙ НЕФТЯНОЙ ФОНТАН?

WHO COULD HAVE THOUGHT THAT THE FIRST OIL WILL BE STUCK IN THIS HEAVENLY PLACE?

«Зеленая Роща» совхозында бу кәсепкә күптән түгел генә керешкәннәр. 1995 елда беренче атлар алынган. Хәзер аларның баш саны арта, токым эше белән шөгыльләнергә дә мөмкинлек туа.

Бу хуҗалыкның мактанычы Ренат Зыятдинов тәрбияләгән Друг айгыры (2.06.0) берничә ел рәттән өлкән яшьтәге юртаклар арасында әйбәт нәтиҗәләргә ирешә.

«Зеленая Роща»ның үзендә югары әллүрле аргамаклар өчен шартлар җитенкерәмәгәнгә, аларның кайберләрен Самара ипподромына тәрбиягә биргәннәр.

Разведением лошадей и их тренингом в совхозе «Зеленая Роща» начали заниматься сравнительно недавно, практически с лета 1995 года. Тогда были приобретены первые кони. Ныне поголовье постоянно растет, что позволяет вести целенаправленную племенную работу.

Среди лошадей хозяйства заметно выделяется жеребец Друг (2.06.0), который показывает хорошие для рысаков старшего возраста результаты. Работает с ним жокей Ренат Зиятдинов.

Пока хозяйство не может еще создать все условия для воспитания лошадей, поэтому лучшие кони проходят тренинг на Самарском ипподроме.

«ЖИРЛЕ НӘСЕЛ АТЛАРЫ» ҖАЙДАГЫ ИЛҺАМ БАТТАЛОВНЫҢ КҮҢЕЛЕ ҺӘРЧАК ШАТ.

У ЖОКЕЯ «МЕСТНЫХ ПОРОД» ИЛГАМА БАТТАЛОВА ВЕСЕЛЫЙ НРАВ.

ILGAM BATTALOV, A JOCKEY OF «LOCAL BREEDS», IS A JOVIAL FELLOW.

ФӘНДӘС ГАЛИЕВ, «Зеленая Роща» агрохуҗалыгы директоры.

Үндүрт яшьтән көтү көттем. Унсигезәр малай җыелышып төнгелеккә ат сакларга бара торган идек. Арада иң бәләкәе булганлыктан, миңа йөгән җитмәгәнгә елаганымны хәтерлим. Аннан йөгәнне тышаудан ясарга өйрәндем.

Йөз алтмыш биш баш ат асрый торган «Зеленая Роща» хуҗалыгы ат дирбиясенә ихтыяҗны ничек канәгатьләндерә икән дисезме?

Кара атка, кара дуга, —
Җигәмен дә китәмен, —

дип җырлаганнар безнең бабаларыбыз.

Ширәмәттә (Түбән Кама районы) дуга бөгүче бабайлар исән икән әле. Шуннан кайтартабыз. Камыт, дилбегә, ыңгырчак, ияр, тезген, йөгән кебек дирбияләрнең гадирәкләрен шул авыл агайлары үзләре үрә, тегә, каезлый.

Ә менә җырларга кергән алтын дага, көмеш өзәңгеләр кайда коела?

Әгәр халык гасыр түреннән килгәнчә:

Карама дуга, җиз алка, —
Байлар җигә дан өчен, —

дип көйли икән, бүгенге ат осталары да шундый зиннәтле дирбия турында хыялланалар. Нәселле чабышкылар, юртаклар өчен Ширәмәттә затлы дирбия юк. Күн иярне Мәскәүдән кайтартабыз. Фәкать рекордчы атлар өчен. Нәселле чабышкы утыз-илле мең торса, күн дирбия комплекты унар мең сумга төшә.

ЕЛДАМ ЧАБЫШКЫНЫ ТЕЛӘСӘ КЕМ ИЯРЛИ АЛМЫЙ. ЗООТЕХНИК ФИРДУС ЗАКИРОВ БЕЛӘН ФЕРМА МӨДИРЕ РӘИС ЛАТЫЙПОВНЫҢ КУЛЛАРЫ НЫК.

НЕ ВСЯКИЙ УДЕРЖИТ ГОРЯЧЕГО КОНЯ. А У ЗООТЕХНИКА ФИРДАУСА ЗАКИРОВА И УПРАВЛЯЮЩЕГО КОНЕФЕРМОЙ РАИСА ЛАТЫПОВА ХВАТКА ЖЕЛЕЗНАЯ.

TO HOLD A METTLESOME HORSE IS NOT EASY. FIRDAOUS ZAKIROV, A ZOO-TECHNICIAN, AND RAIS LATYPOV, MANAGER OF THE STUD-FARM, HAVE AN IRON GRIP.

ТРИУМФАЛЬ АРКАДАН КИМ ТУГЕЛ.

ПОЧТИ ТРИУМФАЛЬНАЯ АРКА.

NEARLY A TRIUMPHAL ARCH.

ФАНДАС ГАЛИЕВ, директор агроцеха «Зеленая Роща».

С четырнадцати лет пас я лошадей. Нас, пацанов, собиралось человек двадцать, и не было тогда для нас счастья выше, чем идти в ночное. Помню, я даже плакал, когда для моего «горбунка» не хватало уздечки. Но вскоре приноровился сам мастерить из пут... В то время в деревнях все умели делать: и колеса, и дуги гнули. Были селения, которые промышляли конской упряжью. Слава Аллаху, в нашей «Зеленой Роще» и сейчас не перевелись такие мастера.

Как это поется в старинных песнях?..

Черному коню — черная дуга,
Запрягу и поскачу к своей милой...

Есть еще другая:

Дуга из вяза, медное кольцо,
Конь запряженный ждет у крыльца...

Хоть и кажется конская упряжь немудреной, у нее десятки деталей: хомут, хомутные веревки, вожжи, дуга, седло, седелка, узда, удила, поводья... Горе-наездник, если запрягает как попало, во что попало...

Навыки изготовления сбруи, к сожалению, постепенно уходят, забываются. Для рабочих лошадей почти все делаем сами, только хомуты приходится закупать в селе Шереметьевка. Для рысаков и скакунов нужна особая упряжь. Приходится возить из Москвы. Цена одного комплекта кожаной упряжи исчисляется цифрой с семью нолями. Накладно, конечно, но, как в песне поется:

Дорогая, да ноская
сбруя московская!..

И все-таки лучше бы наладить свое производство. Умели же деды, значит, и мы сможем. Надо только захотеть.

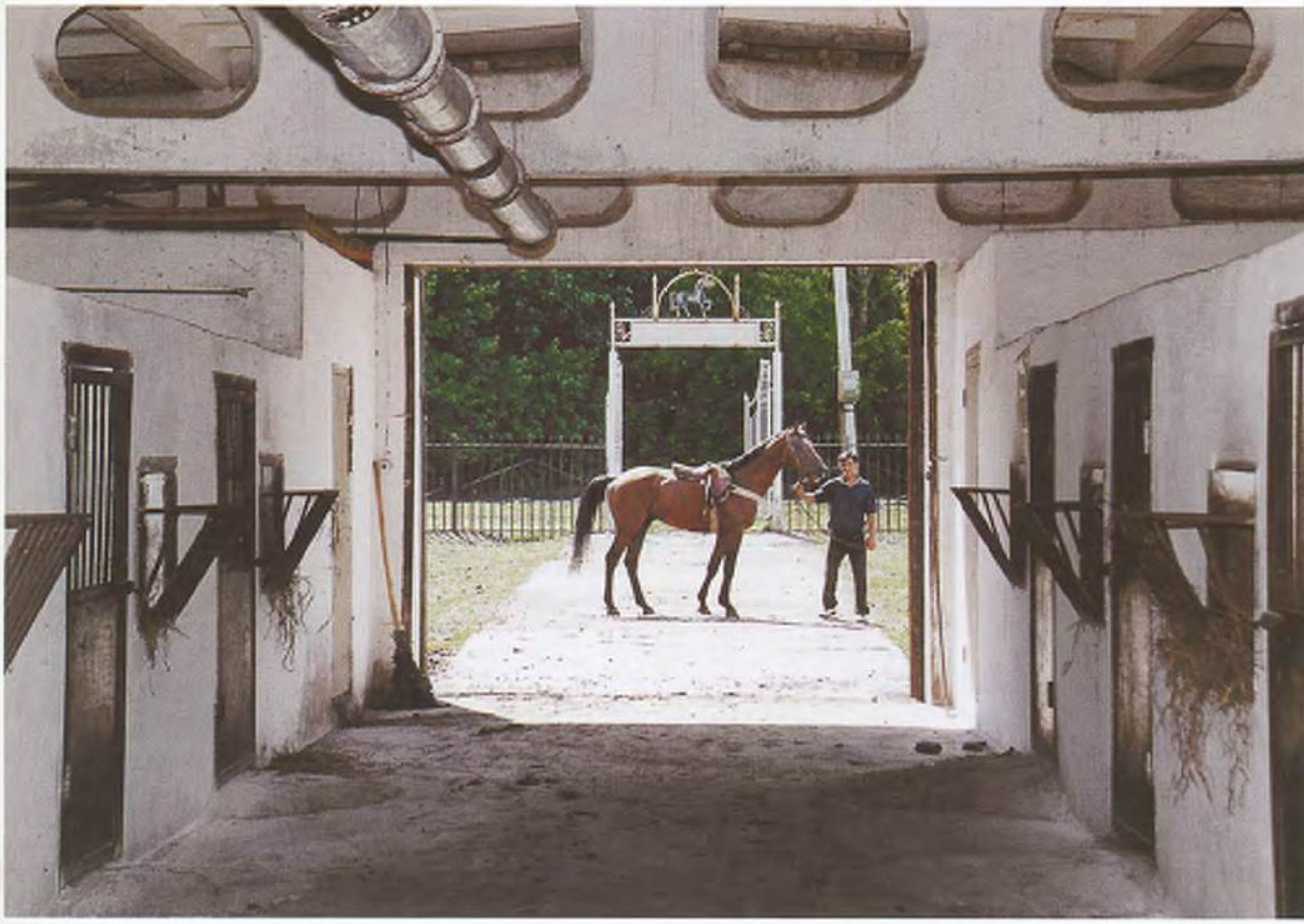

МОНДЫЙ АРАНДА ШАҺ АТЫН ДА ТОТАРГА БУЛА!

В ТАКОЙ КОНЮШНЕ И ШАХСКОМУ КОНЮ ЖИТЬ НЕ ЗАЗОРНО!

THIS STABLE IS WORTH OF SHAH HORSES TOO!

ТУРЫ БИЯ ДОГАДКА ӨЙДӘ СИРӘК БУЛА. ДИСТӘЛӘГӘН РЕКОРДЛАР АРАСЫНДА ИҢ КҮРЕНЕКЛЕСЕ — САМАРА ИППОДРОМЫНДА КУЕЛГАНЫ (2.08).

ГНЕДАЯ РУССКАЯ КОБЫЛА ДОГАДКА РЕДКО ПОЯВЛЯЕТСЯ ДОМА. В ЧИСЛЕ ЕЕ МНОГОЧИСЛЕННЫХ ПОБЕД — РЕКОРД (2.08), УСТАНОВЛЕННЫЙ НА САМАРСКОМ ИППОДРОМЕ.

CHESTNUT RUSSIAN MARE DOGADKA IS A SELDOM GUEST AT HOME. AMONG HER MULTIPLE VICTORIES IS THE RECORD (2.08) SET AT HIPPODROME OF SAMARA.

РЕКОРДЧЫ ДРУГ. 1996 ЕЛДА УРЫС ЧАБЫШКЫЛАРЫ АРАСЫНДА РФ АВЫЛ ХУҖАЛЫГЫ ҺӘМ АЗЫК - ТӨЛЕК МИНИСТРЛЫГЫ ПРИЗЫН (2.06) АЛДЫ.

РЕКОРДСМЕН ДРУГ. В 1996 ГОДУ ВЫИГРАЛ ПРИЗ МИНИСТЕРСТВА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И ПРОДОВОЛЬСТВИЯ РФ (2.06) СРЕДИ РУССКИХ РЫСИСТЫХ.

RECORD-HOLDER DRUG. IN 1996, HE WON THE PRIZE OF THE MINISTRY FOR AGRICULTURE AND FOODSTUFFS OF THE RUSSIAN FEDERATION (2.06) AMONG RUSSIAN TROTTERS.

Колын

Бер төн кызы көлде тын болында
Тыелып кына... Таңны чакырды...
Ут элделәр офык аръягына.
Үләннәрдә чыклар яктырды.

Еракларда ат пошкырып куйды...
И бердәнбер гомер юлында
Әверелче, күңел, тик бер мәлгә
Шул ат янындагы колынга!

Һәм баш чөеп, ярсып кешнәп җибәр
Офыкларга карап
бер генә! -
Кыз көлгәннән чык коелып торган,
Оеп торган болын түрендә!..

Эресен җан
тынлык күкрәгендә,
Югалыйк бер, күңел, без монда -
Бер гөнаһсыз нәни колын булып
Газиз әнкә - бия янында.

Тәвәккәллә, күңел, тик бер мәлгә! -
Галәм нуры безгә кагылсын.
Колыннарның карашында бары
Саф йолдызлар гына чагылсын.

Тик бер генә тапкыр колын булып
Шушы таңда килә чабасым!
... Ә аннары... дөнья низагыннан
Агарасы чәчләр агарсын!

Үкенмәбез, күңел!
Ашыгыйк ла -
Сүнеп бара төннең йолдызы -
Ишетәсеңме: таңны дәшә-дәшә
Тын болында көлә таң кызы...

КОДАШ АВЫЛ СОВЕТЫ
ҖИРЛЕ ҮЗИДАРӘСЕ
МУСА ҖАЛИЛ
ИСЕМЕНДӘГЕ
ЧИКЛӘНГӘН
ҖӘМГЫЯТЬ

«Иркеннефть»

«Иркеннефть»тә ат белән шөгыльләнү 1995 елда саф америкaн юртагы Элит Пауэр белән урыс токымлы юртак Лотосны сатып алганнан соң башлана. Финляндиядә туган Элит Пауэр (2.01.8) аңа кадәр Мәскәү ипподромында матур гына чыгышлар ясаган була. Хәер, Лотос та Мәскәү ипподромында өйрәтелгән юртак. «Татнефть» көннәренә багышлап Казанда үткәрелгән бәйгедә ул үз классында өченче урынга чыга.

1996 елда хуҗалыкта, үзләре нәселле атлар үрчетергә ниятләп, урыс токымлы юртак бияләр сатып алалар. Бу биялардән Земляничка (елдамлыгы

Коневодство в НГДУ «Иркеннефть» ведется в хозяйстве им. Мусы Джалиля. Начало ему было положено в 1995 году, когда были приобретены два породистых рысака: Элит-Пауэр — чистокровной американской и Лотос — русской рысистой породы. Элит-Пауэр был рожден в Финляндии, где установил рекорд резвости 2.01.8. Содержался на Московском ипподроме, где был неоднократным победителем многих скачек и соревнований. Ныне рысак находится в хорошей форме и готовится к соревнованиям. Лотос также испытывался на Московском ипподроме, где показывал хорошие результаты. В соревнованиях в Казани, посвященных Дням АО «Татнефть» в республике, занял третье место в своем классе.

В 1996 году в хозяйстве решили начать племенную работу, для чего приобрели несколько кобыл русской рысистой породы, среди которых выделяются Зем-

ИНГЛИЗ-АМЕРИКА ЮРТАГЫ ЛОТОС ИҢ ЯХШЫ НӘТИҖӘГӘ (2.18) ИКЕ ЯШЕНДӘ ИРЕШӘ. Ә «ЧАЛЛЫ - АРГАМАК - 97» ЯРЫШЛАРЫНДА УЛ ӨЧЕНЧЕ УРЫННЫ АЛДЫ.

АНГЛО-АМЕРИКАНСКИЙ РЫСАК ЛОТОС ПОКАЗАЛ СВОЙ ЛУЧШИЙ РЕЗУЛЬТАТ ДВУХЛЕТКОЙ (2.18), А НА СКАЧКАХ «ЧЕЛНЫ - АРГАМАК-97» ЗАНЯЛ ТРЕТЬЕ МЕСТО.

LOTOS, AN ENGLISH-AMERICAN TROTTER SHOWED HIS BEST RESULTS AT THE AGE OF TWO (2.18) AND WAS THE THIRD AT «CHELNY-ARGAMAK' 98» RACES.

СИЛЬВА – ИНГЛИЗ-ГАРӘП ТОКЫМЛЫ КОНКУР АТЫ.

СИЛЬВА – КОНКУРНАЯ КОБЫЛА АНГЛО-АРАБСКОЙ ПОРОДЫ.

SILVA, AN ENGLISH-ARAB MARE FOR SHOW JUMPING.

ЭЛИТ-ПАУЭР ЯРЫШ ЮЛЫНДА «ОЗЫН ГОМЕРЛЕ» ЮРТАК. АНА ТУГЫЗ ЯШЬ.

ЭЛИТ-ПАУЭР - ДОЛГОЖИТЕЛЬ БЕГОВОЙ ДОРОЖКИ. ЕМУ ДЕВЯТЬ ЛЕТ.

ELITE-POWER, A PATRIARCH OF THE RACE-TRACK. NOW HE IS NINE-YEARS-OLD.

РУДИК АСРАТЯН, тренер, халыкара класслы спорт мастеры.

Элеккеге СССРда мин катнашмаган ярышлар сирәк. Хәтта ике ел Иран шаһының атларын өйрәтеп кайтырга да туры килде. Чиста гарәп токымлы чаптарларны өйрәтү өчен шәрекъ кешесе кулай диләр. Чөнки без темпераментыбыз буенча бер-беребезгә тәңгәл киләбез икән. Мин эшли башлауга бер ел узгач ук Азия илләре уеннарында Иран шаһы атлары, Төркия җайдакларын гына уздырып, икенче урынга чыкты.

Дөньяның төрле ат мәктәпләрен күргән ат спортчысы буларак әйтә алам: СССР таркалганнан соң, атларга Татарстандагы, «Татнефть»тәге кебек җитди мөнәсәбәтне очратканым юк.

Безнең «Иркеннефть»тә әйбәт нәселле атлар гына тупланды. Запасникның әтисе Сорренто Россия рекорды куйган юртак. Аның абыйсы Мәскәү ипподромын үз «тоягында» тота. Бер генә үкенечем бар, климат килешмәгәнгә, бу якларда мин яраткан гарәп аргамакларын асрау кыен.

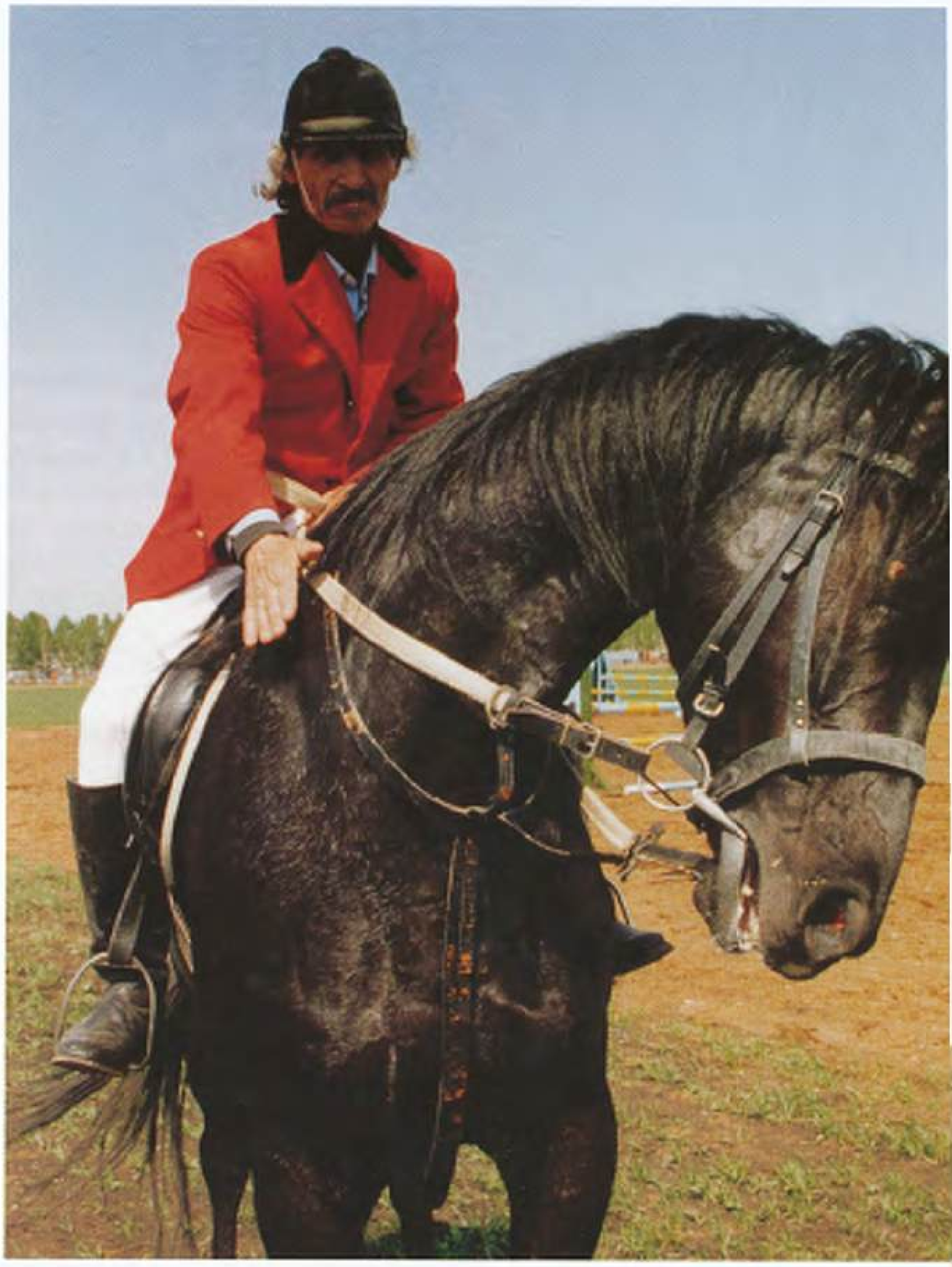

ТРЕНЕР РУДИК АСРАТЯН ҺӘМ ХАРТВИГ – ИНГЛИЗ-ТРАКЕНЕН ТОКЫМЛЫ КОНКУР АТЫ.

ТРЕНЕР РУДИК АСРАТЯН И ХАРТВИГ – КОНКУРНАЯ ЛОШАДЬ АНГЛО-ТРАКЕНЕНСКОЙ ПОРОДЫ.

RUDIK ASRATYAN AND HEARTVIG, AN ENGLISH-TRACKENING HORSE FOR SHOW JUMPING.

РУДИК АСРАТЯН, тренер-наездник ООО «М. Джалиль», мастер спорта международного класса.

В хозяйстве много хороших лошадей. Один Запасник чего стоит! А его отец рысак Сорренто поставил в свое время всероссийский рекорд на дистанции 1600 метров — 1,56 минуты! Старший брат Запасника, кстати, уже прославился на Московском ипподроме. Есть еще такие чудо-кони, как Хардвиг...

Рудик, как и всякий восточный мужчина, эмоционален.

Считается, что только человек соответствующего темперамента сможет хорошо подготовить чистокровного арабского скакуна. Рудик в течение двух лет пестовал шахских лошадей. Вскоре после того как вернулся на родину, Асратян узнал, что на Азиатских играх его питомцы вышли на второе место, уступив турецкой команде.

Наездник ООО «Джалиль» жалеет, что климат Татарстана не очень подходит для арабских скакунов.

2.06.9), Заповедь (2.01.3), Гатчина (1.55.2) аеруча уңышлы булып чыга.

Айгырларны да сайлап кына кайтаралар: Хартвиг дигәне инглиз-тракенен токымлы менге ат. Ул Франция чемпионы Люнконтур нәселеннән. Башкалары исә мәшһүр нәселләрдән чыккан урыс юртаклары: Зарасай, Запасник һәм башкалар. Болар инде бәйгеләрдә җиңеп кенә калмыйча, затлы тайлар үрчеме дә бирергә тиешләр.

ляничка (резвость 2.06.9), Заповедь (2.01.3) и Гатчина (отец Армтро Голд — лучший рысак США, с рекордом резвости 1.55.2), которая проходит тренинг и готовится к испытаниям.

Позднее хозяйством было получено несколько элитных коней, среди которых Хартвич — жеребец верховой англо-тракененской породы (из рода знаменитого Люнконтура — чемпиона Франции) и жеребцы русско-рысистой породы Зарасай (резвость 2.07.1) и Запасник. Все лошади прекрасных кровей и должны не только показать прекрасные результаты в бегах, но и стать основой для целенаправленной племенной работы.

Чабышкыга чабышкы янында камчы кирәкми.

ЧУВАШИЯ ЧЕМПИОНЫ ЛЕОНИД ЯТРУШЕВ (ТИМИРЯЗЕВ ИСЕМЕНДӘГЕ ХАЛЫК ХУҖАЛЫГЫ АКАДЕМИЯСЕ СТУДЕНТЫ) КОНКУР БУЕНЧА ТӨБӘК ЯРЫШЛАРЫНЫҢ КУБЕСЕНДӘ ҖИҢЕП ЧЫКТЫ.

ЧЕМПИОН ЧУВАШИИ ЛЕОНИД ЯТРУШЕВ, НЫНЕ СТУДЕНТ НАРОДНО-ХОЗЯЙСТВЕННОЙ АКАДЕМИИ ИМ.ТИМИРЯЗЕВА, ВЫИГРАЛ МНОГИЕ СОРЕВНОВАНИЯ ПО КОНКУРУ.

THE CHAMPION OF CHUVASHIA, LEONID YATRUSHEV, TODAY A STUDENT OF THE ACADEMY OF THE NATIONAL ECONOMY N.A. TIMIRYAZEV, WON MANY CONTESTS IN SHOW JUMPING.

УРЫС-АМЕРИКА ЮРТАГЫ ЗАРАСАЙ – ТОКЫМ АТАСЫ.

РУССКО-АМЕРИКАНСКИЙ РЫСАК ЗАРАСАЙ, ЖЕРЕБЕЦ-ПРОИЗВОДИТЕЛЬ

ZARASAY, A RUSSIAN-AMERICAN TROTTER STUD-HORSE.

Ренат ХАРИС

Конь

Копыта его —
куски янтаря,
Грива его —
огонь!
Наверно, из сказки
вырвался он,
этот волшебный конь.

Грудь его —
два темно-красных щита,
блещет во лбу звезда.
Ноздри раздуты,
будто ему
воздуха мало всегда.
Птица порыва
в его мозгу,
ярость в его глазах.
Волнами ходят
по крупу его
жажда погонь и страх.

Когда я на спину взлетаю ему,
тяжесть спадает с плеч.
В левую руку
поводья беру,
правая
требует меч!

Перевод В. Кузнецова.

«Азнакайнефть»

«Азнакаевскнефть»

Идарәдә атчылык белән мавыгу 1993 елда «Бирючевка» совхозына Либерал дигән урыс токымлы юртак айгыр (елдамлыгы 2.03.4) сатып алудан башланып китә. Ә инде 1995 елда «Татнефть» АҖ җитәкчеләре атларны ишәйтү-үрчетү мәсьәләсен күтәргәч, тагын урыс токымлы Гранат (2.03.9), Изопрен (2.05.3), Набат (2.28) айгырларын һәм Декорация биясен сатып алалар. Бер елдан Шарада биясе белән Азарт айгыры кайтарыла.

Бүгенге көндә «Бирючевка»да бер менге һәм җиде баш урыс токымлы юртак бар. Аларны өйрәтү эшләренә Олег Кудрачев җитәкчелек итә.

Хуҗалык юртаклары җөмһүрият күләмендә һәм төбәктә үткәрелгән ярышларда даими катнашып килә. Либерал белән Изопрен Азнакай район сабантуенда призлы урыннар яулыйлар,

Коневодство в совхозе «Бирючевка» развивается с 1993 года, когда хозяйство приобрело своего первого спортивного коня — жеребца русской рысистой породы по кличке Либерал, показавшего на испытаниях рекордную резвость 2.03.4. В 1995 году в связи с курсом на возрождение коневодства, взятым руководством АО «Татнефть», было куплено несколько жеребцов русской рысистой породы — Гранит (резвость 2.03.9), Изопрен (2.05.3), Набат (2.28) и кобыла англо-буденновских кровей Декорация. Через год были приобретены молодые лошади — кобыла Шарада и жеребец Азарт (потомки американского чистокровного рысака Роусинг Янки (1.58.8) и кобыла Кегля (от Гранита). В 1998 году после объединения двух нефтегазодобывающих управлений «Азнакаевскнефть» и «Актюбанефть» конское стадо

ЧАТЫРТАУ ТҮБӘСЕНДӘ.
НА ВЕРШИНЕ ГОРЫ ЧАТЫРТАУ.
ON THE TOP OF THE CHATYRTAU MOUNTAIN.

РАУВЕЛЬ ИШКӘЕВ,
«Азнакайнефть» идарәсе башлыгы.

Кояш баеганда таулар арасыннан кофык иңләтеп чабып үткән ат шәүләсеннән дә матур сурәт булуы мөмкинме! Башка файдасы тимәсә, шушы күренешне күзәтү өчен генә дә атлар асрарга була.

Без бала чакта Башкортостан далаларында ат сакларга йөрдек. Ничек әле бер шигырьдә язылган:

Кем ул анда йолдыз коя?
Тын аланда гөп-гөп итеп,
Тышаулы ат күчеп куя.

Бу безнең сабыйлык манзарасы. Хәзерге цивилизация чоры балалары да шул гүзәллекне тоеп үссеннәр иде. Актүбә ипподромындагы понилар — малайлар һәм кызлар кечкенәдән ат ялына ябышсын өчен. Малай-шалай өлкәннәргә дә, дусларына да сыймаган эч серен ат башын кочаклап, тугры дустының мөлдерәмә күзләренә карап "сөйли" алсын, йә булмаса, ат ялына битен күмеп бер елап алсын, ә инде иртәгесен, ат биленә куныл, тәүге җиңү ләззәтен татысын өчен кирәк бу шөгыль.

Ипподром каршында атлы спорт мәктәбе ачканда да без бер максатны куйдык: провинциаль шәһәрчектә балаларга бер файдалы һәм матур шөгыль булсын.

РАУВЕЛЬ ИШКАЕВ,
начальник НГДУ «Азнакаевскнефть».

Кредо Раувеля Ишкаева таково: «Любое дело нужно делать красиво!»

Он родом из Башкортостана. Мальчишкой, конечно, ходил в ночное, пас лошадей. Должно быть, с тех пор конь и стал для него синонимом красоты. Потому-то и сделал все, что от него зависело, для открытия первой в «Татнефти» конноспортивной школы в поселке Актюба, для разведения не только скакунов, но и маленьких симпатичных пони.

Для чего нужно коневодство? Да хотя бы для того, чтобы высказать верному коню все, чего не скажешь людям, чтобы облегчить печаль, зарывшись лицом в шелковистую гриву, или на радостях помчаться верхом наперегонки с ветром!

— Веками человек жил бок о бок с лошадью. Они так сроднились, что уже не могут друг без друга. Но сегодня место лошади уже не в борозде, не в оглоблях. Она нужна нам для сохранения душевной гармонии. Замечательно, что кони возвращаются в нашу жизнь, — говорит Раувель Калимуллович.

II КАТЕГОРИЯЛЕ ЖАЙДАК РАФИКЪ ХӘЙРУЛЛИН МАФЕРНЫ ӨЙРӘТӘ.
ЖОКЕЙ II КАТЕГОРИИ РАФИК ХАЙРУЛЛИН УКРОЩАЕТ МАФЕРА.
RAFIK KHAIROULLIN, A JOCKEY OF II CATEGORY, AND MAFER IN TRAINING.

Гранат исә 1996 елны Башкортостандагы Чакмагыш районы сабантуенда беренчелекне ала, Азнакай сабантуенда икенче урынга чыга.

1998 елны «Азнакайнефть» белән «Актүбәнефть» идарәләре бергә кушылгач, Азнакайның атлары шактый ук ишәеп китә.

Актүбәнең Господарь дигән юртагы туксанынчы елларда ук «Актүбә» совхо-

азнакаевских нефтяников увеличилось, отношение к конному спорту в корне изменилось.

Актюбинцы первыми среди НГДУ увлеклись конным спортом. Еще в 1982 году совхоз «Актюбинский» приобрел в колхозе «Урожай» (Муслюмовский район Татарстана) двух жеребцов русской рысистой породы Амура и Тагиля, а в 1983 году на Еланском конезаводе (Саратовская область) — еще двух лошадей этой же породы, в частности Господаря.

Это принесло первые успехи. В 1988 году жеребец Господарь под управлением Аниса Шайсултанова — первого лю-

АКТҮБӘ АТ ФЕРМАСЫНЫҢ АКСАКАЛЫ ӘНИС ШӘЙСОЛТАНОВ.

СТАРЕЙШИНА АКТЮБИНСКОЙ КОНЕФЕРМЫ НАЕЗДНИК АНИС ШАЙСУЛТАНОВ.

THE PATRIARCH OF THE AKTYUBA STUD-FARM, RIDER ANIS SHAISOULTANOV.

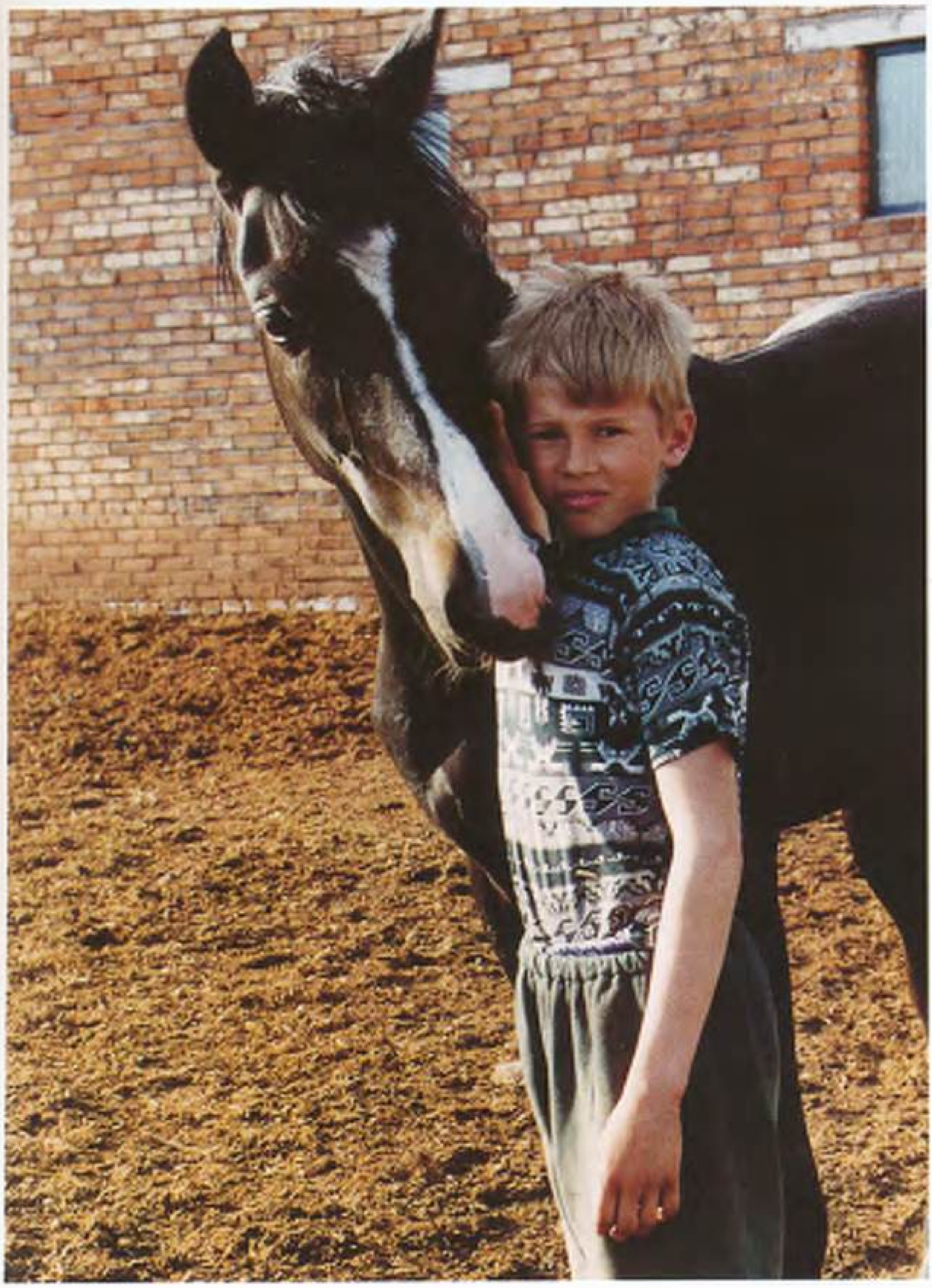

ВАЛЕРИЙ ЗЛОБИН ҮСЕП ҖИТЕП, БЕРЕНЧЕ РАЗРЯДЛЫ СПОРТСМЕНГА ӘЙЛӘНДЕ. УЛ 2000 ЕЛДА КОНКУР БУЕНЧА БӨТЕНРОССИЯ ЯРЫШЛАРЫНДА БЕРЕНЧЕЛЕКНЕ ЯУЛАДЫ.

ВАЛЕРИЙ ЗЛОБИН ВЫРОС СПОРТСМЕНОМ-ПЕРВОРАЗРЯДНИКОМ И ЗАНЯЛ ПЕРВОЕ МЕСТО В 2000 ГОДУ НА ВСЕРОССИЙСКИХ СОРЕВНОВАНИЯХ ПО КОНКУРУ.

VALERI ZLOBIN HAS GROWN INTO A SPORTSMAN OF THE FIRST CATEGORY AND WON THE FIRST PLACE AT RUSSIAN SHOW JUMPING CONTEST IN THE YEAR 2000.

НӘФИС ЫРГЫМ.
ИЗЯЩНЫЙ РЫВОК.
GRACEFUL BURST.

зында атлар өйрәтә башлаган һәм тора-бара ат йөртүче булып киткән Әнис Шәйсолтанов кул астында район һәм Казан сабантуйларында җиңеп чыга, Чистайда узган «Авыл егетләре» бәйгесендә приз ала, 1989, 1991, 1992, 1993, 1994 еллардагы ат чабышларында беренчелеккә ирешә.

Атлы спортның дәрәҗәсе үсә, аңа игътибарның аеруча яшьләр арасында арта башлаганын исәпкә алып, «Актүбәнефть» идарәсе җитәкчесе Р.Ишкәев һәм совхоз директоры И.Гәрәев 1995 елны Актүбәдә атлы спорт мәктәбе оештыралар. 1996 елда уку бинасы, кышкы манеж, араннар, фураж-печән саклау урыннары булган корылма күтәрелә. Шул ук вакытта ипподром да төзелеп, анда менге юртакларны зур спортка әзерләү, күнегүләр үткәрү мөмкинлеге ачыла.

Бүгенге көндә әлеге атлы спорт мәктәбендә утыз алты затлы ат бар. Аларның тугызы саф токымлы

бителя-наездника совхоза «Актюбинский» занял первые места на районном и казанском сабантуях. В августе того же года на бегах «Сельские джигиты» в Чистополе он стал первым призером республики. Он же — победитель районных конных соревнований в 1989, 1991, 1992 годах. В 1992 году рысак этого конного завода Зодиак на бегах «Чаллы-Аргамак» в Набережных Челнах под управлением наездника Юрия Жигулева занял второе место. В 1993 и 1994 годах он был победителем районных соревнований.

В 1995 году, учитывая возрастающую популярность конного спорта, особенно среди молодежи, по инициативе начальника управления НГДУ «Актюбанефть» Р.Ишкаева и директора совхоза «Актюбинский» И.Гараева было начато строительство конноспортивной школы в поселке Актюба. В 1996 году она была построена и ныне имеет учебный корпус,

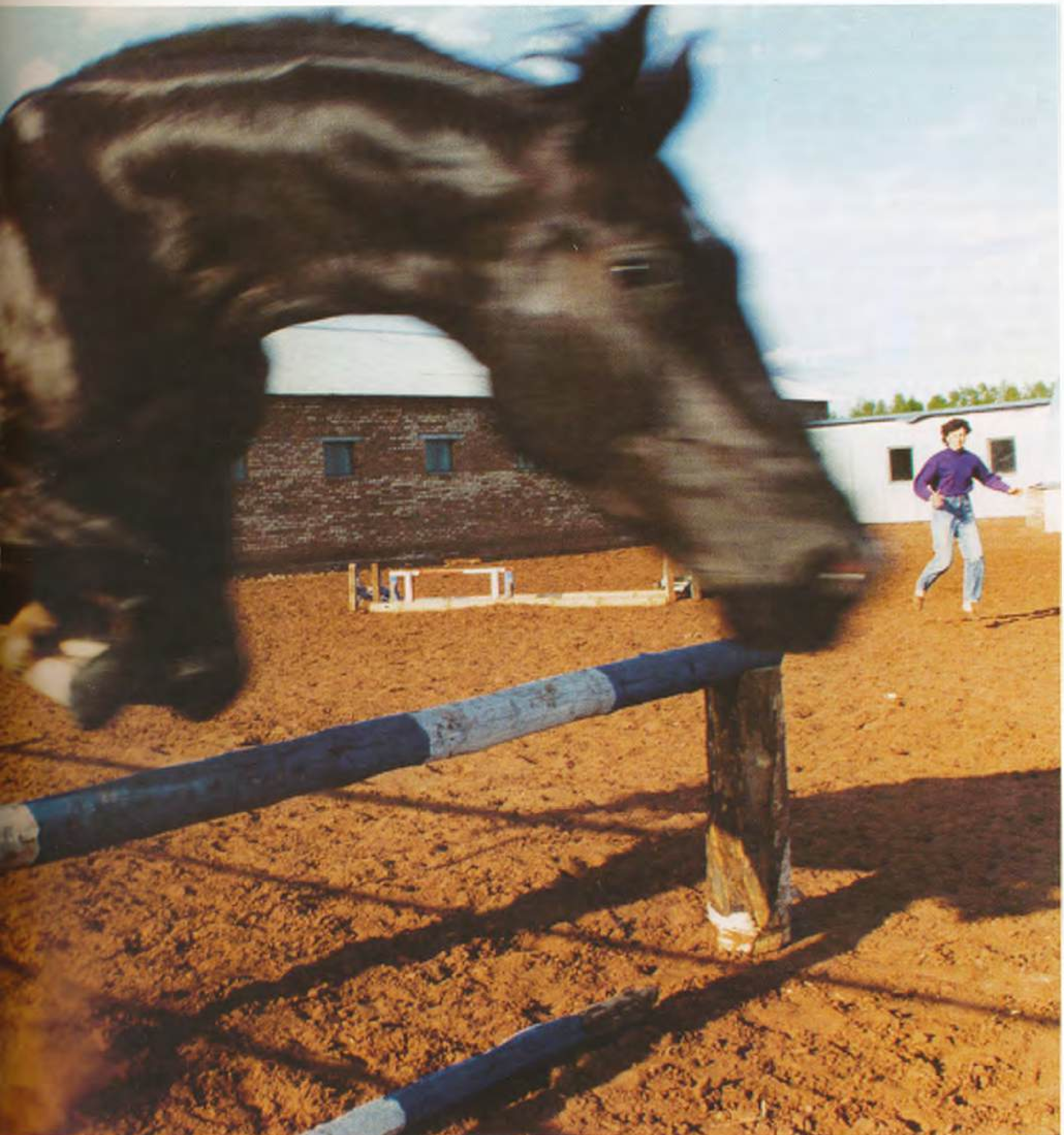

КОНКУР ОСТАЛАРЫ: МАРГАРИТА ЗЛОБИНА һәм ПАТЕНТ.

МАСТЕРА КОНКУРА: МАРГАРИТА ЗЛОБИНА И ПАТЕНТ.

MASTERS OF SHOW JUMPING: MARGARITA ZLOBINA AND PATENT.

МАРГАРИТА ЗЛОБИНА, Актүбә ипподромы каршындагы атлы спорт мәктәбе директоры урынбасары:

Атка ияләшкән кеше начар юлда йөрми. Үсмерләрдә күңел байлыгы, тере җан иясенә, мал-туарга мәрхәмәт хисе тәрбияләнә. Аларда ат спорты матурлыкны күрә белү, тәвәккәллек тәрбияли, ярыш дәртен уята.

Актүбә мәктәбендә өч бүлек бар. Юртаклар бүлегендә унике ат. Чабышкылар бүлегендә ун ат. Болар махсус арбаларга җигелү өчен тәрбияләнә. Иң яшь бүлек — менге атлар бүлеге. Бусы әле Татарстан өчен ат спортының бөтенләй яңа төре. Белгечләр телендә ул конкур дип атала. Гадирәк итеп әйткәндә, менге ат җайдак белән бергә киртә аша сикерә, бии, музыкаль хәрәкәтләр ясый.

Бу бүлектә биш ат булып, спортның ул төре белән ундүрт-уналты яшьлек үсмерләр шөгыльләнә. Ат спортын, малайлар гына түгел, кызлар да ярата.

менге ат, дүртесе тракенен, егерме икесе урыс, берсе франко-американ токымыннан. Елдамлык ягыннан чабыш атлары БВТ-Алладин, Миг, Магнус, Сигналның күрсәткечләре күркәм. 1995 елны БВТ-Алладин Чаллыда узган «Аргамак» бәйгесендә һәм 1996-97 елларда нефтьчеләрнең кышкы спартакиадасында беренче килә. Миг Россиянең «Зур җәйге приз»ы, «Керү приз»ы, «Зур спринт приз»ы ярышларында, Татарстанда үткәрелгән күп кенә бәйгеләрдә җиңеп чыга.

зимний манеж, конюшню с необх мыми подсобными помещениями (с фуража, сена и т.д.). Одновременно ло закончено строительство ипподр отвечающего всем требованиям для ного испытания рысистых, верхов спортивных лошадей. В настоящее вр в этой конноспортивной школе 36 менных лошадей, в том числе 9 — чи кровных верховых, 4 — тракененской — русских рысистых и одна — фра американской породы. Особой рез тью выделяются породистые скак БВТ-Алладин, Миг, Магнус, Сиг Например, БВТ-Алладин стал поб телем соревнования «Чаллы-Аргам

ЯШЬ АКТҮБӘЛЕЛӘР КОНКУР БУЕНЧА РОССИЯ ЧЕМПИОННАРЫ БУЛДЫЛАР (2000).

ЮНЫЕ АКТЮБИНЦЫ СТАЛИ ЧЕМПИОНАМИ РОССИИ ПО КОНКУРУ (2000).

YOUNG CITIZENS OF AKTYUBA ARE THE CHAMPIONS OF RUSSIA IN SHOW JUMPING, 2000.

1995 года и 6-й зимней спартаки 1996 — 1997 годов, а Миг завоев первые места на соревнованиях «Б шой летний приз», «Вступитель приз», «Большой спринтерский при также побеждал на многих скачках в спублике Татарстан.

МАРГАРИТА ЗЛОБИНА, заместитель директора конноспортивной школы при Актюбинском ипподроме.

Меня удручает молодежь, пристрастившаяся к наркотикам, алкоголю, табаку. Говорят, появились даже дети-наркоманы. А началось-то с безделья, отсутствия интересов, пустого, бессодержательного времяпрепровождения. Уверена, что подросток, полюбивший коней, никогда не станет ни алкоголиком, ни наркоманом.

Конный спорт захватывает человека целиком, без остатка. Кроме того, он воспитывает в людях чувство милосердия, любовь ко всему живому. Привлечь юношу или девушку к конному спорту, пусть любительскому — значит обогатить их души, научить воспринимать красоту окружающей действительности.

В школе — три отделения. В первом отделении занимаются приверженцы рысаков, которых у нас насчитывается двенадцать голов. Второе отдано любителям скачек (у нас десять скакунов). В третьем отделении осваивают искусство верховой езды, которая относительно нова для Татарстана. Этот вид конного спорта называют еще «конкур». Он очень популярен среди юношей и девушек.

АТ КАРАУЧЫ ЛАРИСА ИСЛАМОВА һӘМ ЛАНДЫШ.
КОНЮХ ЛАРИСА ИСЛАМОВА И ЛАНДЫШ.
THE GROOM LARISA ISLAMOVA ON LANDYSH.

АТ СПОРТЫ МӘКТӘБЕ УКУЧЫСЫ ИЛЬЯ ПЕЧНИКОВ ЯМПТА «ОЧА».
УЧЕНИК КОННОСПОРТИВНОЙ ШКОЛЫ ИЛЬЯ ПЕЧНИКОВ НА ЯМПЕ.
ILYA PECHNIKOV, A PUPIL OF THE RIDING SCHOOL, ON YAMP.

Актүбәдә ипподром ачу

Открытие ипподрома в Актюбе

АКТҮБӘЛЕЛӘРНЕҢ ШАТЛЫГЫН САНЧО-ПАНСО ҺӘМ ДОН КИХОТ, Д'АРТАНЬЯН ҺӘМ ӨЧ МУШКЕТЕР, ГУСАРЛАР, ХАЛЫК ӘКИЯТЛӘРЕ ГЕРОЙЛАРЫ УРТАКЛАШТЫ.

РАДОСТЬ АКТЮБИНЦЕВ РАЗДЕЛЯЛИ САНЧО ПАНСА И ДОН-КИХОТ, Д'АРТАНЬЯН И ТРИ МУШКЕТЕРА, ГУСАРЫ И ГЕРОИ НАРОДНЫХ СКАЗОК.

JOY OF AKTYUBA, SANCHO-PANZA AND DON QUIXOTE, D'ARTAGNAN AND THREE MUSKETEERS, HUSSARS AND HEROES FROM FAIRY TALES.

Испанский шаг

На так называемом испанском шаге лошадь попеременно поднимает и вытягивает передние ноги.

Заставить лошадь поднимать ноги нетрудно, но очень трудно добиться, чтобы она хорошо ставила их на землю. А в этом и заключается суть испанского шага.

Обратный пируэт на трех ногах

При исполнении этого пируэта лошадь держит одну из передних ног вытянутой все время, пока зад обходит кругом переда.

В этом упражнении соединяются два приема: обход зада вокруг переда и вытягивание вперед одной из передних ног. Хорошо уравновешенную лошадь обучить этому упражнению очень легко.

Обратный и прямой пируэты на скрещивающихся передних ногах

Обратный пируэт этого рода исполняется точно так, как и на трех ногах, но только на месте стоят обе передние ноги и по мере обхода вокруг них зада перекрещиваются одна с другой. При исполнении прямого пируэта лошадь обходит плечами вокруг зада и перекрещиваются задние ноги.

Делать обратный пируэт легко, прямой - очень трудно.

Испанская рысь

Испанская рысь из всех искусственных движений высшей школы самое блестящее и вместе с тем самое легкое. Если лошадь хорошо справляется с испанским шагом, то ее легко заставить идти испанской рысью. Стоит только усилить воздействие шенкелей и поводьев.

Сначала вы должны поставить лошадь на испанский шаг и вести ее на нем несколько шагов. Выбрав мгновение, когда лошадь вынесла ногу во всю, вы даете ей чувствовать энергично шпору.

Пируэты на галоп

При пируэте на галоп задние ноги лошади, поворачиваясь кругом, должны отбивать галоп почти на месте, а бедра лошадь должна держать на линии плеч, которыми она описывает окружность.

Серпантин на рыси

Лошадь, идя собранной рысью, делает два шага вперед слегка, по четыре шага вбок, последовательно, то вправо, то влево.

Бедра не должны обгонять плеч, причем передом лошадь должна забирать постоянно вперед больше, чем задом.

Пьяффе баллоте

Правые передняя и задняя ноги должны подниматься вверх и опускаться на место, а ноги левой стороны должны опускаться на место, сделав предварительно по одному такту вперед и назад. Отбивать такты вперед и назад лошадь должна не только конечностями левой стороны, но и бедром и плечом, правая же сторона должна только правильно пьяффировать на месте, не участвуя в движении левой.

(Из книги Джеймса Филлиса «Основы выездки и езды», 1901 год, Санкт-Петербург, Перевод 3-го французского издания А.А.Войцеховича)

ЭДИК КОЧЕНКОВ ЗАПЛОТ АЙГЫРЫ БЕЛӘН.
ЭДИК КОЧЕНКОВ НА ЖЕРЕБЦЕ ЗАПЛОТЕ.
EDIK KOCHENKOV ON ZAPLOT.

АТТА МАТУР ЙӨРҮ ОСТАСЫ АЛЕКСЕЙ ШВЕЦОВ.
ТРЕНЕР ПО ВЫЕЗДКЕ АЛЕКСЕЙ ШВЕЦОВ.
A. SHVETSOV, A TRAINER IN TRAINING.

РӨСТӘМ ХӘЙРУЛЛИН, «Азнакайнефть» идарәсенең икътисад бүлеге башлыгы, ат чабышларын шәрехләүче (комментатор).

Рөстәм Вазыйхович һәр юрганы һәм чабышкыны тояк тавышыннан таный. Ул республиканың токымлы атлары турында нәсел-нисбәтеннән алып елдамлык күрсәткеченә кадәр барлык мәгълүматларны белә. Чабышларны шәрехли башласа, атлар, аларның җайдаклары турында гына сөйләп калмый, ярышның үзенчәлекләрен дә төшендереп бирә.

— Минем комментаторлык эшчәнлегемә атларга балачактан сеңгән ярату хисе һәм яшьлектә тупланган пропагандистлык тәҗрибәсе сәбәпче булды, — ди Рөстәм Хәйруллин, үзенең осталык серен ачып. Көннәрдән беркөнне ат чабышын шәрехләү өчен чакырылган яшь комментаторның белем һәм фикер ярлылыгыннан иза чигүен күреп, ул микрофонны үзе сорап ала. Шуннан кызыгып-кызып китә. Сабантуй, нефтьчеләрнең кышкы спартакиадасы, Нефть һәм газ промышленносте хезмәткәрләре көне, Республика көне дисеңме — ат чабышлары үткәрелгән барлык бу бәйрәмнәрдә Рөстәм Хәйруллин комментатор манарасына күтәрелә һәм үзенең белеме, йомшак тавышы, шаян сүзләре белән мәйданны әсир итә.

Комментатор тавышына тамашачылар гына түгел, атлар да колак сала. Ул алар янына чабыш буласы көнгә каршы төндә үк килә. Алар белән «сөйләшеп», аларны җиңүгә рухландырып йөри. Ләкин бу һич тә ул үзе аеруча яраткан атларны «сихерли» дигән сүз түгел. Аның өчен бер алтын кагыйдә бар: чабышта катнашучы атка аерым мәхәббәт, йә булмаса, Алла сакласын, нәфрәт сиздерү һич тә ярамый. Ат, ышанучан гына түгел, үч алучан хайван да.

РУСТЕМ ХАЙРУЛЛИН, начальник экономического отдела НГДУ «Азнакаевскнефть», комментатор скачек.

Рустем Хайруллин узнает любого скакуна по топоту копыт. О каждой породистой лошади республики он знает все — от родословной до показателей резвости. Его многочасовые комментарии конных скачек изобилуют информацией не только о лошадях, тренерах-жокеях, но и о характере соревнований. Они привлекают зрителей своим профессионализмом и мягким юмором.

— Моя комментаторская деятельность является следствием привязанности к лошадям, а также пропагандистского опыта, накопленного в молодости, — говорит Рустем Вазыхович.

Однажды, увидев, как молодой ведущий конных соревнований мучается от нехватки слов и мыслей, попросил микрофон. С тех пор и пошло!.. Сабантуй, зимняя спартакиада нефтяников, День работников нефтяной и газовой промышленности, День республики — на всех праздниках, в программу которых включены конные скачки, экономист Хайруллин поднимается на комментаторскую вышку и радует майдан своим красноречием.

А в ночь перед соревнованиями комментатор приезжает к коням: «поговорить», «настроить на победу». При этом у него золотое правило: ни к кому из участников скачек не проявлять особой любви, быть ко всем одинаково расположенным. Иначе кони могут выйти из равновесия. Ведь они очень чувствительные создания...

ПРОГРАММАНЫҢ ИҢ КЫЗЫКЛЫ МИЗГЕЛЕ - ЮРТАКЛАР ЧАБЫШЫ.

ГВОЗДЬ ПРОГРАММЫ – БЕГА РЫСИСТЫХ ЛОШАДЕЙ.

THE HIGHLIGHT OF THE PROGRAMME: RUNNING OF TROTTERS.

Азнакайда сабантуй

Сабантуй в Азнакаеве

АКБУЗ АТЛАР.

ПРЕКРАСНАЯ БЕЛАЯ ПАРА.

A BEAUTIFUL WHITE PA

САБАНТУЙ БАТЫРЫНА АТ ҺӘМ

БАТЫРУ САБАНТУЯ – КОНЯ И

THE BATYR OF SABANT
GETS A HORSE AND A R

ФИНИШТА: КЕМГӘДЕР - СӨЕН
КЕМГӘДЕР КӨЕНЕЧ.

НА ФИНИШЕ: КОМУ – РАДОСТ
А КОМУ – ДОСАДА...

FINISH: SOME ARE JOY
SOME ARE VEXED.

Камытка карап ат алмыйлар.

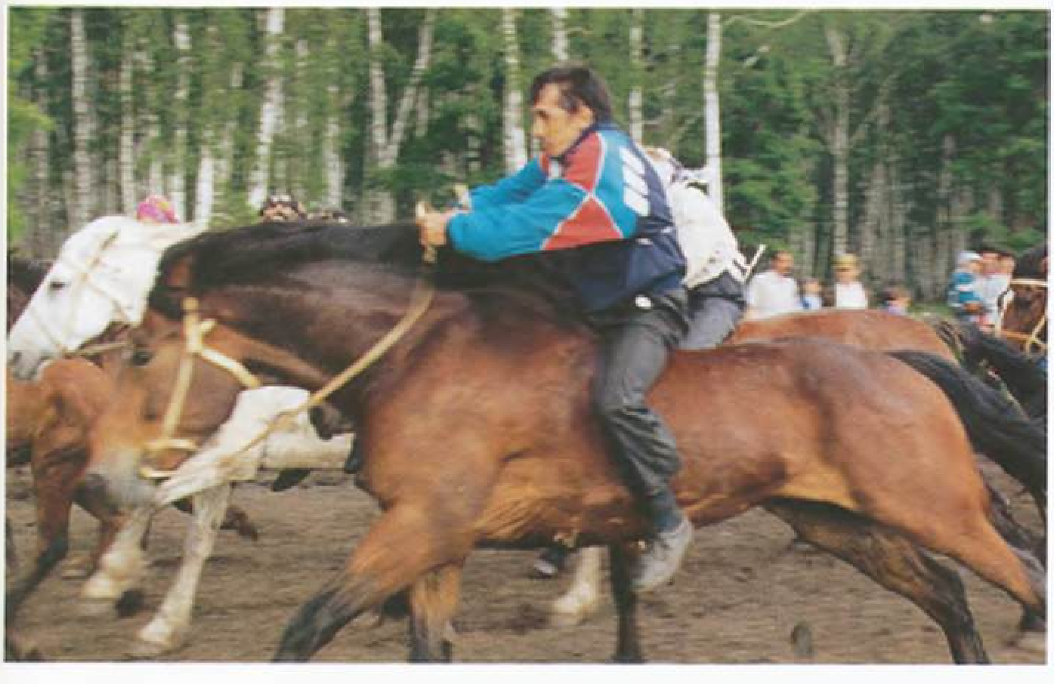

ЧАБЫШ ЮЛЛАРЫННАН ҖИЛДӘН ҖИТЕЗ ЭЛДЕРӘ АРГАМАКЛАР.

ПРОМЧАЛИСЬ ГОРЯЧИЕ СКАКУНЫ.

THE METTLESOME RACERS HAVE RUSHED.

Сибгат ХАКИМ

Конь надежды

Из года в год, тревожась и бедуя,
одно желанье загадать весной:
вот схлынет снег и к скачкам сабантуя
Назир вернется навсегда домой.

Конь опоздал, отстал, жует уздечку
и принимает скорбные дары.
Таков обычай, что надеждой лечит,
врачуя раны сердца до поры.

О, женщин овдовевших подношенья!
Гудит и плещет радостью майдан.
Отставший конь, на взмыленную шею
тебе ложится памятью война.

Уж двадцать лет опаздывает в скачках
то белый конь,
каурый,
вороной.
Земля тверда, и дождь на гривы плачет,
но полотенца вышиты вдовой.

Назир, Назир...
И конь идет по кругу -
надежды конь - над крупом плеск платков.
И в синей дымке кружится округа
под белой шалью легких облаков.

Кто скажет, мужа ждать с войны устала?
Злословья обжигающий огонь!
На холке утро вдовьими цветами
несет, как песню расставанья, конь.

А муж с войной навеки побратался,
и, без вести пропавший, голос стих.
На сабантуе бьет весельем радость,
а грусть в сторонке, тихая, стоит.

Уж двадцать лет...
Но нынче письмоносец
донес ту весть далекую с войны.
Майдан, майдан, еще взойдут колосья,
но не придут на круг сыны твои.

Минлебике рыдала безутешно,
и гриву гладила суровая рука.
О, белый конь прощания с надеждой,
да будет путь-дороженька легка.

Бредет вдова. Одна. Смолчи, участье!
Солдатке в горе утешенья нет.
Ведь двадцать лет летели кони к счастью,
опаздывали кони двадцать лет.

Перевод Рустема Кутуя.

«Җәлилнефть»

«Джалильнефть»

Биредә атчылык 1988 елда «Җәлилче» авыл хуҗалыгы предприятиесенә урыс юртаклары токымыннан биш ат сатып алудан башланып китә. Шул аргамакларның кайберләре җөмһүрият бәйгеләрендә призлы урыннар яулап алуга ирешә.

Бүгенге көндә атлы спорт ярышларында «Җәлилнефть»тән уналты юртак катнаша. Мәскәү ипподромында өйрәтелгән Газават (2.03) кушаматлы туры айгыр барысыннан да аерылыбрак тора. Ордан дигән кара-туры айгыр 1998 елны Нурлатта узган республика ярышларында икенче урынга чыга.

Атларны тәрбияләргә һәм өйрәтергә алынган ирле-хатынлы Галина һәм Серик Уразбаевлар ат йөртүче вазифасын да үтиләр. Нәкъ менә аларның тырышлыгы һәм уңганлыгы аркасында Җәлилдә атлы спорт канат җәя.

Коневодство на сельскохозяйственном предприятии «Джалилец» начало развиваться с 1988 года, когда было закуплено пять лошадей русско-рысистой породы. Среди них были и рысаки, которые занимали призовые места на республиканских соревнованиях.

Сейчас в хозяйстве общее количество спортивных лошадей достигло 16. Среди них есть потомки чистокровных американских скакунов. Из всех лошадей хозяйства выделяются чистокровный гнедой жеребец Газават (резвость 2.03), проходивший тренинг на Московском ипподроме, и темно-гнедой жеребец Ордан, который в 1998 году занял второе место на республиканских соревнованиях в Нурлате (Октябрьский район).

Первыми наездниками, которые начали работу по подготовке лошадей и их тренингу, а также разработали систему содержания животных, стали Серик и

МУАРОВЫЙ АЙГЫРЫН БУЙСЫНДЫРУЧЫ ГАЛИНА УРАЗБАЕВА.

УКРОТИТЕЛЬНИЦА ЖЕРЕБЦА МУАРОВОГО ГАЛИНА УРАЗБАЕВА.

TAMER OF MUAROVY STALLION, GALINA OURAZBAYEVA.

СЕРИК УРАЗБАЕВ, «Җәлилнефть» ипподромы тренеры.

Мин Мәләвез спорт мәктәбеннән ат дагалаучы белгечлеге алып чыктым. Бу — зур маһирлык таләп итә торган эш. Гади атларның дагасы утыз өч көн саен, спорт атларыныкы айга дүрт тапкыр алыштырылырга тиеш. Үз төркемемдәге унсигез малайга, ат карау һәм чабыш серләрен төшендерү белән бергә, җай килгәндә, дагалау дәресләре дә бирәм. Минем шәкертләр атларны камчыларга ярамавын беләләр. Халыкара ярышларда атны камчылау тыела хәзер. Ат өстенә менденме, зур тизлектә оч. Каты чабып барганда егылсаң да зыян юк.

СЕРИК УРАЗБАЕВ, тренер ипподрома поселка Джалиль.

Уразбаев — казах, конноспортивную школу закончил в Башкортостане, живет и работает у нас в Татарстане. «Серик» по-казахски значит «опора». Он и в самом деле опора для своей семьи, для товарищей.

Любимец Серика скакун Муаровый. А еще — жеребята, с которыми он с удовольствием возится.

Серик никогда не бьет лошадей. И очень рад, что на международных конноспортивных соревнованиях запретили использовать камчу.

Серик еще и коваль, он подковывает лошадей. «У обычных лошадей подковы меняют раз в 33 дня, а у спортивных — четырежды в месяц», — объясняет он.

Бистәдә заманча җиһазландырылган ипподром кордылар. Хәзер анда юртакларның да, чабышкы атларның да ярышларын үткәрергә мөмкин. Атларны шунда өйрәтеп, ат чабышларын да шунда уздыралар. Ипподромда балаларны атта йөрергә өйрәтү классы да эшли.

Галина Уразбаевы. Именно их настойчивость и профессионализм способствовали появлению и развитию спортивного коневодства в хозяйстве.

В совхозе не так давно было завершено строительство ипподрома, соответствующего мировым стандартам, где можно проводить соревнования как скакунов, так и рысаков. На нем проводят тренинг лошадей хозяйства, устраиваются регулярные забеги и соревнования. При ипподроме работает также учебный класс для занятий с детьми.

Конь о четырех ногах, да спотыкается.

ЖӘЛИЛ БИСТӘСЕНДӘ АТЛАРГА СӘЕРСЕНМИЛӘР.

В ПОСЕЛКЕ ДЖАЛИЛЬ ЛОШАДИ НЕ В ДИКОВИНКУ.

HORSES ARE NOT AMAZING FOR THE VILLAGE OF JALIL.

КЕМДЕР АТ МЕНУ ТУРЫНДА УЙЛЫЙ, КЕМДЕР ПОНИ ЙӨГӘНЛӘП ЙӨРИ...

У КОГО-ТО КОНИ, У КОГО-ТО ПОНИ...

SOME HAVE HORSES, SOME HAVE PONIES...

Җәлил бистәсе. Ипподром ачу

Джалиль. Открытие ипподрома

ҖИҢҮ!
ПОБЕДНЫЙ ФИНИШ.
VICTORIOUS FINISH.

Борын заманда Ык суы буендагы бер авылда Нажар исемле бик матур һәм акыллы кыз яшәгән. Бу кызга авылның бөтен халкы сөеп караган. Нажар исә бер җырчы егетне яраткан. Бу егет, җырчы булудан тыш, белемгә омтылуы белән дә аерылып торган. Ул авыл аша узучы сәүдәгәрләрдән ерактагы зур шәһәрләр һәм андагы зур галимнәр турында ишеткән. Егет, күп уйлана торгач, чит җирләргә белем эстәү өчен китәргә нияг иткән. Бу турында ул сөйгән кызына да әйткән:

- Китмә, - дигән Нажар, - мин синсез тора алмам.

Ләкин егетнең белемгә омтылышы шул тикле көчле булган ки, аны кызның сүзләре генә туктата алмаган. Егет, узгынчы кәрванга ияреп, чит тарафларга китеп барган.

Юлда әлеге сәүдәгәр аны: «Бу минем колым», — дип казакъларга саткан. Егет далада көтү көткән. Ләкин ул ямьле Ык буйларына кайту турында хыялланган. Ат көтүендәге иң яхшы ике тайны ерак юлга кайтыр өчен әзерләгән. Көннәрнең берендә, далага төн караңгылыгы иңгәч, ат менеп туган ягына качкан.

Бу вакытта Нажарның әти-әнисе кызларын кияүгә бирү мәшәкате белән йөриләр икән. Ул чакта борынгы йола буенча кызны һәм егетне атка атландырып чабыштырганнар. Кияү буларга теләгән кеше кызны ат өстендә куып тотарга тиеш булган. Нажар бу бәйрәмне тагын бер елга кичектерүләрен гозерләсә дә, аның үтенеченә колак салмаганнар. Менә «Кыз куу» бәйрәме җиткән. Бу бәйрәмгә Нажарның сөйгәнен сатып җибәргән сәүдәгәр дә килеп чыккан.

Сәүдәгәр чабышта катнашып, Нажарны куып тотасына инанган. Чөнки аның бик шәп гарәп аргамагы бар икән. Килмешәкнең исәбе — чибәр Нажарга өйләнү. Кызның әтисе дә моңа каршы чыга алмый, бу халыкта кунакның теләген санламау гадәте юк икән.

Менә ярыш көне җиткән. Нажар матур киемнәрен киеп, кулына камчы алып, үзенең йөгерек аргамагына менеп атланган. Аның яшьле күзләре егет кайтасы юлда. Ә сәүдәгәрнең аргамагы башка чабышкыларны артта калдырып, алга ыргылган. Нажар, мәкерле сәүдәгәр кулына төшәргә теләмичә, аты белән тирән күлгә ташланган.

Шул көннән башлап, Ык буйларында егетләр, кызлар ат чабыштырып, Нажар бәйрәме уздыра башлаганнар.

ЗӨЛФӘТ

Ат йокысы

Карт ат йоклый колындай төш күреп.
Аягүрә йоклый эш атлары.
Төшкә керә олы юлның шавы,
Сусыл исе яшел сукмакларның.

Дәшә аңа Асылбия-Ана:
"Дөлдөл улы! Кайда синең чабыш?!" -
Нигә ташлады соң әле аны
Йөрәк урынында талпынган кош?

Ул дөньяга килде Тулпар булып
Якты таңда, дала түрләрендә -
Елгыр ефәк канат иде сыртта
Һәм таң кошы иде күкрәгендә!

Көйсезләнде никтер нәни малай -
Ул көткәнчә түгел иде колын...
Юри әйтте әти кеше: "Юләр!
Килбәтсез ат Тулпар була диләр,
Канатлыдыр, бәлки, чү-чү, улым..."

Юш килгән лә иде юраганы
Улын юатучы шул атаның...
Тик нишлисең? - Әүлияләр хәтта
Күрми кала колын канатларын.

Җитте килеп камыт кияр көннәр.
Тулпар-колын, тыңламадың шуны -
Күпме әйтте Асылбия-Ана:
"Камыт үтерә, - дип, - канатлыны!"

Син малайны кызгандың ул көнне -
Күрдең җанындагы пар канатны
Һәм аңладың: бүген - син киярсең,
Иртәгә ул - сасы ыңгырчакны.

Һәм уйладың: күкрәкләрдә безнең
Талпынулы таң кошлары барда
Һичьюгында бер җилдереп калсын
Дөлдөл үзе тарткан бу арбада!

... Күкрәктән кош озак китми торды -
Талпынды ул күккә кабат-кабат.
Камытланды Тулпар —
Һәм ыңгырчак баскач, сынды канат.

Сүнде шулчак барлык арьякларга
Томырылып чыгар очыш уты.
Тынды шашып артка шуган дала,
Мәңгелеккә тынды... Кинәт сукты

Фәрман биргән иң беренче камчы!
... Аягүрә йоклый эш атлары.
Очып түгел, тартып үтелде шул
Гомеркәйнең юлы, сукмаклары.

Көйсезләнгән нәни малай кайда? -
Колын чакта күрде Тулпар, күрде
Һәм кешнәде шуңа беренче кат -
Канатлыга җирдә сәлам бирде...

Канатташым, ник дәшмисең миңа?
Үз иттеңме камыт-ыңгырчакны?
Арбалыдан сындырттыңмы әллә
Йолдыз моңы сеңгән пар канатны?

... Җил сызгыра абзар кыегында.
Дала түрләрендә яна утлар.
Колын төшен күреп карт ат йоклый -
Тере алаша һәм үлгән Тулпар.

«Әлмәтнефть»

«Альметьевнефть»

«Нефтьче» совхозы Көньяккөнчыгышта кымыз җитештерү белән атаклы. Бу эш 1980 елларда ук башланды. Ел саен утыз-кырык тонна сихәтле эчемлек әчетелә.

Ә менә нәселле ат асрауга совхоз чагыштырмача күптән түгел генә кереште. Совхоз атлары район күләмендә уздырылган сабантуй бәйгесендә беренче мәртәбә 1990 елда катнашты. Бигрәк тә Лангуст белән Прокат айгырлары алдынгылар рәтендә булды.

1994 елны Самара ипподромыннан Смекалистый белән Кулон юртаклары сатып алынды. Аннары совхозга саф инглиз токымлы Гатмий, Кефзол, Магар кебек менге атлар һәм ярымсаф токымлы урыс нәселле аргамаклар кайтарылды. Бу атлар Нефтьчеләр көнендәге чабышларда һәм «Татнефть»нең кышкы

Совхоз «Нефтяник» известен на юго-востоке как производитель кумыса. Его производство началось в 1980-е годы. Ежегодный выпуск этого напитка доходит до тридцати пяти-сорока тонн.

А разведением породистых коней совхоз начал заниматься сравнительно недавно. Впервые его кони приняли участие в районном сабантуе в 1990 году. Одними из лучших жеребцов были Лангуст и Прокат.

В 1994 году на Самарском ипподроме были приобретены рысаки Смекалистый и Кулон — потомок Ультиматума (2.05). Позднее в конюшне совхоза появились чистокровные жеребцы английской верховой породы Гатмий, Кефзол и Магар, а также полукровки русской породы. Эти лошади показали хорошие результаты на бегах в честь Дня нефтяника

МАРС ЖӘЛӘТОВ,
«Әлмәтнефть» идарәсе башлыгы.

Үзебезнең идарә кайтарткан токымлы атларны Казан ипподромына тәрбиягә бирергә туры килде. Алар белән ат йөртү остасы Җәүдәт ага Хәбибуллин шөгыльләнә башлады. Алар арасында Мәскәүдә узган бөтенроссия ярышларында җиңүче Театр һәм Кронос, республика чабышларында күп мәртәбәләр беренчелекне алган Фарватер туры айгыры бар. Саф токымлы аргамаклар белән һәркөн күнекмәләр үткәрү, әйбәт һәм дөрес тәрбия кылу бары тик эре ат аранннары һәм ипподромнарында гына мөмкин эш.

Безгә үзебезнең тренерлар мәктәбен оештырырга кирәк. Әлегә «Татнефть»нең ат хуҗалыкларында Воронеж, Оренбург, Пятигорскида укып кайткан белгечләр эшли. Алар да җитенкерәми. Шунлыктан махсус белеме булмаган ат караучының зур акчалар тотып кайтарылган аргамакларны һәлак иткән очраклары да була.

Ат — бик чиста, нәзберек мал. Аны җигеп җилдерергә яраткан кеше ветеринар да, зоотехник та булырга, аргамакның сәламәтлеге турында кайгыртырга, дөрес ашатырга һәм дагалый белергә тиеш. Ә барыннан да бигрәк атны яратырга кирәк.

МАРС ЗАЛЯТОВ,
начальник НГДУ «Альметьевнефть».

Когда наше управление закупило породистых лошадей, мы решили передать их на Казанский ипподром. Наших рысаков тогда воспитывал мастер-наездник Заудат Хабибуллин. Среди них жеребцы Театр и Кронос — победители всероссийских соревнований в Москве, гнедой жеребец Фарватер — неоднократный призер республиканских скачек. Каждодневный тренинг, необходимый уход, правильное воспитание чистокровных коней можно обеспечить только на крупных конезаводах и конефермах.

Нам нужна своя тренерская школа. А пока в конехозяйствах объединения «Татнефть» работают специалисты, учившиеся в Воронеже, Оренбурге, Пятигорске. Их не хватает. Поэтому бывают случаи, когда коневод, не имеющий специального образования, губит коня, купленного за баснословные деньги.

Лошадь — очень чистоплотное, привередливое животное. Кто любит на ней кататься, должен быть и ветеринаром, и зоотехником, следить за ее здоровьем и питанием, уметь подковать. И, конечно, любить лошадей.

«ӘЛМӘТНЕФТЬ»НЕҢ ГОРУРЛЫГЫ - КРОНОС ҺӘМ ФАРВАТЕР.

ГОРДОСТЬ «АЛЬМЕТЬЕВНЕФТИ» — КРОНОС И ФАРВАТЕР.

THE PRIDE OF ALMETYEVNEFT: KRONOS AND FARVATER.

спартакиадасында үзләрен уңай яктан күрсәтеп өлгерделәр. 1996 елда америка токымлы Фарватер юртагы Чувашиядәге ярышларда беренчелекне алды.

Бүгенге көндә «Нефтьче» совхозында америка һәм урыс токымлы биш юртак айгыр булып, алар Татарстан, бөтенроссия бәйгеләрендә уңышлы гына катнашып киләләр.

и в зимних спартакиадах АО «Татнефть». В 1996 году приобретен еще один жеребец американской рысистой породы — Фарватер, который в том же году занял первое место на соревнованиях в Чувашской Республике.

Всего в конюшне имеется пять жеребцов американской и русско-рысистой пород, что позволяет ей с честью выступать на многих конноспортивных соревнованиях в республике.

БӘЙРӘМ ХАЛЫК ТРАДИЦИЯЛӘРЕННӘН: АТЛАРНЫ БИЗӘҮДӘН, «КЫЗ КУУ», «ЕГЕТЛЕК» КЕБЕК АТЛЫ УЕННАРДАН БАШЛАНА.

НАРОДНЫЙ ПРАЗДНИК НАЧИНАЕТСЯ С НАРОДНЫХ ТРАДИЦИЙ: УКРАШЕНИЯ КОНЕЙ, КОННЫХ ИГР – «ДОГОНИ ДЕВУШКУ!», «ДЖИГИТОВКА».

THE FOLK FESTIVAL STARTS WITH FOLK TRADITIONS: WITH DECORATION OF HORSES, HORSE GAMES «CATH A GIRL!» AND «TRICK RIDING».

Әлмәт. Сабантуй
Альметьевск. Сабантуй

Атлансаң мен үз атыңа,
Кеше аты тиз арый.

ГИМН (ЮРИЙ МАРТЫН), ФРАНТ (ЛЕНАР СӘЛАХИЕВ) ҺӘМ ГОРДЫЙ ДЖО (ОКСАНА ПОЗДНЕЕВА) АРАСЫНДА КӨРӘШ КИСКЕНЛӘШТЕ.

БОРЬБА ЗАВЯЗАЛАСЬ МЕЖДУ ГИМНОМ (НАЕЗДНИК ЮРИЙ МАРТЫН), ФРАНТОМ (ЛЕНАР САЛАХИЕВ) И ГОРДЫМ ДЖО (ОКСАНА ПОЗДНЕЕВА).

THE FIGHT IS BETWEEN GIMN (JOCKEY: YURI MARTYN), FRANT (LENAR SALAKHIYEV) AND GORDY JOE (OXANA POZDNEYEVA).

КЕМ КЕМНЕ: ПАНТЕОН (АЛЕКСЕЙ ТЕЛЕШЕВ) ЖИҢӘРМЕ, ДЕДВЕЙТ (РӨСТӘМ ШӘРИФУЛЛИН) УЗАРМЫ?
КТО КОГО: ПАНТЕОН (АЛЕКСЕЙ ТЕЛЕШЕВ) И ДЕДВЕЙТ (РУСТЕМ ШАРИФУЛЛИН).
WHO WILL WIN: PANTEON (ALEXEI TELESHEV) AND DEADWEIGHT (ROUSTEM SHARIFOULLIN).

КУШАМАТЛАРЫН ГЫНА КУРЕГЕЗ ӘЛЕ СЕЗ АЛАРНЫҢ: ЙОЛДЫЗ, БӘЛӘКӘЧ, ЛОКОН, ТИМУР, ЗОРЬКА, ЛАЧЫН, БУЛӘК, ОРЛИК, ТАЛИСМАН, СПАРТАК, СУСАР… ХАЛЫКТА ҖИРЛЕ АТЛАРНЫ ЯРАТЫП, ЯГЫМЛЫ ИТЕП ШУЛАЙ АТАП ЙӨРТӘЛӘР. ЮККА ГЫНА ӘЛМӘТЛЕЛӘР АЛАРНЫҢ САБАНТУЙДА УЗЫШЫН ТҮЗЕМСЕЗЛӘНЕП КӨТМИ ДӘ ӘСӘРЕНЕП КҮЗӘТМИ ШУЛ.

ОБРАТИТЕ ВНИМАНИЕ НА ЭТИ КЛИЧКИ: ЙОЛДЫЗ, БЯЛЯКАЧ, ЛОКОН, ТИМУР, ЗОРЬКА, ЛАЧЫН, БУЛЯК, ОРЛИК, ТАЛИСМАН, СПАРТАК, СУСАР… ТАК КРАСИВО ПРОЗВАЛИ В НАРОДЕ МЕСТНЫХ ВЕРХОВЫХ ЛОШАДЕЙ. НЕ ЗРЯ ВЫЕЗД «СВОИХ» КОНЕЙ НА САБАНТУЕ — САМОЕ ЛЮБИМОЕ ЗРЕЛИЩЕ АЛЬМЕТЬЕВЦЕВ.

PAY ATTENTION TO THEIR NAMES: YOLDYZ, BYALYAKACH, LOKON TIMUR, ZORKA, LACHYN, BOULYAK, ORLIK, TALISMAN, SPARTAK, SOUSAR… THESE ARE THE BEAUTIFUL NAMES THE PEOPLE GACE TO SADDLE HORSES OF THE LOCAL BREED. IT IS ONLY NATURAL, THAT APPEARANCE OF «THEIR» HORSES AT SABANTOUI IS THE MOST FAVOURITE SHOW FOR CITIZENS OF ALMETYEVSK.

РӨСТӘМ МӨХӘММӘДИЕВ, «Татнефть» акционерлык җәмгыятенең ремонт-төзелеш идарәсе башлыгы, ат спорты ярышлары судьясы.

«Елховнефть» нефть һәм газ табу идарәсе начальнигы урынбасары булып эшләгәндә, миңа Кичүчат авылын яңартып кору белән шөгыльләнергә туры килде. Берләшмәнең башка ярдәмче хуҗалыкларындагы кебек үк, без дә эшне терлекчелек биналарын, машина-трактор паркын, мәдәният-мәгърифәт йортларын тезәтеп корудан башладык. Ташландык хәлгә килгән авыл танымаслык булып үзгәрде. Без бу гади генә авыл мәшәкатьләренә күңелебез белән беректек. Бөек якташыбыз — фикер иясе, язучы, дин эшлеклесе Риза Фәхретдиновның туган авылында төпләнебрәк калу барыбызның да теләге иде. Нәкъ шул чакта «Татнефть» генераль директорының ярдәмче хуҗалыкларда ат үрчету турында фәрманы чыгу безгә шундый мөмкинлек бирде. Ул, атлар сирәгәйгәнгә күрә, бездә әлегә кадәр йокымсырап торган мәхәббәт хисләрен уятып җибәрде.

Без саф токымлы атларны тәрбияләү, ярышларга әзерләү әлифбасын Казан һәм Мәскәү ипподромнарында өйрәнеп, алар үрнәгендә үзебездә судьялар коллегиясе оештырдык. Без анда җиде кеше. Чабыш кагыйдәләрен эшләп, расладык. Судьялар кайчакта ярыш вакытында атларны алмаштыруны сизеп алалар. Башка төрле гаделсезлекләр дә очрый. Андый очракта хәрәмләшүченең аргамагын узыштан чыгаралар.

РУСТЕМ МУХАММАДИЕВ, начальник ремонтно-строительного управления ОАО «Татнефть». Судья конноспортивных соревнований.

Будучи заместителем начальника НГДУ «Елховнефть», я занимался переустройством деревни Кичучат. Как и во всех подсобных хозяйствах объединения, мы начали с животноводческих помещений, машинно-тракторного парка, культурно-просветительных учреждений. Дело шло споро. Некогда заброшенная деревня преобразилась до неузнаваемости. Мы втянулись в эти простые сельские заботы. И всем хотелось сделать что-то хорошее для родины нашего земляка — великого мыслителя, писателя, религиозного деятеля Ризы Фахретдинова. С изданием приказа генерального директора «Татнефти» о развитии коневодства в подсобных хозяйствах объединения у нас появилась такая возможность. Он всколыхнул дремавшие в наших душах чувства любви и привязанности к коням.

Азы подготовки коней к соревнованиям мы переняли у специалистов Казанского и Московского ипподромов. По их примеру создали свою судейскую коллегию.

ТОЯК АСТЫННАН ТУЗАН ГЫНА БӨРКЕЛӘ...

ТОЛЬКО ПЫЛЬ ИЗ-ПОД КОПЫТ...

ONLY THE DUST FROM UNDER THE HOOVES...

Ренат ХАРИС

Сабантуй

Хорошо промчать деревней
на горячем скакуне,
вызывая восхищенье
яркой сбруей на коне,
гривой, карим конским оком,
звонким цоканьем копыт,
и прильнули люди к окнам,
у ворот народ стоит.
Звонко вздрагивает сбруя,
улыбается любой.
- Завтра праздник сабантуя,
приводите всех с собой!
Надо, надо зарядиться
новой силой и мечтой,
человек - он, как землица:
в нем всегда, пока живой,
что-то зреет, прорастает,
колосится и цветет,
все отдал, что мог и знает,
и тогда еще живет!
Должен жить! Всех приглашает
наш веселый сабантуй,
И когда он наступает,
каждый празднуй и ликуй!
Приходи, чтоб насладиться
этой удалью лихой,
чтобы сердце стало биться
с новой силой молодой!

Перевод В.Валиевой.

«Зәйнефть»

«Заинскнефть»

«Зәйнефть» идарәсе карамагындагы «Сеспель» атчылык хуҗалыгы 1991 елның мартында ук оеша. Ул чагында атлар саны утыздан артмый. Хәзер инде анда йөз дүрт ат бар. Шуларның унысы Татарстан ат заводында һәм Төньяк Кавказда тәрбияләнгән юртаклар.

Ат спорты белән бирелә 1993 елдан мавыга башлыйлар. «Татнефть» АҖе уздыра торган ярышларда гына түгел, Россия күләмендә үткәрелгән бәйгеләрдә дә катнашып киләләр. Аларның Дракон (2.22) дигән орлов токымлы туры айгыры бәйгеләрдә еш кына җиңүгә ирешә.

Коневодческая ферма агроцеха «Сеспель» при НГДУ «Заинскнефть» образована еще в марте 1991 года. Тогда она насчитывала до 30 лошадей. Ныне в хозяйстве их 104, из них 10 скакунов рысистых пород, выращенных как на Татарском конезаводе, так и на Северном Кавказе.

С 1993 года в «Сеспеле» развивается конноспортивное направление. Рысаки хозяйства регулярно участвуют в российских соревнованиях и бегах, проводимых АО «Татнефть».

Среди лошадей особо выделяется гнедой жеребец Дракон орловской породы, который показывает хорошую резвость (до 2.22).

ТУГАН ЯКНЫҢ ҖАНГА ЯКЫН СУРӘТЕ.
МИЛАЯ КАРТИНА РОДНОЙ СТОРОНЫ.
A NICE PICTURE OF THE NATIVE LAND.

БУЛАЧАК ЧЕМПИОН.
БУДУЩИЙ ЧЕМПИОН.
FUTURE CHAMPION.

АЛЕКСАНДР ПЕРОВ ҺӘМ БУДЕННЫЙ НӘСЕЛЛЕ ГАЛСТУК АЙГЫРЫ.

АЛЕКСАНДР ПЕРОВ И БУДЕННОВЕЦ ГАЛСТУК.

ALEXANDR PEROV AND GALSTUK, THE BUDENNOV'S STALLION.

ВАЛЕНТИН КСЕНОФОНТОВ,
«Сеспель» ширкәте директоры.

Безнең якларда ат спорты белгечләре бик күп түгел. Шуңа күрә кадрлар алышынып тору көчле. Икенче яктан, моңа табигый сайланыш процессы дип карарга була. Үзебезнең Гулькино егете Александр Перов ат спорты классына йөреп җайдак булган иде. Хәзер ул махсус уку йортында укый һәм ат фермасына җитәкчелек итә.

Әлбәттә, токымлы атларны тәрбияләү, аларны ярышларга әзерләү профессиональ ат йөртүчеләрдән, тренерлардан башка мөмкин түгел. Ә монда, үзебезнең нефть идарәсеннән финанс ярдәме күрсәтелмәсә, әлләни майтарып булмый. Ат фермасын оештыручы Геннадий Зимин истәлеге безнең барыбыздан да хуҗалыкта атчылыкка һәм ат спортына илтифатлырак караш кирәклеген искәртә.

ВАЛЕНТИН КСЕНОФОНТОВ,
директор ООО «Сеспель».

В наших краях преданных конному спорту профессионалов не так уж много. Поэтому ощущается текучесть кадров. С другой стороны, может быть, идет естественный отбор. Вот наш гулькинский паренек Александр Перов ходил в конноспортивный класс, был жокеем. А теперь он — студент специального учебного заведения и руководит всей конефермой. Конечно, воспитание породистых лошадей, подготовка их к соревнованиям требуют наличия профессионалов-наездников, тренеров, что невозможно без финансовой поддержки со стороны нашего нефтяного управления. Память организатора конефермы Геннадия Зимина требует от всех нас более серьезного отношения к проблемам коневодства и конного спорта в хозяйстве.

Г.ЗИМИННЫҢ АТАКЛЫ ДАГА-КОНЮШНЯСЫ.

ЗНАМЕНИТАЯ КОНЮЩНЯ-ПОДКОВА Г.ЗИМИНА.

THE FAMOUS STABLE-HORSE-SHOE OF G.ZIMIN.

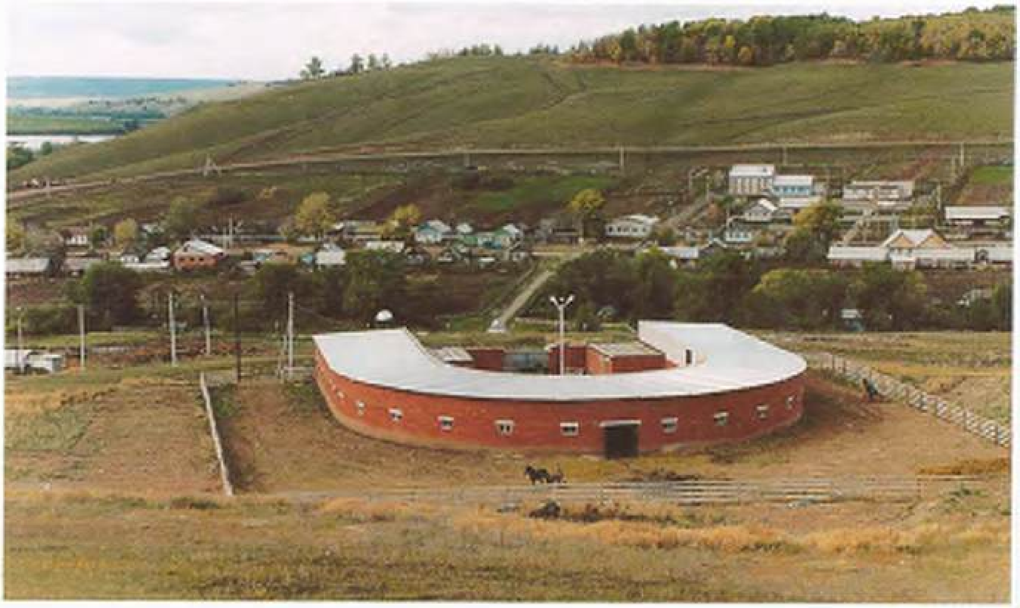

САФ ТОКЫМЛЫ ДРАКОН АРГАМАГЫ — АТ ЙӨРТҮЧЕ АНДРЕЙ МУКАЕВНЫҢ ЯРАТКАН ЮРТАГЫ.

ЧИСТОКРОВНЫЙ ЖЕРЕБЕЦ ДРАКОН — ЛЮБИМЫЙ РЫСАК НАЕЗДНИКА АНДРЕЯ МУКАЕВА.

DRAKON, PURE-BREED STALLION, IS THE FAVOURITE TROTTER OF JOCKEY ANDREI MUKAYEV.

ЗӨЛФӘТ

Ике ат турында баллада

Сагыналар аны - чабыш атын,
Ул - Сандугач атлы ат булган.
Чабышларда, диләр, коштай очкан,
Аткан уктай, диләр, атылган.

Кемнәр генә сагынмый соң аны?
Авылымның даны булган ул,
Чапкан җайга болытларга очып,
Болыннарга төшеп кунган ул.

... Иртәгесен - олы бәйге көне.
Сандугачның тыныч араны.
Тик нигә соң күзләрендә зур шом?
Карашлары нигә караңгы?

Ник чыкмый соң җайдак ат янына?
Ул төш күреп йоклый: иртәгә
Сандугачкай, имеш, үз җайдагын
Болытларга, имеш, күтәрә!

Сандугачкай, имеш, бәйгеләрнең
Иң алдында килә - аткан ук!
Кылганга да тими тояклары! -
Тын да алмый көтә бар халык!

И төш күрә җайдак, якты бер төш,
Шундый якты - күзең чагылыр! -
Бу төш - кара төн алдыннан көннең
Соң кат балкып алган чагыдыр...

... Иртәгесен - олы бәйге көне,
Ял итәләр атлар аранда.
Тик Карлыгач атлы бер чаптарның
Карашлары нигә караңгы?

Ник карый ул җиргә оялгандай,
Ник йокламый аның җайдагы?
Нидән ояласың син, Карлыгач?
Ник җайдагың балта кайрады?

... Узган бәйгеләрдә - аткан уктай,
Искән җилдәй чапты Карлыгач,
Ләкин аткан уктан, искән җилдән
Елдамрак булды Сандугач.

Очты шулай, очты ике чаптар,
Карлыгач та, әйе, аткан ук.
Тик тояклар кылганнарга тиде,
Кылганнар шул калды тапталып...

Һәм мәйданга алдан килеп керде,
Уйнап килеп керде Сандугач,
Сандугачтан соң ук шул мәйданга
Ярсып килеп керде Карлыгач.

И уйнады елгыр Сандугач-ат,
Җирдә ауный-ауный уйнады!
Ә җайдагы... кешеләрдән читтә
Бер ялгызы калып елады.

... Иртәгесен - яңа бәйге көне,
Сандугачның көтә, чык, җайдак! -
Шомлы шәүлә аран тирәсендә -
Кулга балта тоткан ул җайлап...

Бәкәленә сызды балта белән,
Аһ, нишләде шәүлә, нишләде? -
Яралады бәйгеләрнең җырын...
Сандугачкай әрнеп кешнәде.

Шул мизгелдә
ерак бер араннан
Ишетелде кешнәү - ә бусы
Карлыгач-ат иде,
Нәфрәт белән
Кешнәде кук бәйге намусы...

Иртәгесен олы бәйге булды.
Алдан килде ярсу Карлыгач.
- Кайда бәйге җыры - Сандугач-ат? !
- Ник бәйгедә түгел Сандугач? !

Мәйдан читендә ул... Бәкәл бәйле...
Әллә елый микән - тын гына
Калтыранган иреннәрен терәп
Җайдагының җылы кулына,

Башын игән килеш тып-тын тора,
Әкрен кешнәп куя аннары:
Тояклары җиргә тими иде -
Җиргә тигән бүген яллары...

Хыяллана мәллә, бер тибүдә
Ыргып менәм, диеп, болытка? -
Шунда калыр иде түбәтәе
Җайдагының...
Бәкәл авырта.

Алдан килә ярсу Карлыгач-ат,
Ялларына җилләр ияргән.
... Кинәт читкә ыргылды да чаптар,
Җиргә очты чапкын иярдән!

Борылмады кире Карлыгач-ат,
Мәйданны ул ярып үтте дә,
Башын җиргә игән Сандугачның
Янына ук барып җитте дә,

Оялыпмы, кызганыпмы шунда,
Ярсыныпмы кешнәп җибәрде.
... Ә Сандугач - бәйгеләрнең җыры -
Уза иде хәтта җилләрне...

«Ямашнефть»

«Ямаш» совхозында атлар үрчетү һәм өйрәтү эше белән берләшмәдә фәрман чыккан елда гына кызыксына башлыйлар. Әүвәл егерме ат сатып алына. Шуннан бирле атлар саны елдан-ел арта, хәзер инде төп игътибарны үрчем булдыруга юнәлдерү мөмкинлеге дә бар.

Хуҗалыктагы атлардан америка токымлы Дарлинг юртагы, янә дә Голубая Гладь (елдамлыгы 2.11), Солтан (2.18), Кузен (2.78), Левкой (2.04) кебек урыс токымлы юртакларга аерым өмет баглыйлар. Ә инде Россиядә иң шәп нәсел айгыры буларак танылган Дарлинг (елдамлыгы 2.04) хуҗалыкның горурлыгы санала. Ул бәйгеләрдә күп тапкырлар җиңү яулаган айгыр: 1996 елда Татарстан Президенты М.Шәймиев призын, «Коневодство России» журналы призын, Россиянең Авыл хуҗалыгы ми-

Разведением лошадей и их тренингом в совхозе «Ямашинский» начали заниматься сравнительно недавно, с лета 1995 года. Тогда было приобретено 20 голов. Ныне поголовье постоянно растет, что позволяет вести целенаправленную племенную работу.

Среди коней хозяйства выделяются Дарлинг американской рысистой породы, а также Голубая Гладь (резвость 2.11), Султан (2.18), Кузен (2.78) и Левкой (2.04) — русской рысистой породы. Красой и гордостью хозяйства является жеребец Дарлинг (от Руминг-Монарха и Даурии), признанный лучшим производителем России (резвость 2.04). Он неоднократно выигрывал различные призы — приз Президента Татарстана М. Шаймиева (1996), установил рекорд Казанского ипподрома по

ВЛАДИМИР ЯШАНИН,
«Ямаш» ширкәте директоры.

Владимир Иванович ат фермасы каршында спорт классы оештырып җибәргәч, анда йөрү өчен бөтен мәктәп укучысы язылган иде. Аннан сабырлыгы җитмәгәннәр, хайваннарга битараф караганнар һәм, гомумән, ялкаулар әкренләп таралышып бетте. Атта чабу, сикерүдән тыш аларны карарга - тәрбияләргә яратучы унике кыз һәм малай гына калды. Алар арасында икесе — Роман Панов белән Ольга Вахтерова аеруча сәләтле булып чыкты. Егет - конкурда, ә кыз юртаклар ярышында беренче булдылар. Хәзер яшь ямашлылар карамагында утыз дүрт спорт аты.

ВЛАДИМИР ЯШАНИН,
директор ООО «Ямашинский».

Когда Владимир Иванович организовал конноспортивный класс при конеферме, туда записалась вся школа. Потом нетерпеливые, равнодушные и просто ленивые рассеялись. Остались только двенадцать ребят, которым кроме верховых прогулок понравилась забота о лошадях. Среди них особо талантливыми оказались Роман Панов и Ольга Вахтерова. Он выиграл конкур, а она - скачки на рысаках. Сейчас в распоряжении юных ямашинцев тридцать четыре спортивные лошади.

БЕРӘҮ — БӨТЕН КЕШЕ, БӨТЕН КЕШЕ БЕР КЕШЕ ӨЧЕН.

ОДИН — ЗА ВСЕХ, И ВСЕ — ЗА ОДНОГО!

ONE FOR ALL AND ALL FOR ONE.

нистрлыгы призын ала, 1995 елгы бөтенроссия Дерби ярышларында катнаша, Казан ипподромында кышкы ярышларда рекорд куя.

Торнадо дигән тракенен токымлы айгыр исә үзе биек (173 см), үзе сөлек кебек уйнаклап тора. Ул малкайның адымына, йөрешенә һәркем соклана. Менә дигән конкур аты үсә, диләр белгечләр.

зимней дорожке, был неоднократным призером конноспортивных соревнований в Татарстане, а также получил первый приз журнала «Коневодство России» (1996), первый приз Министерства сельского хозяйства России (1996), был участником Всероссийского дерби в 1995 году. Кони хозяйства регулярно участвуют во всех крупных всероссийских и татарстанских соревнованиях, неоднократно на них побеждали.

В хозяйстве созданы благоприятные условия для племенной работы и тренинга лошадей. Прекрасный состав стада. Наличие перспективных лошадей позволяет расширять спектр конноспортивных соревнований, делая их более многопрофильными. Например, в хозяйстве имеется жеребец тракененской породы Торнадо, который имеет высоту 173 см в холке, отличный экстерьер, плавные, грациозные движения и мощный прыжок, что при соответствующем тренинге позволит подготовить лошадь для классического конкура и выездки.

АМЕРИКА ТОКЫМЛЫ НӘСЕЛЛЕ ЮРТАК ФИНАЛНЫҢ ҮЗ ХАРАКТЕРЫ: АТ КАРАУЧЫ ИВАН ВАХТЕРОВНЫҢ «КЫСТАВЫНА ДА КАРАМАСТАН», СУРӘТКӘ ТӨШӘРГӘ ТЕЛӘМИ.

ЧИСТОКРОВНЫЙ РЫСАК АМЕРИКАНСКОЙ ПОРОДЫ ФИНАЛ - КОНЬ С ХАРАКТЕРОМ: НЕ ХОЧЕТ ПОЗИРОВАТЬ. НЕСМОТРЯ НА УГОВОРЫ КОНЮХА ИВАНА ВАХТЕРОВА.

FINAL, A PURE-BREED AMERICAN TROTTER, IS A HORSE WITH A STRONG CHARACTER: DOES NOT WANT TO POSE DESPITE ATTEMPTS TO PERSUADE OF THE GROOM IVAN VAKHTEROV.

ПОСЛОВИЦА ЙОШКАР-ОЛЛДАГЫ ЯРЫШЛАРДА ИКЕНЧЕ УРЫННЫ АЛДЫ.

ПОСЛОВИЦА НА СОРЕВНОВАНИЯХ В ЙОШКАР-ОЛЕ ЗАНЯЛА ВТОРОЕ МЕСТО.

POSLOVITSA WAS THE SECOND AT CONTEST IN YOSHKAR-OLA.

ОЛЬГА ВАХТЕРОВА ҮЗЕНЕҢ КУРГАНЫ БЕЛӘН ТУГАН ОЯСЫННАН ЕРАКЛАРГА ОЧЫП КИТӘР ИДЕ, ЛӘКИН АТ ФЕРМАСЫ МӨДИРЕ НИКОЛАЙ НИКИФОРКИН ҖИБӘРМИ.

ТАК БЫ И УМЧАЛАСЬ ОЛЬГА ВАХТЕРОВА СО СВОИМ КУРГАНОМ ПОДАЛЬШЕ ОТ РОДНОГО ГНЕЗДА, ДА ЗАВЕДУЮЩИЙ КОНЕФЕРМОЙ НИКОЛАЙ НИКИФОРКИН НЕ ОТПУСКАЕТ.

OLGA VAKHTEROVA WOULD HAVE DASHED AWAY WITH HER KURGAN FROM HER NATIVE NEST, BUT NIKOLAI NIKIFORKIN, THE MANAGEROF THE STUD-FARM, WOULD NOT LET HER GO.

ӘЛМӘТ САБАНТУЕНДА ГИМН БЕЛӘН БЕРЕНЧЕЛЕКНЕ АЛГАН ЮРИЙ МАРТЫННЫ ТӘБРИКЛӘҮ.

ПОЗДРАВЛЕНИЯ ПОЛУЧАЕТ ЮРИЙ МАРТЫН, ВЫИГРАВШИЙ АЛЬМЕТЬЕВСКИЙ САБАНТУЙ НА ГИМНЕ.

CONGRATULATIONS TO YURI MARTYN WHO WON SABANTOUI IN ALMETYEVSK ON GIMN.

Ренат ХАРИС

Когда мой дед лошадь запрягал…

Дед мой — начнет запрягать, и — пошло!..
Любил старик задаваться вопросами:
«Вот, скажем, арба… Чем тебе не седло?
Разве что с этими вот… с колесами!..
Грузи — что хочешь. Садись. Езжай.
Ни тряско, ни валко… Хорошо себя
чуствуешь!..
А окажись ты в седле — ну хотя б
невзначай! —
тут, братец, надо иметь искусство, слышь?..»
Потом, узду в руках теребя —
была узда изрядно изношена, —
«Лошадь, — скажет, — не глупее тебя,
когда ей узда на морду наброшена!..»
К оглоблям цепляя хомут: «Кому
ходить под ярмом приятно? — спрашивал. —
Хомут на шее — всегда хомут,
даже если к оглоблям еще не прилажен».
Под конец говорил: «Вот такие дела…»
«За вожжи — это ведь, слышь, удила —
их — как бы это сказать?.. — продолжение!..»
Дедова мудрость — теперь уж былье —
мне представляется богатством бесценным.
В самое сердце взять бы ее!
Да нету уж деда… Не с кем ездить
за сеном…

Перевод Б. Пчелинцева.

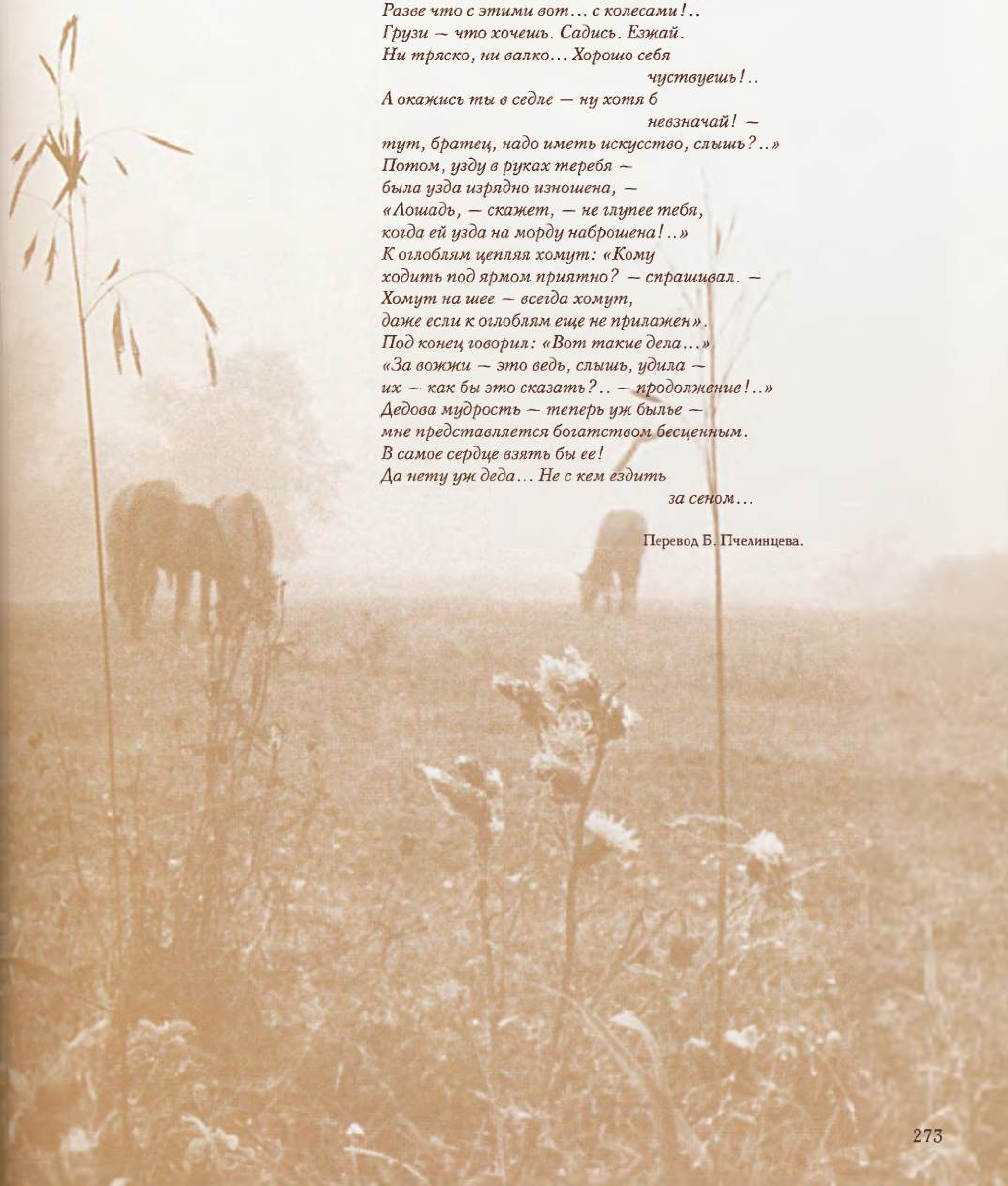

«Нурлатнефть»

ҖИЛ ТЕГЕРМӘНЕ ҺӘМ АТЛАР — БОРЫНГЫ АВЫЛНЫҢ БИЗӘГЕ ҺӘМ МАКТАНЫЧЫ.

ВЕТРЯНАЯ МЕЛЬНИЦА И ЛОШАДИ — КРАСА И ГОРДОСТЬ СТАРИННОЙ ДЕРЕВНИ.

THE WINDMILL AND HORSES — BEAUTY AND PRIDE OF THE ANCIENT VILLAGE.

Нефтьчеләр килгәч, Әхмәт авылының икенче сулышы ачылды. Алар асфальт юл салдылар, мәчет кордылар, иске җил тегермәнен төзәттеләр, җиде кое казыдылар. Ташландык авылга заманча чалымнары да булган борынгы татар авылы кыяфәте керде.

Авыл атсыз буламыни?! «Нурлатнефть» идарәсе башлыгы чиста токымлы колыннар сатып алырга фатиха бирде. Болар — нигездә буденный токымлы аргамаклар. Ун ел инде шулар белән ат карачы Фәрит Җаббаров мәш килә. Хәзер Әхмәттә нәселле чабышкылар егермегә җитә язды. Үзләрендә туганнар да бар.

Һәркөнне төшлектән соң Фәрит улы Фәрхат белән аларны йөртергә-чабыштырырга алып чыга. Бергәләп Әлмәттә, Чаллыда узган ярышларда, сабантуйларда катнашалар.

Деревня Ахметьево обрела второе дыхание с приходом к ним нефтяников. Они проложили асфальтовую дорогу, построили мечеть, отремонтировали старую ветряную мельницу, пробурили семь колодцев. Так старое, заброшенное Ахметьево стало походить на истинное татарское село с современным обликом.

Какое же село без лошадей? Начальник НГДУ «Нурлатнефть» распорядился о покупке чистокровных жеребцов, в основном буденновской породы. Больше десяти лет их воспитанием занимается конюх Фарит Зяббаров. Теперь у них около двадцати чистокровных лошадей. Уже появляются свои местные жеребята. Каждый день Фарит с сыном Фархатом после обеда выезжают на тренинг. Они стараются не пропускать соревнования, сабантуи Альметьевска, Набережных Челнов.

МАРАТ ХУҖИН,
«Нурлатнефть» идарәсе башлыгы.

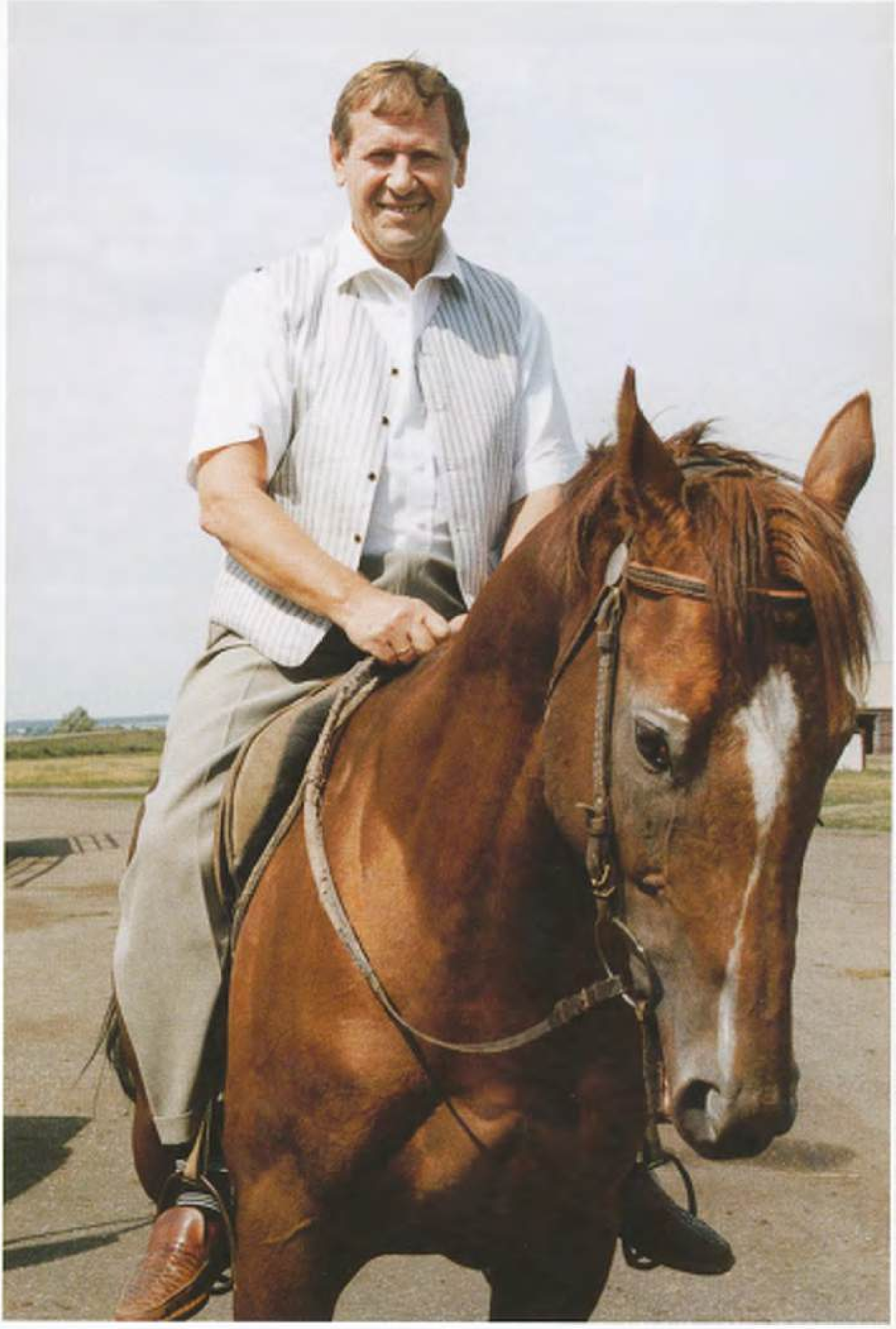

Югары рангтагы нәселле атлар белән һәркөнне озак тренинг үткәрергә кирәк. Елдам ат елдам көндәш сорый. Шуңа күрә үзебезнең иң җитез чабышкыбыз Бризны «Кондырча» ат фермасына тәрбиягә бирергә туры килде. Бу чиста токымлы җирән айгыр, бик үк яшь булмаса да, ярышларда еш катнашты. 1996 елда Ростовта узган сезон ачу ярышларында ул беренче урын, Пятигорскида Россия Федерациясе Президенты Призы чабышларында икенче урын, 1997 елдагы Казан сабантуенда призлы урын алды. «Кондырча»да тәрбияләнүче чиста инглиз токымлы Пепел чабышкысы исә быел Лениногорск сабантуенда беренчелекне яулады.

МАРАТ ХУЗИН,
начальник НГДУ «Нурлатнефть».

Для породистых лошадей высокого ранга необходимы каждодневные длительные тренировки. Хорошему резвому коню нужен резвый соперник. Поэтому самого быстрого скакуна Бриза пришлось отдать на содержание конеферме «Кондырча». Этот чистокровный жеребец рыжей масти, хотя и не очень молодой, до сих пор участвовал в скачках. В 1996 году он занял первое место в соревнованиях открытия сезона в Ростове, второе место — на скачках на приз Президента Российской Федерации в Пятигорске, в 1997 году стал призером сабантуя в Казани.

Другой наш жеребец — чистокровный молодой Пепел в этом году на сабантуе города Лениногорска занял первое место. Он тоже воспитанник конефермы «Кондырча».

ӘХМӘТ АВЫЛЫНДАГЫ «ДУСЛЫК» ШИРКӘТЕН РОМАН ЧАХМАЧЕВ ҮЗ КУЛЫНА АЛГАЧ, ХУҖАЛЫКТА ТӘРТИП АРТТЫ. ТЫРЫШСАҢ, ГАП-ГАДИ АВЫЛ АБЗАРЛАРЫН ДА УҢАЙЛЫ АРАННАРГА ӘВЕРЕЛДЕРЕП БУЛА ИКӘН. ИХАТАЛАРЫНДА ҺӘРВАКЫТ ЧИСТА, Ә НЫК БӘДӘНЛЕ ҺӘМ ТЫНЫЧ БУДЕННЫЙ АТЛАРЫ БЕРВАКЫТТА ДА АЗЫККА АПТЫРАМЫЙЛАР. ШУҢА КҮРӘ АЛАРНЫҢ СЫРТЛАРЫ КОЯШТА ЕЛКЫЛДАП ТОРА.

ПОСЛЕ ТОГО, КАК РОМАН ЧАХМАЧЕВ ВЗЯЛ В СВОИ РУКИ АГРОЦЕХ АХМЕТЬЕВО, В ХОЗЯЙСТВЕ ПОРЯДКА СТАЛО БОЛЬШЕ. ОКАЗЫВАЕТСЯ, И ОБЫКНОВЕННЫЕ ДЕРЕВЕНСКИЕ АБЗАРЫ МОЖНО ПРЕВРАТИТЬ В УДОБНЫЕ И ОПРЯТНЫЕ КОНЮШНИ. А ДВОРЫ ЗДЕСЬ ОБУСТРОЕНЫ ТАК, ЧТОБЫ ТАМ ВСЕГДА БЫЛА ЧИСТОТА, А КРЕПКИЕ И СПОКОЙНЫЕ «БУДЕННОВЦЫ» НИКОГДА НЕ ИСПЫТЫВАЛИ НЕДОСТАТКА В КОРМАХ. ПОЭТОМУ ИХ РЫЖИЕ БОКА ЛОСНЯТСЯ И БЛЕСТЯТ НА СОЛНЦЕ.

ROMAN CHAKHMACHEV, HAD HEADED THE AKHMETYEVO AGRICULTURAL WORKSHOP, HE BROUGHT ORDER TO THE ENTERPRISE. SURPRISINGLY, BUT THE ORDINARY VILLAGE ABZARS (SHEDS) CAN BE TURNED INTO COMFORTABLE AND NEAT STABLES. AND THE YARDS HAVE BEEN ARRANGED IN SUCH A WAY THAT THEY HAD ALWAYS BEEN CLEAN, AND STRONG AND CALM BUDENNOV'S HORSES HAD NEVER HAD PROBLEMS WITH FODDER. THAT IS WHY THEIR RED SIDES ARE GLOSSY AND SHINE IN THE SUN.

АТЛАР КҮМӘКЛЕК ЯРАТА.

ЛОШАДИ ЛЮБЯТ ОБЩЕСТВО.

HORSES LOVE COMPANY.

ФӘРИТ ҖАББАРОВКА АТ КАРАУЧЫ ДА, АТ ЙӨРТҮЧЕ ДӘ, ХӘТТА ТРЕНЕР ДА БУЛЫРГА ТУРЫ КИЛӘ.

ФАРИТУ ЯББАРОВУ ПРИХОДИТСЯ БЫТЬ И КОНЮХОМ, И НАЕЗДНИКОМ, ДА И ТРЕНЕРОМ ТОЖЕ.

FARIT YABBAROV HAS TO BE BOTH GROOM, RIDER AND TRAINER.

НУРЛАТ ХАЛКЫНЫҢ ИШЕК АЛДЫНДА АТЛАР ЕШ КҮРЕНӘ.

ВО ДВОРАХ НУРЛАТСКИХ ЖИТЕЛЕЙ КОНИ – НЕ РЕДКОСТЬ.

HORSES ARE NOT AN UNCOMMON THING IN THE FARM-YARDS OF NOURLAT CITIZENS.

ЯР
ЧАЛЛЫ

АТ ЧАБЫШЫНДА ҺӘРКЕМНЕҢ ҮЗ БОРЧЫЫ. ҖИТӘКЧЕЛӘРНЕКЕ: КЕМ АТЫ БЕРЕНЧЕ КИЛЕР?

НА СКАЧКАХ У КАЖДОГО СВОЯ ЗАБОТА, А У РУКОВОДИТЕЛЕЙ: ЧЕЙ КОНЬ ПРИДЕТ ПЕРВЫМ?

EVERYBODY IS MINDING HIS OWN BUSINESS AT RACES. THE MANAGERS WONDER: WHOSE HORSE IS THE FIRST?

Нурлат. Уңыш бәйрәме
День урожая в Нурлате

Киекле. Сабантуй

Сабантуй в Бурметьеве

*САБАНТУЙ БЕР КӨНЛЕК,
ДӘРТ БИРҮЕ БЕР ЕЛЛЫК.*

*ДЕНЬ ПРОЛЕТЕЛ — И НЕТ
САБАНТУЯ. А НАСТРОЙ — НА
ЦЕЛЫЙ ГОД!*

*SABANTOUI LASTS FOR
JUST ONE DAY, BUT IT
GIVES THE CHARGE FOR
THE WHOLE YEAR.*

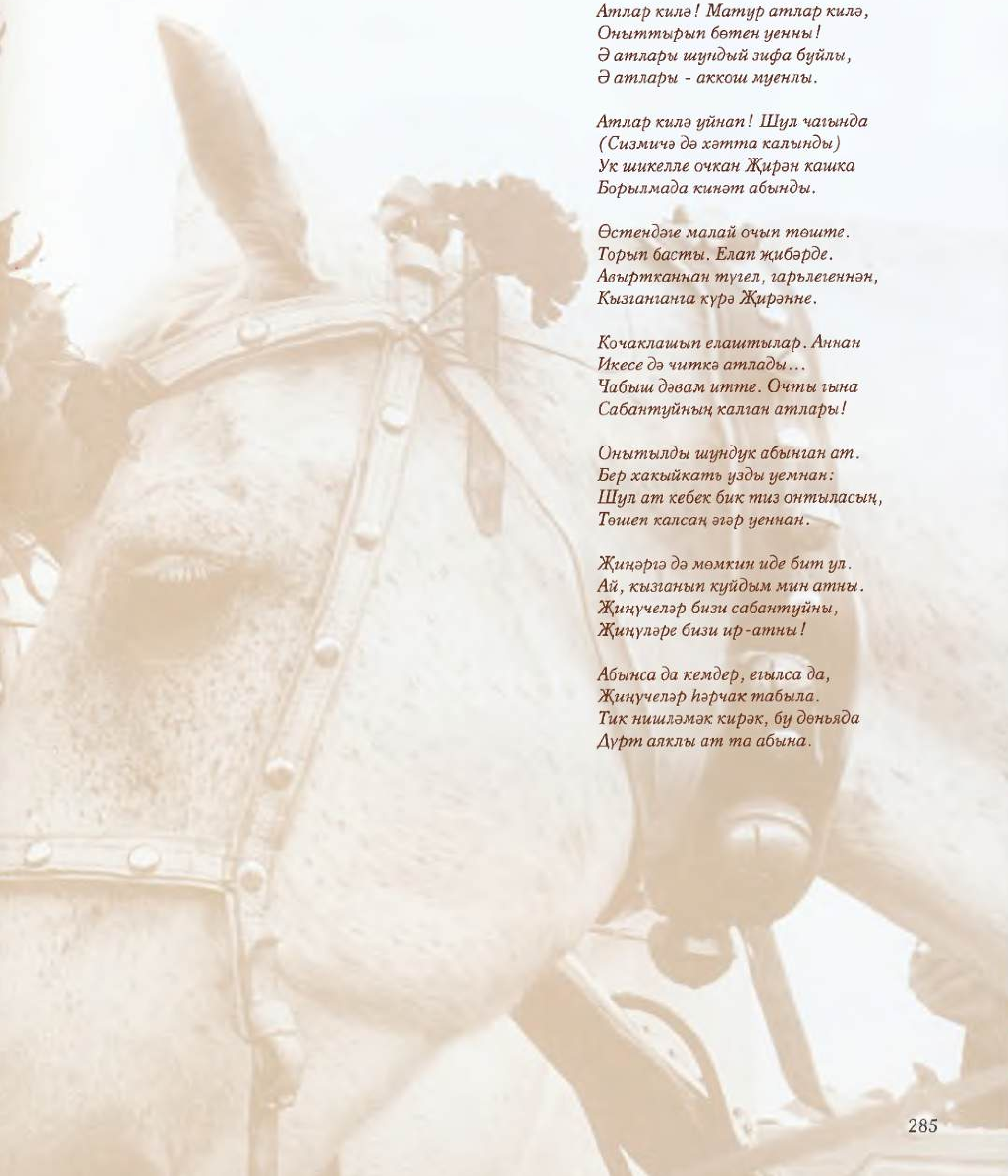

Роберт МИҢНУЛЛИН

Илеш сабантуе

Кыза гына, кыза сабантуе!
Алыш, ярыш, көрәш - биредә.
Ак сөлгеләр ята тыпырчынып
Илеш ирләренең билендә.

Атлар килә! Матур атлар килә,
Онытгырып бөтен уенны!
Ә атлары шундый зифа буйлы,
Ә атлары - аккош муенлы.

Атлар килә уйнап! Шул чагында
(Сизмичә дә хәтта калынды)
Ук шикелле очкан Җирән кашка
Борылмада кинәт абынды.

Өстендәге малай очып төште.
Торып басты. Елап җибәрде.
Авырткаңнан түгел, гарьлегеннән,
Кызганганга күрә Җирәнне.

Кочаклашып елаштылар. Аннан
Икесе дә читкә атлады...
Чабыш дәвам итте. Очты гына
Сабантуйның калган атлары!

Онытылды шундук абынган ат.
Бер хакыйкать узды уемнан:
Шул ат кебек бик тиз онтыласың,
Төшеп калсаң әгәр уеннан.

Җиңәргә дә мөмкин иде бит ул.
Ай, кызганып куйдым мин атны.
Җиңүчеләр бизи сабантуйны,
Җиңүләре бизи ир-атны!

Абынса да кемдер, егылса да,
Җиңүчеләр һәрчак табыла.
Тик нишләмәк кирәк, бу дөньяда
Дүрт аяклы ат та абына.

«Прикамнефть»

Чулман буенда атчылык традицияләре узган гасырдан ук килә. Бу төбәктә купец П.В.Щетинкин атлары бик мәшһүр була. Инде менә «Прикамнефть» нефть һәм газ чыгару идарәсе кабат бу эшне тергезеп җибәрү хәстәренә керешә. 1995 елда «Чулман» агрофирмасында нәселле атлар үрчетү эшен башлап җибәрделәр. Алабугада шәп аргамаклар кордылар.

Бүгенге көндә селекция эшләре алып бару өчен дә, аргамакларны бәйгегә әзерләү-өйрәтү өчен дә уңайлы шартлар җитәрлек. Хуҗалыкта җиде орлов һәм унбер урыс токымлы юртак, тракенен токымлы бер бия һәм шотланд понилары бар. Үзләрендә үрчегән, тәрбияләнгән атлар саны да елдан-ел ишәя бара. Менге атларны һәм юртакларны тәҗрибәле тренерлар өйрәтә, бәйгегә әзерли.

Традиции коневодства в Прикамье ведут свою историю еще с прошлого века, от знаменитых конюшен купца П.В. Щеткина. В годы советской власти периодически делались — увы, неудачные — попытки возродить элитное коневодство. Новый импульс его развитию придало руководство НГДУ «Прикамнефть». На подсобном предприятии агрофирмы «Прикамская» с 1995 года началось целенаправленное возрождение племенного коневодства.

Сейчас в конюшне хозяйства создана основа для начала селекционной работы и подготовки лошадей к конноспортивным соревнованиям. Здесь содержатся 11 голов русской и 7 голов орловской рысистой пород, одна кобыла тракененской породы, а также несколько шотландских пони. Постепенно увеличивается количество коней, выращенных соб-

АЛАБУГАДА КАВАЛЕРИСТ КЫЗ НАДЕЖДА ДУРОВА ҺӘЙКӘЛЕ.

ПАМЯТНИК КАВАЛЕРИСТ-ДЕВИЦЕ НАДЕЖДЕ ДУРОВОЙ В ЕЛАБУГЕ.

THE MONUMENT OF CAVALRY-WOMAN NADEZHDA DUROVA IN THE TOWN OF YELABUGA.

АТЛЫ СПОРТ МӘКТӘБЕ ТРЕНЕРЫ СПОРТ МАСТЕРЫ МАРС ЗАКИРОВ.

ТРЕНЕР КОННОСПОРТИВНОЙ ШКОЛЫ МАСТЕР СПОРТА МАРС ЗАКИРОВ.

THE TRAINER OF THE RIDING SCHOOL, MASTER OF SPORTS MARS ZAKIROV.

НАРИМАН ЖАМАЛЕТДИНОВ,
«Прикамнефть» идарәсе башлыгы.

Без атларны Алабуга районының Котловка авылындагы агрохуҗалыкта үрчетә башладык. Әүвәл читтән авыр эш атлары алып кайттык. Аннан нәселле атлар — урыс һәм орлов юртаклары, инглиз чабышкылары сатып алдык. Без үзебезнең алга рекордлар күрсәтү максаты куймадык. Аның өчен читтә — аеруча мактаулы ипподромнарда берничә аргамак тоту да җитәр иде. Максатыбыз — балаларны ат спорты белән мавыктыру өчен җитәрлек бахбайлар үрчетү. Шуңа күрә көтүнең төп өлешен Котловкада калдырып, токымлы аргамакларны Алабуга шәһәренә күчердек. Җыйнак кына, җайлы гына ипподром төзеп куйдык, атлы спорт мәктәбе оештырып җибәрдек. Сез анда малайлар һәм кызларның ничек мавыгып йөргәнен күрсәгез икән! Алар җитмешләп. Һәр атка ике-өч хуҗа туры килә дигән сүз. Атлар кешегә бик тиз ияләшә, якын иткән кешегә генә тулысынча буйсына. Шуңа күрә алар тирәсендә күп кеше буталып йөрергә тиеш түгел.

Атлы спорт мәктәбендәге дәресләр балаларны күп нәрсәгә өйрәтә. Нәселле ат тәрбияләү, ятатудан тыш, күп көч, сабырлык таләп итә. Шунлыктан бу шөгыль аларның ихтыяр көчен тәрбияләүче факторга әйләнә. Мәктәпнең ике укучысы Пятигорскидагы ат спорты тренерлары училищесын тәмамлап, алар Алабугага җайдак һәм ат йөртүчеләр булып кайттылар.

Чулман буе чабышкылары 1995 елдан бирле атлы спорт ярышларында, «Татнефть» АҖ оештырган яки төбәктә үткәрелгән бәйгеләрдә актив катнаша. Алабугалылар 1996 елны Ижауда Удмуртия дәүләт ат заводының 70 еллыгы хөрмәтенә уздырылган ярышлардан Баш призны алып кайттылар.

ственными силами. В штате хозяйст есть опытные тренеры рысистых и верх вых лошадей.

С 1995 года скакуны Прикамья р гулярно участвуют в конноспортивн праздниках и соревнованиях, как орг низованных АО «Татнефть», так и в р гиональных соревнованиях, например Ижевске в 1996 году в честь 70-лет Удмуртского ГЗК, где кони хозяйст взяли главный приз. В 1997 году в Ел буге построены новый ипподром и к нюшня.

МЕТРОПОЛЬ УЛЫ МЕТЕОР ИКЕ ЕЛДАН КАЗАНДА ИКЕ ЯШЬЛЕК УРЫС ЮРТАКЛАРЫ АРАСЫНДА БЕРЕНЧЕ БУЛЫР ДИП КЕМ ФАРАЗЛЫЙ АЛСЫН...

КТО МОГ ПРЕДУГАДАТЬ, ЧТО СЫН МЕТРОПОЛЯ – МЕТЕОР ЧЕРЕЗ ДВА ГОДА ЗАЙМЕТ ПЕРВОЕ МЕСТО В КАЗАНИ СРЕДИ РУССКИХ РЫСАКОВ-ДВУХЛЕТОК.

WHO COULD HAVE EVER THOUGHT THAT TWO YEARS LATER THE SON OF METROPOL, METEOR, WILL WIN THE FIRST PLACE IN KAZAN AMONG RUSSIAN TROTTERS AT THE AGE OF TWO.

НАРИМАН ЗАМАЛЕТДИНОВ, начальник НГДУ «Прикамнефть».

Мы начали разводить коней в своем агрохозяйстве в деревне Котловка Елабужского района. Сперва завезли тяжеловозов. Потом закупили породистых лошадей: русских и орловских рысаков, английских скакунов. Мы не ставили перед собой цель добиваться рекордов. Для этого было бы достаточно содержать несколько лошадей на стороне — на престижных ипподромах. Мы пошли другим путем — стали развивать коневодство, чтобы иметь возможность занять детей конным спортом.

Оставив основной табун в Котловке, породистых лошадей перевели в Елабугу. Построили небольшой, но удобный ипподром, организовали конноспортивную школу. Видели бы вы, с каким удовольствием занимаются там девчонки и мальчишки! Их около семидесяти. У каждого по двое-трое «подшефных». Лошади — существа постоянные и преданные. Признают только своего хозяина. Занятия в конноспортивной школе многому учат, ведь работа с породистым конем требует кроме любви физической силы и большого терпения. Таким образом, детское увлечение становится фактором воспитания силы воли. Двое учеников нашей конноспортивной школы, окончив в Пятигорское училище тренеров по конному спорту, вернулись домой жокеями, наездниками.

НОМЕР АЙГЫРЫ ТУБӘН КАМА САБАНТУЕНДА (2000) ҖИҢҮ ЯУЛАП, ТАГЫН ХУҖАЛАРЫН ШАТЛАНДЫРДЫ. УЛ 1998 ЕЛДА КАЗАН САБАНТУЕНДА ӨЧЕНЧЕ КИЛГӘН ИДЕ.

ЖЕРЕБЕЦ НОМЕР СНОВА ОБРАДОВАЛ ХОЗЯЕВ, ЗАНЯВ ПЕРВОЕ МЕСТО В 2000 ГОДУ В НИЖНЕКАМСКОМ САБАНТУЕ. НА КАЗАНСКОМ САБАНТУЕ-98 ОН БЫЛ ТРЕТЬИМ.

NOMER STALLION HAS ONCE AGAIN PLEASED HIS OWNERS BY WINNING THE FIRST PLACE AT SABANTOUI IN NIZHNEKAMSK IN THE YEAR 2000. AT SABANTOUI'98 IN KAZAN. HE WAS THE THIRD.

МАРС ЗАКИРОВ, «Прикамская» агрофирмасы атлы спорт мәктәбенең өлкән тренеры, СССРның спорт мастеры.

Күптән түгел ат спорты мәктәбенә Пятигорскидан безнең элекке шәкертебез кайтып төште һәм тренер булып эшли башлады. Беренче карашка, моның әлләни гаҗәпләнерлеге дә юк сыман. Тик хикмәт шунда, ул тәрбиягә авыр бирелә торганнардан иде. Минем үтенеч буенча укытучылар егетнең махсус йортка урнаштыру өчен әзерләгән документларын ел буе җибәрми тордылар. Ә ул, тикшерү астындагы кеше кебек, атна саен анда күренеп, билгеләнеп торды. Янәсе, бер-бер хикмәт ясап куймасын.

Юк, ул түгел, атлар хикмәти үзгәрешләр ясады. Элекке киребеткән тыңлаусыз сугыш чукмары ат караучының мәрхәмәтле, кайгыртучан ярдәмчесенә әйләнде.

Бу безнең тарихта атларның кешене үзгәрткәнен, аның эчке дөньясын арулаганын дәлилләгән бердәнбер мисал түгел. Ул затлы хайваннардан бөркелә торган уңай куәт кешенең бозылган холык-фигылен сихәтли. Безнең мәктәп, атларга мәхәббәт кузгатып, авыр язмышлы балалардан разрядлы берничә спортчы әзерләде инде.

Беренче разрядлы спортчы Надежда Малкова Калашников призына Ижевскида узган конкур ярышларында үзенең Метеорында өченче булды. Без инде Алабуганың үзендә дә конкур буенча зона узышлары үткәрдек. Моның өчен бездә барлык шартлар бар.

Безнең мәктәпнең беренче директоры Борис Дубинин ат спорты комплексы кайчан да булса яшь буынны физик һәм рухи сәламәтләндерү үзәгенә әверелеп кенә калмас, монда затлы атлар үсәр дип хыяллана иде.

Аның бу хыялы әкренләп тормышка аша. Алабуга җирендә туган беренче токымлы атлар әйбәт кенә нәтиҗәләр күрсәтәләр. Узган ел Весточка дигән урыс юртагы ике яшьлек юртаклар арасында, читтән китерелгән кунакны гына үткәреп, икенче булды. Аның сеңлесе Виктория тагын да елдамрак булырга охшый. Ул Ижевскида Приталинка Призы ярышларында беренчелеккә чыкты.

ИКЕНЧЕ РАЗРЯДЛЫ СПОРТЧЫ ЕЛЕНА ПЛОТНИКОВА. КОНКУР БУЕНЧА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БЕРЕНЧЕ АЧЫК ЧЕМПИОНАТЫНДА ДОСТ БЕЛӘН ИКЕНЧЕ УРЫНГА «СИКЕРДЕ».

МОЛОДАЯ СПОРТСМЕНКА ВТОРОГО РАЗРЯДА ЕЛЕНА ПЛОТНИКОВА. НА ПЕРВОМ РЕСПУБЛИКАНСКОМ ОТКРЫТОМ ЧЕМПИОНАТЕ ПО КОНКУРУ НА ДОСТЕ «ДОПРЫГАЛАСЬ» ДО ВТОРОГО МЕСТА.

THE YOUNG SPORTSWOMAN OF THE SECOND CATEGORY YELENA PLOTNIKOVA.

МАРС ЗАКИРОВ, старший тренер конноспортивной школы агрофирмы «Прикамская», мастер спорта СССР.

Недавно в конноспортивную школу «Прикамнефти» вернулся наш бывший воспитанник из Пятигорска и приступил к тренерской работе. В этом нет ничего из ряда вон выходящего, если бы не одно обстоятельство. Он был из трудновоспитуемых. Целый год по моей просьбе учителя придерживали его документы, подготовленные для спецзаведения. Он, как настоящий подследственный, ходил в школу отмечаться практически каждый день, чтобы показать, что ничего не натворил.

Зато лошади сотворили с ним самое настоящее чудо. Из бывшего ершистого драчуна он превратился в заботливого и выносливого помощника конюха. Подросток целыми днями не отходил от коней: чистил, мыл, кормил и, конечно же, учился ездить. Сегодня он сам учит детей секретам быстрой езды.

Это не единственный пример того, как общение с лошадьми меняет внутренний мир молодого человека. За счет огромной положительной энергетики животного в буквальном смысле восстанавливается пошатнувшаяся психика. Уже одно это дает право утверждать: нужно всячески способствовать развитию коневодства и конного спорта. Наша школа через любовь к коням из трудных подростков воспитала несколько спортсменов-разрядников.

Наездница-перворазрядница Надежда Малкова на зональных соревнованиях на приз Калашникова в Ижевске на своем Метеоре заняла третье место. Мы у себя в Елабуге проводили региональные состязания по конкуру. Для этого у нас есть все условия. Только в Елабуге имеется закрытый манеж, соответствующий международным требованиям. Благоустраивается ипподром, который находится рядом с конюшней.

Когда-то первый директор нашей школы Борис Дубинин мечтал о том, чтобы конноспортивный комплекс города стал не только центром физического и духовного оздоровления молодого поколения, но и местом появления местных элитных коней. Его мечта потихоньку сбывается. Первые породистые лошади, рожденные на елабужской земле, начали показывать отличные результаты. Русский рысак Весточка в прошлом году стал вторым среди двухлеток, пропустив вперед лишь заезжего гостя. Ее родная сестра Виктория еще резвее. В Ижевске она заняла первое место на соревнованиях на приз Приталинки.

Ерак юл атны сыный,
авыр юл ирне сыный.

АК КӨНЛӘШҮ.
БЕЛАЯ ЗАВИСТЬ.
WHITE ENVY.

...МӘХӘББӘТ.
...ПРОСТО ЛЮБОВЬ.
AND... SIMPLY, LOVE.

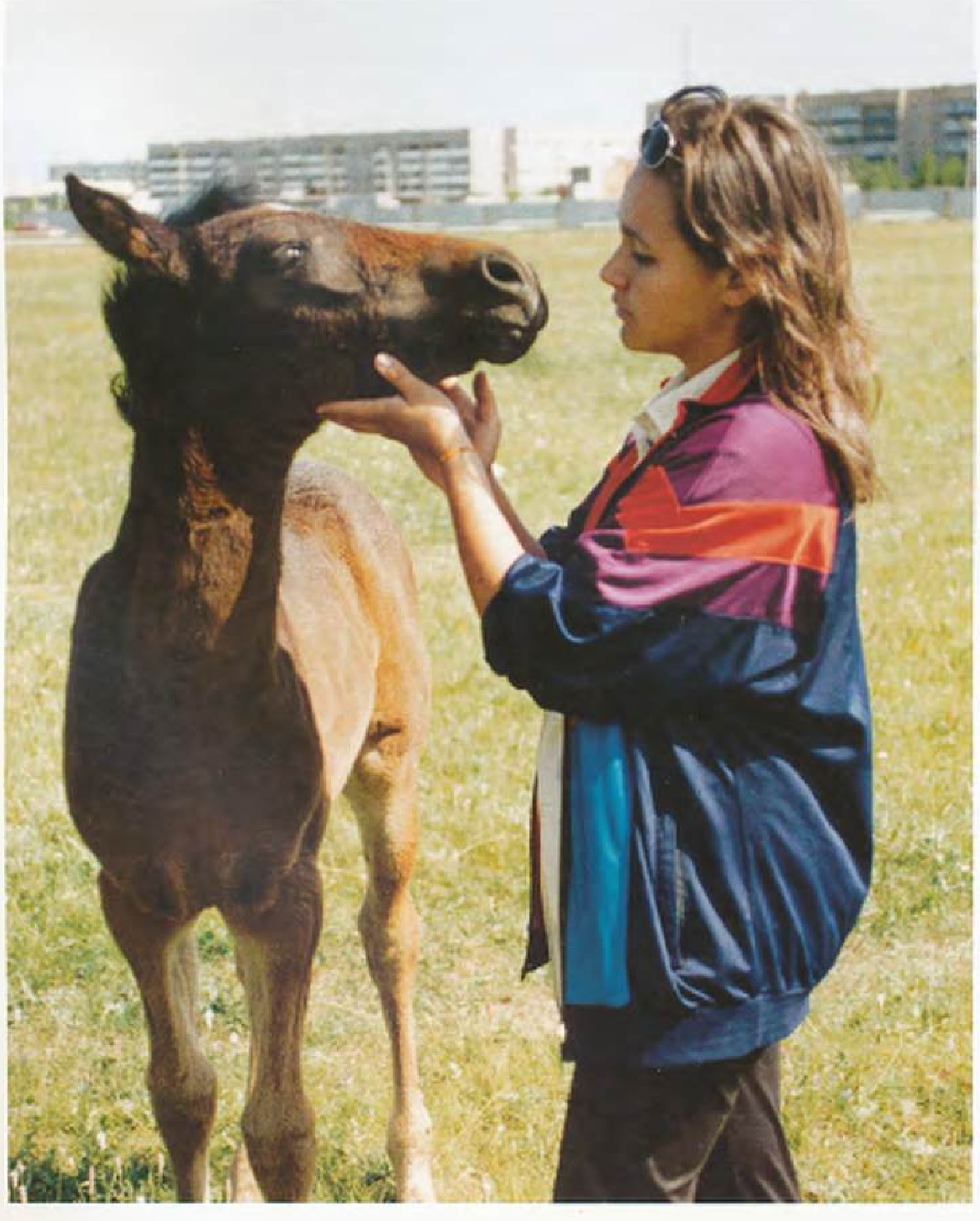

...ИНА ЗАКИРОВА КОНКУР БУЕНЧА
...БУГА ЯРЫШЛАРЫНДА ПРИЗ АЛАЧАК

...ИНА ЗАКИРОВА — БУДУЩИЙ ПРИЗЕР
...АЛЬНЫХ СОСТЯЗАНИЙ ПО КОНКУРУ
...АБУГЕ.
KARINA ZAKIROVA, FUTURE WINNER OF ZONAL SHOW JUMPING CONTESTS IN YELABUGA.

Какими бывают лошади?

АЛМАЧУАР — серый в яблоках, крапчатый
АЙГЫР — жеребец
АЛАША — мерин
АКБҮЗ — бело-сивой масти (едва уловимый небесный цвет)
АРГАМАК — скаковая лошадь, скакун
БАЙТАЛ — молодая (трехлетняя) кобылица. Кобыла-трехлетка
БИЯ — кобылица, кобыла
БИШЛЕ — пятилетняя лошадь
БУРАЛКЫ (в настоящее время не употребляется) — бесхозная лошадь, ничья
БУРЛЫ — чалый, гнедо-чалый (белые вкрапления на черном или рыжем коне)
ДҮНАН (из старотатарского языка, в настоящее время не употребляется) — четырехлетняя лошадь
ДӨЛДӨЛ — крылатый конь, конек-горбунок (миф.)
ЯБА (из старотатарского языка) или «Ябага» — молодая или короткоухая лошадь
ЖИРӘН, ЖИРӘНСУ — рыжий, рыжеватый конь
ЙӨГЕРЕК — скаковая лошадь
КАШКА — конь с белой отметиной (звездочкой) на лбу
КИРЕ АТ (из старотатарского языка, в настоящее время не употребляется) — гнедой конь с рыжими ногами и рыжим кончиком морды
КОЛАН — кулан, дикая лошадь
КОЛЫН — жеребенок (до одного года)
КУНАН (из употребления вышло) — конь-трехлетка
КЫРЫКМЫШ ТАЙ — стригунок, стригун
ТАЙ — годовалый жеребенок
ТУЛПАР — 1. Прекрасная скаковая лошадь 2. Сказочный крылатый конь
ТИМЕРКҮК — темно-сивой масти
ТУРЫ — гнедой масти (рыжеватый конь с черным хвостом и гривой)
ТУРАТ — от «туры» и «ат» (лошадь) — гнедая лошадь
ТУРЫ БУРЛЫ — гнедо-чалой масти
ЧАБЫШКЫ — скакун, беговая лошадь
ЧАПКЫР — быстроходная, резвая лошадь
ЧАПТАР — игреневой масти (с белесыми хвостом и гривой, светло-рыжий конь)
ЮРГА — иноходец
ЮРТАК — рысак
ЯРАШЫК (старотатарское) — конь, специально подготовленный для забегов

ТРОТ – УҢГАН АТА. АНЫҢ КЫЗЛАРЫ ВЕСТОЧКА ҺӘМ ВИКТОРИЯГӘ РЕСПУБЛИКАДА ТУГАН ЮРТАКЛАР АРАСЫНДА ТИҢДӘШЛӘР ЮК. ШУНЫҢ ӨЧЕН АТ КАРАУЧЫ АНДРЕЙ ПОТАПОВ ТА МАКТЫЙ АНЫ.

ТРОТ – ОТЕЦ-МОЛОДЕЦ. ЕГО ДОЧЕРЯМ ВЕСТОЧКЕ И ВИКТОРИИ НЕТ РАВНЫХ СРЕДИ РЫСАКОВ, РОЖДЕННЫХ В РЕСПУБЛИКЕ. ЗА ЭТО ЕГО ХВАЛИТ КОНЮХ АНДРЕЙ ПОТАПОВ.

TROT IS A GOOD FATHER. HIS DAUGHTERS, VESTOCHKA AND VIKTORIYA, HAVE NO MATCH AMONG TROTTERS BORN IN THE REPUBLIC. FOR THIS, HE IS PRAISED BY GROOM ANDREI POTAPOV.

эчтәлек

I бүлек. ТӨРКИЛӘР ҺӘМ АТ: тарихи язмышлар уртаклыгы *13*

Борынгы заманда һәм Урта гасырларда Евразиядә яшәгән халыклар тарихында ат *17*
Борынгы ат һәм Урта гасырлар аты *18*
Төрки халыклар мифологиясендә ат: табынулар һәм ырымнар *31*
Менге атның дирбиясе һәм зиннәтләү әйберләре *32*
Идел-Урал төбәгендә борынгы заманнарда һәм Урта гасырларда атчылык *37*
Казан төбәгендә атчылык *45*
Россиядә нәселле атлар үрчетү *46*

II бүлек. ТАТАРСТАН АТЛАРЫ *63*

«Татарстан» дәүләт нәселле ат заводы *87*
«Казан» ат заводы *93*
Казан ипподромы *99*
Н.Токарликов исемендәге АҖ ат заводы *115*
«Кондырча» ат фермасы. Нурлат районы *123*
Зәй. Атлы спорт мәктәбе *127*
Чаллы. Атлы спорт мәктәбе *131*
Түбән Кама. Сабантуйда ат чабышлары *139*
Сабантуй *143*

III бүлек. ТАТНЕФТЬ АТЛАРЫ *159*

«Баулынефть» атлары *169*
«Елховнефть» атлары *179*
«Лениногорскнефть» атлары *197*
«Иркеннефть» атлары *205*
«Азнакайнефть» атлары *213*
«Җәлилнефть» атлары *235*
«Әлмәтнефть» атлары *245*
«Зәйнефть» атлары *260*
«Ямашнефть» атлары *267*
«Нурлатнефть» атлары *275*
«Прикамнефть» атлары *287*

содержание

дел. ТЮРКИ И КОНИ: Исторические судьбы *13*

Кони в истории древних и средневековых народов Евразии *17*
Древняя и средневековая лошадь *19*
Конь в мифологии тюркских народов: культы и ритуалы *31*
Снаряжение и убранство верхового коня *33*
Древнее и средневековое коневодство в Волго-Уральском регионе *37*
Коннозаводство в Казанском крае *45*
Элитное коневодство в России *47*

здел. КОНИ ТАТАРСТАНА *63*

Государственный племенной конный завод «Татарский» *87*
Конный завод «Казанский» *93*
Казанский ипподром *99*
Конеферма АО им. Н.Токарликова *115*
Конеферма «Кондырча» Нурлатского района *123*
Заинск. Конноспортивная школа *127*
Набережные Челны. Конноспортивная школа *131*
Нижнекамск. Скачки на сабантуе *139*
Сабантуй *143*

здел. КОНИ ТАТНЕФТИ *159*

Кони «Бавлынефти» *169*
Кони «Елховнефти» *179*
Кони «Лениногорскнефти» *197*
Кони «Иркеннефти» *205*
Кони «Азнакаевскнефти» *213*
Кони «Джалильнефти» *235*
Кони «Альметьевнефти» *245*
Кони «Заинскнефти» *260*
Кони «Ямашнефти» *267*
Кони «Нурлатнефти» *275*
Кони «Прикамнефти» *287*

Фотоальбом
Конь мой крылатый
(на татарском, русском, английском языках)

Ответственный редактор:
И.Хайруллина
Литературная обработка:
Ю.Порошина,
Л.Фаршатова
Перевод на татарский:
А.Юнусова,
К.Миннебаев,
Р.Миннуллин
Перевод на английский:
А.Сахаров
Компьютерный набор:
Р.Газизова
Корректор:
Р.Салахиева,
Н.Егорова,
Т.Шерстнева

Налоговая льгота - общероссийский
классификатор продукции ОК-005-93;
том 2; 953000 - книги, брошюры

Издательство «Рухият»
423400 г.Альметьевск, ул.Гагарина,10
Макет сверстан в компьютерном центре
издательства «Рухият»
420045, г.Казань, ул.Ершова, 29а
Изд.лиц. № 190 Министерства
информации и печати РТ от 30.05.97

Издание осуществлено при участии
компании PRINT SPACE

Подписано в печать 14.08.2000. Бумага мелованая.
Формат 60x84/8. Печать офсетная. Усл.печ.л.34,88
Тираж 3000 экз. Зак.1817

Отпечатано в ОАО «Конти Принт».
г.Москва, ул. Студенческая, 44/28
Лицензия ПЛД №53-317 от 24.03.98 г.